

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Ἀφιέρωμα στο Λαογράφο Νέαρχο Κηφρίδη

Τὸ τεύχος ἐπιχορηγήθηκε ἀπὸ:

- ★ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ
- ★ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
- ★ Π.Ο.Ε.Δ.
- ★ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΥΠΡΟΥ
- ★ Ρ.Ι.Κ.
- ★ ΕΘΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΩΝ ΚΥΠΡΟΥ
- ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΝ ΟΜΙΛΟΝ ΠΑΓΚΥΠΡΙΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ (ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ)
- ★ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ».
- ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΟΜΙΛΟΝ ΠΑΓΚ. ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

(101)-102

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Υπεύθυνος έκδοτης : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ἀνδροκλέους 2, Λευκωσία.

Ἐτησία συνδρομῆ	£1,500 μίλς
Ἐτησία συνδρομῆ διὰ βιβλιοθήκες, σχολεῖα, ὄργανισμοὺς	£2,000 μίλς
Ἐτησία συνδρομῆ ἐξωτερικοῦ	£2,500 μίλς
Τιμὴ τεύχους	£0,150 μίλς

Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Κλισὲ καὶ φωτογραφίαι ἐπιστρέφονται.
Τὰ ἀνάτυπα πληρώνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Ἀθεράπευτη ἐπάνοδος	σ. 157
★ : Νέαρχος Κληρίδης	157
Κ. ΜΟΝΤΗ: Τέσσερα ποιήματα	158
Γ. ΣΠΤΡΙΔΑΚΗ: Δημῶδεις βιβλικὲς παραδόσεις εἰς Κύπρον	159
Π. ΚΡΙΝΑΙΟΣ: Τὸ Συναξάρι τῆς Ἀγίας Ἐλῆας	161
Γ. ΚΤΡΙΑΚΟΥ: Βασ. Μιχαηλίδης (γλυπτὸ).....	162
Γ. ΒΑΛΕΤΑ: Τρεῖς πρόδρομοι τῆς Κυπριακῆς Λαογραφίας	163
Ν. ΣΠΑΝΟΣ: Μία διήγησις τοῦ Ἡρόδοτου κ' ἓνα Κυπριακὸ Παραμῦθι	169
Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΑΔΟΥ: Γιὰν Πάλαχ	170
Ν. ΚΛΗΡΙΔΗΣ: Ἀνέκδοτα ἔγγραφα	171
Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ: Ὁ Σαβάτσκος	177
Π. ΣΙΛΕΝΤΑΡΙΟΥ (μετ. Ν. Παναγιώτου): Ἐπίγραμμα ἐρωτικὸ	181
ΧΡ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ: Λαογραφικὲς ἐργασίαι τοῦ δρος Κ. Χρυσάνθη	182
ΓΛ. ΒΙΟΛΑΡΗ: Ἐνα Κυπριακὸν χειρόγραφο μὲ διαβασιτικά, ξόρκια καὶ γητειῆς	184
Μ. ΠΑΤΤΙΧΗ: Στὸ Γιὰν Πάλατς, ...	185

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ: Φ ρ. Β ρ ἄ χ α: Ἡ ἐπέτειος τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων— Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: — Τὸ τεύχος Ν. Κληρίδη — Ἀ. Π ε ρ ν ἄ ρ η: Νέαρχος Κληρίδης — Ἰ. Κ υ θ ρ ε ὠ τ η: Τμητικὲς διακρίσεις στὸν Νέαρχο Κληρίδη — ΕΘΡΤΑΣΜΟΙ — Πνευματικὴ συγκέντρωσις μὲ τὴν εὐκαρίαν τοῦ ἑκατοστοῦ μας τεύχους. Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Μικρὸ συμπλήρωμα στὴν ἱστορίαν τοῦ περιοδικοῦ. — ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ — Μ. Νικολαΐδης: Τὸ «Μηνύον» — Π. Π α ν α γ ι ω τ ὀ π ο υ λ ο υ: Ἐνα ἐκκρεμὲς χρέος — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Χ ρ. Κ υ π ρ ι ἄ ν ο υ: Κ. Πιλαβάκη «Ἀπὸ τὸ πέρασμα ἑνὸς ἐκπαιδευτικοῦ». — Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Μ. Κουρσουμπᾶ «Τὸ ὑπέριστατον καθήκον», Μαρίας Ἰωάννου «Τὸ πρῶτον φῶς» — Μ. Π ι σ σ ἄ: Π. Παναγιωτοῦνη «Πρέβεξα» — ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — Π ὀ π η ς Σ ω τ η ρ ῖ ο υ: Λαογραφικά — Π. Κ ι τ ρ ο μ η λ ῖ δ η ς: Ἡ λαογραφία στὰ μαθητικὰ περιοδικὰ — ΓΕΝΙΚΑ — ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ: Κ. Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: Κληρίδης ὁ δάσκαλος (νουβέλλα).

Υπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθη.
Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεῖα ΖΑΒΑΛΛΗ, Λευκωσία - Κύπρος.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική Όμάδα: ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ Θ'

ΦΛΕΒΑΡΗΣ — ΜΑΡΤΗΣ 1969

ΑΡ. 102

ΑΘΕΡΑΠΕΥΤΗ ΕΠΑΝΟΔΟΣ

Στόν λαογράφο Νέαρχο Κληρίδη

Θὰ ξεκινούµε πάντα τὸ πρωτὶ μ' ἓνα τραγούδι τοῦ λαοῦ: *Χωρὶς χλαµύδα κι' ὑψηλὰ καπέλα ἢ µυρωδικὰ ἀπ' τὸ Παρίσι· ἢ καλημέρα θάναι ἀπ' τὸ χωριὸ τῶν χθεσινῶν µας ἡμερῶν κι' ἀπὸ τῆ θρόση τῶν παλιῶν ἀµαξητιῶν ποὺ πῆραν τώρα σὺνταξη καὶ τρέµουν τὴν καρδιοπάθεια ἢ τὸν καρκίνο..!*

Τὸ μεσημέρι δὲν σχολάζουµε ἀπ' τὸν κόπο· µᾶς νίκησαν οἱ µηχανές µὲ βλοσυρὸς ταχύτητες καὶ τυπικούς βηματισμούς· θὰ τρώµε τὸ ψωµὶ µὲ τὰ δικά µας δόντια, µὲ τῆ δική µας γεύση· τὸ σιτάχν γίνεται ψωµὶ σὲ φούρονο τῆς αὐλῆς, χωρὶς τὸ βάρος τοῦ χειροῦ ἀπ' τὸν ἔµπορα..!

Τὸ θράδν θ' ἀπορρίπτουµε τὸ δέρµα µας, θὰ τὸ κρεµᾶµε σὲ δηµόσιο δρόµο· µὲ καθαρή καρδιά θ' ἀντλοῦµε ἀπ' τὸ πηγάδι τὸ παλιὸ µας δροσερὸ νερὸ τῶν εὐτυχῶν θροσχῶν· κι' ἄς εἶναι τὸ χωριὸ µας ἓνα αἰῶνα ἀπόσταση ἀπ' τὸ ἰσόγειο τῆς πολυκατοικίας µας ποὺ ἀνήκει σὲ μοναστήρι ἢ τράπεζα..!

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΝΕΑΡΧΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ

- 30.1.1892 Γεννήθηκε στὸν Ἄγρὸ τῆς Πιτσιλιᾶς.
- 1911—1917 Φοίτησε στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Λάρνακος.
- 1917—1921 Δάσκαλος στὸν Ἄγρὸ.
- 1921—1922 Συντάκτης στὴν ἔφημερίδα «Ἐλευθερία».
- 1923—1945 Δάσκαλος στὸν Ἄγρὸ, Σκάλα, Λευκοσία, Δάλι.
- 1945—1948 Διευθυντὴς δημοτικοῦ σχολείου Λευκοσία.
- 1935—1955 Γραμματέας τοῦ Διδασκαλικοῦ Ταμιευτηρίου.
- 1924—1925 Διοργάνωσε Ἐκπαιδευτικὸ Συνέδριο στὴν περιοχὴ Ἄγρου µὲ δύο ἄλλους ἀπόφοιτους τοῦ Ἱεροδιδασκαλεῖου.
- 1953—1959 Διευθυντὴς (μαζὶ µὲ τὸν Κ. Χρυσάνθη) τοῦ παιδικοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Χαρὰ τῶν Παιδιῶν».
- 1936— Μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν.
- 1967 Παρασημοφορία τοῦ ἀπὸ τὴν Ἐλ-

ληνική Κυβέρνηση με άργυρου μεταλλίου Γεωργικής άξιας Βασιλέως Γεωργίου του Β' (Έφημερίς Κυβερνήσεως 24 Ιανουαρίου 1967).

Έχει εκδόσει 49 σχολικά έργα (1925-1962), 27 αὐτοτελή έργα (1918-1968) από αυτά ξεχωρίζουν τὰ ἐξῆς:

- α) Μοναστήρια τῆς Κύπρου (δύο ἐκδόσεις) (1952 καὶ 1958)
- β) Χωριά καὶ πολιτείες τῆς Κύπρου (1961)
- γ) Κυπριακὰ δημοτικὰ τραγούδια (2 τόμοι, 1967 καὶ 1968)

καὶ ἑκατοντάδες μελέτες, κριτικὰ σημειώματα, ἐκλαϊκευμένα ἄρθρα κλπ. σ' ἐπιστημονικά, ἐπαγγελματικά, λογοτεχνικά, παιδικὰ περιοδικὰ κί' ἐφημερίδες.

Δημοσιεύουμε πιο κάτω κρίσεις ἐλλαδιτῶν γιὰ τὰ «Κυπριακὰ Δημοτικὰ Τραγούδια» του,

πού περιέχονται σὲ ἐπιστολές των:

«...Ἡ προσφορά σας εἶναι ἀνεκτίμητη. Συγκεντρώσατε ἓνα ἀληθινὸ πλοῦτο τῆς Κυπριακῆς Δημοτικῆς Μούσας μὲ τὰ θρησκευτικὰ τραγούδια... θὰ καταχωρήσω μεγάλο κεφάλαιο, ὅπου θὰ ἐξάρω τὴν προσφορά σας στὴ συγκέντρωση καὶ ἐκδοτικὴ ἀνατύλωση τοῦ λαογραφικοῦ αὐτοῦ πλοῦτου τῆς Κύπρου μας...» (Γ. Βαλέτας, 16.4.1968). —«...ὄλες οἱ ἑλληνικὲς πατρίδες εὐτύχησαν νὰ ἔχουν ἡ καθεμὴν τὸν δουλευτὴ τῆς ἐθνικῆς κληρονομίας... Ἡ Κύπρος εὐτύχησε νὰ ἔχη καὶ αὐτὴ τὸν ἐμπνευσμένον καὶ ἀκαταπόνητον διδάσκαλον καὶ λαογράφον τῆς, σᾶς κύριε Κληρίδη...» (Γ. Α. Μέγας, 17.6.1968). —«...καὶ σᾶς εὐχομαί ἡ ζωηρὰ δραστηριότης σας πρὸς τὴν διάσωσιν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς Κύπρου νὰ συνεχισθῆ ἀκόμη ἐπὶ πολὺ. Ἡ εἰσφορά σας εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι πολὺτιμος...» (Γ. Κ. Σπυριδάκης, 10.8.1968).

ΘΩΡΩ ΤΗΝ ἜΓ ΚΑΤΑΚΛΕΙΣΤΗ...

Θωρῶ τὴν ἔγ κατάκλειστη γιὰ μέναν ἢ καρδιά της
 τζ' ἀντίς νὰ δῶ ποῦ νὰ ἰσιώσω,
 ποῦ νὰ φατοῖσω τῆς κκελλές μου νὰ γλυτώσω,
 βίρα τζαὶ βίρα τζ' ἀχιπῶ γυρὸν
 τζαὶ μάχουμαὶ σὰν τὸ μωρὸν
 ν᾿ἄρω μιὰχ χαραμούαν νὰ τρυπώσω.

ΜΟΡΦΟΥ 1940

Τωρὰ ποὺ ἔφνες ἐσοῦνι
 πόρτες τζαὶ παραθύγκα ἴνια ν' ἀνοιξουν;
 Καλὰ μᾶς κάμνον τζαὶ θαδοῦν.
 ἴνια ἴχουμ πκιὸν νὰ δείξουν,
 ἴνια ἴχουμ πκιὸν νὰ δοῦν;

ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙΝ

Κόρτωμαν τζαὶ τοῦ ψήλου τὸ φεγγάριν
 τζ' σῶλλα θωρεῖς τα τζαὶ πιστεύκουσιν,
 πασαλειμμέν' ἀθήμιζ ζωντανεύκουσιν,
 ὡσπ' ἔτο πάλε πῶππεσεν τὸ παλληκάριν
 τζαὶ πόλα-σέλα πκιὸν τοῦ ἀρκατζιοῦ
 νεκατισιασμένη πίσσ' ἐγίνην.
 ἴΕμεινεμ μόνουμ μιὰ μουτιούα καθαιτζιοῦ
 π' ὅπου τζαὶ νᾶσ' ἐννὰ πῆχ χάσουμεν τζαὶ τζεινήν.

ΑΤΙΤΛΟ

ἴΝια ἴλος ν᾿ἄρω ποσπασιὰ(ν)
 ποὺ εἶσαι τὸ νερόμ μου τζ' ἢ δησιὰ;

ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΒΙΒΛΙΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΕΙΣ ΚΥΠΡΟΝ

Τὸ σύντομον λαογραφικὸν σημεῖωμα τοῦτο συνετάχθη, κατόπιν σχετικῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Κύπρου Χρυσάνθη, πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὸ τεῦχος τοῦ περ. «Πνευματικὴ Κύπρος», τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται ὡς ἀφιέρωμα εἰς τὸν κ. Νεάρχον Κληρίδην, τιμώμενον διὰ τὸ λαογραφικόν, παιδευτικόν καὶ ἄλλο πνευματικόν ἔργον του ἐν Κύπρῳ.

Ἡ εὐρεία πνευματικὴ δρᾶσις τοῦ Ν. Κληρίδου μεθ' ἧς καὶ ἡ λαογραφικὴ ἔχει τύχει ἤδη ἀπὸ πολλοῦ κοινῆς ἀναγνωρίσεως, ὡς ἐξόχως ἔθνικῆ, οὕτω δὲ παρέλκει ἡ ἀναφορὰ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης εἰς αὐτήν. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ τονισθῇ καὶ ὑπ' ἐμοῦ ὅτι ἡ περισυλλεχθεῖσα λαογραφικὴ ὕλη ὑπὸ τοῦ Νεάρχου Κληρίδου μὲ πλήρη συνείδησιν ὑπ' αὐτοῦ τῆς ἔθνικῆς καὶ παιδευτικῆς ἀξίας τοῦ λαϊκοῦ ἐκ παραδόσεως πολιτισμοῦ τῆς Κύπρου θὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὸ μέλλον σταθερὰν πηγὴν διὰ τὴν μελέτην τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς περιοχῆς ταύτης εἰς τὴν ἱστορικὴν του ἀνέλιξιν ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐξετάσας πρὸ ἐτῶν, τὸ 1962, εἰς μικρὰν μελέτην ἐκ τῶν ἐν Κρήτῃ θρησκευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν δημῶδων διηγήσεων τὰς ἀναφερομένας εἰς πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ¹, δὲν εἶχον προσέξει εἰς τὴν παρατεθεῖσαν σχετικὴν βιβλιογραφίαν τὰς ἐκ Κύπρου περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, τὰς ὁποίας εἶχεν ἤδη καταγράψει καὶ δημοσιεύσει ὁ Ν. Κληρίδης εἰς τὴν συλλογὴν του **Θρύλοι καὶ παραδόσεις τῆς Κύπρου**, Λευκοσία Κύπρου 1954, ἤτοι τὰς 1) Περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ (σ. 12), 2) πῶς γλίτωσε ὁ διάβολος ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸν (σ. 14—15). 3) Θαυματουργοὶ λίθοι: α) στὴν κορφή τοῦ Τροόδου, β) στὴν κορφή τῆς Παπούτσας (σ. 16—17).

“Ὅτε κατὰ τὸ 1960 εἰργάσθην ἐπὶ ἓνα μῆνα εἰς Κύπρον πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἐξέτασιν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐκ παραδόσεως λαϊκοῦ πολιτισμοῦ αὐτῆς διὰ τῆς περισυλλογῆς πρὸς τοῦτο σχετικῆς ὕλης, ἐπεσκέφθην καὶ τὴν ἄγονον περιοχὴν τῆς Πιτσιλιάς, τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τοῦ Ν. Κληρίδου.

Εἰς τὸ ὕλικόν ποῦ κατέγραψα τὴν 11ην Νοεμβρίου εἰς τὸ χωρίον “Ἅγιος Θεόδωρος περιλαμβάνεται καὶ παραλλαγὴ τῆς διηγήσεως τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει, ὡς ἀνωτέρω, ὁ Κληρίδης, περὶ τῆς κορυφῆς τῆς Παπούτσας. Τὸ καταγραφὸν κείμενον τῆς ἐν λόγω παραδόσεως παραθέτω κατωτέρω ἄνευ σχολίων, ὡς συμβολικὴν συμμετοχὴν μου εἰς τὸ ὡς ἄνω ἀφιέρωμα:

“Ἡ τοποθεσία Μάρμαρο εἶναι στὴν κορυφὴ τῆς Παπούτσας. Εἶναι βουνό, στοὺς πρόποδες του εἶναι ὁ Ἅγιος Θεόδωρος. Στὸ Μάρμαρο ὑπῆρχε παλαιὰ κίονι ². Ὅταν ἦταν ἀνομβρία ἐταράσσάν το ³ κ' ἔβρεχε. Παλαιὰ ἐκάναμε ἐκεῖ λιτανεῖα καὶ ἀμέσως ἔβρεχε. Οἱ Παλαιχωρίτες ἐζήλεσαν καὶ τὸ ἔσυραν

1) Βλ. Δημῶδεις Βιβλικαὶ παραδόσεις ἐκ Κρήτης. Κρητικὴ Πρωτοχρονιά, ἔτ. 1962, σ. 7-11.

2) κίων.

3) τὸ μετεκίνουν.

μέσ' στο μέρος στο δικό τους για να τρέχουν προς τὰ ἐκεῖ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς. Τώρα τὸ κίονι αὐτὸ εἶναι χαμένο. Τὸ χωριὸ ὠνομάστηκε Παπούτσα ⁴ γιατί στὸν κατακλυσμὸ τὰ νερὰ ἐσκέπασαν ὅλο τὸ βουνὸ καὶ ἔμεινε μόνο στὴν κορφὴ ἓνα κομμάτι σὰν παπούτσα πού δὲν τὸ ἐσκέπασε τὸ νερό. Κ' ἐκεῖ στὴν κορφὴ τῆς Παπούτσας εὐρέθηκε τὸ κίονι. ⁵

Δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἑτέρας λαϊκὰς διηγήσεις εἰς Κύπρον, προερχομένας ἐκ τῆς Βίβλου, πλὴν τῶν ἀναφερομένων, ὡς καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους ⁶, εἰς τὸν προφήτην Ἡλιοῦ, ὡς ἔφορον τῆς βροχῆς καὶ ἄλλων μετεωρολογικῶν φαινομένων (τῆς θροντῆς καὶ τῆς ἀστραπῆς), εἶτα αἰτιολογικῶν τῆς ἰδρύσεως τῶν ἱερῶν τοῦ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων ⁷, πρὸς δὲ καὶ ἑτέρας παραδόσεως, σχετικῆς πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους (Ἀδάμ καὶ Εὐάν) ⁸. ἀναμφιβόλως ὁμοῦ θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, τῶν ὁποίων, ἐὰν δὲν ἔχη γίνῃ καταγραφή ὑπὸ νεωτέρων συλλογῶν, δεόν νὰ ἀναζητηθῇ ἢ ὑπαρξίς καὶ ἢ περισυλλογὴ τῶν ἐντὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν προγράμματος συστηματικῆς συλλογῆς τῆς λαογραφικῆς καὶ γλωσσικῆς ὕλης.

Διὰ τῆς καταγραφῆς καὶ τῶν διηγήσεων τούτων τοῦ λαοῦ θὰ γνωρίσωμεν εἰς ποίαν ἔκτασιν ἡ Βίβλος, ὡς ἦδη ἐσημείωσα εἰς τὸ ὡς ἄνω ἄρθρον μου περὶ τῆς ὕλης ταύτης εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἀντιστοιχῶς πρὸς τὴν λοιπὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, ἀπετέλεσε καὶ εἰς τὴν Κύπρον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, πηγὴν διδασχῆς εἰς χρόνους ὅτε ἡ παιδεία ἤσκειτο στοιχειωδῶς ἢ ἦτο ἀνύπαρκτος εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους, ἰδίᾳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ Ἐκκλησία τότε ἐπλήρωνε τὸ κενὸν τοῦτο, στηρίζουσα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς τὸν λαὸν εἶς τε τὴν πίστιν καὶ τὰς ἔθνικὰς του παραδόσεις.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

4) Ἔτερα τοπωνύμια ὑπὸ τὸν τίτλον Παπούτσα γνωρίζω: α) «Ἡ Παπούτσα τοῦ Μαύρου» εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Γαλοῦσας (βλ. Χρυσάνθου Σ. Κυπριανοῦ, Τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον καὶ ἡ Λαογραφία, τόμ. Β', Λευκωσία 1968, σελ. 67). Ἡ συνδεομένη πρὸς τὴν τοποθεσίαν ταύτην δημόδης παράδοσις δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν Βιβλικὸν κατακλυσμὸν, εἶναι ὁμοῦ ἐνδιαφέρουσα, ὡς περιέχουσα στοιχεῖα ἐνθυμίζοντα τὸν ἀρχαῖον μῦθον τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ Ἀιδωνέως. β) εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Κύπρον. βλ. Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Ἐπετ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. 13/14 (1960—61), ἐν Ἀθήναις 1962, σελ. 312.

5) βλ. Κέντρον Ἐρευν. Ἑλλην. Λαογραφ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Χειρ. ἀριθμ. 2351, σελ. 451—52' (συλλογὴ Γ. Κ. Σπυριδάκη, 1960).

6) βλ. Ν. Γ. Πολίτου, α) Λαογραφικὰ σύμμεικτα, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1920, σελ. 91—92, Τόμ. Γ' ἐν Ἀθήναις 1931, σελ. 6 ἐξ., 14 ἐξ. β) Παραδόσεις, τόμ. Α', 1904, σελ. 116, ἀρ. 207—208. Τόμ. Β', 1904, σελ. 801—803.

7) βλ. Νεάρχου Κληρίδου, Θρύλοι καὶ Παραδόσεις τῆς Κύπρου, Λευκωσία Κύπρου 1954, σελ. 68—71. Χειρ. ὑπ' ἀριθμ. 2351, ὡς ἄνωτ., σελ. 11, 56, 168, 198, 274, 290, 370, 475, 524 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κύπρον (21 Ὀκτ.—20 Νοεμῆρ. 1950), Ἐπετ. Λαογραφ. Ἀρχείου, τόμ. 13/14 (1960—61), ἐν Ἀθήναις 1962, σελ. 333—334. Χρυσάνθου Σ. Κυπριανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 46, 78, 97.

8) Χρυσάνθου Σ. Κυπριανοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 109.

ΤΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΛΗΑΣ

Γλυκὸ ἀσημένιο φύλλωμα, σιωπὴ λειτουργικὴ
 σὶν ἱερὸ πὸν βούλιαξε σὶδὸ σὺθαμπο ἐλαῖωνα
 πετάει μιά κίχλα κι' ἔρχεται σὰν φτερωτὴ σπονδὴ
 σὶδὸ σκῆνωμά σου ἀγιά ἐλῆά, ἡ ἐρωτικὴ Τρουγόνα.

Καὶ νὰ πὸν ἡ μνήμη εὐλάβεια, θαυματουργὴ ἐλεούσα
 ξυπνάει τὸν μῦθο σου ψαλμὸ, τροπὰρι κι' ὡσανὰ
 μνήμη, ἐπιούσιον κόλλυθο, μνήμη Ἐλικώνια μούσα
 μὲ ἀσῆμι ἀμάλαγο ἔντυσες τὴν Ἑγερίαν Ἑλῆά.

Μολὼχ ὑετός, Ἀρμαγεδὼν τοῦ Σαβαώθ ἡ ὄργη
 τῆσπερο φτεροῦ τῆς Κιβωτοῦ κομίζει τὸ ἐλθοκλάδι
 οἰωνὸς Εἰρήνης σὶδὸ Ἀραράτ Ἀνάστα ἡ ἐρημὴ γῆ,
 νικιέται ὁ θάνατος μπροστὰ σὶτὴν μαύρη πύλη τοῦ Ἄδῃ.

Ξυπνάτε, ἀνάτειλεν ἡ Αὐγή, φέγγος χρυσό, εὐλογία
 κόπασε ἡ θύελλα, κελαῖδουὺν πουλιὰ σὶτις ρεμματιές
 γιόμισε κῶνα ἡ ἔρημο, ἡ Ἀγάπη μὲ φωλιές
 μὲ αὐλοὺς τὰ ποροφάραγα, οἱ ἀνέμοι μὲ ἄσπρα ἰστία.

Κτυπάει ἡ Ἐργάνη τὸ θαρὸν γιγαντοφόρο δόρον
 σὲ γῆ ἀθηναία, τινάσσειται τὸ θαλερὸ κλαδί
 τροπαιο εἰρήνης κι' ἔπαθλο Πάνοπλη Ὀλύμπια Κόρη,
 ἐσένα ὑμεῖ ὁ διθύραμβος κ' ἡ Φειδιακὴ πομπή.

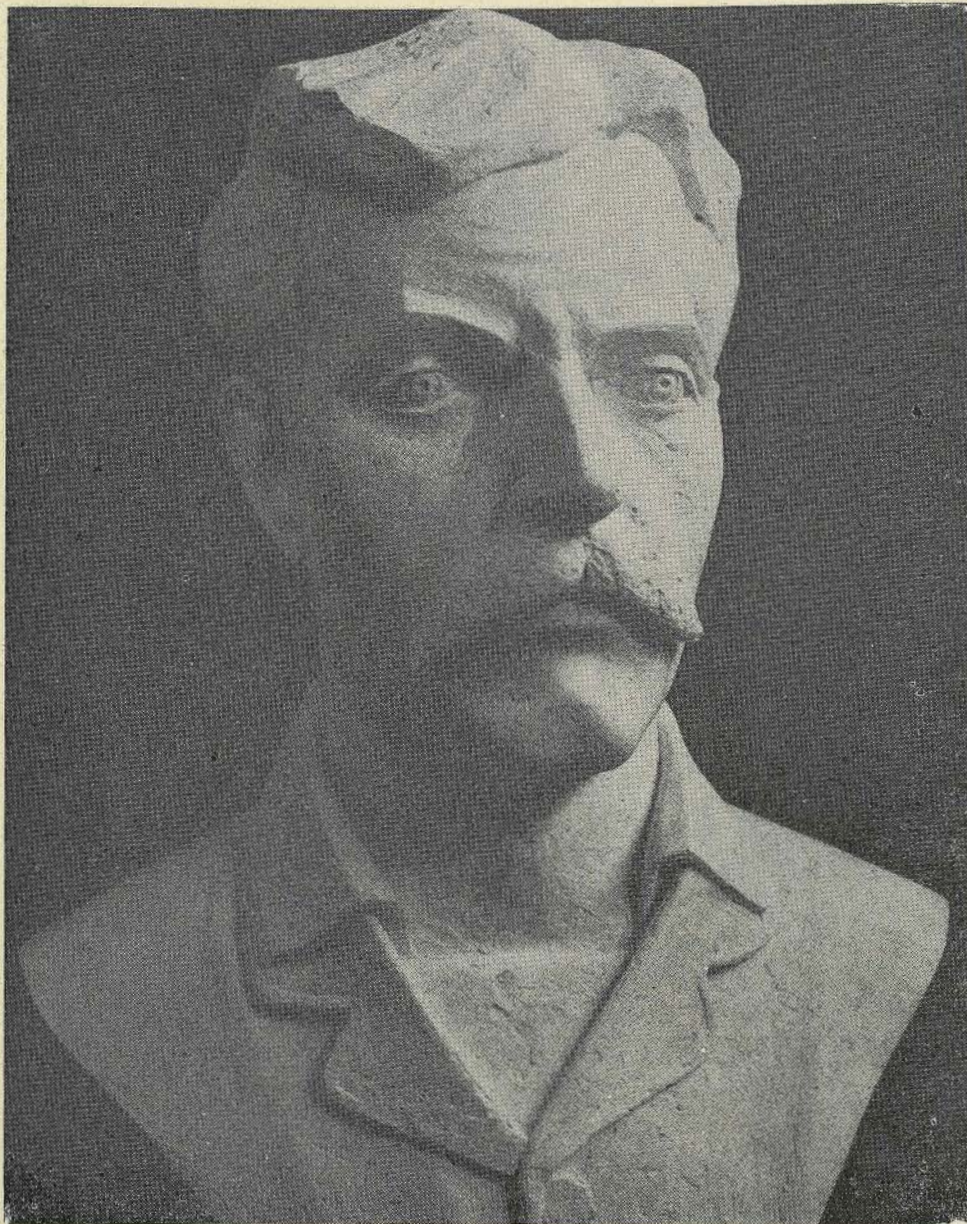
Στὸ μέγα σιάδιον τ' Ἀλφειοῦ ὁ νέος πενταθλητῆς
 ἐκπλαγῆ νειότη διεκδικεῖ τοῦ νικητῆ τὰ γρίλι
 σὶδὸ πεντελήσιο μάγμαρο ἡ μορφὴ τῆς Ἀρετῆς,
 σὶδὸν τάφο ἡ δόξα του γλυπτὴ σὶτὴν ἐπιτύμβια στήλη.

Ὁ ἀρματοδρόμος ἔφηθος, ἠνιόχος Δελφικὸς
 σὶτὰ Ἠλύσια πάει τῶν ραρωδῶν μὲ τὴν ἐλῆά σὶτὴν κόμη
 κι' ἀνεγαλλιάζει ἡ Ἄνοιξη ὁ σὺγγειος Κωκυτός,
 καὶ γίνονται οἱ νεαροὶ λαμπαδηδρόμοι.

Στὸν Κολωνὸ τὰ θρόνια σου κ' ἡ Σοφοκλεία θυμέλη
 σὶδὸν λύγγο ἀσιέρι, σὶδὸ λιτὸ τραπέζι θεῖος καρπός
 ὁ Ναζωραῖος σὶδὸν Ἰσκιό σου κ' οἱ ρεμβασμοὶ σου ἀγγέλοι
 σὶτ' ὄρος Θαβὼρ πὸν ἐσκήνωσεν ὁ βιβλικὸς λαός.

Χρυσοκανιήλια κρέμονται οί καρποί σου μέσ' τήν μπόρα
 τὸ εὖσομο λάδι καὶ τὸ φῶς γουρμάζουν στήν χιονιά
 πνεῦμα, ἰδέα καὶ σύμβολο, ἅγια εἰκόνα, ἔλγα
 Μάνα Ἰέρεια, Ρήγισσα, Θεοτόκο Νυμφοδώρα.

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

Ὁ διαλεκτικὸς ποιητὴς Βασίλης Μιχαλίδης
 (γλυπτὸ τοῦ Γεώργιου Κυριακοῦ)

ΤΡΕΙΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

[Ἀφιερώνεται στὸν ἀκάματο ἐργάτη τῆς Κυπριακῆς Λαογραφίας Νέαρχο Κ. Κληρίδη, ἄξιο συνεχιστὴ τῶν φωτεινῶν προδρόμων του].

Πολύ πρὶν ἀρχίσει ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα στὴν Ἑλλάδα, παρουσιάστηκαν στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο τὰ πρῶτα φανερώματα τῆς Κυπριακῆς λαογραφίας. Κατὰ μιὰ περιεργὴ ἱστορικὴ συγκυρία ἡ νεοελληνικὴ λαογραφία κάνει τὰ πρῶτα τῆς βήματα μὲ τὴν Κύπρο καὶ ἀπὸ τὴν Κύπρο στὰ 1847, ὅπως ἡ νεοελληνικὴ πεζογραφία αἰῶνες πρὶν ἐγκαινιάστηκε στὴ δημοτικὴ τῆς μορφῆ μὲ τὴν Κυπριακὴ χρονογραφία τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ Βουστρώνιου (1), τοὺς Ἀσοῖζες τῆς Κύπρου κλπ.

Τρεῖς εἶναι οἱ πρόδρομοι τῆς Κυπριακῆς λαογραφίας, πού παρουσιάστηκαν καὶ οἱ τρεῖς σχεδὸν παράλληλα μέσα σὲ μιὰ ἑπταετία (1847—1853) καὶ ὅχι μόνον συγκεντρώσανε καὶ δημοσιεύσανε Κυπριακὴ λαογραφικὸ ὑλικό, ὅχι μόνον στάθηκαν οἱ πατέρες καὶ καθιδρυτὲς τῆς τοπικῆς Κυπριακῆς λαογραφίας, ἀλλὰ μὲ τὰ κηρύγματα καὶ τὰ δημοσιεύματά τους ἔγιναν οἱ πρόδρομοι καὶ οἱ εἰσηγῆτες στὴν Ἑλλάδα τῆς καθόλου νεοελληνικῆς λαογραφίας, κι' ἔδωσαν τὴν παρόρμηση καὶ τὸ παράδειγμα γιὰ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν, γλωσσικοῦ ὑλικοῦ κλπ., ὥστε ἀπ' αὐτοῦς καὶ μ' αὐτοῦς ν' ἀρχίσει σιγά-σιγά νὰ κάνει τ'ς πρῶτες τῆς ἀναζητήσεις ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ παρουσιάζονται συλλογεῖς κι ἀπὸ ἄλλα μέρη πολὺ πρὶν ἐμφανισθῆ ὁ Νικόλαος Πολίτης καὶ συστηματοποιήσι σὲ πανελληνία κλίμακα τῆς λαογραφικῆς σπουδῆς.

Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἐμπνευσμένοι πρόδρομοι τῆς Κυπριακῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς καθόλου λαογραφίας εἶναι ὁ γνωστὸς καὶ ἀνεπανάληπτος Ἄθανάσιος Σακελλάριος, ὁ σύγχρονός του Σολωμὸς Σαλουμίδης καὶ ὁ κατὰ ὀλίγα χρόνια προγενέστερός τους Ἐπαμεινώνδας Φραγκοῦδης, ὁ περίφημος συγγραφέας τοῦ «Θεοράνδρου», πού εἶναι ἕνα ἀπ' τὰ πρῶτα νεοελληνικὰ μυθιστορήματα. Ἀπ' τοὺς τρεῖς αὐτοὺς μακρυνοὺς προδρόμους τῆς λαογραφίας, οἱ δυὸ τελευταῖοι εἶναι Κύπριοι, ὁ πρῶτος ὅμως καὶ ὁ σπουδαιότερος εἶναι μὲν Πελοποννήσιος, ἀλλὰ ἀναδειχθῆκε Κυπριακώτερος τῶν

ἄλλων. Θὰ ἐξετάσουμε καὶ τοὺς τρεῖς σὰ πρῶτα τοὺς οἰκοδομητικώτατα φανερώματα.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας Φραγκοῦδης εἶναι μιὰ μεγάλη μορφή τῶν Κυπριακῶν γραμμάτων καὶ χρειάζεται νὰ γίνει γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, ἰδίως γιὰ τὸ περίφημο μυθιστόρημά του «Θεοράνδρος», ξεχωριστὴ, ἀναστυλιωτικὴ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τῆς προσφορᾶς του, στὴ λογοτεχνία μας, μελέτη. (2) Ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει μόνον τὸ λαογραφικὸ του προβάδισμα, τὸ κήρυγμά του γιὰ τὴ συλλογὴ καὶ τὴ διάσωση τῶν Κυπριακῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες φωτεινότητες γιὰ τὴ λογοτεχνία μας, τὴ γλῶσσα μας, τὴν κατάσταση τῆς ὑπόδουλῆς Κύπρου κλπ. σημειώσεις του, πού ἔχει ἐγκυριασθεῖς ἀφειδώλευτα μέσα στὸ νεανικὸ του φιλοκυπριακὸ ἀναγεννητικὸ θρασμὸ ὁ Κύπριος διανοητὴς, σημειώσεις πού ἀνεβάζουν τὸ «Θεοράνδρου» ἀπὸ ἄπλο μυθιστόρημα, σὲ ἀναμορφωτικὸ πανελληνίας προβολῆς προανάκρουσμα, ὅπου νεραίρεται ὁ Σολωμός, ἡ ἐλευθεροτυπία, ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, οἱ μορφές καὶ οἱ ἀξίες τοῦ Εἰκοσιένα κλπ., στὶς καταπληκτικὲς λοιπὸν ὑποσημειώσεις του, ὁ Κύπριος μουσολόγος δημοσιεύει πρῶτος τέσσερα ἀνέκδοτα δημοτικὰ τραγούδια, καὶ πρῶτος αὐτὸς, ἐμπνευσμένος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σολωμοῦ, πού, φαίνεται, σπουδάζοντας στὴν Κερκυρα τὸν γνώρισε προσωπικά, καὶ τῆς ἰδέας τῶν Προλεγομένων τοῦ Θωριέλ,

1. Γ. Βαλέτα. Ἄνθολογία τῆς δημοτικῆς πεζογραφίας, τόμ. Α' (Ἀθ. 1947), σελ. θ-ι, 1-4, 17-29, καθὼς καὶ τὰ ἀντίστοιχα ὑπομνήματά του στὸ τέλος γιὰ τὸ Μαχαιρᾶ (σελ. 586), Βουστρώνιο (σελ. 568-569). «Ὅλος ὁ τόμος εἶναι ἀφιερωμένος «στὴν Κύπρο, τὴν πατρίδα τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας».

2. Ὁ Ἐπ. Φραγκοῦδης ἔχει καὶ πατριωτικὴ ἐθνεγερτικὴ δράση στὴν Κύπρο, ὅπου χρημάτισε δάσκαλος στὴ Σχολὴ Ἁγίας Τριάδος Λευκωσίας (1848—1854) καὶ ὅπου κυκλοφόρησε κατὰ τὰ Κριμαϊκὰ ἐπαναστατικὰ φυλλάδια, πού δὲν σώθηκε. Τὰ ἴδια σχεδὸν χρόνια ὑπηρετεῖ ἐκεῖ ὡς δάσκαλος στὴ Λάρνακα καὶ ὁ Ἄθ. Σακελλάριος. Εἶναι θέθαιο, ἂν καὶ ἀμάρτυρο, ὅτι γνωρίστηκαν οἱ δυὸ πρόδρομοι καὶ οἱ λαογραφικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐθναπελευθερωτικῆς ἰδέας τοῦ Φραγκοῦδη ἀσκήσαν μεγάλη ἐπίδραση στὴ στροφή τοῦ Σακελλαρίου πρὸς τὴν Κυπριακὴ λαογραφία, ἢ δὲ α' ἔκδοσι τοῦ Α' τόμου τῶν Κυπριακῶν, ἀφιερωμένη στὴν τοπογνωσία καὶ τὴν πλουτοπαραγωγικὴ ἀξία τῆς Κύπρου δὲν εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὰ Κριμαϊκὰ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ θέματα, πού τὰ θίγει σήμερα ἀπλῶς, ἀναλυτικώτερα θὰ τὰ ἐξετάσω στὴ μελέτη μου γιὰ τὸ «Θεοράνδρου» καὶ τὴ φυσιογνωμία τοῦ Φραγκοῦδη.

μιλά για την ανάγκη της συστηματικής συλλογής των Κυπριακών δημοτικών τραγουδιών και εξαιρεί την ανέφικτη πρωτοτυπία και άξια τους. Μιλά με πάθος, με αγάπη και με πατριωτισμό. Σάν ποιητής νοιώθει την άξια τους, σάν Κύπριος πονά για τόν παραγκωνισμό τους:

Ἡ πεφωτισμένη Εὐρώπη, γράφει, μεγάλως σεβομένη τὰς δημῶδεις (ἑλληνικάς) ποιήσεις μας, πολλὰς ἐξ αὐτῶν συνέλεξεν. Εἶναι ἄπορον ὁμως, πῶς διέφυγον τῶν συλλογῶν αὐτῆς τὰ Κύπρια δημοτικά. Ὅλιγα τινὰ καταχωρῶν ἐνταῦθα, δὲν θέλω παρέξει, νομίζω, μικρὰν τέρψιν εἰς τὸν ἀναγνώστην μου. Ποσάκις εἶς τοὺς ἀγροῦς τῆς καλῆς μου πατρίδος ἤκουσα ἀπὸ συνοικουμένων ὠραίας παρθένους, ἀδόμενα ἔπη γλυκέα, πλήρη φαντασίας ποιητικῆς. Δὲν γέμει χάριτος, ὕψους ἐνθουσιασμοῦ τό:

Σύντας περάσεις τὰ βουνὰ καὶ πᾶς εἰς
τὴν Κυθρέαν
δεξιὰ μεριὰ ἕνα στρατὶν σὲ βγάξει σ' ἕνα
λόγγον... (3)

ἢ τό:

Διὸ περιστέρια κάτασπρα στ' αἰγὰ τους
καθισμένα
κάθονται καὶ μοιρολογοῦν, κλαῖσιν, πα-
ρατονιοῦνται...

ἢ τό:

Λάφι μου χρυσοκέρατο ἰντάχεις καὶ δα-
κροῦξεις
καὶ μὲς στὶς πέτρες δέρνεσαι τὴν μέραν
καὶ τὴν νύχταν...

»Δίδων εἰς φῶς ἕτερα δύο τοιαῦτα ποιήματα, εὐχομαι καὶ ἄλλοι συμπατριῶται μου νὰ ἐνασχοληθῶσιν εἰς τὴν συλλογὴν τῶν δημοτικῶν τῆς πατρίδος μου ποιήσεων». Καὶ δημοσιεύει δύο περίφημα κομμάτια, τό:

Μαῦρο κρεβάτι, μάννα μου, στὴ σάλα
σ' ἀντικρῶ
κι ἔπανω ἵνα κατὰμαυρα σπαρμένα λου-
λουδάκια...

καὶ τό:

Ποιὸς εἶν' καλὸς πῆς μάννας μου νὰ πᾶ
νὰ πει δυὸ λόγια:
«Μαῦρα πουλιά, ποὺ τρέχετε στὰ σύννε-
φα κεὶ πάνου...

3. Τοῦ τραγουδιοῦ αὐτοῦ, ὅπως καὶ τῶν παρακάτω, ποὺ καταχωροῦνται ὀλόκληρα στὸ «Θέρσανδρο», παραθέτω ἐδῶ μόνο τὴν ἀρχή.

Ἔτσι ὁ Κύπριος συγγραφέας σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ λαογραφία καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι ἦταν ὀλότελα ἀγνοημένα καὶ περιφρονημένα (4) ἀπὸ τὸ λογιωτατισμὸ, μὲ κίνδυνον νὰ καθοῦν, ὅπως καὶ χάθηκαν πολλὰ, φέρνει στὸ φῶς καὶ γνωρίζει πρῶτος στὴν Ἑλλάδα μιὰ μικρὴ ἐπιλογὴ ἀπ' τὰ καλλίτερα Κυπριακὰ δημοτικὰ τραγοῦδια, ἐκθειάζει μ' ἐνθουσιασμὸ τὴν ἀξία τους, τὰ προβάλλει, καὶ μὲ τὴ θερμὴ προτροπὴ του πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του γιὰ τὴ γρήγορη συλλογὴ, ἀξιοποίηση, δημοσίευση τῶν θησαυρῶν αὐτῶν, ποὺ τοὺς ἀγνοήσανε οἱ ξένοι ἐκδότες, ἀναδείχονται σὲ πανελλήνια κλίμακα εἰσηγητῆς τῆς λαογραφίας, ἕνας ἀπ' τοὺς πρῶτους Ἑλληνες συλλέχτες καὶ ἐκδότες δημοτικῶν τραγουδιῶν, ἕνας ἀπ' τοὺς πρῶτους ὑμνητὲς καὶ θαυμαστὲς τῆς ἀξίας τους. (Μιλώντας σ' ἄλλη του ὑποσημείωση στὸ «Θέρσανδρο») (5) γιὰ τὸ Σολωμὸ καὶ παραθέτοντας πολλὰς στροφὰς ἀπὸ τὸν Ὕμνον του, ὁ Κύπριος πρωτοπόρος μαστιγώνει τοὺς ἀρνητὲς του, ἐξαιρεί τὴν ποιήσά του. «Εἰς τὸ ποιημάτιον, τονίζει, τοῦτο τοῦ μεγάλου ἀοίδου εὐρίσκομεν θαυμασίως σκιαγραφημένα αἰσθήματα, πολλὰκις δὲ καὶ ὑψηλοτάτας ἰδέας. Σοφολογιώτατοί τινες σχολαστικοί, τοῦ Σολωμοῦ τὰ ἀπλά ἐπὶ ἀναγινώσκοντες, τὰ γέμοντα χάριτος καὶ ὕψους ποιητικῶν, λέγουσιν, ὅτι δὲν τέρπονται, δὲν ἠδύνονται. Πρὸς ὑμᾶς, ὦ γεννάδαί, λέγομεν, ὅτι οὐκ ἴσως μόνον δὲν ἐπλάσθητε ἵνα γεύσεσθε τὴν ποίησιν, ἀλλ' οὔτε κἀν περὶ αὐτῆς νὰ ἐκφέρετε κρίσιν». Ἔτσι ὁ Κύπριος πρόδρομος τοποθετεῖ τὸ λαογραφικὸ του κήρυγμα σὲ πλατεῖα ἀναμορφωτικὴ κλίμα-

4. Πόση ἦταν ἡ περιφρόνηση καὶ ὁ παραγκωνισμὸς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς γλώσσας στὰ χρόνια ποὺ γράφει ὁ Φραγκοῦδης, μᾶς τὸ δείχνει μιὰ κρίση τοῦ Στ. Π. Παπᾶ, γραμμένη στὰ 1839, ποὺ τὴν παραθέτω ὀλόκληρη στὸ τέλος τῆς μελέτης μου αὐτῆς.

5. Ὁ Θέρσανδρος, μυθιστορία Α' Ἐπαμεινώνδου 1. Φραγκοῦδη. Ἀθήνησι 1847, σελ. 68, ὅπου παραθέτει ὅλο περίπου τὸ κομμάτι τοῦ Ὕμνου, ὅπου περιγράφεται ἡ ἄλωση τῆς Τριπολιτιᾶς. Ὁ Ἥλ. Βουτιεριδῆς στὸ ἔργο του «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Ἕλληνες», Ἀθ. 1937, σελ. 58, παραθέτοντας τὴν περίφημη αὐτὴ καὶ τολμηρὴ γιὰ τὸ Σολωμὸ κρίση τοῦ Φραγκοῦδη, τὴν ἀποδίδει σὲ ξένη ἐπίδραση, τὴν ἀποκαλεῖ «ἀντίλαλο τῆς γνώμης τῶν ἄλλων», ἐνῶ ὁ Φραγκοῦδης δὲν ἦταν ἐτεροκίνητος, ἀλλὰ μιλά ἀπὸ πεποίθηση, ὅπευθυνα σάν ποιητῆς καὶ διανοητῆς, ποὺ γνώρισε καλὰ καὶ τὴν ποίηση καὶ τὸν ἴδιο ἴσως τὸ Σολωμὸ, ὅταν μαθήτευε γύρω στὰ 1840—1846 στὴν Κέρκυρα. Καὶ οἱ ἄλλοι κριτικοί, ποὺ ἔγραψαν γιὰ τὸ «Θέρσανδρο», ὅπως ὁ Ἀπ. Σαχίνης κλπ. δὲν μπόρεσαν νὰ ἐκτιμήσουν τὴ γενικώτερη σκοποθεσία τοῦ ἔργου, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ «ε γ ε ρ τ ἡ ρ ι ο ν σ ἄ λ π ι σ μ α» τῆς Κυπριακῆς ἐλευθερίας, ἕνα μανιφέστο ἀναμορφωτικὸ καὶ διαφωτιστικὸ μεγάλης ἀξίας.

κα, αναφερόμενος στην ποίηση, στη γλώσσα, στην παιδική δημιουργία και ευαισθησία του λαού του, σε αντίθεση με την άμβλυωπεία των συγχρόνων του λογιστών. Μέσα στο έρεθος της εποχής του (1847) ρίχνει φώς, φώς μακρινό, απρόσμενο, φώς, πού προαναγγέλλει μιάν άνατολή.

Δ

Ο δεύτερος πρόδρομος της Κυπριακής λαογραφίας είναι ο Σολομών Σαλουμίδης. (6) Ήταν Κύπριος και ζούσε στά 1853 στην Άθήνα, όπου συνεργαζόταν σε διάφορα περιοδικά και έφημερίδες, ύπογραφέμενος με τ' άρχικά Σ.Μ.Σ. Στην «έφημερίδα των μαθητών» (7) διαβάζουμε γι' αυτόν την ακόλουθη είδηση:

«Έν τῷ τῆς α' ίσταμένου φυλλαδίῳ τῆς «Νέας Πανδώρας» έδημοσιεύθη έξαίρετος περί τῆς τῶν Κυπρίων γλώσσας διατριβή ύπό τοῦ κ. Α. Α. Σακελλαρίου. Μανθάνομεν, ὅτι καί ὁ παρ' ἡμῖν λόγιος άνήρ κύριος Σολομών Σαλουμίδης, γηγενῆς τῆς Κύπρου, περισπάται περί τήν συλλογήν τῶν ἐν πλήρει καί κοινῇ χρήσει ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἀρχαίων λέξεων καί γλωσσικῶν ἰδιωτισμῶν καί φράσεων. Εἶναι, πάντως, ἐπαίνου ἄξιος ὁ κύριος Σολομών, χρῆσιμος ἐπιλαθόμενος ἔργου ἐξ ἔθνικῆς φιλοτιμίας καί μὴ τοῦ χρόνου αὐτοῦ εἰς ἀνεμύλια κατατριβῶν ἀθυρματα».

Αὐτά γράφονταν τὸν Ίούνιο τοῦ 1853, ὅταν δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἡ ἰδέα ἀκόμα τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας. Ο Σολομών Σαλουμίδης αὐτὸ τὸν καιρὸ τοῦ σκοταδιοῦ καί τῆς ἀπεμπόλησης, ἀσכולεῖται ἐπίμονα με συλλογῇ γλωσσικοῦ ὕλικου καί με συγκριτικῆς γλωσσολογικῆς μελέτης.

Σέ ἄλλο μεταγενέστερο τεῦχος τῆς ἴδιας έφημερίδας ὁ Κύπριος αὐτὸς λαογραφικὸς πρόδρομος ἀφιερώνει μιὰ σχοινοτενῆ περισοῦδαστη σημείωση γιὰ τήν Κυπριακή λαογραφία καί γλώσσα. (8) Ἄπ' αὐτὴν μαθαίνου-

6: Ὑπογράφεται συνήθως με τ' άρχικά του Σ.Μ.Σ. Εἶναι ἐμερίθιστατος, φιλόλογος, μελετητῆς καί ζηλωτῆς τοῦ Κοραῆ, κάτοχος τῆς Γαλλικῆς γλώσσας καί φιλολογίας, φιλοτεχνεῖ μεταφράσεις «ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ», συνεργάζεται στην «Έφημερίδα τῶν μαθητῶν» (1853-1854), σπούδασε φιλολογία στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας, ὅπου παρεπιδημοῦσε ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἀσκώντας ἴσως τὸ ἔργο τοῦ δασκ.λου. Περισσότερες πληροφορίες δὲν ἔχω συγκεντρώσει ἀκόμα γιὰ τὸν Κύπριο αὐτὸ πρόδρομο, γιὰ τὸν ὁποῖον θὰ χρειαζόταν εἰδικὴ ἔρευνα. Ἄπὸ τὸ Λ. Φιλίππου δὲν ἀναφέρεται.

7. «Έφημερίς τῶν μαθητῶν» Α' 33, 8 Ἰουνίου 1853, σελ. 153β.

8. «Έφημερίς τῶν μαθητῶν» Β' 66, 7 Φεβρ. 1854, σελ. 263β, ὑποσημείωση στὴ μετάφραση ἀπ' τὸ γαλλικὸ μιὰς ἀρχαιολογικῆς μελέτης «Περὶ κυρίων ἀξιωματῶν τῶν Δρυϊδῶν».

με, ὅτι, ὄχι μόνον ὁ ἴδιος ἐργαζόταν στὸν τομέα τῆς συλλογῆς Κυπριακοῦ γλωσσικοῦ καί λαογραφικοῦ ὕλικου, ἀλλὰ — πράγμα ἀπίστευτὸ — με θερμῆς προτροπῆς παρακινοῦσε καί τοὺς συμφοιτητῆς του στὸ Πανεπιστήμιο νὰ κάνουν τὸ ἴδιο γιὰ τὸν τόπο τους. Εἶναι λοιπὸν ὁ Σολομών Σαλουμίδης ἕνας ἀπ' τοὺς πρώτους ἐργάτες καί συγχρόνως ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους μύστες καί κήρυκες τῆς λαογραφικῆς ἰδέας στὴν Ἑλλάδα.

«Ἐκτὸς τῆς κατ' ἀνακοπήν προθέσεως με, γράφει ὁ Κύπριος πρόδρομος στὴν ὑποσημείωσή του, συνηθίζεται ἐν Κύπρῳ, τῇ ἐμῇ πατρίδι, καί ἡ με τὰ, προφερομένη μιτὰ, καί γενικῇ συντασομένη. Ὅταν ἡ μήτηρ π.χ. ἐρωτῶσα τὸν ἀνήλικον υἱὸν αὐτῆς, ἐξελλθόντα τῆς οἰκίας λαθραίως, λέγει: «Ποῦ ἐπίης (ὑπήγες) μακαὸς σου;». Οὗτος ἀποκρίνεται: «Ἦμουν ἢ ἐπῆα μιτὰ τοῦ σετοκόπου (marmifiton) ἢ μιτὰ τοῦ μισθαργοῦ (ὑππρέτου) ἢ τῆς ταιῆς (τῆθιας, θυζάστρας). Λέγεται ὁμως καί με τὸν μισθαργόν, τὴν ταῖαν κτλ. Ὅταν τὸ νῆπιον περιτρέχει μόνον, λέγει ἡ κυρία εἰς τὴν μισθάργισσαν (ὑππρέτριαν): «Πάαινε μιτὰ τοῦ μωροῦ ἢ με τὸ μωρὸν (νῆπιον). Δί φράσεις μαζί μου, μαζί σου, μαζί τῆς ἐν Κύπρῳ δὲν λέγονται, διότι ἀντ' αὐτῶν πάντοτε εἰσὶν ἐν χρήσει αἱ: μιτὰ μου, μιτὰ σου, μιτὰ του, μιτὰ τῆς. Οἶον: ἔλα μιτὰ μου, ἔρκομαι μιτὰ σου, πάω (ὑπάγω) μιτὰ του ἢ μιτὰ τῆς. Πλείστας λέξεις, ἰδίως ἐν Κύπρῳ λεγομένας, πρὸ χρόνων συνέλεξα καί ἐτι συλλέγω, ἄς ἐν καιρῷ δέοντι, Θεοῦ θέλοντος, ἐκδῶσω ἐν ἰδίῳ πονήματι. Πρὸς πολλοὺς τῶν συμφοιτησάντων μοι εἰς τοῦτο τὸ ἀνεγερθὲν θεοτερπῆς τέμενος τῶν ἀγλαοθρόνων Μουσῶν, τὸ πανεπιστήμιον Ὁθωνος, ἐγνωστοποίησα ταύτην τὴν ἐνασχόλησίν μου, τολμήσας συγχρόνως προτρέψαι αὐτοὺς, ἵνα ἕκαστος ἐκῶστω ἐνασχοληθῇ εἰς συλλογήν καί ἔκδοσιν τοιούτων λέξεων, αἵτινες τυχὸν εἰσὶν ἐν χρήσει μόνον ἐν ταῖς ἐαυτῶν χώρας ἢ λέγονται μετὰ σημασίας ἢ σχηματισμοῦ διαφόρου τῆς κοινῆς χρήσεως αὐτῶν. Πᾶς λόγιος, εὐκρινέστερον ἐννοῶν τὰς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ χρωμένας τοιαύτας λέξεις, δύναται, ὡς φρονῶ, ἐρμηνεύσαι ἐπιτυχέστερον τὰς σημασίας αὐτῶν, μὴ περιπίπτων συκνάκις εἰς ἄλλα ἀντ' ἄλλων. (9) Τὴν ἐκ τοιούτου ἔργου γεννησομένην ὠφέλη ἀν εἰς τὸ γένος ἡμῶν, λιὰν σαφῶς παρετήρησον ὁ

9. Ο Σαλουμίδης ὑπαινίσσεται ἐδῶ τὸν μετὰ Κύπριο Ἀθανάσιο Σακελλάριο, πού, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, δημοσίευσε τότε μελέτη γιὰ τὴ γλώσσα τῶν Κυπρίων στὴν «Πανδώρα» (βλ. σημ. 11). Στὸ ξενηλατικὸ αὐτὸ ὑπαινιγμὸ τοῦ Σαλουμίδη, ἀπάντησε δεξυτάτα ὁ Σακελλάριος (βλ. σημ. 14) καί ὅσα ἀναγράφονται στὸ κείμενο τῆς μελέτης, καθὼς καί τὴν καταχωροῦμενη ἀπάντηση τοῦ Σακελλαρίου).

αοίδιμος Κοραΐς, ὅστις, ὑπ' ἀκραιφνοῦς φιλοπάτριδος ζήλου ὠθοῦμενος, ἔδωκε τοῖς λογίοις, πρὸς τοσοῦτοις ἄλλοις, καὶ τούτου παράδειγμα, διὰ τῶν ἐκδοθέντων («Ἀτάκτων») αὐτοῦ. Εἶθε μιμηθῶσι τοῦτο τὸ φιλόπατρι παράδειγμα πολλοὶ ἄλλοι τῶν ἀναψάντων τὴν δαδα αὐτῶν ἐκ τῆς ἱεράς ἐστίας τῶν ἠπιოდῶρων Ἑλικωνιάδων, οἵτινες, κρείττονες μου ὄντες, παρέξουσι θεβαίως διὰ τῶν πονημάτων αὐτῶν πολὺ πλειοτέραν ὠφέλειαν εἰς τὸ γένος ἡμῶν».

Μ' αὐτὸ τὸ φρόνημα, μ' αὐτὸ τὸν ὑψηλὸ ὀραματισμὸν ἔθαζε στὰ 1853 τὰ θεμέλια τῆς κυπριακῆς καὶ τῆς καθόλου νεοελληνικῆς λαογραφίας ὁ νέος Κύπριος φιλόλογος καὶ γλωσσολόγος Σολομῶν Σαλουμιδης, καὶ ὡς ἐμπνευσμένος πρωταπόστολος, ὑπερφαλαγγίζοντας τοὺς σχολαστικούς καθηγητὲς του, ἐκήρυκε τ' ἐθνοσωτήριες ἀναμορφωτικὰς ἀρχές τῆς, ἀπὸ τὰ πανεπιστημιακά του ἀκόμα χρόνια ἀνάμεσα στοὺς συμφοιτητὲς του. Ἦταν λοιπὸν δαδοῦχος καὶ φωτιστὴς τῆς σκοτιομένης γενιᾶς τοῦ ὁ ἀγνωστός πρόδρομος Σολομῶν Σαλουμιδης.

Τρίτος μακρινὸς πρόδρομος τῆς κυπριακῆς, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς καθόλου νεοελληνικῆς λαογραφίας, εἶναι ὁ πολὺς Ἰθάνασιος Σακελλάριος. Καὶ ἐνῶ οἱ ἄλλοι συνοδοιπόροι του σταμάτησαν, χωρὶς νὰ συνεχίσουν τὸ λαογραφικὸ ἔργο τους, ὁ ἐμπνευσμένος αὐτὸς μύστης, χωρὶς νὰ εἶναι Κύπριος, ἀγάπησε τὴν Κύπρον ὡς ἀν πραγματικῆ τοῦ πατριῶτα καὶ ἀφιέρωσε ὅλη τὴ ζωὴ του εἰς τὴ μελέτη καὶ ἔρευνα τῆς κυπριακῆς λαογραφίας καὶ ἱστορίας. Καρπὸς τῶν ἐρευνῶν του πολὺ μοχθὸς καὶ πολὺχρονος εἶναι τὸ δίτομο ἐπιθλητικὸ μνημεῖο ποῦ ὕψωσε εἰς τὴν δόξα τῆς Κύπρου μετ' ὅν τῆς τίτλου «Κυπριακά», ἕνας θησαυρὸς ἱστορίας, γεωγραφίας, τοπογραφίας, γλώσσας κλπ. ποῦ μόνον ἡ Κύπρος εἶχε τὸ προνόμιον, ἀνάμεσα σ' ὅλες τῆς περιοχῆς καὶ τὰ νησιά τοῦ ἑλληνισμοῦ, νὰ κατέχει ὡς τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα μας, ποῦ ἄρξισαν καὶ μερικὲς ἄλλες περιοχῆς ν' ἀποκοτῶν παρόμοια ἔργα. Ὁ μεγάλος αὐτὸς πρόδρομος τῶν τοπικῶν νεοελληνικῶν λαογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σπουδῶν καταγόταν ἀπ' τὸν Ἅγιον Πέτρο τῆς Κυνουρίας. Στὰ 1849 νεώτατος (23 ἐτῶν) ἦρθε εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἀνέλαβε τὴ διευθυνση τοῦ σχολαρχείου Λάρνακος, διδάσκοντας εὐδοκιμῶντα ἐπὶ τέσσαρα χρόνια. Τότε πιθανώτατα γνώρισε εἰς τὴν Κύπρον τὸ φραγκοῦδον καὶ ἐμπνεύσθηκε ἀπ' τῆς λαολογικῆς ἀρχῆς του καὶ γεμάτος ζῆλον ἄρξισε τὸ περιοποῦδον λαογραφικὸν τοῦ ἔργου. Στὰ 1854 ἔφυγε ἀπ' τὴν Κύπρον καὶ διορίστηκε καθηγητὴς ἐστὸν Πειραιᾶ. (9α)

«Ἐν Λάρνακι, γράφει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, (10)

9α. Ἡ σχεδὸν σύγχρονη μετ' ὁ φραγκοῦδον ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Κύπρον ἴσως πρέπει ν' ἀ-

νευμφεῦθη καὶ ἡγάγησε τὴν Κύπρον ὡς δευτέραν του πατρίδα, ἀφοσιωθείς ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀρίστην διαπαιδαγέτησιν τῶν τέκνων τῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐμβριθεῖς μελέτην τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς λαογραφίας τῆς. Ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ φιλοπονία τοῦ ἀνδρὸς ἦσαν ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστοι. Περιήλθεν τὴν νῆσον ὀλόκληρον καὶ ἐγνώρισεν αὐτὴν ὑπ' ὅλας τὰς ἐπόψεις. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐρευνῆς καὶ τῶν μελετῶν του εἶναι ἡ ἀξιοθαύμαστος περὶ Κύπρου ἐργασία του». Στὸ Σακελλάριον ἡ ἐλευθερὴ Κύπρον ὀφείλει ἀνδριάντα, γιατί μετ' ἐργασίας καὶ ἰδίας μετ' ἐξωσσε πολυτιμότερον ὕλικόν τῆς Κυπριακῆς λαογραφίας καὶ ἱστορίας, ἔδειξε τὸν ἑλληνισμὸν τοῦ νησιοῦ, τοὺς ἀρίφνητους θησαυροὺς του.

Τὰ πρῶτα κυπριακὰ λαογραφήματα τοῦ ἐμπνευσμένου αὐτοῦ πρωτοπόρου εἶδαν τὸ φῶς πολὺ ἔνωρίς, στὰ 1853, ὅταν ἡ λαογραφία ἦταν ἀνύπαρκτη ἀκόμα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως οἱ ἄλλοι συνοδοιπόροι του, ἔτσι καὶ ὁ Σακελλάριος ἄρξισε τὸ στάδιόν του μετ' ἡ μελέτη τῆς λαϊκῆς γλώσσας καὶ τῆς λαογραφίας τῆς Κύπρου. Ἡ ἐπίδρασή του ὅμως εἰς τὴν γέννησιν τῶν λαογραφικῶν κατὰ τόπους σπουδῶν ἦταν πανελληνία. Τὸ πρῶτον τοῦ δημοσίευμα μετ' ὅν τῆς τίτλου («Ἡ ἐν Κύπρῳ γλῶσσα») δημοσιεύθηκε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1853 στὸ ἐπισημότερον περιοδικὸν τῆς ἐποχῆς τὴν «Πανδῶρα». (11) Μ' αὐτὸ ἔγινε πλατύτερα γνωστὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔδειξε τὴν παρουσίαν τῆς ὡς ὀκλαθωμένης ἑλληνικώτατης περιοχῆς, ἡ Κύπρος. Σ' αὐτὴν ὁ Σακελλάριος ἐξετάζει τὴν σύγχρονην κυπριακὴν διάλεκτον καὶ δείχνει τὴν ἄμεση κατα-

ποδοθὴν εἰς τὴν πατριωτικὴν τοῦ δράση, ὅπως ἔγινε μετ' ὁ φραγκοῦδον, ποῦ διώχθηκε ἀπ' τὴν Κύπρον, γιατί θεωρήθηκε ὑποπητὸς ἀνατρεπτικῶν ἐνεργειῶν, κυκλοφορῆσε ἐπαναστατικὸν φυλλάδιον, ὅπου καλοῦσε τοὺς Κυπρίους νὰ ξεσηκωθοῦν κλπ. (βλ. Λ. Φιλίππου Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ. Λευκοσία 1930, τόμ. Α' σελ. 212—213).

10. Τὸ σπουδαιότατον αὐτὸν ἄρθρον τοῦ Ν. Γ. Πολίτη δημοσιεύθηκε ἀνυπόγραφον στὸ «Συμπλήρωμα τοῦ Ἐγκυκλίου Λεξικοῦ» Ἰαν. 1902, σελ. 843 καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μαζὶ μετ' ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὴν διδασκαλικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σακελλάριου εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἕνα λόγον του, καταχωρήθηκε στὸ ἔργον τοῦ Λ. Φιλίππου: Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ, τόμ. Α' Λευκοσία 1930, σελ. 278—285. Ἡ κρίσις τοῦ Ν. Πολίτη θαραίνει πολὺ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐξαιρετοῦ αὐτοῦ λόγιου καὶ λαογραφικοῦ προδρόμου.

11. Ἡ ἐν Κύπρῳ γλῶσσα. Πανδῶρα Δ' 77, 1 Ἰουνίου 1853, σελ. 111—115. Τὸ πρόδρομικόν αὐτὸν ἄρθρον μετ' ἡν ὑπογράφη: Ἰθάνασιος Σακελλάριος, καταλήγει μετ' ἡ λαογραφικὴ διακήρυξις: «Σῶζονται δὲ ἐν Κύπρῳ πολλὰ κρείττονα (δημοτικὰ ἄσματα), ἅτινα, ὡς καὶ αἱ λέξεις, πρέπει νὰ συναχθῶσιν εἰς πλουτισμὸν τῆς ἡμετέρας φιλολογίας».

γωγή της άπ' τήν άρχαία. Παραθέτει και έρμνεύει λέξεις, δημοσιεύει και δυό δημοτικά τραγούδια, τά «(Δυό περιστέρια...)» και τό «(Ποιός είν' καλός τής μάννας μου...)», πού, όπως είδαμε, τώ είχε παρουσιάσει στό 1847 στό «Θερσανδρό» του ό Έπαμ. Φραγκούδης, πού ό Σακελλάριος δέν τόν αναφέρει. (12) Ή μελέτη αυτή του Σακελλάριου έκανε μεγάλη έντύπωση και χαιρετίστηκε σαν άπαρχή μεγάλης καρποφορίας: «(αί εύτυχείς αύται άπαρχαί του εύπαιδευτού τούτου διδασκάλου προμνήνυον θέρος εύκαρπον τής ένδελεχούς μελέτης και φιλοπονίας αυτού)». (13)

Τό δεύτερο προδρομικό λαογραφικό δημοσίευμα του Σακελλαρίου είδε τό φώς τό Φεβρουάριο του 1854 στόν «Εφημερίδα τών μαθητών» μέ τόν τίτλο «Κύπριαί τινες λέξεις». (14) Σ' αυτό παραθέτει, έρμνεύει και έτυμολογεί πολλές κυπριακές λέξεις «έκ τών συνθηροισθεισών, όπως γράφει, κατά τήν έν Κύπρω παραμονήν του». Πειραγμένους άπ' τόν ύπαινωμό, πού έκανε σέ θάρος του ό Σολομών Σαλουμίδης, ότι μόνο οι γηγενείς, οι ντόπιοι, μπορούν καλλίτερα νά έννοήσουν και νά έξηγήσουν τά διαλεκτικά στοιχεία του τόπου τους, ό Σακελλάριος άπάντá μέ τρείς σουχτερές ύποσημειώσεις του. Στήν πρώτη μιλά γιά τήν χωρίς άξιώσεις εργασία του: «(Τάυτας φίλτατέ μου Πανατζή, (15) δέχθητι μηδεμίαν εισέτι τάξιν έκούσας. Άν δ' εις τινας έξ αυτών πολυ τολμηράν έκφράζω γνώμην, σκοπόν

δέν έχω νά δείξω τήν έμήν πολυμάθειαν, άλλα νά καταστήσω φανερόν τί φρονώ περί αυτών, ό ίδιος αυτάς συλλέξας. Και δέν άμφιβάλλω, ότι μετά ταύτα δεξιώτεροι χείρες αυτάς λαβούσαι, προσοκόντως θέλουσι τās μεταχειρισθῆν)».

Στή δεύτερη σημείωσή του άντικρούει ό Σακελλάριος τή γνώμη του Σαλουμίδη γιά τό «πειθάρκοφες — πηθάρκοφες». Στήν τρίτη όμως σημείωσή του παρουσιάζεται δεινότερος και προσπαθεί ν' ανατρέψει τή γνώμη του Σαλουμίδη γιά τους ξένους γλωσσολόγους και λαογράφους και ν' άποδειξει τό αντίθετο, ότι δηλαδή οι ξένοι, άσυνήθιστοι καθώς είναι, προσέχουν καλλίτερα τις διαλεκτικές ιδιομορφίες:

«(Λάθος άσυγχώρητον, τονίζει, έκαμεν ό κύριος Σ.Μ.Σ. τόν μισταρκόν εις μισθαργόν τρέψας, ένω ουδέποτε ούτως εν τῆ πατριδι του προφέρεται, άλλα φαίνεται, πολύν καιρόν άποδημών, όπως τήν ήν έθάλασεν μετά του μητρικού γάλακτος γλώσσαν άπέμαθεν. Και δυνατόν μέν νά είναι άληθές, πās τις λόγιος τās έν τῆ πατριδι του λέξεις νά γνωρίζη καλλιον, επειδή όμως αυτάς καθ' έκάστην μεταχειρίζεται, νομίζει ότι και παρὰ τοίς άλλοις Έλλοποιν είναι έν χρήσει, όθεν και ουδεμίαν του κάμνουσιν έντύπωσιν. Ό ξένος όμως, όταν τό ούς του άλλότρια πλήξωσι λέξεις, έθους καταλαμβάνει τό αυτών διάφορον, ουδόπως αυτάς άλλοτε άκούσας, ή έν τοίς λεζικοίς μόνον άπάντησας, και κατά διάφορον ένίοτε σημασίαν. Όθεν καλλιον ήθελεν εισθαι, ό λόγιος ούτος τόν δν έχει θησαυρόν τῆς μητρικής του γλώσσας έπιμελέστερον μελετήσας, τάχιον νά τόν εκδώση, μη άποκλείων τούς δυναμένους και μίαν μόνον λέξιν, και τοι ξένους όντας, νά προσθώσωιν. Εις αυτόν δέ θέλει δοθῆ ό του συμβούλου στέφανος, τόν εκπαλαι τό έθνος, μετά τόν άείμνηστον Κοραήν, συμβουλευόντα. Άλλ' όταν δύο μόνας μητρικές λέξεις δέν ήδυνήθη νά ορθογράφη και ως προφέρονται νά γράψη, πώς ούτος ολόκληρον θέλει διαθέσει (=έρμνεύσει) γλωσσικήν ύλην;».

Στήν οξύτατη αυτή άπάντηση εκφράζεται ή πίκρα του ξένου, πού βλέπει τους ντόπιους νά τόν θεωρούν άναρμόδιο και άνίκανο νά συλλάβει και νά μελετήσει τῆ γλώσσα, τῆ λαογραφία και τῆ λογοτεχνία του τόπου τους. Άλλά μέ τήν όλη προσφορά του στόν Κύπρο, ό άποδιοπομναίός πριν έρευνητής, άπόδειξε τήν αλήθεια τών έπιχειρημάτων του γιά τους ξένους, ότι δηλαδή μπορούν κι αυτοί νά μελετήσουν τά ιδιώματα, πού δέν είναι μητρικά τους, και πολλές φορές νά ξεπεράσουν τούς ντόπιους σέ άποτελέσματα. Και οι δυό άόψεις είναι σωστές. Ή αλήθεια τους εξαρτάται άπ' τόν τρόπο πού εργάζεται, τῆ μέθοδο, και τήν προσοχή πού καταβάλλει στόν έρμνευσί των διαλεκτικών και λαογραφικών φαινομένων ό έρευνητής, είτε ντόπιος είναι, είτε ξένος. Ό Σακελλάριος εργαζόταν μ' εύσυνειδησία,

12. Ό Φραγκούδης, φαίνεται, φεύγοντας κυνηγημένος άπ' τήν Κύπρο έδωσε στό Σακελλάριο και άλλα δημοτικά τραγούδια. Πρέπει νά σημειωθῆ ότι, παράλληλα μέ τήν Κύπρο, ό Σακελλάριος δέν έξέχασε και τήν ιδιαίτερη πατρίδα του, δημοσιεύοντας και γι' αυτήν μιá λαογραφική μελέτη στόν ίδιο τόμο τῆς «Πανδώρας» (Δ' 1853, σελ. 407—410).

13. «Εφημερίς Μαθητών» Β' 1853, σελ. 223—224. Ό διευθυντής του πολύτιμου αυτού διαφωτιστικού περιοδικού Πανατζής ήταν έμβριθέστατος λόγιος και ζηλωτής τών λαογραφικών σπουδών. Άλλος ζηλωτής ήταν ό Γ. Τερτσέτης, πού παράλληλα μέ τούς Κυπρίους προδρόμους μαζεύει και δημοσιεύει στόν ίδιο τόμο τῆς «Πανδώρας» και άργότερα, δημοτικά τραγούδια μέ τόν τίτλο «Δημοτική Άνθολογία» (Πανδώρα Δ' 1853, σελ. 434, 501, 547, 599, 621, 647, δηλαδή ολόκληρη συλλογή, πού έπειδή δέν βγήκε σέ ξεχωριστό βιβλίο, δέν αναφέρεται στις βιβλιογραφίες συλλογών δημοτικών τραγουδιών.

14. «Εφημερίς Μαθητών» Β' 67, 13 Φεβρ. 1854, σελ. 266—267.

15. Πανατζής, είναι ό φωτεινότερος διευθυντής και εκδότης τῆς «Εφημερίδος τών μαθητών», πού στάθηκε τό λίκνο τῆς νεοελληνικής λαογραφίας, παροτρύνοντας τούς δασκάλους και δημοσιεύοντας λαογραφικό ύλικό και δημοτικά τραγούδια.

μέ την άμεση συμπαράσταση τής Κυπρίας γυναικας του και με πολλούς Κυπρίους συνεργάτες. Είχε ζήσει και τέσσερα ολόκληρα γονιμώτατα χρόνια στην Κύπρο, πού τή γύρισε όλη σάν συλλέκτης και έρευνητής. Στόν έμπλουτισμό του γλωσσικού ύλικου τόν βοηθήσανε με προθυμία πολλοί Κύπριοι λόγιοι. Άναφέρονται ξεχωριστά τά ονόματα τών Άχ. Άποστολίδη, Ίερ. Βαρλαάμ και Λουκά Παΐσιου.

Γρήγορα ό Σακελλάριος, εκτός άπ' τις δυό προδρομικές λαογραφικές εργασίες του για την Κύπρο, πού αναφέραμε, έδωσε την άπαρχή, τόν πρόδρομο τών έρευνητών του, δημοσιεύοντας στα 1854 τó πρώτο μέρος τής εργασίας του, με τόν τίτλο («Κυπριακή») (Α' τόμος), όπου μελετούσε τή γεωγραφία και τά προΐοντα του νησιού, με πνεύμα προβολής τής ιστορικότητας τού πλωτοπαραγωγικής άξίας του. (16) Τό 1868 έβγαλε τó Γ' τόμο με τή μελέτη τής γλώσσας τών Κυπρίων. Ό Β' τόμος με τήν Ιστορία και τó δημόσιο και ιδιωτικό βίο δέν τυπώθηκε τότε. Όλο αυτό τó ύλικό, ιστορικό, γλωσσικό και λαογραφικό, έμπλουτισμένο και αναθεωρημένο συγχωνώθηκε στους δυό μεγάλους τόμους τών «Κυπριακών», πού όγηκαν στην Άθήνα, ό Α' στό 1886 και ό Β' στα 1891. Ένας έκδοτικός, με τά πενιχρά μέσα τής έποχής, και παράλληλα ένας έπιστημονικός άθλος πού σημειώνει σταθμό τόσο στην Ιστορία και στην προβολή τής Κύπρου, όσο και στην Κυπριακή και τήν καθόλου νεοελληνική λαογραφία και τοπογνωσία. Θά περίττεινε κάθε άλλος λόγος για τήν άξία του έργου, πού έχει μνημειακό χαρακτήρα και άποτελεί, μ' όλες τις μεταγενέστερες έξειλίξεις τής κυπριολογίας, μοναδικό θησαυρό και πηγή ανεξάντλητη και άναντικατάστατη τής κυπριακής τοπογνωσίας και λαογραφίας.

Έτσι ξεκίνησαν μόνοι τους άπό τόσο μακριά, μέσα άπό τόσο σκοτάδι, τρεις Κύπριοι πρόδρομοι και σάν πρωταπόστολοι τής νεοελληνικής λαογραφίας έφεραν στην Έλλάδα τις άπαρχές της και άνοιξαν, μαζί με τους Έπανησιούς, τó δρόμο προς τις λαογραφικές μελέτες και έρευνες, προς τή συλλογή και

διάσωση τών δημοτικών τραγουδιών, σέ έποχή πού οι θησαυροί αυτοί ήταν καταφρονημένοι, διότι, όπως έγραφε ένας πολύ παλαιότερος και φωτεινότερος πρόδρομος, ό Στ. Π. Παπās «τινές εκ τών συμπολιτών μας (θέλει νά πει κατά σχήμα λιτότητα «όλοι οι Έλληνες») περιφρονούν τά δημοτικά άσματα τής νέας Έλλάδος ως άγενή και πρόστυχα, διά τούτο και μόνον διότι είναι έμπνευσμένα εκ τής φύσεως. Ήθελον βέβαια φανή συγκαταβατικώτεροι προς αυτά, εάν ήσαν γεννήματα τών σχολαστικών και τών λογιστών. Ό περίφημος ποιητής τής Γερμανίας Γοϊθ (Γκαίτε) όγδακοντούτης κατεγίνετο νά έννοηση τās ποιήσεις τās εις τήν πρωτότυπον διάλεκτόν των και έλεγεν ότι εις τās ήμέρας του δέν είχαν ιδεί τι ύψηλότερον...». (17) Αυτά γράφονται στα 1839. Χρειάστηκαν όκτώ χρόνια για νά φανή ό Κύπριος πρόδρομος Έπαμεινώνδας φραγκούδης, ν' άνοιξει τó δρόμο προς τó δημοτικό τραγούδι και νά κηρύξει τήν άξία του και τήν ανάγκη τής συλλογής και τής διάσωσης του. Τό κήρυγμα του δέν πήγε χαμένο. Τό ένστερνίστηκαν γρήγορα δυό νεώτεροι του Κύπριοι, ό Σολομών Σαλουμίδης και ό Άθανάσιος Σακελλάριος, πού με θαυμαστή άμιλλα πρωτοκλήτων τής λαογραφικής ιδέας, άναδειχθηκαν με τά κηρύγματά τους και τά δημοσιεύματά τους πρόδρομοι τής άνατέλλουσας τότε μέσ' άπ' τις άνθελληνικές άρες του φαμεργίερ νεομαθειας, όπως σ' άντιστοιχία με τήν επικρατούσα στα χρόνια εκείνα άρχαιομάθεια, μπορούμε νά ονομάσουμε τή μελέτη, τή γνώση και τήν παιδευτική άξιοποίηση του νεοελληνικού κόσμου. Άθάνατο θά μείνει τó όνομα και ή τολμηρή πρόβαση τών τριών Κυπρίων προδρόμων και σκαπανέων τής κυπριακής και γενικώτερα τής καθόλου νεοελληνικής λαογραφίας και νεογνωσίας. Τους όραματισμούς τών προδρόμων αυτών έρχεται, ύστερα άπό είκοσι περίπου χρόνια, νά δικαιώσει και νά κάνει πράξη μιá άμέτρητη χορεία λαογράφων, πού με τήν ήγεία του Ν. Πολίτη άναστύλωσε τις κατεριπωμένες νεοελληνικές σπουδές και χάρισε στην Έλλάδα τους λαογραφικούς θησαυρούς της, δηλαδή τó πνεύμα και τήν ψυχή της.

Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

16. Ή έκδοση αυτή δέν είναι άσχετη με τήν ένναπελευθερωτική κίνηση τών Κριμαϊκών, ούτε με τή δράση του Φραγκοήδη (βλ. σημ. 2).

17. Στην άθηναική έφημερίδα «Χρόνος».

ΜΙΑ ΔΙΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΚΙ ΕΝΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Θέλοντας να συμμετάσχω στην τιμητική έκδωση για τους δυο πρωτοπόρους έρευνητές της Κυπριακής Λαογραφίας και του λαϊκού μας πολιτισμού θα κάμω σύντομες παρατηρήσεις πάνω σ' ένα Κυπριακό Παραμύθι και σε μία διήγηση, που μᾶς παραδίνει ο Ἡρόδοτος από την Αίγυπτο.

Ὁ πατέρας τῆς ἱστορίας στο Β' βιβλίο τῶν Ἱστοριῶν του καί στά κεφάλαια 121 καί 122 μᾶς ἀφηγείται μιὰ ἱστορία γιά τόν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Ραμφίνιτο. Τά κύρια σημεῖα τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἶναι τὰ ἐξῆς:

Ὁ Ραμφίνιτος ἦταν ἀπό τούς παλιούς βασιλιάδες μάζεψε πλούτο ὅσο κανένας ἄλλος βασιλιάς. Θέλοντας νά τᾶ φυλάξει ἔκτισε θησαυροφυλάκιο, τοῦ ὁποῖο ὁ ἕνας τοίχος ἦταν στό ἐξω μέρος τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ οἰκοδόμος ὅμως πού τὸ ἔκτισε φρόντισε, ὥστε μιὰ πέτρα νά βγαίνει εὐκόλα σάν τὴν τραβοῦσαν εἴτε ἕνας εἴτε δυὸ ἄντρες. Ὅταν ὁ κτίστης κόντευε νά πεθάνει κάλεσε τούς δυὸ τοῦ γιους καί τούς ἀποκάλυψε τὸ μυστικό. Τούς ἐξήγησε πῶς θά βγάλουν τὸν λίθον καί πεθάνει. Οἱ δυὸ ἀδελφοὶ σὲ λίγες μέρες πῆγαν στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ θησαυροφυλακίου, ἔβγαλαν τὴν πέτρα καί πῆραν πολλὰ χρήματα. Ὅταν ὁ βασιλιάς ἀνοιξε τὸ θησαυροφυλάκιο, παραξενεύτηκε πού βρῆκε κενὰ τὰ ἀγγεῖα, γιὰτὶ καί οἱ σφραγίδες ἦταν ἀθίκτες καί οἱ κλειδαριές κλειστές. Δυὸ καί τρεῖς φορές ὁ βασιλιάς εὗρισκε τὰ ἀγγεῖα του κενά. Πρόσταξε τότε νά κατασκευάσουν παγίδες καί νά τίς θάλουν γύρω ἀπὸ τὰ ἀγγεῖα μὲ τὰ χρήματα. Ὅταν ξανάβησαν οἱ ἀδελφοί, ὁ ἕνας μπῆκε μέσα καί πιάστηκε στὴν παγίδα. Τότε πρόσταξε τὸν ἀδελφὸ του νά τοῦ κόψει τὸ κεφάλι, γιὰ νά μὴ ἀποκαλυφθεῖ καί ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ὁ παγιδευμένος δὲ μπορούσε νά γλιτώσει. Ὁ κλέφτης ἀποκεφάλισε τὸν ἀδελφὸ του, ἔβαλε τὴν πέτρα στὴν θέση τῆς, καί κρατώντας τὸ κεφάλι γύρισε στὸ σπίτι του. Ὁ βασιλιάς βρῆκε ἀκέφαλο τὸ νεκρὸ καί ἡ ἐκκληζὴ του μεγάλωσε σάν δὲν βρῆκε οὔτε σημεῖο ἐξόδου, οὔτε σημεῖο εἰσόδου στὸ θησαυροφυλάκιο. Πρόσταξε νά κρεμάσουν τὸ νεκρὸ στὸ τεῖχος, ἔβαλε φύλακες καί τούς πρόσταξε νά ὀδηγήσουν κοντὰ του ὅποιον ἀντιληφθοῦν νά κλαίει ἢ νά λυπᾶται γιὰ τὸ νεκρὸ. Ἡ μητέρα τοῦ νεκροῦ ὑπόφερε πολὺ καί παρότρυνε τὸν ἄλλο τῆς γιὸ νά βρεῖ τρόπο νά τῆς πάρει στὸ σπίτι τὸ πτώμα. Κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς μητέρας καί μὲ τὴν ἀπειλὴ πῶς θά τὸν πρόδιδε στὸν βασιλέα, ὁ γιὸς τῆς μηχανεύτηκε τὸ ἐξῆς: Γέμισε ἀσκή μὲ κρασί, τὰ φόρτωσε σὲ γαϊδούρια καί ξεκίνησε. Σάν ἔφτασε κοντὰ στὸ πτώμα τοῦ ἀδελφοῦ του τράβηξε τὰ δεσμάτα δυὸ ἢ τριῶν ἀσκήων. Ἄρχισε τό-

τε νά θρηνεῖ καί νά φωνάζει γιὰτὶ χυνόταν τὸ κρασί του καί δὲν ἤξερε σὲ ποῖο γαϊδούρι νά τρέξει πρῶτα. Οἱ φύλακες τοῦ πτώματος πῆραν δοχεῖα καί ἔτρεξαν νά μαζέψουν τὸ κρασί. Ὁ κλέφτης φώναζε τάχα ὀργισμένα καί διαμαρτυρόταν. Οἱ φύλακες τὸν παρηγοροῦσαν καί σιγά-σιγά ἔκαμε πῶς τοῦ πέρασε ὁ θυμὸς. Τράβηξε τότε τὰ γαϊδούρια στὴν ἀκρία τοῦ δρόμου καί στάθμευσε. Ἄρχισαν νά ἀστειεύονται καί τούς δώρισε μάλιστα ἕνα ἀσκή κρασί. Κάθισε κι αὐτὸς μαζί τους, τούς πρόσφερε καί ἄλλο ἀσκή καί στὸ τέλος τοῦς μέθυσε. Οἱ φρουροὶ ἀποκοιμήθηκαν καί ἅμα νύκτωσε κατὰ ξεκρέμασε καί πῆρε τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀφοῦ ζύρισε καί τίς δεξιές παρειές τῶν φρουρῶν.

Μετὰ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ ὁ βασιλιάς πείσμων σὲ πολὺ καί ἤθελε μὲ κάθε μέσο νά βρεῖ ποιὸς μηχανεύοταν ὅλα αὐτά. Ἀνάγκασε, λοιπόν, τὴν κόρη του νά γίνεῖ πόρνη, νά δέχεται ὅλους καί πρὶν κοιμηθεῖ μαζί τους νά ζητᾶ νά τῆς ἀφηγηθοῦν τὸ πιὸ ἐξυπνο καί ἀνόσιό τους ἔργο. Τῆς εἶχε δώσει ἐντολὴ νά συλλάβει ὅποιον τῆς διηγηθεῖ τὸν ἀποκεφαλισμὸ καί τὴν κλοπὴ τοῦ πτώματος.

Ὅταν ὁ κλέφτης ἔμαθε γιὰτὶ ἔκαμε αὐτὰ ὁ βασιλιάς, θέλοντας νά φανεῖ ἐξυπνότερός του ἔκαμε τὸ ἐξῆς: ἀπὸ πρόσφατα νεκρὸ πτώμα ἔκοψε ἀπὸ τὸν ὦμο τὸ ἕνα χέρι, τὸ ἔκρυψε κάτω ἀπὸ τὸ ἱμάτιό του καί πῆγε στὴν κόρη τοῦ βασιλιά. Ὅταν αὐτὴ τὸν ρώτησε, τῆς διηγήθηκε τὸ πιὸ ἀνόσιο του ἔργο, ὅτι ἀποκεφάλισε τὸν ἀδελφὸ του, καί τὸ πιὸ ἐξυπνο, ὅτι ἔκλεψε τὸ νεκρὸ. Τότε αὐτὴ σήκωσε τὸ χέρι νά τὸν συλλάβει. Αὐτὸς ἔτεινε τότε τὸ χέρι τοῦ νεκροῦ, αὐτὸ τὸ πῆρε καί νόμισε πῶς κρατοῦσε τὸν κλέφτη. Αὐτὸς θγῆκε βιαστικά καί ἔφυγε.

Ὅταν ἔμαθε καί αὐτὰ ὁ βασιλιάς ἔμεινε ἐκπληκτος γιὰ τὴν πανουργία καί τὴν τόλμη τοῦ ἀνθρώπου καί διακήρυξε σ' ὅλες τίς πόλεις πῶς τοῦ δίνει χάρη καί πῶς θά τὸν τιμήσει ἂν παρουσιασεῖ μπροστὰ του. Ὁ κλέφτης παρουσιάστηκε στὸν βασιλιά, πού τὸν θαύμασε πολὺ καί τὸν πάντρεψε μὲ τὴν κόρη του.

Ὁ Νέαρκος Κληρίδης στὴ συλλογὴ του «Κυπριακὰ Παραμύθια» (Μέρος Β', σελ. 84-90) δημοσιεύει τὸ Κυπριακὸ παραμύθι «Θκειὸς τζι' ἀρφότεγνος» μὲ τὴν ὑποσημείωση ὅτι παραλλαγὴ του βρῆκε στὴν Γαλνῆ μὲ τὸν τίτλο «Τὸ κλεφτοῦιν» καί τὴν παρατήρηση ὅτι διαφέρει πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνο πού δημοσιεύει ὁ Σακελλάριος στὰ Κυπριακὰ του (Β', 320-325) μὲ τὸν τίτλο «Παραμύθι τοῦ φυσικοῦ κλέφτη».

Στὸ παραμύθι πού δημοσιεύει ὁ Νέαρκος Κληρίδης ἡ εἰσαγωγή εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ

τὴν διήγηση τοῦ Ἡροδότου. Ἐδῶ ἕνας ἀτεκνος ἄνθρωπος ζητᾷ νὰ πάρῃ ἀναγιωτό του ἕνα ἀπὸ τὰ παῖδιά τοῦ ἀδελφοῦ του. Δοκιμάζει καὶ τοὺς τρεῖς καὶ βρίσκει τὸν μικρὸ πολὺ ἐξυπνο, γι' αὐτὸ τὸν υἱοθετεῖ. Ὁ πανοῦργος μικρὸς ἀρχίζει τὰ κατορθώματά του στὶς κλοπές. Σύντομα θαριέται τὶς μικροκλοπές καὶ ἀρχίζει πιὸ σοβαρὲς «ἐπιχειρήσεις». Ἀποφασίζουν μὲ τὸν θεῖο του νὰ κλέψουν τὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ βασιλιᾶ. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ κάτω οἱ δυὸ διηγήσεις ἔχουν κοινὰ στοιχεῖα, τὰ ἑξῆς:

1) Κλέβουν τὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ βασιλιᾶ δυὸ καὶ τρεῖς φορές.

2) Ὁ βασιλιάς μένει ἐκπληκτός ὅταν βλέπει κλειστὸ τὸ θησαυροφυλάκιο καὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι λείπουν πολλὰ χρήματα.

3) Ὁ βασιλιάς σπῆνει παγίδα γιὰ νὰ πιάσει τὸν κλέφτη.

4) Πιάνεται μέσα στὴν πίσσα ὁ θεῖος καὶ ὁ «μιτοῆς» κατεβαίνει, τοῦ κόβει τὸ κεφάλι καὶ τὸ παίρνει στὸ σπίτι.

5) Ὁ βασιλιάς ἐκπλήσσεται βλέποντας τὸ ἀκέφαλο σῶμα.

6) Ὁ βασιλιάς κρεμάζει μέσα στὴν πλατεία τὸ πτώμα καὶ βάζει φρουροὺς νὰ τὸ προσέχουν.

7) Ὁ μιτοῆς σὲ μίαν ἀπὸ τὶς πανουργίες του καὶ γιὰ νὰ ξεγελάσει τὸν βασιλιᾶ φορτῶνει ἕνα γαῖδουρί μετ' κρασί, ξεγελᾷ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ βασιλιᾶ, πὺν πλουτοῦσαν «χρυσασφικὰ τζιὰ ὀκισμαντικά», τοὺς προσφέρει κρασί καὶ τοὺς μεθᾷ.

8) Ἄμα τοὺς μέθυσε τοὺς ζύρισε τὴν μιά παρεῖα καὶ τὸ μισὸ κεφάλι.

9) Ὁ βασιλιάς χρησιμοποιεῖ τὴν κόρη του

γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὸν κλέφτη καὶ τῆς δίνει ἐντολὴ νὰ τὸν συλλάβει.

10) Ὁ κλέφτης κόβει ἕνα χέρι πεθαμένου καὶ πάει στὴν κόρη τοῦ βασιλιᾶ. Ὅταν αὐτὴ δοκιμάζει νὰ τὸν πιάσει τῆς προτείνει τὸ χέρι τοῦ νεκροῦ καὶ φεύγει τρέχοντας.

11) Ὁ βασιλιάς παίρνει ἀπόφαση καὶ δίνει ἀμνηστία στὸν κλέφτη, καὶ τὸν παντρεύει μὲ τὴν κόρη του.

Τὸ Κυπριακὸ παραμῦθι ἐκτείνεται σὲ περισσότερα ἐπεισόδια ἀπὸ τὴν διήγηση τοῦ Ἡροδότου. Στὰ βασικά του, ὅμως, σημεῖα εἶναι φανερό ὅτι ἔχει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα μὲ τὸ παραμῦθι τοῦ Ραμφινίτου. Τὸ παραμῦθι ποὺ δημοσιεύει ὁ Σακελλάριος εἶναι πιὸ ἀτεκνο σὰν ἀφήγηση, ἀλλὰ στὰ κύρια του σημεῖα μοιάζει πρὸς ἐκεῖνο ποὺ δημοσιεύει ὁ Νέαρχος Κληρίδης. Ἐνδιαφέρον θὰ ἦταν ἂν γνωρίζαμε καὶ τὴν ἄλλη παραλλαγή ποὺ κατέχει ὁ Νέαρχος Κληρίδης μὲ τίτλο «τὸ κλεφτοῦν». Μιά συγκριτικὴ μελέτη πρὸς ἄλλα παρόμοια Ἑλληνικά παραμῦθια θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν ἐπιβίωση ἀρχαίων στοιχείων λαϊκοῦ πολιτισμοῦ μέσα στὸ νεότερο βίωμα μας.

Ἀπὸ τὶς πολλὲς πρόχειρες καὶ σύντομες παρατηρήσεις ποὺ κάναμε φαίνεται ὅτι μιά πανάρχαια διήγηση σώζεται μέσα σὲ Κυπριακὰ παραμῦθια. Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ δὲν ἐξαντλοῦμε, ἀλλὰ μόνο θέτομε τὸ θέμα γιὰ περαιτέρω ἔρευνα ἀπὸ τοὺς εἰδικούς.

Ὁ γράφων δὲν εἶναι εἰδικὸς πάνω σὲ ζητήματα λαογραφίας καὶ ἐξ ἄλλου δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενο χρόνο στὴν διάθεσή του, γιὰ νὰ ἐξετάσει θαυτέρα τὸ θέμα. Ἐπεσήμασε ἀπλῶς ὅ,τι ἔχει πέσει στὴν ἀντίληψή του.

N. ΣΠΑΝΟΣ

ΓΙΑΝ ΠΑΛΑΧ

Παιδί τῆς γέας γῆς,
στὴ καρδιά σου
εἶδα τὴ καρδιά τοῦ κόσμου
νὰ καίγεται.

Ἡ μάνα σου γέννησε ἕνα στρατὸ
ποὺ πολέμησε
δίχως ὄπλα.
Τὰ χέρια σου Σημαία
σφαίρες τὰ μάτια σου.
Τὰ πόδια σου κανόνια
τὰ χεῖλιά σου φωτιά.

Ἡ σιὰχτη τοῦ κορμιοῦ σου
στὴ ψυχὴ μας
τῆ Λευκῆ
τῆ Μαύρη
τῆ Κίτρινη
τῆ Κόκκινη.

Χρόνια ὁ πόλεμος ξυνίζει στὰ πιθάκια
κι' εὖν νέκταρ.
Ἄς ἦταν νᾶχα τὴ δύναμη
νὰ πῶ.

ΓΙΑΝΘΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

(*Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ζήνωνος Πιερίδη*)

α) Ἐπιστολὲς Ἀρχιεπισκόπων
τῆς Κύπρου:

Τὸ 1ο κείμενο τῆς σειρᾶς αὐτῆς περιλαμβάνει μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1815 πρὸς τὸν Ἄγγλον Πρόξενον Ἀντώνιον Βοντιτσιάνου διὰ σύναψη δανείου 15 χιλ. γροσίων. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, τόσο στὸ κύριο μέρος, ὅσο καὶ στὴν ὑποσημείωση, εἶναι δυσανάγνωστο σὲ μερικὰ σημεῖα. Ἐκτὸς τούτου χρησιμοποιοῦνται στὸ κείμενο αὐτὸ Τουρκικὲς λέξεις: (Τταχβίλι, Μουχαρρέμ, χαβαλλέ, τεκλίφι) γιὰ τίς ὁποῖες δίδομε ἐξήγηση σὲ ὑποσημειώσεις.

Τὸ 2ο κείμενο εἶναι μιὰ ἐκτεταμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννικίου, τὴν ὁποίαν ἔστειλε στίς 25.1.1842 στὸν Ἄγγλον Πρόξενον στὴν Λάρνακα γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἀκρίδας, ἀφοῦ ἐξασφάλισε καὶ τὴν οικονομικὴν ὑποστήριξη τοῦ Πασᾶ τῆς Κύπρου. Στὸ κείμενο αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Προξένου, μὰ ἡ μετάφραση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου στὴν 3η καὶ 4η σελίδα στ' Ἀγγλικά δείχνει πὼς πρόκειται περὶ τοῦ Ἄγγλου Προξένου.

Τὸ 3ο κείμενο εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου, τὴν ὁποῖαν ἔστειλε πρὸς τὸν Ζήνων Πιερίδη στίς 27.11.1866 σὺν ἀπάντησιν σὲ σχετικὴν ἐπιστολὴν του, πού παρακαλοῦσε τὸν Ἀρχιεπίσκοπο νὰ μεσολαβήσῃ στὸ Μητροπολίτην Κιτίου γιὰ πληρωμὴ χρέους τῆς Μητροπόλεως πρὸς τὴ θεία τοῦ Ζ. Πιερίδη Ἀννετσούν.

Μιὰ ιδιόχειρη ὑποσημείωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς μὲ κόκκινο μελάνι φανερώνει πόσο στενὲς ἦταν οἱ φιλικὲς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου καὶ τοῦ Οἴκου τῶν Πιερίδων.

Τὸ 4ο κείμενο ἀποτελεῖ δευτέρη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου, τὴν ὁποῖαν ἔστειλε στίς 20.12.1875 πρὸς ἕνα ἄγνωστον μέλος τοῦ Ἰδαρὲ Συμβουλίου μὲ τὴν παράκληση νὰ βοηθήσῃ κάποιον Μιχαὴλ Πρωτοπαπᾶ, κάτοικο Ἄγ. Ὁμολογητῶν, νὰ πάρῃ διαβατήριον γιὰ νὰ ταξιδέψῃ στὴν Κων/λη μὲ ἐπιστροφὴ. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη σὲ μικρὸ σχῆμα χάρτου

καὶ φέρει στὸ ἄνω μέρος Τουρκικὴ σφραγίδα, καὶ στὸ κάτω μέρος ὑπογραφή μὲ κόκκινο μελάνι: «Ὁ Κύπρου», πού δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ Σωφρόνιο στὰ 1875.

Τὸ 5ο κείμενο εἶναι μιὰ δακτυλογραφημένη ἐπιστολὴ πού ἀπευθίνεται στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου στίς 23.12.1917, χωρὶς ν' ἀναφέρεται σ' αὐτὴν οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα, οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της ὅμως μπορεῖ εὐκόλα νὰ βγῆ τὸ συμπέρασμα πὼς γράφτηκε ἀπὸ μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν Πιερίδων καὶ ζῶντα μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῆς στὰ 1917 ἦταν: Ὁ Δημ. Ζ. Πιερίδης καὶ ὁ Λουκῆς Ζ. Πιερίδης. Ἐνας ἀπὸ τοὺς δυὸ ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀξιοπρόσεκτο.

β) Διάφορα ἄλλα ἔγγραφα:

Κύριο χαρακτηριστικὸ τῶν 7 ἔγγραφων πού περιλαμβάνονται πῶς κάτω εἶναι ἡ φρικτὴ ἀνορθογραφία. Τὸ καθένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τὸ δικό του ξεχωριστὸ χαρακτηριστὴρα, ἀνάλογο μὲ τὸ σκοπὸ πού γράφτηκε.

Τὸ 1ο κείμενο, γραμμένον στὰ 1805, ἀποτελεῖ ἕνα ἐξαιρετικὸν τύπο προκοσμοφάνου, πού γράφτηκε ἀπὸ τὸν Ἱερομόναχο Χρυσάνθου τοῦ ἁγίου Μηνᾶ στὴ Βάβλα. Εἶναι πλημμυρισμένον ἀπὸ θερησκευτικὴτητα καὶ ἀνορθογραφία.

Τὸ 2ο κείμενο εἶναι μιὰ ἀπόδειξις παραλαβῆς χρημάτων μᾶς Τουρκισσας ἀπὸ τὸ Καλὸ Χωριὸ Λάρνακος (= Καλὸ Χωριὸ τοῦ Βούδα), ἡ ὁποία εἶχε νὰ παίρῃ τὸ ποσὸν 156 γρ. «ἀπὸ τὸν Πιερίν» (πιθανὸν τὸν Πιεράκη, πατέρα τοῦ Δημ. Πιερίδη).

Τὸ 3ο κείμενο εἶναι δείγμα χρεωστικοῦ γραμματίου σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Πιεράκης Δημητριάδης δανείστηκε χίλια γροσία «ἀπὸ τὸν ἅγιον Οἰκονόμον Λάρνακος» γιὰ νὰ τὰ ἐπιστρέψῃ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ δανεισμοῦ τῶν.

Τὸ 4ο κείμενο ἀποτελεῖ ἕνα δηλωτικὸν χρέους τοῦ Πιεράκη Δημητριάδη κατὰ τὴν 1η 76ρίου 1820 πρὸς τὸν Ἄγγλον Πρόξενον ἐκ 5 χιλ. γροσίων. Διὰ τὰ χρέη αὐτὰ ὁ Πιεράκης Δημη-

τριάδης δηλώνει σάν ἐνέχυρο τὸ σπίτι του καὶ τὸ κατάστημά του γιὰ ἀσφάλεια τοῦ Ἑγγυλοῦ Προξένου πού τὸν ἐγγυήθηκε.

Τὸ 5ο κείμενο εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ τῆς Μαρίας Πιεράκη, συζύγου τοῦ Πιεράκη Δημητριάδη, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν ὄνομα ἦταν Μαρία Καρούδη. Κυρία τῆς ἀριστοκρατίας αὐτῆ, ἀποτείνεται σὲ φίλη τῆς κυρίας Προξένου — ἄγνωστον ποίου, καὶ ζητᾷ τὴ βοήθειά του γιὰ τὴν ἀπόπειρα κάποιου Βέτζελ νὰ «καύσῃ τὸ σπίτι τῆς».

Τὸ 6ο κείμενο ἀποτελεῖ ἐπιστολὴν Τούρκου τοπάρχῃ Πάφου πρὸς τὸν «Ἐκλαμπρότατον πράκτορα διαφόρων δυνάμεων Κύριον Χ'΄ Ἰ-

σμιθ Ζημπουλάκη εἰς Ἱερὸν τζήπον» σχετικὰ μὲ ζημίες πού προξένησε κάποιος Μεχμέτ Ἐφέντης εἰς περιοσίαν Ἑλληνα πού ὀνομαζόταν Χ'΄ Χριστοδουλῆς Μάρκου.

Τὸ 7ο κείμενο εἶναι μιὰ εἰδοποίηση τοῦ Μουχτάρῃ τοῦ χωρίου Ψευδᾶ πού ἐξεδόθη στίς 7.8.97 καὶ δὴλωνε πὼς ἀπαγορεύεται νὰ χύνονται στοὺς δρόμους τοῦ χωριοῦ τὰ νερὰ πλυσίματος καὶ πὼς οἱ παραβάτες θὰ ὀδηγοῦνται στὸ δικαστήριον καὶ θὰ πληρώουν 5 σελ. πρόστιμον. Ὁ Μουχτάρῃς, ὑπογράφοντας τὴν εἰδοποίησιν, πρόσθετε πὼς ἔχει βοηθὸν του τὸ Διοικητὴν Κύριον Corame.

N. ΚΛΗΡΙΔΗΣ

Α' ΜΕΡΟΣ

1. Τὴν ἐκλαμπρότητά τῆς πατρικῶς εὐλογοῦμεν καὶ ἡδέως προσαγορεύομεν.

Μετὰ δὲ τὰς ἀπὸ βαθείας τῆς γνώμης πατρικᾶς ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας καὶ εὐφροσύνης τῆς Μυριοποθήτου ἡμῖν φίλης ὑγείας τῆς, δηλοποιοῦμεν τῇ Ἐκλαμπρότητί τῆς, ὅτι Ἰδοῦ (;) τῇ περιστέλλομεν ἓνα Τραχβίλι 1) πρὸς τὸν γραμματικὸκόικον (;) διὰ νὰ τῷ μετρίσῃ δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια καθότι αὐτὸς εἶναι λαονακίτης καὶ ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἀνταμώσῃ ἀμέσως καὶ νὰ ὀμλήσῃ αὐτῷ νὰ τῇ τὰ στείλῃ ὅπου ἀγαπᾷ καὶ ἄμποτε ἡ θεία δύναμις νὰ βοηθήσῃ ἡμῖν νὰ πληρώσωμεν ὅλα καὶ εἰς ὅσους χρεωστοῦμεν, κατὰ τὴν ἔνθερμον ἐπιθυμίαν καὶ ζῆλον πατριωτικόν· ἐὰν ὅμως ἀγαπᾷτε κάμετε κανένα ἐπίτροπόν σας εἰς Λευκοσίαν διὰ νὰ τὰ στέλλῃ εἰς ἐκεῖνον ὁ γραμματεὺς, καθότι ἂν κάμῃ ἡμᾶς ἀκολουθεῖ ὅταν μᾶς τὰ στείλῃ νὰ ἔχομεν ἄλλας φροντίδας καὶ ἠμποροῦμεν νὰ τὰ δώσωμεν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι νὰ μείνωμεν ἀνοικτοί. καὶ μὴ ὁ ἔνδοξος ἡγεμὼν ἔλθῃ κατὰ τὸ Μουχαρρέμ 2) εἰς Λάρνακα δεῖξουν (;) παράπονα εἰς τὴν ἐνδοξότητά του ἀπὸ ἡμᾶς, χωρὶς νὰ τῷ εἰπῆτε ὅτι σᾶς ἐκάμομεν αὐτὸν τὸν Χαβαλλέ 3) διὰ νὰ λάβητε τὸ ἀνωτέρω ποσόν. Ταῦτα ἐν τούτῳ, ἡ δὲ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἶη μετ' αὐτῆς. 1815: 96ρίου 16.

Ὁ Κύριος εὐχέτης αὐτῆς διάπυρος.

(Προσθήκη σάν ὑποσημείωση κάτω ἀπὸ τὴν ὑπογραφήν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου):

παρομοίως ἀξιοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά τῆς νὰ συμβουλεύσῃ καὶ τοὺς λοιποὺς κυρίους κονσόλους διὰ νὰ δεῖξωσι τὰ αὐτὰ παράπονα εἰς τὸν ἔνδοξον ἡγεμὼνα χωρὶς νὰ ἀναφέρουν αὐτῷ περὶ τῆς Χαβαλλέ μας, τὸν δὲ κύριον κόνσολον τῆς Ἰσπανίας εὐχόμεθα εἰς αὐτόν, καὶ ἂν κατὰ τὸ παρὸν δὲν τῷ ἐκάμαμεν κανένα Χαβαλλέ διὰ νὰ λάβῃ ἄσπρα, θέλομεν ὅμως ἔπειτα τὸν ἐνθυμηθῆ. τῇ περιστέλλομεν καὶ τὸ παρὸν πρὸς τὸν σιῶρ κατράρα, κάμνοντες καὶ εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του ἓνα Χαβαλλέ διὰ νὰ λάβῃ γνώσῃ. ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ καθὼ φίλος, ἡ ἐκλαμπρότης σας νὰ μᾶς συμβουλεύσητε μήποτε καὶ ὕστερον θέλομεν καὶ δι' αὐτὸ ἔχειν φροντίδας. ἀγκαλιὰ μήτηρ καὶ υἱὸς δὲν ἔχουν τεκλίφι, 4) ἀλλ' ὅμως σᾶς συμβουλεύομεθα.

1) Τραχβίλι (τὸ) = ἡ ἀπόδειξις γιὰ ἐξόφλησιν.

2) Μουχαρρέμ (τὸ) = ἡ πρώτη σεληνιακὴ περίοδος σάν γιορτὴ τῶν Μωαμεθανῶν.

3) Χαβαλλέ = ἀναφορά, ἀνακοίνωσις.

4) Δὲν ἔχουν τεκλίφι (τὸ) = δὲν ἔχουν λόγους διαφωνίας.

2. Ἐκλαμπρότατε ἄρχων Πρόξενε!

Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐκλαμπρότητα εἰλικρινῶν αἰσθημάτων μας ἐκθέτομεν πρὸς αὐτὴν τὰ ἑξῆς. Παρατηρήσαντες τὴν σημαντικὴν βλάβην καὶ φθορὰν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπροξένησεν εἰς τὰ γεννήματα τὸ φθοροποιὸν πλήθος τῶν ἀκρίδων, ἐβάλαμε σκοπὸν, ὥστε ἐν καιρῷ τῷ δέοντι νὰ ἐπιχειρήσωμεν Θεοῦ βοηθοῦντος, τὴν καταδίωξιν καὶ τὸν ὅσον τὸ δυνατόν, ἐξολοθρευμὸν αὐτοῦ τοῦ ἐπιβλαβεστάτου θηρίου. Ἄλλὰ καὶ ἐν ταῖς μετὰ τῆς προσφιλοῦς ἡμῖν Ἐκλαμπρότητός της ἐντεύξεις καὶ συνδιαλέξεις ἡμῶν, ἐμπεισθέντος λόγου περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, ὡς εὐρομεν αὐτὴν σύμφωνον καὶ τὴν αὐτὴν ἔφειν τρέφουσαν, ἔτι μᾶλλον ἐπεστηρίξαμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀγαθὸν σκοπὸν μας. Ὅθεν προλαβόντος, κρίναντες ἀρμόδιον τῆς πραγματοποιήσεως, τὸν καιρὸν, ἀνεφέραμεν ἐπὶ συμβουλίου τὴν περὶ τοῦ ἐξολοθρευμοῦ τῆς ἀκρίδος πρότασιν, τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ συνεδρεῦοντα Μέλη μετ' εὐχαριστήσεως ἀκούσαντα, τὴν ἐνέκριναν καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ Σεβαστὴ αὐτοῦ ἐνδοξότης ὁ ἡγεμὼν, ἀποδεχθεὶς τὴν αἰτησίαν μας μὲ ἐνάριστον διάθεσιν ὑπεσχέθη τὴν χορηγίαν τῆς βοηθητικῆς χειρὸς του. Διὸ καὶ διέταξε τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας διανέμησιν τοῦ ποσοῦ τῶν ὀκτάδων τῶν θυλακίων, καὶ ἐξέδωκε διατακτικὰ του περὶ τῆς συν-αθροίσεως αὐτῶν ἢ διανομῇ ἀποβλέπει κοινῶς τοὺς τε ραγιαδες καὶ ὀθωμανοὺς, χωρὶς ἐξαιρέσεις, οὔτε ἀγάδων, ἢ Ἐφφένδηδων, οὔτε Καλογήρων, ἢ Μοναστηρίων· καὶ ὁ τρόπος τῆς συνάξεως θέλει ἐξακολουθήσει κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν διατακτικῶν. Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει δέ, ὅτι τὸ ἔργον, ὡς τὸ κοινὸν καλὸν καὶ τὴν τοῦ τόπου ὠφέλειαν ἀποβλέπον, δὲν θέλει στερηθῆ τῆς τῶν καλοθελητῶν συνδρομῆς, καὶ προσέτι Γνωρίζοντες κάλλιστα, πόσον ἡ Ἐκλαμπρότης της εὐαρεστεῖται νὰ χορηγῇ τὴν φιλότιμον σύμπραξίν Της εἰς τοῦ κοινοῦ καλοῦ τὴν ἐκτέλεσιν, παρακαλοῦμεν αὐτὴν νὰ εὐαρεστηθῇ, ὥστε νὰ προσδιορίσῃ τὴν ποσότητα θυλακίων, ὅση ἤθελε κριθῆν εὐλογος καὶ ἀνάλογος εἰς ἕκαστον τῶν ἐν τῇ Πατριδί ὑπάρχον τῆς αὐλῆς Της, καὶ διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματός Της νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς νὰ προθυμοποιηθῶσιν εἰς τὴν σύναξιν αὐτοῦ· οὕτω δὲ γενομένου τοῦ πράγματος, ὅχι μόνον ἐκ τῆς πολυχειρίας κατορθοῦται ἐκτελέστερον τὸ ἔργον· ἀλλὰ καὶ λοιποὶ βλέποντες τοὺς χαίροντας προστασίαν νὰ μὴ μένωσιν ἀδιάφοροι, θέλουσιν καταβάλλειν περισσότερὰν σπουδὴν εἰς τὴν συνάθροισιν τοῦ ἀναλόγου των. Συνεχισθεῖσης δὲ καὶ ἐπαναλαμβάνομένης τῆς συνάξεως, ἐλπίζομεν, ἂν ὅχι τὴν παντελῆ ἐξόντωσιν, τοῦλάχιστον τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ἐλάττωσιν τοῦ γένους τοῦ κακοποιοῦ τούτου ζωῦφιου. Συγκατανεύσατε εἰς τὴν κοινωφελῆ ταύτην αἴτησιν, διὰ τῆς ὁποίας τὴν ἐκλήρωσιν, ὅχι μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ Νῆσος θέλει Τῇ ὁμολογήσει χάριν ἀειμνήστων. Προσφέροντες δὲ αἰθῆς τοὺς φιλικούς ἀσπασμούς μας διαμένομεν εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς εἰλικρινοῦς φιλίας Της.

Ἐν Λευκωσίᾳ 25 Ἰανουαρίου 1842.

Τῆς περιποθήτου ὑμετέρας ἐκλαμπρότητος
ὄλος εἰλικρινῆς φίλος,
Ὁ Κίπρου Ἰωαννίσιος.

3. Περισιπούδατε ἡμῖν υἱὲ ἐν Χριστῷ κύριε Ζήνων ἐχόμεθά σοι. Τὴν διὰ τῆς θείας σου κυρίας Ἄννετσούς ἐπιστολὴν σου, τὴν γεγραμμένην κατὰ τὴν 24ην 96ρίου ε.ε. ἐλάβομεν καὶ μαθόντες καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ περὶ τῆς ἐφετιῆς ἡμῖν ὑγείας σου ἐχάρημεν· εἶδομεν δὲ καὶ τὴν σύστασιν σου, περὶ ἧς ἐσκέφθημεν ἐπὶ πολὺ, ὅχι δι' ἄλλο τι, παρὰ διότι πολλὰ καὶ διάφοροι ἔγειναν ἡμῖν αἰτήσεις περὶ τοιαύτην ὑπόθεσιν, καὶ ἀπεποιήθημεν μέχρις οὗ ἡ ἐλεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξετάσῃ καὶ διευκολύνῃ τὰς τοιαύτας ὑποθέσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος αἰτησις εἶναι καὶ μικρά, καὶ κατεπιγούσα, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔχουσα νὰ λαμβάνῃ κατὰ τὰ ἀνά χειρὰς της ἔγγραφα ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην, ὡς μᾶς παρέστησε μεθ' ὄρκου χωρὶς τις νὰ βιάσῃ αὐτὴν, διὰ τοῦτο ἐγράψαμεν πρὸς τὸν Ἀρχιμανδρίτην τοῦ θρόνου Κιτιέων νὰ πληρώσῃ μόνον τὸ κεφάλαιον, περὶ δὲ τῶν τόκων νὰ μὴν μέχρις οὗ καὶ ἡ ἐπιτροπεία λάβῃ γνώσιν, καὶ ἀποφανθῇ σύμφωνα πρὸς τὸ δίκαιον, ὅπερ καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἐπιδοκιμάσει.

Δέχθητε περιτλέον τὰς παπεινάς ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας.

Ἐξ Ἀρχιεπισκοπῆς τῆ 27ῆ 96ρίου 1866.

Τῆς λίαν περισπουδάστου ἡμῖν εὐγενίας διάπτωρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

† Ὁ Κύπρου Σωφρόνιος.

Μὲ κόκκινο μελάνι:

Πιστεύοντες ὅτι θέλετε διαδώσει τὰς εὐχὰς μας πρὸς πάντα τὰ μέλη εἰς εὐγενοῦς οικογενείας σας καὶ δὴ πρὸς τὸν Σ. πατέρα σας διατελοῦμεν ἐπευχόμενοι ὑπὲρ τῆς ὑγείας καὶ εὐδαιμονίας ὑμῶν.

4. Πρὸς τὸ Ἐντιμον μέλος τοῦ ἰδαρῆ Συμβουλίου!

Ὁ φέρων τὸ παρὸν Μιχαὴλ Πρωτοπαπᾶς ἀπὸ ἀγίους Ὁμολογητὰς ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Χ' Σπύρου Παναγιώτου ἐξ Ἀγίου Ἀντωνίου σκοπεῖ νὰ πλεύσῃ εἰς Κων/πολιν, καὶ νὰ τῷ δοθῇ τὸ χρεῖωδες διαβατήριον, ὡς μέλλοντι νὰ ἐπιστρέψῃ.

Ἀρχιεπισκοπῆ τῆ 20ῆ 86ρίου 1875.

Ὁ Κύπρου (Σωφρόνιος).

1ῆ Δεκεμβρίου 1917

5. Μακαριώτατε,

Ὁ εὐσεβάστως ὑποφαινόμενος, ἔρχομαι εὐλαβῶς νὰ παρακαλέσω τὴν Ἱμετ. Μακαριότητα, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὅπου δυνάμει τοῦ δικαιώματος ὑπερ ἔχω οὐ μόνον ὡς ἔγγονος προσώπου ὑψίστας παρασχόντος ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ καθόλου εἰς τὴν νῆσον ἡμῶν κατὰ τὸν ἱερὸν τοῦ 21 ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάππου μου Δημητρίου Πιερίδου, τοῦ δις μεταβάντος δι' ἰδίαν ἐξόδων εἰς Κων/πολιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἀρχιερέων, οἵτινες ἐδεινοπάθουν ὑπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων κυβερνητῶν, ὡς καὶ τοῦ πατρός μου Ζ. Πιερίδου τοῦ πολλοὺς σώσαντος ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκ τῆς ἀγχόνης (ἵνα μὴ ἀναφέρω ἔτι τὸ ἐκ πολλῶν χιλιάδων χρέος τῆς Ἱεραρχίας Κύπρου πρὸς τὴν Οἰκογένειάν μου ὡς δεικνύουσιν αἱ ἀποδείξεις τὰς ἀποίας περιοργίας χάριν ἐπέδειξα εἰς τὴν Ἱμ. Μακαριότητα) νὰ παρακαθῆσω εἰς τὴν προσεχῶς γενομένην συνέδρειαν ὡς καὶ εἰς τὰς μετέπειτα, ὡς ἂν πρόκειται ν' ἀπασχολήσωσιν αὐτὰς ζητήματα ἔχοντα σχέσιν μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Τόπου, καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ.

Κατασπαζόμενος τὴν δεξιάν τῆς Ἱμ. Μακαριότητος

Διτελῶ

Β' ΜΕΡΟΣ

1ο 1805 οκτωβρίου 22

| IC | XP |

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ _____ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀμὴν δὴδὸ

| NI | KA |

της κορις μου της ανεξοῦς προτον την ευχὴν τον ἁγίον Ἱερέον καὶ δευτερον την ευχὴν μου εγο ω δημητρης σταμάτης. ἐμπρότης ἀμπέλην ὀνόματι κομπανιστρα με ὅτι ἔχει μέσα. ετερον ἀπελήν ὀνόματι σικαρίδια με ὀτη εσὴν καὶ χοραφια ἐμπρωτης τον μανδριὸν με ὀτη ἔχη μέσα καὶ φρακτὴν εἰς τον ἁγιον εηστρατηον καὶ χοράφιν εἰς τον κἀνπον μισην σιλάαν καὶ ελεές ηστην καθούραν κορμες β καὶ ελεές εἰς τον κοντοπέτσην ὕσες εσὴν καὶ τὰ ὀσάτῆια μετη φρακτὴν καὶ μετὴν τερατζιάν πουναι στηνδομνη ἔος το πάνω καντοῖνην καὶ νὰ ευχ. ἔος την

στράταν και στα οσπίτια (Παρεμβάλλονται δυό γραμμές με διαφορετική γραφή και μελάνι με λέξεις δυσανάγνωστες. Ή συνέχεια με την ίδια γραφή και μελάνι): και ο θεος νατης βοιθηση και η ευχη των άγιων ιερσον και της εϋχήμου (προσθήκη) και το αντέλην της κουπανηστρας αποτην στραταν ος τον ποταμον και ος του ματσουκα επουλησα της κορης της ανεζους.

Οικονόμος του αγίου μηνά επιβεβεή οτη εσθην ενπροστεν τον κατοθεν μαρτηρῶν

και εγο χρεισανθος ιερομοναχος
 αγιου μηνα ο γραφας μαρτης
 και εγο ο παπαταντελης παρον μαρτης
 και εγο πολις πετρου παρον μαρτης

...ασιλης σπαχης βαβλας
 αλης ιως χάπα μαρτης
 κυριακος κατερινας μάρτης
 ιωαννης νηκολα μάρτης
 ιωάννηο πατά μάρτης

2ο

με το παρόν φανερόνω ἐγὼ ἢ τουτοῦ Κατι θυγατέρα του μουσταφαπασά απο βουδιὰ οτι τὰ εκατῶν πενήντα ἔξι γρόσια ὁποῦ ἔχω νὰ λαμβάνω ἀπο τὸν περὶν τὰ ἔλαβα ὄλα σόα, καὶ με τὸ νὰ ἐχάθην ἢ ὁμολογία διὰ τοῦτο τοῦ διδω εἰς χεῖρας του τὸ παρόν ζάι Τιμισούκκιν και εἰς καμίαν φωρα φανή ὁμολογία τὰξεως ἄκρι.

1812 Ἰουλίου 29

μεχεμετις παρόν μάρτυς

μιχαηλ μουζούρα μάρτυς

3ο

με τὸ παρόν ὁμολογῶ ἐγὼ ὁ ὑπογεγραμμένος ὅτι ἔλαβον θανειακῶς παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀγίου οἰκονόμου λάρνακος κὺρ παπα λουκά γρόσια τὸν ἀριθμὸν χίλια λέγοντας 1000, τὰ ὁποῖα ὑπόσχομαι πληρῶσαι τῇ αἰδεσιμότητί του εἰς διορίαν χρόνου ἐνὸς ἀπὸ τὴν σήμερον, ὁμοῦ με τὸ διάφορος αὐτῶν πρὸς δεκατέσσερα τὰ ἑκατὸν τὸν χρόνον, καὶ εἰς ἔνδειξιν δίδω τὸ παρόν μου εἰς χεῖρας του.

Λάρνακα 1820 Ἀπριλ. 7

μεχεμμέτις γιουσούφη) αρατατσημαλης
 παρόν μάρτυς) παρόν μάρτυς

Πιεράκης δημητριάδης
 ὑπόχρεος

4ο 1820 ἴβρ. 1

διὰ τοῦ παρόντος γίνεται δῆλον ὅτι τὴν σήμερον λογαριασθεὶς μετὰ τοῦ ἀρχοντος κονσόλου τῆς μεγάλης βρετανίας ἐγὼ ὁ κάτωθεν ἰδιοχείρως ὑπογεγραμμένος, δι' ὅσα ἔλαβον παρὰ τῆς ἐκλαμπρότητός του ἕως τὴν σήμερον δάνειον διὰ χρεῖαν καὶ ἀνάγκας μου, ἔμεινα νὰ τοῦ χρεωστῶ γρόσια πέντε χιλιάδες, τὰ ὁποῖα ὑπόσχομαι πληρῶσαι τῇ ἐκλαμπρότητί του χρόνους ..... διορίαν. πρὸς τοῦτοις φανερόνω, ὅτι ἢ ἐκλαμπρότης του ἔγινε κκεφίλις πρὸς τὸν κὺρ Μπόζοβικ διὰ τὰ γρόσια δέκα χιλιάδες ὅπου εἰς αὐτὸ χρεωστῶ. καὶ λοιπὸν πρὸς βεβαίωσαν τόσον τῶν ἐδικῶν του χιλιάδων πέντε, καθὼς καὶ διὰ τὰς τοῦ σιὸρ μπόζοβικ δέκα χιλιάδους τὸ κκεφιλεμέν τῆς ἐκλαμπρότητός του τοῦ δίδω ράχι τὸ λαθήτον μου ὁποῦ κατοικῶ καὶ ἔχει τταράφια σπήτι πεζούνας λευκαρίτη, χωράφι πενθεράς παπάλουκα, σπήτι τῆς λιουῆς καὶ τέταρτον τταράφιν δρόμον. ἀκόμ τοῦ δίδω ράχι τὸ χανούτιν μου ὅπου ἔχω εἰς τὴν σειρὰν τοῦ .....διὰ νὰ τὰ ἔχη ἐνέχειρον με ὄλην μου τὴν θέλησιν ἕως νὰ ἔλθῃ διορία καὶ νὰ λάβῃ τὴν ποσότητα τῶν δεκαπέντε χιλιάδων, καὶ ἔπειτα νὰ εἶναι ἐδικὸν μου τόσον τὸ ὀσπῆτιον, ὅσον καὶ τὸ χανούτι καὶ διὰ ἔνδειξιν τῆς ἀληθείας δίδω τὸ παρόν μου εἰς χεῖρας τῆς ἐκλαμπρότητός του πρὸς ἐντελῆ ἀσφάλειάν του καὶ νὰ ἔχη τὸ κῆρος ἐν παντί κρητρίῳ ἐπὶ τῇ πιστώσει τῆς κάτωθεν μου ὑπογραφῆς.

πιεράκης δημητριάδης.

50 Πρὸς τὴν εὐγενεστάτην Κόκωνα ἀδέλλαν παρτζήλη

Οἶκαδε—

Εὐγενεστάτη κοκώνα σᾶς προσκυνῶ,

Λοιτούμαι εἰς ἄκρον ὅπου ἔρχομαι νὰ σᾶς ἐνοχλήσω μὰ τὴ νὰ κάμω καὶ ἐγὼ δὲν ἤξεύρω ὅπου ἔπεσα εἰς μίαν λάσπην καὶ δέομαι βοηθήσας. ὁ κυριος βέτζελ τὴν κυριακὴν τὸ βράδιον ἔβαλεν φωτιὰν διὰ νὰ καύσῃ τὸ σπίτην μου. καὶ ἐσυνάχθησαν ἡ γιτόνη διὰ νὰ τον ἐμποδίσουν καὶ δὲν ἤθελεν κατουδένα τρόπον νὰ ἀκοῦσι ἐνώ τοῦ ἔλεγαν τόσα αὐτὸς ἀπεκρίνετο τὴ νὰ μου κάμουν ἐὰν τὸ καύσω ἐκίγη ἢ γρέα αἰριον φοφά. λοιπὸν κρίση δὲν εἶναι διὰ λόγου του. ἐπακαλούμαι τὴν θείαν βοήθησαν καὶ τοῦ κονσόλου τὴν δικαιοσύνην νὰ μὲ ἐλευθεροσῃ, σὲ παρακαλῶ κοκώνα ἡς τὴν ψυχὴν τοῦ πατρός σου καὶ νὰ χαρὶς τὸν τζελεπὴν καὶ τὰ τέκνα σου, νὰ μὲ ἐλευθερόσῃς. ἔδοσα τὸ σπίτην καὶ τοῦ ἔκαμα ὅτι ἐξήτισεν καὶ ἀντὴς εὐχαρίστησεν νὰ ζητῆ νὰ τὸ καύσῃ — ὁ χατζὴ παντ λὴς τὸ βράδιον εἶκνον τὸν ἐπίρην εἰς τὸ σπίτην του διὰ νὰ κόμη τὸ κακόν. Ταῦτα καὶ μένω ἢ ταπεινὴ σας δοῦλη

μαρία περάκη

ἐκείνον τὸ βραδι ὅταν τὰ
ἤκουσα ἐκόντετε νὰ μοῦ ἔλθῃ
ταμπλάς καὶ ἡμε ἄροστη

60 Κτῆμαν τὴν 17 Ἀπριλλίου 1272 (+622=1894)

Ἐκλαμπρότατε Φίλε!

Τὴν ἀπὸ 13 καὶ 17 τοῦ ἐνεστώτος φιλικῆς Ἐπιστολῆς Σας ἐλάβομεν. Ἴδομεν καὶ ὅσα ἀνάγετε τὸν Μεχεμιετ ἐφένδιν σωφουζατεν διὰ τὰς ἀποξημωσῆς ὅπου ἐπροξένεσεν πρὸς τὸν Χ' Χριστοδουλὴν Μάρκου. Ἐμεῖς λοιπὸν φίλε ἀναγκήλαμεν δυὸ ἐπίτηδες ζαπτιγὲ τῶ σωφουζατὲ ἀλλὰ δὲν ἐλάβομεν ἀπάντησίν του μέχρι διὰ νὰ σᾶς πληροφορώσομεν ὡς μᾶς γράφεται τῶρα δὲ στέλλομεν ἐπίτηδες ζαπτιγὲν μας διὰ νὰ λάβομεν σαφήνιαν τοῦ λόγου του καὶ νὰ σᾶς πληροφορώσωμεν.

Μένω μὲ ὄλην τὴν ἡλικρίνιαν ὁ Τοπάρχης Πάφου

(σφραγίς)

Ρουστὲμ Ἀγᾶς

70 Εἰδοποίησις ὑπὸ Μουχτάρη Δ. Ἀντωνιάδου.

Ἀπαγορέβετε εἰς τοὺς ἀφίνοντας πλισίμους ἀκαθαρσίας (δηλ.) νερόν τοῦ πλίμματος ρουχὸν τρεχομένων εἰς τὰ στενὰ τοῦ χωρίου. Ἀπὸ σήμερον ὅποιον αἱ ἀκαθαρσῆαι τρέξουν ἔξω εἶναι ὑπέφθυνος κατὰ τὸν νόμον νὰ πληρώνει (5) σελίνια πρόστιμον εἰς τὸ δικαστήριον μὲ λατόρτον.

Ἐν Ψευδᾷ ἐξεδόθη τὴ 7/26/8/97

Ὁ Μουχτάρης Δημήτρις Ἀντωνιάδης
Βοηθὸς ἐμοῦ Διοικητῆς Κύριος Κορυμῆ.

Ο ΣΑΒΑΚΚΟΣ

Κώστας Δράκος. Ὁμοδος.
Καταγραφή: Κ. Δ. Ἰωαννίδης.

$\text{♩} = 60$

Τρι-άς μου ὁ-μο-ού-σι-
α πα-να-χραν-τη Μα-ρί-
α βο-ή-θα μου στήρι-ξι-
σιν ἡ-μά-ει-ναι καρ-τε-ρί-α.

Ἡ βυζαντινὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω μελωδίας εἶναι φανερά ὡς ἐκ τῶν δύο ὁμοίων συνημμένων τετραχόρδων τοῦ Α' ἤχου. Τὸ διάστημα τῆς καθαρᾶς τετάρτης εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς καὶ ἡ μελωδικὴ τροχιά τῆς πρώτης φράσεως εἶναι ἴσως δανεισμένη ἀπὸ τὴν πρώτην φράσιν τοῦ ἀπολυτικίου τοῦ Α' ἤχου. Ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν μουσικὴν ἢ μουσικὴ κλίμαξ ἀνήκει εἰς τὸ ἐπτάχορδον σύστημα τὸ κατόπιν μετονομασθὲν Βυζαντινὴ Ἐπταφώνια. Τὸ μουσικὸν μέτρον ἀκολουθεῖ τὸ ἰαμβικὸν τῆς ποιήσεως.

- Τριάς μου ὁμοούσια, πανάχραντη Μαρία,
 βοήθα μου στήμ ποιήσιν μὰ εἶναι καρτερία.
 Παρακαλ' ἄμα τραγουδῶ λλίον νὰ σιωπᾶτε
 τζι ἄθρωπος τζι ἄν ἐρωτευτῆ πρέπει νὰ συλλογᾶται,
 ἀπάτην νὰ μὴ σκέπτεται, λιγάκιν νὰ λυπᾶται
 μὰ τοῦτος ὅπ' ἀγάπησεν τῶν νόστιμων τὰ κάλλη
 Σαβάκκος ὠνομάζετον, ψηλὸς σὰν τὸ μανάλλιν
 μὰ τοῦτος ὅπ' ἀγάπησεν τοῦ κόσμου τὰ κοράσια
 τζι ἔκοβκέν τους τῆμ παρθενιάσ σὰγ κόβκουν τὰ σπανάσια.
 Ἐναγ κορίτσιν τοῦ ἔμεινεν τζι αὐτὸν νὰ τ' ἀγαπήση,
 νὰ κάμη ὅτι ἔκαμνεν τζιαὶ πάλε νὰ τ' ἀφήση.
 Ἐξώδευσε στήμ πόρταν της ἐννιά πύρκους λουθάριν
 τζιαὶ δεκαπέντε ξυλαῶν τζι ἑφτὰ μαργαριτάριν,
 μὰ λόγομ πού τὸ στόμαν της δὲ ἔμφορσεν νὰ πάρη.
 Ἦτανε ἀρχοντόπουλλον, ἐφύσαν τοὺς παραῶδες,
 ἄρχεφεν πὲς πολιτικές, ἔβαλλεμ μαυλιστᾶδες.
 Συλλοιστῆτε, ἔρε παιδικιά, ὅπου θὰ καταντῆση,
 τ, ἀπάριν ἔμ πού τοῦ ἔμεινεν τζιαὶ πᾶ' νὰ τὸ πουλήση.
 Κατήνησεν τζι ἐφτώσινεν τοῦτον τὸ παλληκᾶριν,
 μὰ ἀλλαὴ τοῦ ἔμεινεν τζι ἔναμ μαυρὶν ἀπάριν.
 Τζιαὶ λυεὶ τὸ πού τῆμ πάγνην του, βκάλλει τὸ στόν τελλάλην,
 ἰ' ἀπάριμ πού 'τον ἄλαλον, ἄλαλα συντυχάννει:
- Τζι ἔπαρ' με εἰς τῆμ πάγνημ μου τζιαὶ δῆσε με νὰ πνάσω
 τζιαὶ βάρ' μου ἄσιερον πολλύγ, κριθθάριν νὰ χορτάσω
 τζιαὶ πότισ' με κρυὸν νερόν νὰ πικῶ νὰ τζιαννατίσω,
 νὰ μὲ φωτίση ὁ Θεὸς λόγια νὰ σοῦ μιλήσω.
 Τζιαὶ λυεὶ πομ πού τῆμ πάγνην του τζιαὶ βκάλλει τὸσ σείζην
 τζιαὶ πολοέται ἄπαρος τζιαὶ λέει τζιαὶ λαλεὶ του:
- Τζιαὶ πήαννε στὸ παρπερκὸν τζιαὶ φιλοπαρπερεῦτου,
 ξιούρι' τζιαὶ τὰ μουστάκια σου τζι ὅτι σοῦ λέω δέχτου·
 τζιαὶ φόρησε μᾶν ἀλλαὴ μᾶς κόρης κορασοῦδας
 τζιαὶ βάρ' τζιαὶ τὰ μαλλοῦδκια της μᾶς καστανομαλλοῦδας
 τζιαὶ τρύπησε τὰ δυνὸ σου φκιά τζιαὶ βάλε σκολαρίτζια
 τζιαὶ βάλε τζι εἰς τὰ σιέρκα 'σου βρασιόλια, δαχτυλίδκια
 πζιαὶ πᾶρε δυνὸ τζιτρούμηλα τζιαὶ κάμε δυνὸ βυζοῦδκια
 τζιαὶ βάλε τζι εἰς τοὺς νόμους σου τζιαὶ κάμε δυνὸ φουσκοῦδκια
 τζιαὶ πκιάσε μᾶμ πήχημ παννὶ μᾶδ θελονιάμ μετάξιν,
 παππεξωθκιδὸν τῆς λυερῆς πήαννε νὰ διαλλάξης.
- Τι ἄννοιξ', ἀνιμούλλα μου, τζι εἴμαστιν ἀνιψιάδες,
 ἡ μάνα σου τζι' ἡ μάνα μου ἔθεθῆκαν ἀδερφάδες.
 Στὰ ξένα τζι εἰς τὴν ξενιδκειαὴ κάτω στήσ Σαλονίκη
 ὁ Σατανᾶς τὰ ἔγιούτισεν εἰσιεν τζιαὶ θεαὶν νὰ λείπη.
 Διπλὸν τραπτήδιν ἔκαμεν τῆ σκάλαν τζι ἐκατέβην
 τζι ἄμ' ἄκουσοσ συγγένειαν ἀκρίνησεν νὰ κλαίη.
 Διπλὸν τραπτήδιν ἔκαμεν πζι ἀπὸ τὸ ποδοσκάλιν,
 ἐψήλωσεν τὸ χέριν της τζι ἔσπρωξεν τὸ μαντάλιν.
 Ἐσφιχταγκαλιαστήκασιν τζι ἐγλυκοφιληθῆκαν
 τζιαὶ μὲ ἀγγελικές χαρὲς τῆ σκάλαν ἀνεβῆκαν.

- Σ' εναν τιλάρογ 'κάθουντον σ' ἔναγ κεντίγ 'κεμποῦσαν
 τζιαί χέμα ἐπλουμίζασιχ, χέμα ἔτραγουδοῦσαν.
 Ἐλευρ' ἔμ π' ἀρχίνησεν τραγούδιν νά τῆς λήη:
 —Θεέ, κι ἡ μέρα 'πέρασεθ, Θεέ, τζι ἡ μέρα πάει
 τζι ἐμέναν ὁ Σαβάκκος μου ἀπό ἐδῶ δέ 'δγιάθθ,
 νά σουσινίσ' ὁ μαῦρος του, νά λάξουν τὰ σκυλιά μου
 τζιαί νά μυρίσ' ὁ μόσχος του μέσα στήγ γειτονιαί μου.
 —Τζι ἀλώπως, ἀνιψιούλλα μου, τὸν νέον ἀγαπᾶς τον,
 ἀκούω συναφέρνεις τον, ἀκούω τραγουδᾶς τον.
 —Γαπῶ τος σάν τ' ἀμμάδγια μου, 'γαπῶ τος σάν τὸ φῶς μου,
 γιατ' εἶναι καλογέλαστος σάν ἥλιος τοῦ κόσμου,
 εἶναι μακρὺς, εἶναι λειανός, ἀγγελοκαμωμένος,
 βάλλει ρεπούθλια στραβά τζι εἶναι χαϊδευμένος.
 Εἶναι τέλεια μερακλῆς, ἔχει χέργια σὰγ κρίνος,
 ἂν εἶχες τὰ μουστάκια του, ἐλάλουν ἦσουν τζιεῖνος.
 Ἐπολοῆθητζιεν τζι αὐτὸς σάν νά 'τανε ἀλέγγρος
 —Πές μου τον, ἀνιψιούλλα μου, πέρκιμον πὸν ἐξέρω.
 Σαβάκκος ἔμ' π' ἀρχίνησεν τραγούδιν νά τῆς λήη:
 —Θωρεῖς τζιεῖνα τὰ πουλιά πὸ πᾶσιν νά 'θρουν τζιοῖτην
 τζι ἐμέναν τὸ κορμάκι μου 'πόψε ποῦ θ' ἀπομείνη!
 —Μῆγ κλαίης, ἀνιψιούλλα μου, μῆγ κλαίης, μῆμ μαραίνης,
 ἡ κλίνη μου εἶναι πλαδκειά, φωρεῖ μας τζι ἀπομένεις.
 Ἐνοῦτε, βάγιες, στρώσετε τὸ βγενικόγ κλινάριν,
 βάριτε τὸμ μοῦσκομ πάπλωμαν τὸ ξυλαλάσ σεντόνια
 τζιαί δικὸ μούττες βασιλιτζιά: βάριτε στὰ μαξιλάρα
 τζιαί δικὸ ποσιὰ ροδόστεμμαν ραντίστε τα ποπάνω
 τζιαί γιά τὴν ἀνιψιούλλαμ μου πολλὲς χαρὲς θά κάμω
 τζιαί βάριτε τζιαί τὸ πάπλωμαμ πὸ ἔχω κεντημένον,
 πὸ ἔχω τὸς Σαβάκκομ μου πάνω ζωγράφισμένον.
 Σιερκὲς - σιερκὲς ἐπκιάσασιν τζι ἐπῆαν νά πλαγιάσουν.
 Τζι ἐπῆαν τζι ἐπλαγιάσασιν ὡσάν ἐξαδεσφάες
 τζι ἐβάλασιν πλαϊ - πλαϊ τὲς δύο κεφαλάδες.
 Ἐδωσέν της ὑνωτικόν, ἡ κόρη ἐτζιομῆθην
 τζιαί πάνω στὰ μεσάνυχτα αὐτῆ ἔμ π' ἀπατήθην.
 Τζι ἐξύπνησεμ πὸ τὸ πρῶισ σάν τῆ βλαουρακασμένην,
 βλαουρακασμένη τζι ἄρωστη τζιαί σάν τῆμ μακκωμένην.
 —Ἰντα 'σιεις, ἀνιψιούλλα μου, τζι εἶσαι βλαουρακασμένη,
 βλαουρακασμένη τζι ἄρωστη τζιαί σάν τῆμ μακκωμένην.
 —Ἐφὲς ἐθῶρουν ὄρωμαν πζι εἶμαι ροματισμένη,
 Ἐξῆ μου, ἀνιψιούλλα μου, τί κακόμ με προσμένει.
 —Τζιαί λάλει, κόρη, τ' ὄρωμαν τζι ἐγὼ ἐννά ξιπνήσω,
 νά φέρω τζιαί τὰ φρένα μου νά σοῦ τὸ ἐξηγήσω.
 —Πὼς ἐδικιασιέλλουμ ποταμοὺς τζιαί χῶρες ἐπακάτου
 τζιαί κότσσινα τραντάφυλλα μὲς τῆμ ποδικά μου 'κράτου
 τζι ἔνα σταυρόν ὀλόχρυσον εἶχα στήγ κεφαλῆμ μου,
 Ἐξῆ μου, ἀνιψιούλλα μου, τὴν τύχην τῆδ δικήμ μου.
 —Οἱ ποταμοὶ 'ν τὰ δάκη σου, οἱ χῶρες χωρισιές σου,
 τὰ κότσσινα τραντάφυλλα εἶναι οἱ παρθενιές σου,
 τζιαί ὁ σταυρὸς ὀλόχρυσος ποῦχες στήγ κεφαλῆσ σου
 ἐγὼ εἶμ' ὁ Σαβάκκος σου κι ἐπῆρα τὴν τιμῆσ σου,

- τζι ἄδ δὲμ πιστεύης, λυερή, δίπλα δὲ τήμ ποδιγιάσ σου
 τζι ἄθ θυμωθῆς τζι ἄν ἀγγουιστῆς, πάλε εἶμαι κοντά σου.
 Ἐκουσεν ἀνακατωσιάν ἡ ἄχαρή της μάνα,
 ἔ τμη ποτζεῖ π' ἀνέφανεν μὰ ,τέλειωσεν τὸ πράμαν.
 — Ἴντα ἴσιεις, κόρη μου χρυσή, κάρτα μου ἀσημένη;
 — Ἴντα ἴχω, κόρη σου χρυσή, κάρτα σου ἀσημένη,
 τούτ' ἡ στραβάρα πού ἴπαθα ἄλλης καμμιάς δὲν ἔνι.
 Ἐσοῦ, μανά, ἴπλανεύτηρες στὸν πόπον τῆς μαυλίσκας
 τζιαῖ δὲμ μοῦ ἴπερ πῶς εἶν' αὐτός, μόμ' μοῦ ἴπερ ἔμ πλουμίσκα.
 — Μὴ κλαίης, κόρη μου χρυσή, τζι ἔσὲν ἔννὰ σὲ πάρη,
 γιατὶ μέσα στήγ Κύπρομ μας εἶσαι χρυσοφ φανάριν.
 — Νά ἴτον νὰ τὲς ἴπαντρεύκουμον τὲς ἀγαπητικῆς μου
 τοῦ κόσμου οἱ μισὲς γυνῆς, θά ἴτανε πεθθερές μου.
 Τούρκικη κρίση δὲν πὸμ πά', νὰ τὸν ἐφσελετίση
 τζιαῖ παίρνει τὸν τζιαῖ στήννει τὸν εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην.
 — Τζι ἄη ἀρχιμανδρίτη μου, τζιαῖ κάμε δίτζιαν κρίσην,
 ἦστεμ μέραμ μὲ τῆγ κλειφιάν, νύχταν νὰ μᾶς πατήση,
 ἴβι ἀπάτησεν τῆγ κόρημ μου τζιαῖ θέλει νὰ τῆφ ἴφήση,
 πρᾶξε κατὰ τὸν νόμοσ σου, κάμε τῆδ δίτζιαγ κρίσην.
 — Μὲγ κλαίης, κακορίζιτζη τζιαῖ κάμω δίτζιαγ κρίσην,
 τζι ἔφ φεύκει ἔτοι εἴκολα τῆγ κόρησ σου ν' ἀφήση.
 Ἡ λυερή ἔν' τυχερή, τζι ἔμέναν ἀδερφός μου.
 Τὴν ὄραμ πού ἴδικάζουντον εὐρέθην ἕνας ράφτης
 ἴηλ λυερὴν ἐζήτησεν τζιαῖ τζιεῖνος ἔμαράθθην.
 — Ἀφήστε τὴν τζιαῖ παίρνω τμη μὰ ἴννὰ τὴν τυρανῆσω,
 τωρὰ πού μ' ἔδκιακόνησεν ἔμ πά' νὰ τὴν ἀφήσω.
 Βάλλουγ κονιάκι στήμ μισήν, ἀθάσιν τζιαῖ καρύδιν,
 εἶβα τζι εἰς τὸμ ποιητῆσ Σάβαμ Μιχαηλίδην.

Τὸ ἄσμα Ὁ Σαβάκκος ἐκ πρώτης ὄψεως δίδει πῆν ἐντύπωσιν ποιητάρικου ἄσματος. Τοῦτο εἶναι φυσικόν, διότι ἵπέστη διασκευὰς ὑπὸ τῶν ποιητάρηδων. Ἐν τούτοις τὸ θέμα τοῦ εἶναι παλαιὸν καὶ δύναται νὰ καταταχθῆ μεταξὺ τῶν Ἐρωτοπαιγνίων καὶ τῶν ἄλλων ἐρωτικῶν ἄσμάτων τῶν ὑστέρων Βυζαντινῶν χρόνων. Παραλλαγὴ τοῦ ἄσματος τούτου ἐκ Κύπρου εὐρίσκειται ἤδη παρὰ Σακελλαρίῳ ἐν πῶ ἔργῳ αὐτοῦ Τὰ Κυπριακά, Β', σ. 157-159, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἰ Ασμα τοῦ Χαρζαῆ.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἄσματος ἀξιωματώτοι εἶναι ἀρκετοὶ στίχοι οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰ Ἐκατὸν Λόγια, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ Ἀκριτικά ἄσματα. Ἡ κατασπατάλησις δλοκλήρου τῆς περιουσίας διὰ τὴν λυγερὴν εὐρίσκειται καὶ εἰς τὰ Ἐκατὸν λόγια. Ὁμοίως ἡ κατάκλισις τῶν ἀγαπημένων (μόνον ἐδῶ γίνεται μὲ ἀπάτην), ἡ ἀπάτη τῆς νέας κατὰ τὸν ὕπνον, τὸ ὄνειρον, ἡ ἄρνησις τοῦ νέου διὰ γάμον, ἡ παρέμβασις τῆς μητρὸς καὶ ἡ δίχη τοῦ νέου εἶναι στοιχεῖα εὐρισκόμενα καὶ εἰς τὰ Ἐκατὸν λόγια, ὥστε δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι τὸ ἄσμα τοῦτο ἀποτελεῖ παραλλαγὴν ἐκείνου. Ἀντιθέτως τὸ θέμα τοῦ ἀλόγου, ἄν καὶ εὐρίσκειται ἐπίσης καὶ εἰς τὰ Ἐκατὸν λόγια, εἶναι σὺνήθης εἰς τὰ Ἀκριτικά ἄσματα. Τέλος ἡ μεταμόρφωσις τοῦ νέου εἰς νέαν εἶναι γνωστὸν θέμα ἀπαντῶν εἰς τὰ τοιοῦτου εἶδους ἄσματα τοῦ τύπου τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΓΝΩΣΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

νόστιμη, ἡ = ἡ ώραία κόρη
 μανάλιν, τὸ = τὸ μανουάλιο
 λουβάριν, τὸ = χρυσάφι
 παρᾶδες, οἱ = τὰ χρήματα, ἐφύσαν τοὺς πα-
 ρᾶδες = ἐξώδευε τὰ χρήματα ἀλύπητα
 πολιτική, ἡ = ἡ πόρνη
 ἄππαριν, τὸ = πὸ ἄλογο
 ἀλλαή, ἡ = τὸ κοστούμι
 λυῶ = λίνω
 πάγνη, ἡ = φάτνη
 πνάζω = ξεκουράζομαι
 ἄσιερον, τὸ = ἄχυρο
 τζιαννατῶ ἢ τζιαννατίζω = καθίσταμαι
 ἀκμαῖος
 σεΐζης, ὁ = ἵπποκόμος
 ἄππαρος, ὁ = τὸ ἄλογο
 παρπερκόν, τὸ = τὸ κουρεῖο
 ψιλοπαρπερεύκομαι = ξυρίζομαι ἐντελῶς
 φκιά, τὰ = τὰ ἄφτια
 τζιτρούμηλον, τὸ = νεράντζι
 παππεξοθκιδόν = ἀπέξω
 ἀνιμιά, ἡ = ἡ ἐξαδέλφη
 γιουτᾶ = τυχαίνει
 τραπλήδιν, τὸ = τριπλὸ πήδημα, μεγάλο πή-
 δημα
 κεντίν, πτὸ = τὸ κέντημα
 χέμα = καὶ μάλιστα
 πλουμίζω = κεντῶ
 ουσσινίζει = χλιμντροίζει

λάσσει = γαβγίζει
 ἀλώπως = σὰν νά, νομίζω
 ἀλέγρος = γρήγορος, ἐτοιμόλογος
 πέρχιμον = ἴσως, πιθανόν
 τζιοίτη, ἡ = τόπος κατακλίσεως
 φωρῶ = χωρῶ
 ἀνοῦτε = σηκωθῆτε
 ξυλαλᾶς = ξυλαλόη
 ποτσίν, τὸ = πὸ μπουκαλάκι
 βλαουρκασμένος = ζαλισμένος
 μακκωμένος = τσαλακωμένος
 ὄρωμαν, τὸ = τὸ ὄνειρον
 ροματισμένος = ὁ ἰδὼν ὄνειρον
 διασσειελλῶ = δρασκελλῶ
 ἀγγρίζομαι = οργίζομαι
 μαυλίσκα, ἡ = μαυλίστρια
 ἔν = εἶναι
 ἔν = δέν
 πλουμίσκα = πλουμίστρια
 ἐφσελετῶ ἢ ὄρσελετῶ = παιδεύω, καταστρέφω
 διακονῶ = ζητιανεύω

Σημειώσεις: Τὸ παρὸν δημοσιεύεται ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας Κύπρου καταγραφὴν ἀκριβῶς ἀπὸ ταινίαν μαγνητοφώνου. Τὸ λογοτεχνικὸν σχόλιον τοῦ κειμένου ὡς καὶ ἡ ἐρμηνεία ἀγνώστων λέξεων ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἔρευνητοῦ κ. Μ. Χριστοδούλου.

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ
 Ἐπιθεωρητῆς Μουσικῆς

ΠΑΥΛΟΥ ΣΙΛΕΝΤΑΡΙΟΥ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ ΕΡΩΤΙΚΟ

Ὅς πότε πιά τὸ βλέμμα φλογερὸ
 θὰ ρίχνουμε κλεφτὰ ὁ ἓνας τ' ἄλλουνοῦ;
 Νὰ ποῦμε πρέπει φανερὰ τί νιώθουμε!
 Κι ἂν κανένας τὰ μεθυστικά μας ζευγαρώματα μποδίσαι,
 λυσίπονο καὶ γιὰ τοὺς δυὸ τὸ ξίφος θᾶναι.
 Γλυκύτερο γιὰ μᾶς ἀντάμα, φῶς μου,
 ζῶην ἢ θάνατο αἰώνια νὰ διαδοῦμε.

Μετ. Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ ΔΡΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

Διοργανώνοντας την έκθεση του «Λαογραφικού έντύπου» στη Σεβέρειο Βιβλιοθήκη του Παγκυπρίου Γυμνασίου, που κράτησε από τις 20 Νοεμβρίου 1967 ως τις 20 Ιανουαρίου 1968, είχα την ευκαιρία να βιβλιογραφήσω ως προς το λαογραφικό περιεχόμενο εκατοντάδες βιβλία και περιοδικά μέσα σ' αυτά και την «Πνευματική Κύπρο», όπου ο Δρ Κύπρος Χρυσάνθης καταγράφει τις εργασίες των πρωτοπόρων λαογράφων μας Νέαρχου Κληρίδη και Γιώργου Παπαχαράλαμπος.

Όμως κι' η δική του εργασία είναι αξιόλογη σέ όγκο και ποιότητα. Έχει δε άσכולηθή με πολλές γνώσεις του λαϊκού πολιτισμού (αναφέρω για παράδειγμα τη σημαντική του εργασία πάνω στην τεχνική του δημοτικού τραγουδιού), αλλά ιδιαίτερα με τη λαϊκή ιατρική. Για τις εργασίες του αυτές έχει εκλεγεί μέλος της «Ελληνικής Ανθρωπολογικής Έταιρείας», της «Ελληνικής Λαογραφικής Έταιρείας».

Για το λαογραφικό του έργο παραθέτω μερικές χαρακτηριστικές κρίσεις ανθρώπων, που πολύ μόχθησαν για να προαγάγουν τη Λαογραφία στην Ελλάδα. Αναφέρω ακριβώς τρεις κρίσεις:— Ό Καθηγητής Γ. Μέγας στο βιβλίο του «Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας» (τευλές δεύτερο, έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών — από την «Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου» 1941—1942 — Αθήναι 1951), στη σελίδα 87 του κεφαλαίου «Δημόδης Ιατρική» σημειώνει πως «εις την κατάταξιν της ύλης ελήφθησαν υπ' όψιν τὰ ἐξῆς ἄρθρα καὶ πραγματεΐαι...», που είναι ἑξί κι' ἀπ' αὐτές οἱ τρεῖς τοῦ Κ. Χρυσάνθη. Ἐξ ἄλλου ὁ καθηγητὴς Δ. Λουκάτος στὴ «Νέα Ἑστία» (Ἀθήναι: Χριστοῦγεννα 1954, σελ. 220, στὴ μελέτη του «Ἡ Κυπριακὴ Λαογραφία») ἀναφέρει τὶς «ὑποδειγματικὰς ἐργασίας πάνω στὴ λαϊκὴ θεραπευτικὴ» τοῦ γιαιτροῦ Κ. Χρυσάνθη. Τέλος ὁ Μικὲς Παῖδουσης στὸ βιβλίο του «Ἡ Ἰατρικὴ εἰς τὴν Χίον» (Χίος, 1964) ἀκολουθεῖ στὴ διαίρεση τῆς δημόδους ἱατρικῆς τὴν κατάταξιν τοῦ Κυπρίου λαογράφου, δηλώνοντας στὴ σελίδα 79 τὰ ἐξῆς «Τὰς λαϊκὰς ἀντιλήψεις δυνάμεθα νὰ διαίρῳμεν κατὰ τὸ προταθὲν ὑπὸ Κυπρίου Χρυσάνθη σύστημα...»

Ἀξίζει, νομίζω, νὰ σημειώσω ὅτι δὲν ἀσχολεῖται μόνον μετὴν ἀποθναοσύρησ ὑλικοῦ που σχετίζεται μετὴν λαϊκὴν ἱατρικὴν, ἀλλὰ συγκρίνει μετὸς ἀρχαίας Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱατρῶν καθὼς καὶ μετὰ σημερινὰ δεδομένα τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας. Πολλὲς δὲ φορές καταλήγει στὸ πολὺ χρήσιμο συμπέρασμα, ὅτι στὴν Κύπρον λίγες λέξεις ξενικὲς χρησιμο-

ποιοῦνται ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ἄνθρωπο γιὰ τὴν ὀνομασία τῶν νόσων, γιὰτὶ φαίνεται πῶς σὸν πονη κανένας, αὐθόρμητα ἀποφεύγει τὶς ξένες ἐκφράσεις. Ἄς ἀφήσουμε καὶ τὴ γενικὴ διάπιστωση ὅτι ὁ Κύπριος εἶναι πολὺ συντηρητικός.

Πρέπει ἀκόμα νὰ προσθέσω ὅτι πολλὲς φορές εἶχε σὰ βάση παραδόσεις, μύθους, παραμῦθια ὅταν ἔγραφε ποιήματα, νουβέλλες κι' ἀκόμα καὶ θέατρο γιὰ παιδιὰ. Δημοσίεψε γιὰ παράδειγμα μετὸ ψευδῶνομο Λάμπρος Κ. Ρήγας τὸ τρίπρακτο θεατρικὸ ἔργο «Τὸ Βασιλόπουλο τῆς Βενετίας» (Ἐκδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου — Ε.Π.Ο.Κ. — Λευκωσία). Ἐπίσης πολλὲς φορές ἀκούσαμε εἴτε ραδιοφωνικὰ τοῦ ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ Ἰδρυμα Κύπρου, μετὸ λαογραφικὸ περιεχόμενο (ὅπως τελευταῖα τὸ ραδιοφωνικὸ τὰ «Δωδεκάμερα» μετὸ θέμα τοῦς «καλικαντζάρους»), εἴτε ὁμιλίαις καὶ κριτικὲς του.

Θεωρῶ χρήσιμο γιὰ τὸ μελλοντικὸ μελετητὴ νὰ παραθέσω κατάλογο τῶν λαογραφικῶν ἐργασιῶν τοῦ δρος Κύπρου Χρυσάνθη, που, διαβάζοντάς τις ἔνας, μπορεῖ ν' ἀντιληφθῆ τὸ μέγεθος τῆς προσφορᾶς του.

1. «Θηριακὰ τῆς Κύπρου». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 4, σελ. 39. 1942.
2. «Ἡ πέτρα τῆς κουφῆς καὶ ὁ ὄφιτης λίθος τῶν ἀρχαίων». Κυπριακὰ Γράμματα. Τόμ. 7, σελ. 43. 1942.
3. «Τζιόνχος — Σκαθθαρόχορτον — Σκορπιδὶν — Χόρτον». Κυπριακὰ Γράμματα. Τόμ. 7, σελ. 78. 1942.
4. «Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν κυπριακῶν γητειῶν». Κυπρ. Γράμματα. Τόμ. 7, σελ. 117, 1942.
5. «Τρία ἱατρικὰ σύμμεικτα Κύπρου». (Τόμος που περιλαμβάνει τὰ πιὸ πάνω, ἀρ. 2, 3, 4). Λευκωσία. 1942.
6. «Ἡ προσωποποίησης τῆς εὐλογίας καὶ ὁ εὐλογιασμός κατὰ τοὺς Κυπρίους». Κυπρ. Γράμματα. Τόμ. 9, σελ. 137. 1944.
7. «The personification of plague and cholera according to the Cypriots». Folk-Lore. Vol. 56, p. 259. 1945.
8. «Κυπριακὰς φαρμακευτικὰς ὕλες στὸ «περὶ ὕλης ἱατρικῆς τοῦ Διοσκουριδῆ». Κυπριακαὶ Σπουδαί, Τόμ. 6, σελ. 19. 1944.
9. «Οἱ ὀνομασίες τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 7, σελ. 71. 1945.
10. «Προσωποποίησης τῆς πανώλους, φάουσας καὶ χολέρας κατὰ τοὺς Κυπρίους». Κυπριακαὶ Σπουδαί, Τόμ. 7, σελ. 127. 1945.

11. «Τὰ αἷτια τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 8, σελ. 83, 1946.
12. «Συμβολὴ εἰς τὴν δημῶδη ἐμβρυολογίαν τῶν Κυπρίων». Κυπριακαὶ Σπουδαί, Τόμ. 8, σελ. 127, 1946.
13. "The magic numbers three, seven and seventy-two in Cypriot Folk-Medicine". **Folk-Lore. Vol. 57, p. 79. 1946.**
14. «Κυπριακοὶ μῦθοι ἀποδίδοντες εἰς ζῶα τὴν ἀνακάλυψιν φαρμάκων καὶ τὴν ἐπιπόνην θεραπευτικῶν ἀγωγῶν». Κυπριακαὶ Σπουδαί, Τόμ. 9, σελ. 123, 1947.
15. («Ἐντομα, ζῶα καὶ πουλιά»). Ἐκδοσὴ («Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου»). Λευκωσία. 1948.
16. «Συμπεράσματα ἀπὸ τῆς ὀνομασίας τῶν νόσων στὴν Κύπρον». Ἑλληνικὴ Κύπρος. Τόμ. 1, τεῦχος 2, σελ. 15. 1949.
17. «Ἡ σημασία καὶ οἱ δικαιοδοσίες τῆς δημῶδους ἰατρικῆς». **Cyprus Medical Journal. Vol. 3, p. 393. 1950.**
18. «Ἡ κατὰ κεφάλαια διαίρεσις τῆς δημῶδους ἰατρικῆς». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 14, σελ. 205. 1950.
19. «Ἐνα κυπριακὸ γιάτροσόφι». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 15. (Λαογραφικὸν Παράρτημα), σελ. ε'. 1952.
20. «Δημῶδης ἰατρικῆ». Κρίκος. Τόμ. 2, τεῦχος 17, σελ. 25. 1952.
21. «Συμβολὴ στὶς ἐμβρυολογικὰς δοξασίας τῶν Κυπρίων». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 16, (Λαογραφικὸν Παράρτημα), σελ. ε'. 1953.
22. «Κυπριακοὶ μῦθοι». Τὸ Χαρούμενο Σπίτι. Τόμ. 5, σελ. 220. 1956.
23. «Χρονικὸν Β' ὁρ Ν. Κυριαζῆς, τὸ ἰατρολαογραφικὸν τοῦ ἔργο». **Cyprus Medical Journal. Vol. 9, p. 51. 1957.**
24. «Πανώλης στὴν Κύπρον». Times of Cyprus. Τόμ. Α', τεῦχος 9, σελ. 31. 1957.
25. «Ὁ λαὸς μας γιὰ τὴν πανώλη». Times of Cyprus. Τόμ. Α', τεῦχος 10, σελ. 33. 1957.
26. «Χολέρα ὁ λαὸς μας γιὰ τὴ φοβερὴ ἐπιδημία». Times of Cyprus. Τόμ. Α', τεῦχος 11, σελ. 33. 1957.
27. «Ἐυλογία καὶ διφθερίτις». Times of Cyprus. Τόμ. Α', τεῦχος 12, σελ. 29. 1957.
28. «Πρόλογος» γιὰ τὴν ἠθογραφίαν ἀπὸ τὴ Λαογραφίαν. Στὸ βιβλίον τῆς Ἑλλης Ἀβρααμίδου «Κυπριακὰ Σκέτες», σελ. 3. 1960.
29. «Ἡ γυναίκα καὶ τὸ παιδί στὶς προλήψεις τοῦ λαοῦ μας». Καιροὶ τῆς Κύπρου. Τόμ. Η', τεῦχος 97, σελ. 38. 1960.
30. «Τὸ Ἐχρονικὸ τῆς Λύσης» διορθωτικὰ καὶ συγκρίσεις». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Α', σελ. 45. 1961.
31. «Ἡ σημασία τῆς δημῶδους ἰατρικῆς». Καιροὶ τῆς Κύπρου. Τόμ. Η', τεῦχος 107, σελ. 21. 1961.
32. «Ἐπιδημίες στὸ Ἐχρονικὸ τῆς Λύσης». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Α', σελ. 396. 1961.
33. «Τὸ Ἐχρονικὸ τῆς Λύσης». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Β', σελ. 87. 1961.
34. «Λαογραφικὰς ἐργασίας τοῦ Γ. Παπαχαλαράμους». Πνευματ. Κύπρος, Τόμ. Γ', σελ. 94. 1962.
35. «Ὁ Καλομοίρης καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Κύπρου». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Γ', σελ. 87. 1962.
36. «Λαογραφικὰς ἐργασίας τοῦ Νέαρχου Κληρίδου». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Γ', σελ. 98. 1962.
37. «Ἄνθιμος Πανάρετος». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Γ', σελ. 397, 1963.
38. «Κείμενα πρωτογόνων λαῶν». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Δ', σελ. 216. 1964.
39. «Ἡ στικουργικὴ τοῦ Κυπριακοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ». Πνευματικὴ Κύπρος. Τόμ. Ε', προσθ. τεῦχος ἀρ. 49. 1964.
40. «Ὁ νόθος στίχος δεκαπεντασύλλαβος τροχαϊκὸς στὸ δημοτικὸ τραγούδι τῆς Κύπρου». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Ε', σελ. 100. 1965.
41. «Ἐνα 'καρμανλιδικὸ' κυπριακὸ γιάτροσόφι». Κυπριακαὶ Σπουδαί. Τόμ. 30, σελ. 185. 1966.
42. «Λαογραφικὰς Σπουδὰς στὴν Κύπρον». Εἰσαγωγὴ στὸ βιβλίον τοῦ Χρυσανθοῦ Κυπριανοῦ «Τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον καὶ ἡ Λαογραφία» Τόμ. Α', σελ. 7, 1967.
43. «Νέαρχος Κληρίδης ὁ λαογράφος». Στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Κληρίδου «Κυπριακὰ Δημοτικὰ Τραγούδια», Τόμ. Α', σελ. 6. 1967.
44. «Ἐμμετρὰς Κυπριακὰς ὑπτιεάς». Στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Κληρίδου «Κυπριακὰ Δημοτικὰ Τραγούδια». Τόμ. Α', σελ. 8. 1967.
45. «Δυὸ σημαντικὰς ἐκδηλώσεις τῆς Βασιλικῆς Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος». Πνευματ. Κύπρος, Τόμ. Ζ', σελ. 306. 1967.
46. «Ἡ Κυπριακὴ Γεωργικὴ Λαογραφία τοῦ Ἄνθιμου Πανάρετου». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Η', σελ. 236. 1968.
47. «Τὸ 'Κυπριώτικο Σκέτες'». Πνευματ. Κύπρος. Τόμ. Η', σελ. 240. 1968.

ΕΝΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΜΕ ΔΚΙΕΒΑΣΤΙΚΑ, ΞΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΓΗΤΕΙΕΣ

(Τμήμα ανακοίνωσης στο «Συμπόσιον Λαογραφίας»)

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ανακοίνωση τούτη ἀναφέρεται σὲ ἓνα χειρόγραφο τοῦ μ. πάπου τοῦ ὑποφαινομένου Δημήτρη Ἀρμινιώτη, πού γεννήθηκε στὸ χωριὸ Ἀρμίνου, Πάφου στὰ 1865 καὶ πέθανε στὶς Κέδωρες, Πάφου στὰ 1946. Σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ βιολάρη τῆς προπερασμένης γενιᾶς εἶχα καταγίνει μὲ δύο σημειώματα, τὸ ἓνα εὐρίσκεται στὸ 27ον τεῦχος τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου», Δεκέμβρης 1962, σελ. 106 καὶ τὸ ἄλλο στὴν Κυπριακὴ ἔφημερίδα «Ἐλευθερία», ἡμ. 24 Αὐγούστου 1967.

Κυπριακὰ γιαιτροσόφια ἔχουν δημοσιευθῆ ὡς τῶρα τὰ ἀκόλουθα:

1. («Τὸ Κυπριανάριον» τοῦ Κ. Βελεφόντη, 1913 (γ' ἔκδοσις).
2. («Τὸ ἱατροσοφικόν» τοῦ Μητροφάνους, 1924.
3. (Τμήμα ἀπὸ τὸ γιαιτροσόφι τοῦ Παπᾶ τῆς Πέτρας), ἔκδοσις Γ. Σπανόπουλου.
4. («Ἐνα Κυπριακὸ γιαιτροσόφι» τοῦ Δρος Κύπρου Χρυσάνθη, (Δελτίον Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν, τόμος ΙΕ' 1951).
5. Ἐνα «Καρομανλίδικον» γιαιτροσόφι τοῦ Δρος Κύπρου Χρυσάνθη (Δελτίον Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν, τόμος Λ', 1966).
6. («Ἐνα γιαιτροσόφι ἀπὸ τὰ Πέρα Ὀρεινῆς» τοῦ κ. Ν. Κληρίδη στὸ περιοδικὸ «Συνεργατιστής»).

Σποραδικὰ δημοσιευτήκανε ἀποσπάσματα ἢ μαζέματα σὲ περιοδικὰ καὶ ἔφημερίδες τῆς Κύπρου.

2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Τὸ χειρόγραφο τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ 77 σελίδες. Ἐλλείπουν οἱ σελίδες 1-26 καὶ 78 καὶ πέρα. Οἱ σελ. 27-34 καὶ οἱ σελ. 63-77 περιέχουν διάφορα «δοῦνα καὶ λαβεῖν» τοῦ συγγραφέα καὶ διάφορα παραδείγματα στὰ γραμμάτια καὶ ἀποδείξεις. Τὸ περίεργο ἢ ἂν θέλετε σύμπτωσις συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ «Γιαιτροσόφι ἀπὸ τὰ Πέρα Ὀρεινῆς» πού δημοσίευσε ὁ κ. Ν. Κληρίδης.

Τὰ φύλλα τοῦ χειρογράφου ἔχουν διαστάσεις 20X15 πόντους καὶ οἱ γραμμὲς τῶν σελίδων εἶναι τραβηγμένες μὲ μολύβι. Τὸ χειρόγραφο εἶναι γραμμένον μὲ μελάνι, καλλιγραφικὰ καὶ ἀνορθόγραφα.

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ

Τὸ χειρόγραφο περιέχει 49 γητειές, δκιε-

βαστικά καὶ ζόρκια. Περιλαμβάνονται στὶς σελίδες 34-62 τὰ πιὸ κάτω.

1. Εἰς γυναῖκα δύστοκον διὰ νὰ γεννήσῃ εὐκόλως.

2. Διὰ νὰ προφυλάττεσαι ἀπὸ μαχαίρι.

7. Ἀκολουθοῦν ἕξι τρόποι δέμματος ἀνθρώπου.

4. Διὰ νὰ ἔρχωνται οἱ δουλειές σου ράστην ὀπου πάγης.

5. Περί Ἀγάπης θαυμαστῶν.

6. Διὰ νὰ ἰδῆς κλέπτην.

7. Ἀκολουθοῦν ἕξι τρόποι δέμματος ἀνθρώπου.

8. Ἀκολουθοῦν μετὰ τρία λυσίματα ἀνδρῶν.

9. Διὰ νὰ λύσῃς ἀνθρωπον δεμμένον καὶ γιὰ νὰ λύνης μαγιές.

10. Διὰ νὰ λύνης μαγιές καὶ διὰ πᾶσαν ἀσθένεια. Στὸ μέρος αὐτὸ κάνουν ἐντύπωσι οἱ χαρακτῆρες πού πρέπει νὰ γραφοῦν μὲ τὸ μελάνι καὶ τὴν πέννα τῆς τέχνης. Ἀπ' αὐτὲς τὴ μιὰ νὰ τὴ βαστᾷ ὁ ἐνδιαφερόμενος πάνω του, τὴ μιὰ νὰ καπνιστῇ καὶ τὴν ἄλλην νὰ λουστῇ.

11. Ἀκολουθεῖ πάλι ἄλλο δέσιμο ἀνθρώπου καὶ μετὰ ἓνα λύσιμο ἀνδρῶν. Συνεχίζει.

12. Διὰ νὰ ἔρχεται ὁ ἄγγελος στὸν ὕπνο σου καὶ νὰ σοῦ λέγῃ ὅ,τι θέλεις.

13. Ἀκολουθοῦν μετὰ μισπικὰ καὶ ἄλλος τρόπος λυσίματος ἀνδρῶν.

14. Διὰ τὸν πονοκέφαλον εἴτε αἰτιον.

15. Διὰ νὰ μαζέψῃς φύλλους.

16. Ἀκολουθεῖ ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ δῆς κλέπτην.

17. Ἀκολουθοῦν μετὰ πάλι δύο δέματα ἀνθρώπου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο φέρει τὸν τίτλο «Δέμμα τοῦ μῆλου». Μετὰ ἔχει τὸ λύσιμο τῶν πιὸ πάνω.

18. Περί ἀγάπης θαυμαστῶν διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ εἰς Ἀγάπην ἀνδρῶν.

19. Ἀκολουθοῦν οἱ τρόποι παρασκευῆς τοῦ μελανιοῦ τῆς Τέχνης, τῆς Πέννας τῆς Τέχνης καὶ τοῦ μαχαιριοῦ τῆς Τέχνης.

20. Ἀκολουθοῦν μετὰ τρία μισπικὰ καὶ συνεχίζει:

21. Διὰ νὰ ἰδῆς ἄρρωστον ἀν θὰ ζῆσι καὶ γιὰ νὰ κατεθάσῃ ἡ γυναῖκα γάλα.

22. Ἀκολουθεῖ τὸ «Εἰς φθόνον προβάτων».

23. Ἀκολουθεῖ τὸ στικρὸ πού κάνει γιὰ τὸ λύσιμο ἀνδρῶν.

24. Σὲ συνέχεια ὑπάρχει μιὰ συνταγή («Περὶ γιαιτρείας σκουλαμέντου») καὶ ἀκολουθεῖ:

«Διὰ τὴν καρφώσης ἀνθρώπων».

25. Σὲ συνέχεια περιγράφεται ὁ τρόπος γιὰ τὴν πιάσης κάπνισμα καὶ ἀκολουθεῖ τὸ «Διὰ τὴν προφυλακτικῆς ἀπὸ (μαχαίρι)», διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

26. Ἀκολουθοῦν: «Διὰ τὴν μὴ φοβᾶσαι κανένα ἐναντίον σου».

27. «Διὰ τὴν κάμης τὸν ἐχθρόν σου τὴν σὲ φοβᾶται».

28. «Διὰ τὴν ὅπου εἶναι πολὺ πτωχός».

29. Τελειώνει μὲ ἓνα γιαιτροσόφι («διὰ λυσσάν ὅπου δαγκάνει ὁ σκύλλος»), ὅπως ἀναφέρει, «Εἰς λύμαν ἀνδρόγυνου», διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ προηγούμενα καὶ τελειώνει μὲ τὸ «Γιὰ τὴν ζέρης ποιός θὰ πεθάνη πρωτύτερα ἀπὸ τὸ ἀνδρόγυνον».

4. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὸ γιαιτροσόφι τοῦτο εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ ἄλλα γιὰ τὰ παράξενα σχέδια τῶν διαφόρων χαρακτήρων πὸν περιέχει. * Ὅλα σχεδὸν τὰ («μάγια»), ἂν μπορούμε νὰ τὰ ποῦμε, ἔχουν διαφορετικούς χαρακτήρες. Κάπου ὑπάρχουν πεντάλφες τῆς ἐβραϊκῆς καθάλλας, διάφοροι

μαγικοὶ ἀριθμοί, 2 μαγικὰ γράμματα καὶ ἄλλα σχέδια παράξενα. Γίνεται τακτικὴ χρῆση τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ μὲ τὰ ἀρχικὰ Ι.Χ.Ν.Κ. Ἀναμιγνύει ἀστρολογικὰ, χριστιανικὰ καὶ εἰδωλολατρικὰ στοιχεῖα. Σ' ὅλα σχεδὸν ὑπάρχουν οἱ χαρακτήρες γιὰ τὴν κάθε περίπτωση πὸν πρέπει νὰ γραφοῦν μὲ τὴν πέννα καὶ τὸ μελάνι τῆς τέχνης. Περιέχει ἐπίσης γητείες, δκιεβαστικά καὶ ζόρκια πὸν δὲν περιορίζονται σὲ κάποιο εἶδος. Ἀγκαλιάζει σχεδὸν ὅλες τ'ς μὴ ἱκανοποιήσιμες ἐπιθυμίες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀνθρώπου, τῶν προλήψεων καὶ τῆς δεισιδαιμονίας. Ὑπάρχουν μισητικά, ἀγαπητικά, δεσίματα, λυσίματα, καρφώματα ἀνθρώπων, ὑπάρχουν ἀκόμη τρόποι γιὰ τὴν γίνης πλοῦσιος, τὴν ἐκδικητικῆς τὸν ἐχθρό σου, γιὰ τὴν θεραπεία διαφόρων ἀσθενειῶν, γιὰ τὴν μαζέψης φύλλους καὶ τὴν στείλης τὴν ἀλεποῦ γιὰ τὴν ἀφανίσης τὸν ἀντίπαλό σου δοσκό. Ἔχομε μιὰ μεγάλη ποικιλία δκιεβαστικῶν, ζορκιῶν καὶ γητειῶν.

Ἔτσι τὸ χειρόγραφο τοῦτο μὲ τὴν ποικιλία πὸν τὸ χαρακτηρίζει καὶ τὰ παράξενα σχέδια τῶν χαρακτήρων ρίχνει νέο φῶς στὴ μελέτη τῆς λαογραφίας πὸν σχετίζεται μὲ τὰ μυστικὰ μαγικὰ κατὰλοιπα τῶν περασμένων αἰώνων μὲ τὴν προλήψεις, τὴν ἀμάθεια καὶ τὴν ἐπιθυμία γιὰ γνώση τοῦ μέλλοντος.

* Οἱ χαρακτήρες θὰ περιληφθοῦν σὲ μελλοντική ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ.

ΓΛΑΥΚΟΣ Π. ΒΙΟΛΑΡΗΣ

ΣΤΟΝ ΓΙΑΝ ΠΑΛΑΤΣ

Ξεχειλίζ' ἡ ζωὴ σου.

Τί νὰ τὴν ἔκανες;

Τὸ αἷμα βιαζόταν νὰ βγῆ ἀπ' τὴν φλέβες,
τὰ κόκκαλα νὰ λυώσουν στῆς δάδας τῆ φλόγα.

Μαζί σου πεθάναμε κι ἐμεῖς.
Σὰν τί θὰ ὑφάνη τὸ κορμί μας τώρα;
Τὸ λινάρι τοῦ χωραφιοῦ κήμη,
Τὸ μαλλὶ τοῦ προβάτου λάσπωσε
καὶ τὸ ψαθὶ τῆς ἀροστοποιμαῖας
λύγισε.

Τὸ κορμί μας τί θὰ ὑφάνη τώρα;
Οἱ ἀγέρηδες δυναμῶσαν τὴ φλόγα,
τὸ νερὸ κορυφὸ στὰ κτυπήματα
τῆς μαγεμένης ράβδου.

Σὰν τί θὰ ὑφάνη τὸ κορμί μας τώρα;
Ἡ ἱστορία γένηκε παραμῦθι
κι ὁ ἄγγελος μας σπῖθα.

ΜΑΡΙΑ ΠΑΤΤΙΧΗ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἡ Γιορτὴ τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, πού εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς οὐσιαστικώτερες σέ νόημα ἔθνικες ἐπετείες μας, δέν μπορεί νά περνᾷ ἀπαράτηρητῃ ἢ νά ἀντικρύζεται μέ συμβατικότητες καί κοινοτυπίες. Ἡ ἀναπόληση τῆς μακραιώνης πνευματικῆς παράδοσής μας, αὐτῆς τῆς πολυδύναμης παράδοσης, πού — σέ πείσμα τῶν πιό ἀντίξων κι' ἐπίμονων ἱστορικῶν δυσχερειῶν — κρατᾷ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων σέ ζωὴ καί δράση ἀπὸ τρεῖς χιλιάδες χρόνια καί πού μετουσιώνεται ἀδιάκοπα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀπουχία εἰς κάθε γωνιά τοῦ πολιτισμένου κόσμου σέ εἰδικὸ ἔθνικὸ φύραμα προκοπῆς, ἀπαιτεῖ θαύτατη περισυλλογὴ καί ταυτοχρόνως πολὺ ἀκόνημα εὐθυνῶν. Γιατί τὸ πού παραλάβαμεν ἀπὸ τοὺς πατέρες μας δέν εἶναι νοπὸ νὰ τὸ ζοῦμε παθητικά. Συνεχίζω τὴν ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἔθνους μου σημαίνει ξαναζῶ μέσα μου — τὴν κάθε στιγμή — μέ τὸ στοχασμό μου, τὴ διεκδικησὴ μου καί τὴν πράξη μου τὴν ξεκαθαρισμένη ποιότητα ἀρετῆς πού μοῦ κληροδότησαν οἱ ἑλληνικοὶ αἰῶνες. Χρειάζεται, δηλαδὴ, νὰ γίνωμαι μέ τὸν προσωπικὸ πνευματικὸ μου μόχθο διαρκῶς Ἕλληνας καί, νὰ δικαιοῦμαι μ' ὅ,τι δουλεύω καί προσφέρω τίς ἀξιώσεις αὐτοῦ πού οἱ αἰῶνες διαμόρφωσαν σέ ἀνθρώπινα.

Γι' αὐτὸ κι' ἡ Γιορτὴ τῶν Γραμμάτων εἶναι ἀφιερωμένη στοῦ Δάσκαλο. Δεμένος, ἀπὸ τὴν κοινωνία, μέ τὸ θαυμάτο χρέος τοῦ φωτισμοῦ ἀνανεώνει στὶς συνειδήσεις τὸν πυρὸς τῆς κληρονομιάς καί διανοίγει τὸν ἀτομικὸ γιὰ τὸν καθένα ὑπεύθυνο δρόμο τοῦ μέλλοντος. Τέτοιος εἶναι ὁ κάθε ἀξιὸς πνευματικὸς ἀνθρώπος. Ὅμως, ὅπως ἰδιαίτερα, τέτοιος πρέπει νὰ εἶναι, ἀπὸ τὴν ιδιότητά του αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ, ὁ φιλόλογος. Αὐτὸς παραπάνω ἀπὸ κάθε ἄλλον, μέ τὴν ἔρευνα ἢ ἀπὸ τὴν ἔδρα του, ἔχει ὑποχρέωση νὰ ἀναλίσκεται στὴν προσφορά πού ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῆς πνευματικῆς παράδοσης σ' αὐτὸ ἔθνος, μ' ὅ,τι αὐτὴ στοῦ πέρασμα τῶν καιρῶν ἀφομοίωσαν ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καί πού ἀκτινοβολεῖ σάν οὐσία ζωῆς τὴ δύναμη τοῦ ἐξανθρωπιστικοῦ της μηνύματος. Μὴ ξεχνᾶμε, ἄλλωστε, πῶς ὅσο τεχνοκρατικὴ κι' ἂν εἶναι ἡ ἐποχὴ μας ἐκεῖνο πού κυρίως θαθαίνει εἶναι ὁ Ἄνθρωπος. Σ' ὅλο τὸν κόσμο τὴ Παιδεία, ἀκριβῶς γι' αὐτὸ, ἄρχισε νὰ προσανατολιζέται σταθερὰ πρὸς τὴν ὑποχρέωση τῆς ἀνθρωπιστικῆς θεμελιώσεως τοῦ ἀτόμου γιὰ νὰ τὸ βοηθήσει

νὰ διατηρήσει τὴ σύνδεσή του μέ τὴν ἱστορία καί νὰ κρατήσῃ τὸν ἐμπρόποντα ἔλεγχο πάντων στὰ πράγματα πού ἄλλως μπορεί νὰ τὸν συνθλίψουν. Τοῦτο ἦταν καί τὸ πόρισμα πρόσφατου διεθνοῦς συνεδρίου στοῦ Δουβλίνου, πού ἔφτασε, μάλιστα, νὰ διακηρύξῃ πῶς ἂν ἡ τεχνικὴ κι' ἡ βιομηχανία ἀποκολληθοῦν ἀπὸ τὴν προϋπόθεση τῆς τέτιας ἀνθρωπιστικῆς προϋπόθεσης θὰ καταρρεῦσουν.

Στὸν τόπο μας, πού ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ — χάρη στὴν ἀλκή τῆς λαϊκῆς ψυχῆς — ἕνα ἐξαιρετο ἔπος ἔθνικῆς ἀντοχῆς, ἄρχισαν νὰ διαπιστώνονται ἐδῶ κι' ἐκεῖ μερικὰ ἀνθροσκηπτικὰ συμπτώματα... Καί καμιά φορὰ ταλανίζει ἢ ἡ ἐπαρση τοῦ νερκισμοῦ πού δοκιμάζεται ἀπὸ ξεπερασμένες δῆθεν ἀξίες καί δεσμούς ἢ τὸ μεθῦσι κάποιων ὑλικῶν κατακτήσεων πού ἀπλοποιοῦν τὸ πρόβλημα τῆς ἐκπαίδευσης καί τῆς παιδείας καθόλου σέ ὑπόθεση «κατασκευῆς βίου», ὅπως θάλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ὅμως στὴν πρώτη περίπτωση σάν νὰ ξεχνοῦμε πῶς μέσα στὸν κυκεῶνα τῶν ἀντινομῶν καί τῶν συμφερόντων πού μᾶς περιζώνουν, στερεώτερο ἔρεισμα ἀπὸ τὴν ἑλληνικότητά μας καί τὴν ὀρθοδοξία μας δέν ἔχομε τόσο δὴ νὰ χαλαρώσουν οἱ ἄρμοι πού μᾶς σμίγουν μέ τὴν κληρονομία μας καί τὴ σύγχρονὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί θὰ πέσουν ἀπάνω μας ρεύματα πού θὰ θέσουν σέ κίνδυνο κι' αὐτὴ τὴν ἴδια τὴ βιολογικὴ ἐπιβίωσή μας. Τὴν πραγματικότητα πρέπει νὰ τὴν κοιτάζουμε στὰ μάτια καί ὄχι νὰ τὴ δεχοῦμαστε ὅπως μᾶς ἀρέσει — καί τί εἶναι αὐτὴ ἡ πραγματικότης τὴν ξέρομε ἀπὸ αἰῶνες τὰ δὲ τελευταία χρόνια τὴ γευόμαστε σ' ὅλη τὴν πίκρα καί τὴ σκληρότητά της. Ὅσο γιὰ τὴν ὑφ' τῆς Παιδείας τὸ ἐρώτημα εἶναι ἀπλό: τί θὰ κερδήσωμε σάν χάσωμε ἢ σάν φαλκιδεῦσωμε τὸν Ἄνθρωπο; Ἀσφαλῶς τώρα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, προβάλλει ἀδρήριτῃ ἡ ἀνάγκη τῆς παράλληλης πρακτικῆς καί τεχνικῆς προπαίδειας ἢ εἰδικῆς μόρφωσης. Μὰ ἡ ἐκπαίδευση τοῦ ἀνθρώπου σέ Ἄνθρωπο, πού πρέπει νὰ ἀποβῇ ζωντανώτερη καί πιστικώτερη, πῶς μπορεί νὰ παραμερισθῇ;

Ἡ πνευματικὴ παράδοση τοῦ Ἑθνους — ἀρχαία, ἀλεξανδρινή, βυζαντινὴ, τῆς Τουρκοκρατίας ἢ σύγχρονη — δέν μπορεί παρὰ νὰ στηρίξῃ στοῦ διηνεκές τὴν Παιδεία μας, γιὰ νὰ παραμένουν ζωντανές οἱ ρίζες μας καί γιὰ νὰ ξεδιπλώνεται γι' αὐτὸ ἡ συνειδήσή μας ὅλοένα καί μέ περισσότερη ἀνεση καί γονιμότητα μέσα στὸν εὐρύτερο διάλογο πού οἰκοδομεῖ τὴν ἀνθρώπινη δημιουργία.

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ Ν. ΚΛΗΡΙΔΗ

Υπήρξε πραγματικά «ευτυχές γεγονός» τὸ «Συμπόσιο Λαογραφίας» πρὸς τιμὴ τῶν λαογράφων μας κ.κ. Γ. Παπακαραλάμους καὶ Ν. Κληρίδη, πού τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» σὲ συνεργασία μὲ τὴν «Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημία Κύπρου» πραγματοποίησε τὸ Νοέμβριο καὶ Δεκέμβριο τοῦ 1968. Τιμηθῆκανε μὲ τὸν πρέποντα τρόπο δυὸ σκαπανεῖς τῆς Κυπριακῆς Λαογραφίας σ' ἓνα κατάλληλο κῶρο, τὴν Αἴθουσα Τελετῶν τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου. Κι' οἱ δυὸ τους σὰ δάσκαλοι ἐξυπρετήσανε τὴν παιδεία τοῦ τόπου μας καὶ ταυτοχρόνως τὴν ἐπιστήμην τῆς λαογραφίας, ὥστε δίκαια μπορεῖ νὰ τοὺς γιορτάσουν καὶ οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ δασκάλοι καὶ οἱ σπουδαστές τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ παρουσία τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας δρα Κ. Σπυριδάκι ὡς προέδρου τοῦ συμποσίου ἐσφράγισε κατὰ ἐπίσημο τρόπο τὸν ἑορτασμό.

Τὸ παρὸν τεῦχος ἐτοιμαζόταν ἀπὸ καιρὸ ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ γηραῖδὸ λαογράφου κ. Νέαρχου Κληρίδη. Δὲν ἔχει σχέση τοῦτο μὲ τὸ συμπόσιο. Οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ συμποσίου θὰ περιληφθοῦν σ' ἓνα εἰδικὸ τεῦχος μελλοντικὰ. Ἐπιπλέον οἱ ἐπιχορηγήσεις ἔχουν σκοπὸ νὰ τιμήσουν τὸν λαογράφο, πού κατὰ κάποιον τρόπο ἀνήκει στὶς ὀργανώσεις, πού ἐπιχορηγοῦν. Σὰ δάσκαλος ἔχει σχέση μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας μὲ τὴ Βασιλικὴ Πρεσβεία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς παρασημοφορίας του κατὰ πρόταση τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας τῆς Ἑλλάδος μὲ τὸ ΡΙΚ, γιὰτὶ δεκάδες λαογραφικῶν ὀμιλιῶν του μετέδωσε ἀπὸ τὶς κεραίες του μὲ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία Κύπρου πάλιν σὰ δάσκαλος καὶ πότε-πότε σὺν ὀμιλητῆς πάνω σὲ λαογραφικὰ θέματα μὲ τὸ Λαογραφικὸ Ὅμιλο τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου γιὰ τὴ σύμπτωση κοινῶν ἐνδιαφερόντων πάνω στὸ λαϊκὸ μας πολιτισμὸ μὲ τὴν («Ἐθνικὴ Ἐταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου») πού τὸν ἀνακήρυξε ἐπίτιμο μέλος τῆς μὲ τὴν «Πνευματικὴ Κύπρος» σὺν στενῆς συνεργάτης τῆς καὶ μὲ τὴν ΠΟΕΔ τὴν ὀργάνωση τῶν δασκάλων σὰ δάσκαλος.

Ἄς θεωρηθῆ τὸ τεῦχος αὐτὸ σὺν ἐλάχιστῃ εὐχαριστίᾳ γιὰ τοὺς ἀποθησαυριστικοὺς κόπους τοῦ λαογράφου κ. Νέαρχου Κληρίδη.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΝΕΑΡΧΟΣ ΚΛΗΡΙΔΗΣ

Νὰ τιμᾶ κανεὶς ἐκείνους πού ἀναλίσκουνε τὴ ζωὴ τους στὴν ὑπηρεσία τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ στοιχειῶδες καθῆκον. Ὁ Νέαρχος Κληρίδης εἶναι ἓνας ἀπ' ἐκείνους πού δὲ λογάρισαν κόπους, προσωπικῆς ἐνοχλήσεως καὶ στερήσεις ἀκόμη γιὰ νὰ προβάλουν τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ Ἑλληνικοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, πού θγαίνει μὲς ἀπ' τοὺς θρύλους, τὶς

παραδόσεις, τοὺς μύθους, τὴν ποίηση καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του. Γιὰ μισὸ αἰῶνα ὁ Κληρίδης εἶχε ἀφοσιωθῆ σ' αὐτὴ τὴν ἐπίπονη ἐργασία, πλουτίζοντας διαρκῶς καὶ περισσότερο τὴν Ἑλληνικὴ Κυπριακὴ λαογραφία καὶ φωτίζοντας ἐξακολουθητικὰ καὶ πιὸ πολλές πτυχές τῆς ψυχῆς τῶν πατέρων μας, γιὰ αὐτὸ καὶ τοῦ ἀξίζει κάθε τιμὴ καὶ κάθε ἔπαινος.

Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Κύπρου, ἐκτελώντας στοιχειῶδη ὑποχρέωση, ἀνακήρυξε πρὶν ἕξην μῆνες τὸ Νέαρχο Κληρίδη ἐπίτιμο μέλος τῆς, χωρὶς νὰ νομιζῆν θέβαια πῶς μ' αὐτὸ ζεπληρώνεται στὸ ἀκέραιο ἢ τεράστια ὀφειλὴ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων σ' αὐτόν. Τώρα, μετέχει ἐνεργῶς καὶ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ τιμητικοῦ τεύχους τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου», μαζί μὲ ἄλλους πνευματικούς ὀργανισμούς καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ φέρνει τὴ μνήμην σ' ὅλη τὴ γόνιμη μακροχρόνια θητεία τοῦ ἐκλεκτοῦ δασκάλου καὶ συγχρόνως σ' ὅλους ἐκείνους πού κατὰ καιρὸς κάνανε τὴν προσφορά τους στὴν Κυπριακὴ λαογραφία.

Α. ΠΕΡΝΑΡΗΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ
ΣΤΟΝ ΝΕΑΡΧΟ ΚΛΗΡΙΔΗ

Το πολύπλευρο και μεγάλο έργο του άκουραστού Νέαρχου Κληρίδη άγκαλιάζει όλους σχεδόν τούς τόμεις του πνεύματος. Ή ύποδειγματική του δράση για 50 τόσα χρόνια φωτίζει κι' ένισχύει μικρούς και μεγάλους. Θέματα για τή λαογραφία και τή δημόδη Ιατρική, για τή σχολείο και τή παιδί, για τή θρησκεία και τήν πατρίδα, για τήν παιδαγωγική και τήν εκπαίδευση, για τήν Ιστορία και τίσ έπιστήμες, για τή γεωργία και τόν συνεργατισμό, όλα τά άντλει από τήν πλατεία του πνευματική κατάρτιση και τήν πολύχρονη του έμπειρία, μά πιό πολύ τά ένδυναμώνει με τή βαθεία του άγάπη για τόν τόπο του, για τόν άνθρωπο.

Γι' αυτό και ή ήθική επίδράσευή του — πού άκόμα δέν έχει ολοκληρωθή — έρχεται νά τού άνταποδώση ένα μέρος μοναχά από τήν εύγνωμοσύνη πού όφείλει τή Παγκύπριο — και άκόμα τή Παελλήνιο — στόν μεγάλο αυτό ευεργέτη τής φυλής.

Παρακάτω σημειώνουμε τίσ τιμητικές διακρίσεις πού άπονεμήθηκαν στόν Νέαρχο Κληρίδη για τίσ ποικίλες δραστηριότητές του από τή 1917 μέχρι σήμερα:

- 1) 1917—1925. Πρώτο Έπαρχιακό θραβείο 3 λιρών από τή 1917 μέχρι τή 1925 για τόν σχολικό κήπο Άγροϋ.
  - 2) 1926—1928. Πρώτο Παγκύπριο θραβείο 15 λιρών κάθε χρόνο από τή 1926 μέχρι τή 1928 για τόν σχολικό κήπο Άγροϋ.
  - 3) 1946. Πρώτο θραβείο διαγωνισμού «Έταιρείας Κυπριακών Σπουδών» με θέμα «Κυπριακά παραμύθια» με χορηγό τόν κ. Κ. Μαγγλή και έπαθλο 20 λιρών.
  - 4) 1953. Άπονομή τιμητικού μεταλλίου από τήν Α.Μ. τή βασίλισσα τής Άγγλίας Έλισάβετ Β' με τήν ευκαιρία τής στέψης τής στίς 2.6.53.
  - 5) Άπονομή τιμητικού κυπέλλου από τή Συνεργατικό Ταμειτήριο Διδασκάλων Κύπρου με τήν ευκαιρία τής 25ετηρίδας του για τίσ «έξαιρετικές υπηρεσίες» του πρός αυτό, στίς 27.12.1961.
  - 6) 1967. Άπονομή τού Άργυρού Μεταλλίου Γεωργικής Άξίας τού Βασιλέως Γεωργίου Β' για τίσ «σοβαρές του υπηρεσίες για τήν ανάπτυξη τής γεωργίας τής Κύπρου». Βασιλικό διάταγμα, ήμερ. 24.1.67.
  - 7) 1968. Άπονομή τιμητικού Διπλώματος και έκλογη σαν έπίτιμο μέλους τής Έθνικής Έταιρείας Έλλήνων Λογοτεχνών Κύπρου στίς 18.7.68.
  - 8) 1968. Τιμής ένεκεν έκλογη σαν έπίτιμου μέλους τής Έθνικής Πατριωτικής Ένω-
- σης Κυπριακού Άγώνος (ΕΠΕΚΑ) «για τή μεγάλη έθνική συμβολή του στόν ένωντικό μας άγώνα». 10.10.68.
- 9) 1968. Διοργάνωση «Συμποσίου Λαογραφίας» από τήν Παιδαγωγική Άκαδημία και τή περιοδικό «Πνευματική Κύπρος» με πρόεδρο τόν Ύπουργό Παιδείας πρός τήν τών λαογράφων Γ. Παπααραλάμπος και Ν. Κληρίδη στίς 20 και 23.11.68.

ΙΑΚ. ΚΥΘΡΕΩΤΗΣ

ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΟΥ ΕΚΑΤΟΣΤΟΥ ΜΑΣ ΤΕΥΧΟΥΣ

Σέ μία έπαρχιακή πόλη, γεμάτη δυσκολίες από όλες τίσ πλευρές, με άναγνωστικό κοινό ύποχρεωτικά λιγοστό, ή έκδοση τού έκατοστού τεύχους λογοτεχνικού περιοδικού άποτελεί πνευματικό γεγονός. Δίκαια έμείς οί πέντε πού ανάλαβαμε τήν έκδοση τής «Πνευματικής Κύπρου» θεωρήσαμε άπαραίτητο νά γιορτάσουμε τήν έκατοστή έκδοσή μας, όχι για ν' αυτοτιμηθούμε, αλλά για νά αιστανθούμε τήν ευθύνη μας έναντι τού τόπου μας.

Πρός τούτο καλέσαμε στή φιλόξενο σπίτι τής κας και τού κου Τάκη Φυλακτού αντιπροσωπευτικούς παράγοντες, κυρίως οργανωμένων πνευματικών ομάδων, για νά τούς εκθέσουμε τά όσα πράξαμε. Ή συγκέντρωση έγινε στίς 21 τού Γενάρη 1969. Παρευρεθήκανε οί έξοχώτατοι δρ Κ. Σπυριδάκης, Ύπουργός Παιδείας, και ή κα Σπυριδάκι, ό κ. Μεν. Άλεξανδράκης, Πρέσβης τής Έλλάδος, ό κ. Πάτροκλος Σταύρου, Ύφυπουργός τής Προεδρίας, ό κ. και ή κα Χρ. Κατοσμά, ό κ. Κώστας Χατζηποτεφάνου, ό κ. και ή κα Ί. Μελεάγρου, ό κ. Σπύρος Παπαγεωργίου, ό κ. Peter Thompson, ό κ. Α. Χριστοφίδης, ό κ. και ή κα Κ. Μόντη, ό κ. Φρίζος Βράχας και ό κ. και ή κα Κ. Χρυσάνθη.

Ό οικοδεσπότης κ. Τάκης Φυλακτού, μέλος τής πνευματικής ομάδας τού Περιοδικού, καλωσώρισε τούς προσκαλεσμένους με τά έξης: Έξοχότατοι, άγαπητές μου κυρίες, άγαπητοί μου φίλοι,

Μέ μεγάλη χαρά και συγκίνηση ή γυναίκα μου κι' έγώ σās καλοσφιζουμε στή σίτη μας με τήν ευκαιρία τής έκδοσης τού έκατοστού τεύχους τής «Πνευματικής Κύπρου».

Ένθουσιασμός, άγάπη για τήν Τέχνη, διάθεση για συμβολή στήν εξύψωση τής Πνευματικής κίνησης στόν τόπο μας ήσαν τά κίνητρα για τήν έκδοση τού περιοδικού πού σήμερα κυκλοφορεί τή έκατοστή του Τεύχος, όταν πριν κάπου όκτώ χρόνια πέντε φίλοι οί Χρυσάνθης, Μόντης, Βράχας, Χριστοφίδης κι' έγώ άποφασίζαμε τήν έκδοση τής «Πνευματικής Κύπρου».

Τὴν ὄλη προσπάθεια τὴ θεωροῦμε ὡς μίαν ἐλάχιστην, μὰ καλοπροαίρετην συμβολὴν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνηση τῆς Κύπρου ποὺ παρ' ὅλο τὸ ὕψος ποὺ διαθέτει χρειάζεται ἀκόμα πολλὸς μῶχος, πολλὴ δουλειὰ γιὰ νὰ δημιουργηθῆ τὸ εὐνοϊκὸ ἐκεῖνο κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ κινούνται οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι κί' οἱ ἐργάτες τῆς Τέχνης γενικῶς.

Ἡ Κύπρος ἡ ἴδια, ἡ ὁμορφία τῆς, ἡ ἱστορία τῆς, οἱ ἄνθρωποι τῆς, ὁ παλμός τῆς προσφέρουν τόσο ὕψος γιὰ τὸν ἐργάτη τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης. Κί' ἔχει ἡ Κύπρος πολλοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους καὶ πολλὴ ἔφεση γιὰ πνευματικὴν κίνηση παρ' ὅλο ποὺ ἡ Πνευματικὴ Ζωὴ ἐδῶ στὸν τόπο μας ὑστερεῖ ἀκόμα.

Μὲ συγκίνηση παρακολουθοῦμε τοὺς νέους μας ποὺ μέσα σ' ἕνα κλίμα στὸ ὁποῖο αἰωροῦνται πολλὰς δυσκολίας κί' ἀντιξοότητες, δίνουν τὸ παρόν τους εἰς τὴν Τέχνην. Τοὺς δίνουμε τὸ χερί μ' ἀγάπη πιστεύοντας πῶς κάθε φιλότιμη κί' ἀξία προσπάθεια γιὰ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐξύψωση αὐτοῦ τοῦ τόπου πρέπει νὰ κη τὴν στοργὴν καὶ τὴν ὑποστήριξη καὶ τοῦ Κράτους κί' ὄλων ἐκείνων τῶν παραγόντων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συμβάλουν σὲ τέτοια εὐγενεῖς προσπάθεια, πιστεύοντας πῶς μίαν μέραν ἡ χώρα μας θὰ πάρη μίαν ἀξία θέση μέσα στὸν Παγκόσμιον Πνευματικὸν Χῶρον.

Ἡ «Πνευματικὴ Κύπρος» εἶναι ἕνα βῆμα Λόγου καὶ Τέχνης γιὰ παρουσίαν ἔργων τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων ὁποιασδήποτε γενεῶς τὸ προσφέρουμε σ' ὄλους αὐτὸ τὸ βῆμα μὲ τὰ καλύτερα αἰσθήματα.

Μὰ γιὰ τὴν «Πνευματικὴν Κύπρον» θὰ μᾶς μιλήσῃ ὁ κ. Χρυσάνθος, ὁ ὑπεύθυνος τῆς ἐκδόσεως ποὺ τόσο ἀξία καὶ μὲ τόσο μῶχον κράτησε τὸ περιοδικὸ καὶ πλάτυνε τὴν κυκλοφορίαν του.

(Ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Κ. Χρυσάνθου δημοσιεύτηκε μὲ τὸν τίτλον ἡ «ἱστορία τοῦ περιοδικοῦ «Πνευματικὴν Κύπρος»» στὸ προηγούμενον τεύχος ἀρ. 100-101).

Τὸ περιοδικὸ μὲ πολλὴν ἱκανοποίησιν δέχτηκε τὰ εὐνοϊκὰ σχόλια τῶν κυπριακῶν ἐφημερίδων. Ἡ ἀναγνώριση τῶν προσπαθειῶν του ἀπὸ τὸν ἐπιτόπιον τύπον τιμᾶ κυρίως τὸν τύπον αὐτὸν καθ' ἑαυτὸ. Ταυτοχρόνως, μᾶς δίνει ὠθησὴν γιὰ περαιτέρω δραστηριότητες, γιὰ τὴν κεντρίζει περισσότερο τὸ αἶσθημα εὐθύνης ἐναντι τοῦ τόπου μας.

Δημοσιεύουμε μὲ ἀλφαθητικὴν σειράν τὰ σχόλια τῶν ἐφημερίδων καὶ παραπέμπουμε στὸ τέλος σὲ σημειώματα, ποὺ ἐμφανιστικῶς στίς ἴδιες ἐφημερίδες, στὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 23.1.1969

Τὸ λογοτεχνικὸν περιοδικὸν «Πνευματικὴν Κύπρος» συνεπλήρωσε μὲ τὴν τελευταίαν ἐκδόσιν του ἑκατὸν τεύχη, τὸ γεγονός δὲ ἐτι-

μήθη εἰς εἰδικὴν συγκέντρωσιν τῶν πρωτεργατῶν του καὶ ἄλλων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὴν Κύπρον, χῶρον ὑποτονικῶν καὶ σπαρμαδικῶν πνευματικῶν προσπαθειῶν καὶ ἐκδηλώσεων, εἶναι ἕνας σταθμὸς τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ ἑκατὸν μῆνας ἀδιαλείπτως τὸ περιοδικὸν «Πνευματικὴν Κύπρος» ἔδιδε ἕν ἔντονον παρόν, μετέχον εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, κινούμενον μέσα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν λογοτεχνικὸν ρεῦμα καὶ κωδικοποιεῖν ἀξιόλογον ἐργασίαν τῶν συγγραφέων μας. Μέσα εἰς τὴν γενικὴν ἀδιαφορίαν δι' ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀξίας, ἡ «Πνευματικὴν Κύπρος» ὑπῆρξε μίαν ἐλπιδοφόρον ὁδόν. Εἶχεν ἀγάπην, πίστιν καὶ ἐμμονὴν ἡ προσπάθεια καὶ διὰ τοῦτο συνετηρήθη καὶ κατῶρθωσε νὰ συμπληρώσῃ τὸν θαυμαστὸν κύκλον τῶν ἑκατὸν τευχῶν. Τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπιτεύγματος καλύτερον παντὸς ἄλλου δύνανται νὰ ἐκτιμήσῃ οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τοῦ τόπου, ἐχόντες γνῶσιν καὶ πικρὰν ἐμπειρίαν τῶν τοιούτων προσπαθειῶν. Ἡ στήλη αὕτη προσθέτει καὶ τὰς ἰδικὰς τῆς εὐχὰς διὰ περαιτέρω πρόοδον, μὴ παραλείπουσα νὰ συγχαρῆ τοὺς πρωτεργάτας τῆς ἐκδόσεως καὶ εἰδικότερον τὸν ἀκαταπόνητον Δρα Κ. Χρυσάνθου, ὡς καὶ τὴν ἐναυθῆ Ἑλληνικὴν Πρεσβεΐαν, τῆς ὁποίας ἡ συνεχὴς ἠθικὴ καὶ ὕψος ἀρωγὴ ἔδωκεν εἰς τὸ περιοδικὸν μεγίστας δυνατότητας.

ΚΥΠΡΟΣ 27.1.1969

Πρὸς τὴν ὁμάδα τῶν ὀλίγων πνευματικῶν ἀνθρώπων ποὺ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἐκδοσὴν τῆς «Πνευματικῆς Κύπρου» καὶ ἰδιαίτερως πρὸς τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ὁποῖον οφείλεται τὸ ἔργον τοῦτο, ποὺ μόλις συνεπλήρωσε 100 ἐκδόσεις — τὸν κ. Κ. Χρυσάνθου — ἐκφράζομεν τὰ πλέον θερμὰ συγχαρητήρια δι' ὅσα ἐπετέλεσαν, τὰ ὁποῖα εἶναι ὄπως ἰδιαίτερως ἀξιόλογα, ἂν ληφθῶν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὅλα αἱ τεράστια ἐξ ἀντικειμένου κυρίως δυσκολία, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ πνευματικὴ κίνηση εἰς τὸν τόπον μας.

Ἀπεδείχθησαν σκαπανεῖς καὶ εἶναι ἀξιοπαντὸς ἐπαινῶν καὶ ὑποστηρίξεως διὰ τὴν συνέχισιν ἐνὸς ἔργου τὸ ὁποῖον τιμᾶ τὸν τόπον μας.

ΜΑΧΗ 30.1.1969

(σημείωμα Ἀ. Περνάρου)

Τὸ λογοτεχνικὸν περιοδικὸν «Πνευματικὴν Κύπρος», μέσα εἰς ἑννία χρόνια τῆς ἐκδόσεώς του, πρόσφερε πολλὰ εἰς τὴν πνευματικὴν κίνηση καὶ τὴν ἀνοδο τῆς πολιτιστικῆς στάθμης τοῦ νησιοῦ μας, δημοσιεύοντας λογοτεχνικὰ ἔργα, δημοσιεύματα Κυπρίων καὶ Ἑλλαδιτῶν συγγραφέων, παρουσιάζοντας κί' ἐνθαρρύνοντας νέους μὲ ἀξία, ὀργανώνοντας διαλέξεις καὶ πνευματικὰς συγκεντρώσεις, ἀξιολογώντας ἔργα καὶ συγγραφεῖς καὶ ἐκδίδοντας ὡς παράρτημα τὰ «Θέματα Κριτικῆς» καὶ σὲ προ-

σαρτήματα πολλά βιβλία. Ήταν, λοιπόν, δικαιο να γιορταστή η έκδοση του εκατοστού τεύχους.

Έτσι, την περασμένη Τρίτη, έγινε δεξίωση γιαυτό το σκοπό στο σπίτι του κ. Τάκη φυλακτού, ενός απ' τα ιδρυτικά μέλη της πνευματικής ομάδας του περιοδικού — τα άλλα είναι οι κ.κ. Φρίζος Βράκας, Κύπρος Χρυσάνθης και Άνδρέας Χριστοφίδης — στην οποία παρευρέθησαν ο Ύπουργός Παιδείας Δρ Κωνσταντίνος Σπυριδάκης, ο Πρόεδρος της Ελλάδος κ. Μελέαςος Άλεξανδράκης και πολλοί πνευματικοί άνθρωποι.

Στη δεξίωση μίλησε ο κ. Χρυσάνθης και υπογράμμισε την ήθική και υλική άρωγή που βρήκε το περιοδικό απ' τον Μακαριώτατο Άρχιεπίσκοπο κ. Μακάριο και απ' την Έλληνική Βασιλική Πρεσβεία, κι' ο κ. Τάκης φυλακτού, που εξήγησε τους στόχους και τις επιτεύξεις του περιοδικού...

Ο ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ 23.1.1969

Θεωρούμεν άκρως άξιοσημείωτον το γεγονός της έκδόσεως του 100ού τεύχους του λογοτεχνικού περιοδικού «Πνευματική Κύπρος», δικαιολογημένως δε οι πρωτεργάται της προσπάθειας αυτής, με βασικόν μοχλόν τον άκούραστον κ. Κύπρον Χρυσάνθην, αισθάνονται υπερήφανοι δι' ό,τι μέχρι σήμερον έπετέλεσαν. Οι μοχθούντες είναι άξιοι παντός επαίνου, διότι είναι διά του μόχθου που επιτυγχάνεται η άνοδος προς διαρκώς ύψηλότερας θαημίδας.

Τα 100 τεύχη της «Πνευματικής Κύπρου», αι χιλιάδες των σελίδων της, ό όγκος της συνεργασίας, η οποία έδημοσιεύθη δέν είναι καθόλου μικρόν πράγμα. Έπαναλαμβάνομεν: Είναι μεγάλη εργασία. Και μάλιστα εις ένα τομέα, ό όποιος ουσιαστικώς μένει άβοήθητος από άλλους παράγοντας. Εις ένα τομέα δράσεως, που διά να κινηθί έστω, πρέπει να σπριζεται εις την θερμην της καρδίας όλίγων ανθρώπων, οι όποιοι όχι μόνον μοχθούν, αλλά και εις οικονομικάς θυσίας υπόκεινται.

Μπράβο. Ευχόμεθα καρποφόρον συνέχισιν της μεγάλης σημασίας αυτού του έργου διά την Κύπρον.

Α

Για το εκατοστό τεύχος της «Πνευματικής Κύπρου» γράφανε: ό Κ. Σερέζης στην έφημερίδα «Ό φιλελεύθερος» (20.1.69), ό Μιχ. Πασιαρδής στην ίδια έφημερίδα (6.2.69) και η Μαίρη Σταύρου στον «Κόσμο του Σήμερα» (6.2.69). Και μιλήσανε από το Ραδιόφωνο ό Κυρ. Χαραλαμπίδης (20.1.69) και Άνθος Ροδίνης (4.2.69) και από την Τηλεόραση ό Άνθος Λυκαύγης (21.1.69).

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΜΙΚΡΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Άπό παραδρομή η «Ίστορία του περιοδικού Πνευματική Κύπρος», που δημοσιεύσαμε στο Έκατοστόν τεύχος μας παρουσιάζει μερικές παραλείψεις. Το συμπλήρωμα αυτό θεωρούμε άπαραίτητο μιά κι' η ιστορία μας αυτή είναι κυρίως άπολογισμός.

Άπό τις παραλείψεις μας ενδιαφέρουν ξεχωριστά εκείνες των άφιερωματικών τευχών, που τα προορίζουμε ως έργασίες παραπομπών, χρήσιμες για ένα μελλοντικό μελετητή των κυπριακών πραγμάτων. Τα άφιερωματικά μας τεύχη (κι' όχι οι άφιερωματικές λίγες σελίδες), εκτός των πέντε που δημοσιεύσαμε στο περασμένο τεύχος, είναι:

- 6) Τεύχος ειδικό για το θέατρο (άρ. 26, 1962)
- 7) Λαογραφικά — Τεύχος για τον Άντρέ Σεγιέ (άρ. 27, 1962).
- 8) Τεύχος για τον Γιώργο Σεφέρη (άρ. 30, 1963)
- 9) 25 του Μάρτη — 1 του Άπριλη (άρ. 31, 1963)
- 10) Δ. Λιπέρτης — Γρ. Αύξεντίου (άρ. 32, 1963)
- 11) Τεύχος για το Γ. Σεφέρη (άρ. 39, 1963).

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Τ Ο «ΜΗΝΥΟΝ»

Άθήνα, 9)12)968

Άγαπητέ κ. Χρυσάνθη,

Δεινοί οικογενειακοί περισπασμοί υγείας μ' εμπόδιζαν από καιρό να εκπληρώσω ένα ευχάριστο καθήκον: να συχαρώ θερμά τον έξαιρετο συμπατριώτη μας λαογράφο και άγαπητό φίλο κ. Νέαρκο Κληρίδη για τη σοβαρή, πολυσήμαντη και περιοπούδαστη εργασία του «Κυπριακά Δημοτικά Τραγούδια». Και καιρομαι ιδιαιτέρως, που, μαζί με τα δικά μου συχαρητήρια, του διαβιθάζω και τις άριστες έντυπώσεις άρκετων ειδικών επιστημόνων των Άθηνών, που μου μίλησαν η μου έγγραφαν για το βιβλίο του.

Και έπειδή προβλέπω ότι, ύστερα από τον έκδοθέντα πρώτον τόμο, θ' ακολουθήσει η έκδοση των ύπολοίπων, και θα υπάρξει ανάγκη να ένοποιοθη και να έκδοθί το σύνολο του έργου, θα ήθελα να θέσω υπ' όψη του κ. Κληρίδη μίαν πληροφορία, που νομίζω θα του φανί χρήσιμη.

Πρόκειται για το έξής: Ό παπούς μου Παπαρηγόριος Λυσιώτης, πρωθιερέυς της εκ-

κλίσιας του Ἁγίου Λαζάρου στὴ Λάρνακα, ἐπισκεπτόταν κάθε χρόνο, κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου, τὰ σπίτια τῆς ἐνορίας γιὰ τὴν καθιερωμένη συμβολικὴ ἀναπαράσταση τῆς ἀναστάσεώς του, καὶ ἔπαιρνε πάντα μαζί του ἕναν ἐγγονό του, γιὰ νὰ φάλλη τὸ σχετικὸ τραγούδι. Ἔνας ἀπ' αὐτοὺς ἤμουν καὶ ἐγώ. Καὶ θυμοῦμαι ζωηρὰ καὶ ἀξέχαστα πῶς τραγουδοῦσα ἀπὸ χειρόγραφο, πού φύλαγε ὁ παππούς μου, τὸ εὐλαβικὸ καὶ συγκινητικὸ τραγούδι, πού ἀρχίζε ὡς ἐξῆς:

«Ἐαρ ἡμῖν ἐπέφανε,
τοῖς πᾶσι τὸ μ ν η υ ο ν
καὶ τοῦ Λαζάρου ἔγερσιν,
ξένον, φρικτὸν σημεῖον...»

Στὶς τέσσερις ἐντούτοις παραλλαγές, πού δημοσιεύει ὁ κ. Κληρίδης, ἡ ἀρχὴ τοῦ τραγουδιοῦ ἀναγράφεται ὡς ἐξῆς:

«Ἐαρ ἡμῖν ἐπέφανε
τοῖς πᾶσι τὸ μ ν η μ ε ἰ ο ν,
ἡ τοῦ Λαζάρου ἔγερσιν...
ξένον φρικτὸν σημεῖον...»

Θέτω ὑπόψην τοῦ κ. Κληρίδη αὐτὴν τὴν παραλλαγὴ, ἡ ὁποία, χρησιμοποιώντας τὸ ρῆμα («μηνύω»), πού σημαίνει, ὡς γνωστόν, «φανερῶν», «ἀναγγέλλω», ἀναποκρίνεται, νομίζω, πιὸ σωστὰ στὸν σκοπὸ τοῦ τραγουδιοῦ, νὰ ἀναγγεῖλη τὴν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου.

Μὲ φιλικούς χαιρετισμούς
ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΕΝΑ ΕΚΚΡΕΜΟΣ ΧΡΕΟΣ

Ἄγαπ. Σύνταξη,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ δημοσιεύσετε στ' ἀξιόλογο περιοδικό σας πού τὸ χαρακτηρίζει πάντοτε ἡ ἀνυστερόβουλη θεώρησι τῶν ἐθνικῶν, κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν θεμάτων, τὰ παρακάτω, σὰν μιὰ ὑπόμνησι κι' ἕνα καθῆκον τῶν ὑπευθύνων ἀπέναντι σ' ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἄξια τέκνα τοῦ τόπου μας, τοῦ ἀλησμόνητου Ροδίωνος Γεωργιάδη.

Μετροφυλλώντας τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ σας, σὸ τεῦχος ἀρ. 5 διαβάζω μιὰ ἐμπνευσμένη ἐκκλῆσι τοῦ κ. Φρ. Βράχα γι' αὐτὸ τὸ θέμα, καὶ σὸ τεῦχος ἀρ. 6 μιὰ εὐστοχη εἰσήγησι τοῦ Δρ Κ. Σπυριδάκι γιὰ ν' ἀνοιχτεῖ ἔρανος γιὰ τὴν ἴδρυσι μνημείου τοῦ ἐπιστήμονα — ἥρωα Ρ. Γεωργιάδη. Μαζεύτηκε τότες ἕνα ποσὸν χρημάτων μὲ προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ τοῦς κ.κ. Φρ. Βράχα καὶ Τάκη Φυλακτοῦ μὲ προοπτικὴ νὰ δημιουργηθεῖ εὐρύτερη ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ περιοδικοῦ σας γιὰ νὰ μαζευτεῖ σ ὄ ν τ ο μ α (ἀραίωση δική μας) τ' ἀναγκαῖο ποσόν. Οἱ εἰσφορές συνεχίστηκαν καὶ μαζεύτηκαν ἕνα ποσὸν χρημάτων — δὲν ζαίρω πόσον — γιὰ νὰ σταματήσουν καὶ τὸ ζήτημα νὰ σταλώσει.

Πέρασαν ἀπὸ τότες ὀκτῶ περίπου χρόνια, ἀρκετὸς καιρὸς πού ἔπρεπε νὰ εἶχε ἦδη τελειώσει τὸ ἔργο, καὶ μοῦ γεννήθηκεν ἡ ἀπορία σὲ ποῖο σημεῖο θρίσκειται αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Τὸ ἀνακρινῶ τώρα, δίκως τὴν πρόθεσι νὰ καταλογίσω εὐθύνες, ἀπλῶς γιὰ νὰ σημειώσω καὶ διαπιστώσω μὲ λύπη μου, τὴ μεγάλη κι' ἀδικαιολόγητη ἀδιαφορία τῶν ὑπευθύνων καὶ συνάμα νὰ κεντρίσω τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον των γιὰ ἕνα τόσο ζωτικῆς σημασίας ζήτημα.

Ἀσφαλῶς θάνα ἀπὸ τὰ ζητήματα πού παραλείφατε ἀθέλητὰ σας ἢ ἀπὸ ἔλλειψι τῆς ἀναγκαίας ἀνταπόκρισι ἀπὸ τοὺς γύρω σας.

Ὅ,τι ὅμως κι' ἂν συμβαίνει, μιὰ κι' ἡ ὠραία κι' εὐγενική αὐτὴ πρωτοβουλία πάρτηκεν ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ περιοδικοῦ σας κι' ἡ εἰσήγησι γιὰ εἰσφορές ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τοῦ ΕΠΟΚ, δὲν θάταν ἄσκοπο νὰ εἰσηγηθῶ τὴν συστηματικὴ συνέχισι τοῦ ἔργου τοῦ ἐράνου καὶ τὴν σύμπηξι μιᾶς εὐρύτερης ἀντιπροσωπευτικῆς ἐπιτροπῆς ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ ΕΠΟΚ καὶ τοῦ περιοδικοῦ σας γιὰ νὰ προωθήσετε τὸ ἐκκρεμὸς αὐτὸ χρέος μας σὸ προοκίνιο τῆς δραστηριότητος.

Εἶναι πράγματι λυπηρὸ νὰ ζοδεύονται ἀλύπητα χρήματα σὲ δευτερευούσης σημασίας ζητήματα καὶ ταιγκουνεύμαστε γιὰ ἔργα πού δείχνουν τὴν πνευματικὴν ἀνωτερότητα μας καὶ τὸν πολιτισμό μας. Γιατὶ ἀναμφίβολα ὁ Ρ. Γεωργιάδης δὲν εἶναι τυχαῖος ἄνθρωπος, στάθηκε καὶ στέκεται σὰν φωτεινὴ δάδα πού μᾶς καθοδηγεῖ στὰ ὑψηλὰ καὶ τ' ἄξια. Καὶ τιμῶντας τέτοια ἄξια παιδιὰ τοῦ τόπου μας, κερδίζουμε τιμὴ κι' ὑπόληψι.

Μ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ πνεῦμα καὶ μ' αὐτὰ τὰ συναισθήματα γράφετε αὐτὴ ἡ ἐπιστολή κι' ἐλπίζω πῶς θὰ θρῆ ἄμεσι ἀνταπόκρισι.

Καὶ κλείω τὴν ἐπιστολή μου μ' ἕνα ἀπόσπασμα τῆς ἐκκλήσεως τοῦ κ. Φρ. Βράχα. (Νὰ τιμήσουμε τὸ χρέος μας — χρέος πρὸς τὸν Ροδίωνο καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα).

Μὲ πολλὴν ἐκτίμησι
ΠΑΝΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΚΩΣΤΑΣ Α. ΠΙΛΑΒΑΚΗ: «Ἀπὸ τὸ πέρασμα ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ». Λευκωσία, 1967.

Ὁ Κώστας Πιλαβάκης, τέως Α' Ἐπιθεωρητῆς Μέσης Παιδείας Κύπρου κυκλοφόρησε τὸ βιβλίον αὐτό, ποῦναι μιὰ ἐπιλογὴ ἀπὸ τὴν ἐπιπονη πνευματικὴ του δουλειὰ στὰ σχολεῖα γιὰ σαρανταδὺ χρόνια, σὰν χρέος πρὸς ἐκείνους πού στάθηκαν πνευματικοὶ ὄδηγοι καὶ προσφορὰ στοὺς πολλοὺς μαθητὲς καὶ συν-ἀδελφούς τους.

Τὸ χωρίζει σὲ τέσσερα κεφάλαια ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐργασιῶν του: Φιλολογικά, Γλωσσικά—Λαογραφικά, Μνημόνα, Ἐκ-

παιδευτικά. Στο τέλος βλέπουμε φωτογραφίες του συγγραφέα από το πέρασμά του από την εκπαίδευση. Ο ίδιος, πολύ μετρίφων στον πρόλογο του, όπως εξ άλλου μετρημένος και σεμνός σ' όλη του τη ζωή, σημειώνει πως «δεν έχει σκοπό να διεκδικήσει τίτλους επιστημονικής σοφίας ή λογοτεχνικής ικανότητας» αλλά μπορεί ό άναγνώστης από την επαφή με το βιβλίο να αντίληφθῆ ταλέντο, λεπτό αίσθητήριο και πλατειά μόρφωση.

Χωρίς ν' αγνοήσουμε τῆ σημασία τῶν ὑπόλοιπων κεφαλαίων του, πού μᾶς ἐνδιαφέρουν σάν πνευματικούς ἀνθρώπους καί δασκάλους, θά προσέξουμε ἰδιαίτερα τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀπὸ λαογραφικὴ καί γλωσσικὴ σκοπιὰ. Τὸ σχετικὸ κεφάλαιο περιλαμβάνει ὀκτῶ συνολικὰ μελέτες.

Στὴν πρώτη μελέτη («Τὸ Κυπριακὸ ἰδιῶμα καί τὰ λαϊκὰ μεσαιωνικὰ κείμενα») παρατηρεῖ ὅτι ἐντυπωσιάζεται ὁ μελετητῆς τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, (καί πιο συγκεκριμένα τοῦ Ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἄκριτα, τοῦ Πτωχοπρόδρομου, τῶν Ἑμμέτρων Μυθιστοριῶν καί τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως), ὅταν προσέξῃ τὸ σημερινὸ κυπριακὸ ἰδιῶμα, γιατί θά δῆ πολλές ὁμοιότητες λέξεις καί φράσεις· παραθέτει δὲ συγκριτικὸ πῖνακα ὅπου φαίνονται τὰ κοινὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Παίρνω μερικὰ ἀπὸ τὰ παραδείγματά του:· «ἀ(ε) τοῖ πετάμενοι», «ἔρχεσθε νὰ πηγαίνωμεν», «ἔξυπολύθη», «ἔνι ἡ γεῦσις ἔμνοστος» (ἔμνοστος= νόστιμος στὰ Καρπάσια), ἡ χρήση τοῦ («τῶ, τὰ, τοῦς») σάν ἀναφορικῶν καί δεικτικῶν ἀντωνυμιῶν, («τὸ ἱππάρ ν») («ἀππάριν») στὴν Κύπρο), «ταυρίσουν» ταυρίζω (τὸ σημερινὸ κυπριακὸ («ταυρῶ»), («τὴν ἡλικιάν») = ἀνάστημα (κυπριακὸ («ἔλιτζιά»), («τὸ παραδείσιον»). Γιά τὴ φράση:· «τίτιον ἀππλογήθηκεν ἡ φαιδροκάξα λόγον») παρατηρεῖ ὅτι οἱ λέξεις («τίθκοιος», «ἔμέν»), («ἔσέν») χρησιμοποιοῦνται σήμερα ἀπὸ τοὺς Κυπρίους· ἐπίσης ξεκινῶντας ἀπὸ τῆς λέξεως τῶν μεσαιωνικῶν κειμένων «ψωμίν, ἀνάθεμαν, κρᾶσιν» λέγει ὅτι τὸ («ν») τὸ τελικὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πιο χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ κυπριακοῦ ἰδιώματος. Τὰ γιὰ πᾶν εἶναι λίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα, πού δίδει στὴ μελέτη του αὐτῆ, πού τὴν ἔχει πρῶτοδημοσιεύσει στὸ περιοδικὸ «Ἑλληνικὴ Κρητολογία» τὸ 1950. Μπορῶ δὲ νὰ πῶ ὅτι οἱ παρατηρήσεις εἶναι προσεκτικὲς καί πείθουν πῶς ἡ κυπριακὴ διάλεκτος ἔχει διασώσει πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας καί τῆς μεσαιωνικῆς κοινῆς, χάρις στίς βαθειὲς ἑλληνικὲς ρίζες, στίς κοινὲς ἱστορικὲς περιπέτειες μὲ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, στὴ βυζαντινὴ διοίκηση καί στὴν ἐπίδραση τῆς ἐκκλησίας, πού συνέβαλε ὥστε ποτὲ νὰ μὴ ἀποκοπῆ ἡ Κύπρος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ παράδοση.

Στὴν ἐπόμενη ἐργασία του («Τὸ Κυπριακὸ καί τὰ συγγενικὰ ἰδιώματα»), παρμένη ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Κυπριακὰ Γράμματα» τοῦ 1956, ἔχει σκοπὸ νὰ παρουσιάσῃ ὁμοίωτες κυρίως

στὸ λεξιλόγιο μεταξὺ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου καί τῶν ἰδιωμάτων Δωδεκανήσου καί Ἰκαρίας, Κρήτης, Μικρᾶς Ἀσίας, πού παρουσιάζουν πολὺ στενὴ συγγένεια μ' αὐτῆ. Παραθέτει καταλόγους λέξεων τῶν τριῶν πὸ πάνω περιοχῶν (86 τῆς Δωδεκανήσου καί Ἰκαρίας, 57 τῆς Κρήτης καί 37 τῆς Μικρᾶς Ἀσίας) συγκρίνοντας μὲ κυπριακὲς καί σημειώνοντας τῆς ὁμοίωτες. Προσέχει τῆς λέξεις («ἐκεῖνες ἰδίως, πού παρουσιάζουν ὁμοίωτα στὴ φωνητικὴ, τῆ γραμματικὴ ἢ τῆς σημασιολογικῆς μεταβολῆς καί δείχνουν παρόμοιες ἐπιδράσεις στὰ συγκρινόμενα ἰδιώματα»).

Ἡ τρίτη μελέτη (τρία δημοσιεύματα πού γίναν στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα») ἔχει τίτλο «Συμβολὴ στὴν ἑρμηνεία νεοελληνικῶν κειμένων». Αὐτὴ περιλαμβάνει δεκαπέντε ἑρμηνείες καί διορθώσεις σὲ κυπριακὰ καί νεοελληνικὰ κείμενα. Παραθέτω ἐδῶ μερικὲς ἀπ' αὐτῆς:·

α) Τῆς λέξεως «ἀρκοτζεράμιδον», πού τὴ συσχετίζει μὲ τὴν «κεραμιδοπίττα» ροδίτικης παραλλαγῆς τοῦ τραγουδιοῦ «Ὁ Χάροντας κι' ὁ Διγενῆς» καί τὸ «ἀφρακεράμιδον ἢ ἀφροκεράμιδον» βυζαντινοῦ κειμένου.

β) Τῆς λέξεως «ἄτροφες» = γυναῖκες πού δὲν γεννοῦν.

γ) Τῆς φράσης («τὸ Σάββατον τοῦ Σαραλά»), πού τὴ συσχετίζει μὲ τὴ λέξη «Ρουσάλια (τά), ἢ Ροσάλια, Ροζάλια», ρωμαϊκὴ, πού στοὺς Ρόδιους κατάντησε νὰ σημαίνει πένθημη γιορτῆ.

δ) Τῆς λέξεως («τὸ χωρὶ») = τὸ χαρὶν. Κυπριατικὴ προφορὰ τοῦ («φαρὶν»).

ε) Τῆς φράσης («δικαθάζω κασοσβέτιν») πού τὴν ἐξηγεῖ σάν («περνῶ θλίψη»).

στ) Τῆς λέξεως («πόξυλος») στὸ στίχο («καί μεθυσμένος εἶπουν το καί 'πόξυλος λαλῶ το»), πού φαίνεται πῶς ἔχει τὴ σημασία τοῦ («πομέθυστος»). Τὴ διορθώνει μὲ τὸ («πόξοινος» = ξεμέθυστος ἀπὸ τὸ 'γοξοινίζω.

ζ) Τῆς φράσης («τὸ βοτάνιν τοῦ γιாலῦ»)· ἐξετάζει τὴ σημασία τοῦ («βοτάνιν, γατάνιν, βατάνιν»), πού σημαίνει χόρτο, κορδόνι, ὀρίζοντας.

Στῆς πιο πάνω ἑρμηνείες καί διορθώσεις τὸν κινεῖ ἡ ἐλπίδα ὅτι («κι' ἄλλοι φιλόλογοι κι' ἐνδιαφερόμενοι θάχουν τὴν εὐκαιρία νὰ συζητήσουν τῆς ἀπόψεις του ἢ νὰ παρουσιάσουν κρίσεις τους ἀνάλογες ἐργασίας»). Πρέπει δὲ νὰ πῶ καί τοῦτο, ὅτι ἑρμηνεύοντας ξέρει νὰ κινῆται ἀνετα μέσα στὸ ἔργο τοῦ Ὁ. Κουκουλέ («Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμός»), στίς δημοσιεύσεις τῶν «Κυπριακῶν Χρονικῶν» καί τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων»), στίς «Γλωσσικὲς Ἑρμηνείες» τοῦ Γ. Χατζηδόκη, στὰ «Κυπριακὰ» τοῦ Α. Σακελλαρίου, στὰ «Κύπρια Ἑπῆ» τοῦ Ε. Φαρμακίδου, στὰ «Δωδεκάνησσα» τῆς Α. Ταρσούλη, στίς «Φιλολογικὲς Ἐπισκέψεις» τοῦ Γ. Λουκά, στὴ νεώτερη λογοτεχνία καί πιο εἰδικὰ

στά ποιήματα του Δ. Σολωμού, του διαλεκτικού μας Β. Μιχαηλίδη και στα «Τραγούδια τῶν Ἑλλήνων» του Α. Θέρου. Είναι θέβαια γνώστης τῶν γλωσσικῶν παρατηρήσεων τῶν Χ. Παντελίδη, Κ. Χατζηγιάννου και Ν. Κονομή, ὁ ἴδιος δὲ καλὸς ἐκτιμητὴς τῆς προφορικῆς παράδοσης.

Στις ἐπόμενες δυὸ μελέτες, πού τις πρωτοδημοσίεψε στὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» τὸ 1965 ἀναφέρεται στὴ μιὰ σὲ περιπτώσεις «Μετάσταση τῆς Προστακτικῆς» στὸ κυπριακὸ ἴδιωμα, δηλαδὴ περιπτώσεις πού ἀλλάζει τὴ χρῆση τῆς καὶ γίνεται διαφορετικὸ μέρος τοῦ λόγου (π.χ. «τὸ ἔβγα», τὸ «ἄπσε») —(ἄς) ἀπὸ τὸ «ἄφες», τὸ «βούρα», τὸ «ψῆχα») ἀπὸ τὸ ψήφα)· καὶ στὴν ἄλλη ἐξετάζει τὴ χρῆση τοῦ πλεοναστικοῦ («τζαι») στὴν ἔκφραση («μέν τζαι») δείχνοντας πῶς πέρασε στὸ ἀρνητικὸ («ἔν τζαι») («μέν τζαι φάεις κρέας») — («ἔν τζαι τρώω»).

Ἡ ἕκτη σύντομη μελέτη του μὲ τίτλο «Λαογραφία τῆς Κύπρου» πρωτοδημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ «Νέα Ἐποχὴ» τὸ 1959. Ἐδῶ ὀρμᾶται ὁ συγγραφέας ἀπὸ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς του ἡλικίας στὸ Ὀμοδος π.χ. στὴ «φυδικεῖαν» καὶ στὴ διασκέδαση πού ἀκολουθεῖ, πού δείχνει ὅτι διατηρεῖται τὸ παμπάλαιο ἔθιμο τῆς σφαγῆς τοῦ τράγου· θυμᾶται δὲ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸν Ὀμπερχουμμερ, πού γράφει πῶς «οἱ ἐπιστημονικὲς ἐρευνες Ἑλλήνων καὶ ξένων δὲν ἀφήνουν καμμίαν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐπιθίωση στὴν Κύπρο ἐνὸς μεγάλου μέρους τῶν ἐθίμων τῶν προγόνων μας». Μᾶς μιλά δὲ στὸ συνέχεια γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τις γλωσσικὲς καὶ λαογραφικὲς μελέτες καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀδρὴ ἀναφορά στὴν ἀνάπτυξη τῆς λαογραφίας στὴν Κύπρο ἀναφέροντας ὀνόματα λαογράφων, περιοδικὰ πού προήγαγαν τὴν ἐπιστῆμη αὐτὴ καὶ καταλήγει σὲ μιὰ εἰσήγηση καὶ ἴδρυση στὴν Κύπρο Λεξικογραφικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἀρχεῖου.

Ἡ ἕβδομη ἐργασία του «Ὁ θρύλος τῆς Ρήγαινας» μνημονεύει τὴ δουλειὰ τοῦ Σίμου Μενάρδου, πού πρόσεξε τις παραδόσεις γιὰ τὴ Ρήγαινα, πού «γεμίζουν στὴ λαϊκὴ φαντασία ὅλο τὸ παρελθὸν τῆς Κύπρου, γιὰ νὰ ὀδηγήσουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Ρήγαινα αὐτὴ μὲ τὰ κάλλη καὶ τὰ πλοῦτη τὰ ἀμέτρητα δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ θεὰ τοῦ Ἑρώτα, τὴν Ἀφροδίτη, τὴν Κύπριδα, τὴν Δέσποινα τῆς Κύπρου, τὴν Ἄνασσα». Ἀναφέρεται στὴ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης στὴν ἀρχαία ἐποχὴ καὶ προσθέτει μιὰ καινούργια δική του ἐκδοχὴ, ὅτι «Ἡ Ἀφροδίτη, ἡ ὄραιοτάτη» μὲ τὸ ὄραιοφάνταχτον κορμίν', ὅπως τὴ θυμίζει ὁ λαὸς μας, μὲ τοὺς μυθικοὺς θησαυροὺς τῆς, μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ προσωποποίηση τοῦ ἴδιου τοῦ νησιοῦ μας, τῆς «εὐώδους» Κύπρου, τῆς Μακαρίας καὶ Ἀερίας» τοῦ καταπραΰνου, γλυκυτότατου καὶ χιλιотραγουδημένου νησιοῦ.

Ἡ τελευταία ἐργασία «Πεῖνα στὴν Κύπρο» ἔχει δημοσιευθῆ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν «Πνευ-

ματικὴ Κύπρο» τὸ 1962. Ἀναφέρεται στὰ τέσσαρα χρόνια 1870—1874, πούναι γνωστὰ ὡς ὁ «τζαιρὸς τῆς ἀποτοσίας» (=ἀφορίας), ἀφοῦ προηγουμένως καταπιάνεται μὲ προγενέστερες ἀνομβρίες (π.χ. τῆς ἐποχῆς τῆς Ἁγίας Ἑλένης καὶ τῶν χρόνων τοῦ μεσαιωνικοῦ χρονολογικοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ). Τὴ φοβερὴ αὐτὴ ἀνομβρία, πού μένει ἀκόμη στὴ μνήμη τῶν πιὸ παλιῶν, τὴν ἀναφέρει τόσο στὸ «Χρονικὸ τῆς Λύσης» ὅσο καὶ ὁ φίλιος Ζανέττος στὴν «Ἱστορία τῆς Κύπρου». Ἀκριβῶς τις παρατηρήσεις τοῦ φίλιου Ζανέττου σχολιάζει ὁ Κώστας Πιλαθάκης, προσθέτει δικές του πληροφορίες, πού ἀντλήσε ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση καὶ τονίζει τὴ σοβαρότητα τῆς καταστάσεως, πού γίνε αἰτία νὰ σταλῆ πρεσβεία μικτὴ, Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο πρὸς τὴν Πύλη γιὰ ἐνίσχυση. Στὴ δὲ ἐρώτηση: «πῶς τὰ κατάφεραν οἱ Κύπριοι νὰ ἐπιζήσουν», ἀποκρίνεται ὅτι ἴσχυσε ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς. Δηλαδὴ «τὰ γερά στοιχεῖα, πού ἐπιζοῦσαν, ἀναπλήρωναν σιγά-σιγά τὰ κενὰ, πού δημιουργοῦσαν τὰ θανατικά κι' οἱ λιμοί».

Στὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ παραθέτει κατάλογο ἄλλων δεκαεπτὰ γλωσσικῶν καὶ λαογραφικῶν μελετῶν, πού τις δημοσίευσσε κατὰ καιροῦς, ἀλλὰ δὲν τις περιλαμβάνει στὸ βιβλίον του.

Γενικὰ μπορῶ νὰ πῶ ὅτι φαίνεται πῶς ἐνδιαφέρει τὸν συγγραφέα πιὸ πολὺ ὁ τρόπος πού ἐκφράζεται ὁ λαὸς μας, χωρὶς νὰ παραμερίζη ἄλλες πτυχές τῆς ζωῆς του. Σὰν γλωσσολόγος, ἀποδεικνύεται γνώστης τῆς ἐπιστήμης, προσεκτικὸς παρατηρητὴς κι' ἔτοιμος νὰ χαράξῃ νέους δρόμους προτείνοντας δικές του γνώμες.

Τὸ κεφάλαιο τῶν ἐξῆντα σελίδων, τοῦ ὁποῦ ἔδωσα γενικὴ εἰκόνα, κοσμεῖ τὸ σύνολο τῶν διακοσίων ἐξῆντα πέντε σελίδων τοῦ βιβλίου («Ἀπὸ τὸ πέρασμα ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ», ἐνὸς ἀνθρώπου πού πέρασε, μὰ ἄφησε ἔντονα τὰ ἴχνη τῆς παρουσίας του.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ Σ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΑΡΧ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΚΟΥΡΣΟΥΜΠΑ: Τὸ ὑπέρτατον καθῆκον, Λευκωσία, 1968.

Πραγματικὰ τὸ βιβλίον τοῦ ἀρχ. Μάξιμου Κουρσουμπᾶ («Τὸ ὑπέρτατον καθῆκον») εἶναι ὅ,τι χρειάζοταν γιὰ τὸ νέο, πού κάμνει τὴν στρατιωτικὴν του θητεία. Ὁ συγγραφέας δὲν σκοπεύει μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ νὰ ἀναμασῆσιν κοινότητα θεολογικὰ «προστάγματα», γεμᾶτα μὲ «μὴ» καὶ «ὄχι» καὶ φοβερισμοὺς καὶ ἀναθέματα. Πῆρε τὰ νευραλγικὰ θέματα τοῦ καθημερινοῦ ἠθικοῦ βίου ἀπὸ τὴ θετικὴ ἀποψη, δείχνοντας ἀπλᾶ τὴν ἀξία τους. Ἐκθέτοντας τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ προσπαθεῖ νὰ ζυγνήσῃ τὴ συνειδηση τοῦ νέου γιὰ νὰ τὰ ἐφαρμόσῃ στὴ ζωὴ του μὲ μοναδικὸ γνῶμονα καὶ κριτήριο τὴ συνειδησὴ του κι' ὄχι τὴ μεταθανάτιον

τιμωρία. Βάση τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέα, πού πάνω σ' αὐτές στηρίζει τὴν ἔκθεσή του (καὶ ὄχι τὴν τυπικὴ διδασκαλία ἢ τὸ ἀναχρονιστικὸ κήρυγμα) εἶναι τὸ καθῆκον πρὸς τοὺς ἄλλους, τὸ συνάνθρωπο, κί' ἀφοῦ εἴμαστε "Ἕλληνες χριστιανοί, πρὸς τὸν "Ἕλληνα - χριστιανό. Δὲν ὑποδαυλίζει μίσος ἢ φανατισμούς ἐναντίον τῶν ἄλλοθρήσκων καὶ ἄλλοφύλων. Ἀπλῶς ζυγνᾶ τὴ συνείδησή μας γιὰ τὸ ὑπέρτατο καθῆκον, πού εἶναι ἡ ἐλευθερία. Εἶν' ἀλήθεια πῶς κάπου - κάπου θρῖσκει εὐκαιρίες γιὰ λίγη πολιτικὴ (ὁ "Ἕλληνας χαρακτηρίζεται γιὰ τὴ μανία του αὐτῆ, τὴν πολιτικὴ δηλαδῆ· γιατί ὄχι;)· ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ του εἶναι κάτι τὸ εὐρύτερο κί' ὄχι τὸ μικροκομματικὸ καὶ ἀσυμβίβαστο πρὸς τὴν ιδιότητά του ὡς ἱερωμένον.

Νομίζω πῶς τὸ βιβλίον δὲν εἶναι μόνο χρῆσιμο γιὰ τὸ νέο πού κάμνει τὴ θητεία του, ἀλλὰ γιὰ κάθε νέο, πού μπαίνει στὴν ὑπεύθυνη ζωὴ. Ἐχει ἄρκετά τὰ ὠφελήθη, ἔστω κί' ἂν γνωρίζη καὶ παραδέχεται τὰ ὅσα γράφει ὁ συγγραφέας. Ἡ τοποθέτησή τους γίνεται μὲ τέτοιο τρόπο, πού δέχεται νὰ τὰ συζητήσει μὲ τὴ συνείδησή σου καὶ νὰ πάρης μιὰ στάση γι' αὐτὰ εὐνοϊκῶς.

ΜΑΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΟΥ: Τὸ πρῶτο φῶς, Κύπρος, 1969.

Ἡ μικρὴ συλλογὴ ποιμάτων (μερικά εἶναι πραγματικὰ τραγούδια μὲ τὸ λιτὸ λυρισμὸ τους) τῆς Μαρίας Ἰωάννου («Τὸ πρῶτο φῶς») τῆς δίνει ἀμέσως δικαίωμα στὴν κυπριακὴ ποίηση. Αὐτὸ τὸ ρεῦμα αἰσιοδοξίας, πού διαπερνᾶ τους στίχους τῆς, ὑπόσχεται κί' ὄλας. Αἰσθήματα ἀνθρωπιάς, ἀγάπη πρὸς τὰ ὠραία τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς, ἀντιπολεμικὴ στάση, ἀναζήτησι τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου μὲς τὴν κοινωνία ἀποτελοῦν τὰ ποιητικὰ μοτίβα τῆς. Τὸ μίλημά τῆς κυρίως βασίζεται πάνω στὴν εἰκόνα. Ἡ εἰκόνα τῆς δὲν εἶναι ἐξεζητημένα κατασκευασματα, ἀλλὰ ἡ καθημερινὰ γύρω μας εἰκόνα. Σπάνια φεύγει τὸ μίλημά της ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν ἀμεση ἔκφραση, τὴ στεγνὴ τοῦ λογισμοῦ. Ἄλλα καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴ νοιώθεις τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὸν παλμό.

Ξεχωρίζω μερικά μικρὰ ποιήματα, πού νομίζω πῶς κλείουν περισσότερο αὐθόρμητο καὶ εἰλικρίνεια. Σ' αὐτὰ διακρίνω καθαρά τὴν ποιήτρια.

Πρῶτα ζητιάνενα πὴν ἀγάπη
στὰ θλέφαρα τοῦ ἡλίου.
Τώρα ἦπια τὴ λημονιά
στὴ χούφτα τῆς ἀγάπης.

Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΠΑΝΟΥ Ν. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥΝΗ: Ἡ Ποιητικὴ Σύνοδος, Πρέβεζα, Ἀθήνα, 1968.

Ἐνας νέος λογοτέχνης — νομικὸς σάν ἐπαγγελημα — δόκιμος, φτασμένος σὲ ἄρκετά

ὕψηλο σκαλοπάτι τῆς ὁμορφῆς ρυθμικῆς τέχνης τοῦ Λόγου — ὁ Πάνος Παναγιωτοῦνης κυκλοφόρησε τελευταία τὴν πέμπτη ποιητικὴ του σύνθεσι.

Ἡ πρώτη σύνθεσι κυκλοφόρησε τὸ 1953 («Ἡ μπαλλάντα τῆς ἀγάπης»), τὸ 1959 («Τὸ Κονσέρτο τῆς Μοναζιάς, τὸ 1963 («Ἡ Πυρρινικὴ Δοκιμασία») καὶ τὸ 1965 («Ὁ Ἕλληνικὸς Λόγος»). Ἐκτός ἀπὸ τίς πιὸ πάνω ποιητικὲς συνθέσεις ὁ κ. Παναγιωτοῦνης τύπωσε τίς πιὸ κάτω ποιητικὲς συλλογές:

1955: Ὁρες Δοκιμασίας

1957: Πάντα ζημερώνει

1958: Θαλασσινὰ τραγούδια

1960: Ἀνοιχτὸ παράθυρο

1963: Ἄσμα σὲ χρῶμα γαλανό.

Ὁ πολὺπλευρος ὁμως λογοτέχνης δὲν περιορίστηκε στὴν παρουσίασι τῶν δικῶν του ἔργων — τῶν ποιητικῶν ἐμπνευσεῶν του — μονάχα: Κυκλοφόρησε καὶ τέσσερις διαλεκτὲς Ποιητικὲς Ἀνθολογίες, τὴν «Σύγχρονη Ποιητικὴ Ἀνθολογία 1960-61» (1961), τὴν «Ἀνθολογία λογοτεχνικῶν κειμένων Ἐπους 1940-41» (1964), τὴν «Ἀνθολογία τῆς Μητέρας» (1965) καὶ τὴν «Θαλασσινὴ Ποιητικὴ Ἀνθολογία» (1968). Ἀνάλυσε μὲ μελέτες κατατοπιστικὲς τὸ ποιητικὸ ἔργο τῆς Μαρίας Πολυδούρη-Τήλλας Μπαλῆ (1955), τοῦ Οὐῶλτ Οὐίτμαν (1960), τὸ μανιὰτικὸ μοιρολόγι καὶ τραγούδι (1968) καὶ τὴν πεζογραφία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Β. Μοσκόβη (1964).

Ἐμεῖς στὴν Κύπρου — πού τόσο λίγο παρουσιάσαμε τὴν πνευματικὴ μας δημιουργία μέσα στὴν Πανελλήνια οἰκογένεια, καὶ πολλὲς παρεξηγήσεις καὶ ἐλλείψεις δόθηκαν γι' ἱστορίες τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας γι' αὐτὸ τὸ τμήμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔχουμε ὑποχρέωσι νὰ ξεχωρίσουμε τὸν ποιητὴ καὶ ἐρευνητὴ κ. Παναγιωτοῦνη. Γιατὶ εἶναι ὁ πρῶτος σοβαρὸς μελετητῆς τῆς Κυπριακῆς Λογοτεχνίας, πού τὴν παρουσίασε μὲ μελέτη πού δημοσιεύτηκε σὲ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» καὶ ἀνατυπώθηκε σὲ βιβλίον τὸ 1965. Ἐκτός ἀπὸ τὴν «Κυπριακὴ Λογοτεχνία» πού δημοσιεύτηκε στὴν σειρά τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης ἀρ. 6 (1955) μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Μελῆ Νικολαΐδη, καμμιά ἄλλη γενικώτερη προσπάθεια δὲν γίνθηκε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ γνωρίσουν οἱ ἀδελφοί μας τὴν χρῆσι καὶ τὴν δούλεψη τοῦ Ἑλληνικοῦ Λόγου, στὰ πεζὰ καὶ ἐμμετρα Κυπριακὰ δημιουργήματα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ κ. Παναγιωτοῦνης πρόσφερε θετικὴ ὑπηρεσία στοὺς Κύπριους λογοτέχνες καὶ μόχτησε νὰ τοὺς παρουσιάσῃ ὅσο τοῦ ἐπέτρεπε ὁ κῶρος.

Ἡ νέα του ποιητικὴ σύνθεσι φέρει τὸν τίτλον («Πρέβεζα») καὶ περιέχει 32 ποιήματα ἀφιερωμένα («στὴν ἱερὴ μνήμη Κώστα Καρυωτάκη τοῦ ποιητῆ τῶν Νηπενθῶν»).

Ὁ συνθέτης, πού ἀγάπησε τὸ ἔργο τοῦ ἄ-

τουχου Κάρυωτάκη κι' ανέλυσε τὸν πνευματικό πλοῦτο τῆς ἀγαπημένης ἐπίσης ἀτυχῆς ψυχῆς — τῆς Μαρίας Πολυδούρου — πόνεσε πολὺ γιὰ τὸν ἄδικο χαρὸ τῆς Λίμνης τῆς Πρέβεζας τοῦ ἰδιόρρυθμου ξεχωριστοῦ λογοτέχνη. Δὲν ἔμεινε ὅμως ἀπλὸς «συμπαθῶν». Ἔκουσε τὸν αὐτόχειρα κι' ἔκανε τὸν πόνο του ἄρπα καὶ γίνθηκε αὐτὸς σὰν ἀπδόνι καὶ σὰ λουλούδι καὶ μᾶς τότε μετὰδωσε σὰν ὁμορφο τραγούδι.

Μᾶς καλεῖ νὰ πάμε μαζί του στὴν Πρέβεζα (εἶχα τὴν τύχη νὰ θρεθῶ στὴν Πρέβεζα ἐφέτος στὶς 22 Σεπτέμβρη) ὅπου

«κρατώντας τὸ σφυγμὸ τῶν δέντρων
καθὼς οἱ εὐκάλητοι ψηλαφοῦν
τὴ θάλασσα καὶ τὰ γλαροπούλια
ἕμνωδῶν τοὺς θρυμματισμένους θρά-
κους».

Κι' ἐκεῖ ἅμα πάμε ἢ πολιτεία γίνεται στρατὸς ἀπὸ δρόμους καὶ δρομάκια ὅπου τὸ βλέμμα μας περιφέρεται. Μάταια. Θὰ δοῦμε τὴν ὁμορφιά τῆς μεσαιωνικῆς πόλης, θὰ δοῦμε

«(Τὰ κορίτσια τῆς Πρέβεζας
παρθένες τῶν ψιθύρων, π' ἀνεμίζουν
τὰ ὄνειρα στὰ μουράγια, τὴν ἀνάμνηση
τῶν ἐρώτων στὰ νυχτερινὰ χαμόγελα
τῶν ἀκρογιαλιῶν)».

Καὶ θὰ θυμηθοῦμε τότε πῶς

Κι' Ἐκεῖνος ἀναζητοῦσε τὰ κορίτσια
μὲ τὰ πολύπλοκα σαντάλια, ἀκουμπισμένος
στὴ ρέμβη, κάτω ἀπὸ τὰ μυρωδικὰ
βαρεῖα φύλλα τῶν θλιμμένων εὐκαλύπτων.

Ἔπου γυρνᾷς ὅμως στὴν ὁμορφὴ πόλη

«Ἰσκιος, ἴσκιος ὁ μεγάλος μας νεκρὸς
ποὺ πληγώνει τὴν καθημερινὴν Ἑλλάδα».

Κι' εἶναι σ' ὅλη τὴν σύνθεση αὐτὴ ὁ Ἰσκιος τοῦ μεγάλου ποιητῆ ἐπιβλητικὸς καὶ θαρῆς τὶς εἰκόνες ζωντανεοῦν μπροστὰ μας γιὰ νὰ διαβάσουμε ὅποια ἐποχὴ πάμε στὴν Πρέβεζα τὸ δρᾶμα του.

Κι' ἡ ἀγάπη ποὺ νοιώθει ὁ κ. Παναγιωτοῦνης στὸν ποιητὴ τονίζεται πιὸ ἔντονα ὅταν καλεῖ

«φέρτε τὰ ρούχα του νὰ πλύνουμε
τὸ αἷμα στοῦ καλοκαριοῦ

τὸ πέλαιο, ἀγαπημένε, πολυαγαπημένε».
Κι' ὅπου ζοῦμε, ὅποιες μελέτες γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν ζωὴ τοῦ Κ. Καρυωτάκη κάνουμε ζέ-
ρουμε

«Μὲ τί ἀγωνία στοὺς κλειστοὺς καιροὺς
ψηλαφοῦμε τὸ πρόσωπο ἐκείνου,
μὲς τὴν νυχτερινὴ ἀπαντοχὴ μᾶς
ἀνιχνεύουμε τὴν ἀπελπισία τῶν στίχων
του».

Γι' αὐτὸ ἡ Πρέβεζα ποὺ μπαίνει στὸν ποιητικὸ κῶρο,

«.....δὲν τελειώνει
δὲν εἶναι μιὰ πόλη ἢ ἓνα ὄνομα

εἶναι ἓνας πυροβολισμὸς στῆς καθημε-
ρινῆς
τὰ στήθεια.

Δὲν εἴμαστε ὅμως μόνο ἐμεῖς ποὺ θρηνοῦμε τὸν χαρὸ τοῦ μεγάλου Καρυωτάκη. Μιὰ ἄλλη ἐξ Ἰσοῦ μεγάλη — διαλεχτὴ ψυχὴ — περιπλα-
νᾶται στὴν Πρέβεζα. Ἡ Μαρία Πολυδούρη:

«Ἡ Μαρία φόρεσε τὸ μαῦρο φόρεμα
καὶ τὸ θαλασσὶ μαντήλι, περπατᾷ
καὶ σ' ἀναζητᾷ στὴν Πρέβεζα, φορεῖ
πένθος

τὸ μαβὶ κοράλι....

Κι' ἀφοῦ μᾶς ζωντανεῖ στὰ 32 τοῦ αὐτὰ ποιήματα τὴν σύνθεση τοῦ πόνου καὶ τῆς πανελληνίας θλίψης γιὰτὶ ἓνα δρᾶμα ἔκλεισε στὴν κρῦα λίμνη τῆς Πρέβεζας γιὰ ν' ἀνοίξῃ τὶς ποιητικὲς αὐλαίεες στὴν συνεχῆ ἀναπαρά-
σταση, ὁ κ. Παναγιωτοῦνης καλεῖ τὸν ποιητὴ νὰ μὴν ἀναδυθῇ στὴν πόλη τῶν ὥρων τοῦ πένθους, τῶν ἡμερῶν τῆς θάλασσας, τοῦ λέει:

.....ὄχι ἀδερφε μὴν ἀναδυθεῖς
μὴν ἀποπειραθεῖς νὰ διαβεῖς τὴν πύλην).

γιατί

(ἐνδόμυχα πολὺ δοκιμαζόμαστε μήπως
ξανά ἀκούσουμε τὸν ἴδιο κρότο).

Κι' εἶμαι σίγουρος πῶς ὁ συνθέτης φοβᾶται μήπως τὸ ἴδιο δρᾶμα ἐπαναληφθεῖ — ἀν δὲν γίνεται καθημερινὰ — καὶ μ' ἀγωνία ἢ ψυχὴ προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέφει τὸ μοιραῖο.

Εἶναι ἡ ποιητικὴ τούτη σύνθεση μιὰ ψυχικὴ ἀναταραχὴ ἀφοῦ ζυγνᾷ πόνο καὶ δρᾶμα αἰμάτινο ποὺ χοροπηδᾷ στὶς σελιδὲς τῆς σύγχρονης ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, μᾶς ἀποζημιώνει ὅμως γιὰτὶ μᾶς προσφέρει εἰκόνες, σκέψεις, σκηνές, χρώμα καὶ ρυθμὸ σ' ἐλεύθερο στίχο γιὰ ν' ἀγαπήσουμε πιὸ πολὺ τὴν ἰδανικὴ Πρέβεζα, τὸν ἰδανικὸ αὐτόχειρα καὶ νὰ νοιώσουμε γύρω μας τὸν θαρῆ Ἰσκιό Ἐκεῖνο.

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΙΣΣΑΣ

ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ἄπο τὸ μαθητικὸ περιοδικὸ «Μαθητικὴ Ἑστία», οἱ μαθήτριες τοῦ Παγκ. Γυμν. Θηλέων θαναρωμένης καὶ οἱ μαθητὲς τοῦ Π. Γ. Νεαπόλεως, στὸ τεύχος 44 τοῦ ἔτους ΙΗ' συμμετεῖχαν μὲ τὰ ἐξῆς δημοσιευμένα λαογραφικὰ κομμάτια:

Θ ρ η ρ σ κ ε υ τ ι κ ᾶ ποιήματα: Τὸ τραούδι τῆς Παναΐας (Μιτσερό, σελ. 24). Ὁ Ἄν Γιώρκης ὁ Κοντὸς (Ἄνω Λεύκαρα, σελ. 25). Ἡ Παναγία (Κλήρου, σελ. 31). Ἐρμηνεῖα ἀλφαβήτου (Παλαϊχώρι, σελ. 31). Ἁγία Ἐβδόμας (Μιτσερό, σελ. 32).

Π λ α σ τ ᾶ ποιήματα: Προσφυγούλλα (Δίκωμο, σελ. 25). Ὁ Πιέρουλλος

(Καίμακλί, σελ. 27). Πελεκάνος (Κλήρου, σελ. 29).

Σατυρικά ποιήματα: 'Ο Ππε-κρής (Παλαιχώρι, σελ. 31).

Τοπωνύμια: 'Ο "Άγιος Γεώργιος του Δικώμου (Δικώμο, σελ. 30).

Γητείες: 'Η γηθκειά του φθόνου (Μαραθόβουνο, σελ. 30. Ξηφτόνιασμα (Μιτσερό, σελ. 32).

Λογοπαίγνιο: Καθαρογλωσσία (Λευκωσία, σελ. 32).

Στό επόμενο τεύχος αρ. 45 του έτους ΙΗ', οι μθήτριες συμμετέχουν με τ έξις:

Θρησκευτικά ποιήματα: 'Ο "Άγιος Γεώργιος (Κλήρου, σελ. 175). 'Η "Άγία 'Εβδομάδα (Κατωκοπία, σελ. 183).

Παραλογές: 'Ο Χριστοφής τζι' ή 'Εμινέ (Κάτω Δίκωμο, σελ. 178). Τό τραγούδι του Κωνσταντά (Κόρνος, σελ. 180). 'Η Λυγερή (Κάτω Δίκωμο, σελ. 183).

Προσευχές: "Αν Γιώρη (Νεάπολις, σελ. 181). Προσευχές του λαού (Βώνη, σελ. 181).

Παραδόσεις: Θαύμα του 'Αγίου Γεωργίου (Δικώμο, σελ. 185).

Γητείες: Γηθκειά του πόνου τών βουδκιών (Κατωκοπία, σελ. 186).

'Από τό περιοδικό του Παγκυπρίου Γυμνασίου Θηλέων Παλλουριωτίσσης «Μαθητικοί 'Αντίλαλοι», έτος Στ' (Σεπτέμβριος-Ιούνιος, 1967-68), αρ. 11-12 ήταν δημοσιευμένη η έξις λαογραφική ύλη:

Θρησκευτικά ποιήματα: Τό τραγούδι τής Παναγίας ('Αθηναίου, σελ. 29). Τά Πάθη του Χριστού ('Αθηναίου, σελ. 31). 'Η Μαρία ή Παρθένος ('Αθηναίου, σελ. 32).

Σατιρικά ποιήματα: 'Ο φουκράς (Τσέρι, σελ. 33). Κυνηγός ('Αθηναίου, σελ. 35). Χήρα ('Αθηναίου, σελ. 35).

Νανουρίσματα: 'Επά νανουρίσματα ('Αθηναίου, σελ. 35).

Προσευχή: 'Η τζιυρά μου ή παρθένα (Τσέρι, σελ. 33).

Δημοτικά τραγούδια: 4 άπιτλα ('Αθηναίου, σελ. 36). Ταχυδρόμος 'Αθηναίου, σελ. 37). 'Η κακή πεθερά ('Αθηναίου, σελ. 37).

Γητείες: Για τόν φτόνον τζιαί τ' άμμάτιν (Τσέρι, σελ. 38). 'Η γηθκειά τής κουφής ('Αγκαστίνα, σελ. 39). Πώς γητεύκουν τó ντζαννίν ('Αγκαστίνα, σελ. 39). Γηθκειά του σκάνθρου ('Αθηναίου, σελ. 40). Γηθκειά του άμμαθκιού ή του φθόνου ('Αθηναίου σελ. 40). Για τόν πόνον τών χτηνών ('Αθηναίου, σελ. 40). Για τó δέσιμον τής άλεπούς ('Αθηναίου, σελ. 40).

'Από τó τελευταίο τεύχος τής «Μαθητικής φωνής» του Π.Γ. Θηλέων Κύκκου έχουμε τó παρακάτω λαογραφικό ύλικό: ('Ετος Δ',

αρ. 4).

Θρησκευτικά ποιήματα: 'Η κυρά μας ή Παρθένη (Γερόλακκος, σελ. 170).

Παροιμίες: 26 Κυπριακές παροιμίες (Λευκωσία, σελ. 169).

Τραγούδια τής ζενητειάς: 'Αποσπάσματα (Γερόλακκος, σελ. 170).

Γητείες: 'Ο "Άγιος Λουκάς (Γερόλακκος, σελ. 171).

Γιά τήν στέρα καί τόν πόνον: Στέρα (Γερόλακκος, σελ. 171). Πόνος (Γερόλακκος, σελ. 171).

'Από τά σχολεία θηλέων τής Λεμεσού έχουμε άλλα δύο περιοδικά: Τό «Μαθητική φωνή» ('Ετος Α' αρ. 1), στο όποίο δημοσιεύονται ένα ιστορικό ποίημα: ή Εύκενούλλα (Κορφή, σελ. 51), καθώς επίσης καί δύο παραλογές: 'Η Γρυσταλλού (Παρεκκλησιά, σελ. 52) καί: Τρελλή Μάνα (Φίλουσα, σελ. 53).

Τό άλλο περιοδικό είναι τó «'Ηγισώ» (έτος Β', αρ. 2), τó όποίο περιλαμβάνει:

Τοπωνύμια: 'Η θρύση του Νέστορα (Λεμεσός, σελ. 16). Πλύστρες (Λεμεσός, σελ. 16). 'Η σιυλλοραπία (Λεμεσός, σελ. 16). 'Ο Σκοτωμένος (Λεμεσός, σελ. 16).

Παραδόσεις: Κυπριακή παράδοση ('Άγιος Μάμας, σελ. 16). 'Ο Γιάννης τζι' ή γεναίκα του ('Άγιος Μάμας, σελ. 16).

Ερωτικό: Μέσ' τήν έκκλησία (Συλίκου, σελ. 17).

Τσιαττίσματα: Τσιαττίσματα (Συλίκου, σελ. 17).

'Από τήν Κερύνεια μās έρχεται ό «Μαθητικός Πυρός» (έτος Ε', τεύχος 5). 'Από τά ιστορικά ποιήματα δημοσιεύονται δύο: 'Ο Ρήγας τής 'Ανατολής (Κερύνεια, σελ. 63) καί 'Ο άμαρτωλός καί ή Νάσος (Κλεπίνη, σελ. 64). 'Επίσης από τά τοπωνύμια: 'Η έκκλησία του 'Αγ. Βασιλείου ('Άγιος Βασίλειος, σελ. 65) καί: Τσακισμοκούππι ('Άγιος 'Επίκτητος, σελ. 65).

Τέλος από τό μαθητικό περιοδικό του Λευκονοίου «'Φωτεινή Πορεία» (έτος Γ', αρ. 3) σημειώνουμε μιά πλούσια λαογραφική συλλογή:

Θρησκευτικά ποιήματα: Τής Παναγίας (Λευκόνιο, σελ. 56). 'Ο Παράδεισος ('Ακανθοῦ, σελ. 57). Τό άλφάθητον καί τά πάθη του Χριστού (Πηγή, σελ. 58).

Πλαστικά ποιήματα: Τό ναυτόπουλο (Πηγή, σελ. 53). Σ'ιαγκαρλής (Περιοτέρωνα, σελ. 55). Τά τρία άδέρφια (Μάνδρες, σελ. 56).

Παραλογαί: Τό γεφύριν τζι' ή Μαρούλλου (Μηλιά, σελ. 52).

Μύθοι καί παραμύθια: 'Ο Μαυρόπουλλος (Πηγή, σελ. 59). 'Η Πέρτικα (Λευκόνιο, σελ. 59). Κυπριακοί μύθοι (Πηγή, σελ. 60).

Λογοπαίγνιο: Κλιμακωτό (Λευκόνοικο, σελ. 58). Καθαρογλωσσίες (Λευκόνοικο, σελ. 60).

Προλήψεις και δεισιδαιμονίες: Πρόγνωση του καιρού (Πηγή, σελ. 60).

Παροιμίες: 60 Κυπριακές παροιμίες (Γύψου, Πηγή, Περιστέρωνα, Μπλιά, Λευκόνοικο, Άκανθοῦ).

Γητείες: Ίατρικά βιβλία (Πηγή, σελ. 51), Αίτια τῶν ἀσθενειῶν (Πηγή, σελ. 51), Αίτια ὑπερφυσικά (Πηγή, σελ. 51), Ὀνόματα τῶν διαφόρων ἀσθενειῶν (Πηγή, σελ. 51). Τρόποι θεραπείας (Πηγή, σελ. 51). Θεραπευτικά μέσα (Πηγή, σελ. 51). Κτηνιατρική (Πηγή, σελ. 52), Γηθκεία τοῦ παμπακά (Λευκόνοικο, σελ. 61). Γηθκεία τῶν σκαθάρων (Λευκόνοικο, σελ. 61). Γηθκεία τοῦ ζυθκιοῦ (Λευκόνοικο, σελ. 61). Γηθκεία τοῦ φτόνου ("Άγιος Νικόλαος, σελ. 61). Γηθκεία τῶν κουβαρκῶν ("Άγιος Νικόλαος, σελ. 61).

ΠΟΠΗ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Η ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΑ ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

"Αν ληφθῆ ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς Κύπρου σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἔχει σὰν κυριώτερος φορεῖς ἐκπαιδευτικούς ἢ ἀνθρώπους πού προέρχονται ἢ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ἐκπαίδευση — κι αὐτὸ ἴταν πολὺ γενικώτερο σὲ περασμένες ἐποχές — δὲν θὰ θεωρηθῆ ὑπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα εἶναι ἀποκλειστικά, μὲ δὴ ἢ τρεῖς ἐξαιρέσεις, ἔργο δασκάλων καὶ καθηγητῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ν' ἀναφερθῆ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν λαογραφικῶν σπουδῶν στὴν Κύπρο ἔγινε μέσῳ τοῦ περιοδικοῦ «Κυπριακὰ Χρονικά», πού ἐξέδιδε στὴ Λάρνακα ἀπὸ τὸ 1923—1937 ὁ Κιτίου Νικόδημος Μυλωνᾶς, ὕστερα ἀπὸ ἐνθουσιώδεις προτροπές τοῦ κορυφαίου φιλόλογου Ἰωάννη Συκουτρῆ τοῦς μαθητῆς τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Λάρνακος.*

Φυσικὰ δὲν θὰ καταπιστῶ μὲ τὴν ἱστορία στὶς Κυπριακές τῆς διαστάσεις, τὴ σημασία καὶ μὲ τὴ διαμορφωμένη ἀκόμη φιλοσοφικὴ θεώρηση τῆς λαογραφίας, πράγμα πού ἔχει ἤδη γίνεῖ ἀπὸ εἰδικούς καὶ ἀρμόδιους παράγοντες σ' αὐτὸ τὸ τεῦχος. Ἐκεῖνο σὸ ὅποιο θέλω νὰ καταλήξω εἶναι πῶς ὁ δάσκαλος προσπάθησε τὸ ζῆλο του γιὰ τὴ λαογραφικὴ ἔρευνα νὰ ἐμφυσησῆ καὶ στοὺς μαθητῆς του καὶ ἀπὸ τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα τῶν μαθητικῶν περιοδικῶν, βλέπομε, πῶς τὸ ἔργο καρποφορεῖ πλούσια.

Ἄντ' ἰδιὰ ἄλλα σχόλια παραθέτω μιά δὴλωσιν τοῦ σεβαστοῦ μου Γυμνασιάρχου κ. Φρίζου Πετριδῆ ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ ἀ-

κούραστου δασκάλου μου Χρῦσανθου Κυπριανοῦ ("Τὸ Παγκύπριον Γυμνάσιον καὶ ἡ Λαογραφία): "...Τὸ Σχολεῖον εἶχε καὶ ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἔρευνα διὰ λαογραφικῶν ὑλικῶν, ἡ καταγραφή καὶ διάσωσης τούτου ὡς καὶ ἡ μελέτη αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἐξαιρετὸν δραστηριότητα διὰ τοὺς τροφίμους του καὶ συγχρόνως προαγωγὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν σκοπῶν του». Αὐτὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κ. Χρ. Κυπριανοῦ σὸ δεύτερο τόμο τοῦ ἴδιου βιβλίου ἀναφερόμενος στὴν ἐκπαιδευτικὴ θεώρηση τῆς λαογραφίας τοποθετεῖ τόσο ψηλὰ τὸ ρόλο καὶ τοὺς στόχους τῆς, ὥστε ν' ἀναφερθῆ στὴ φιλοσοφία τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Ἰωνος Δραγοῦμν ὡς μέσου ἐθνικῆς αὐτογνωσίας, ὑποδηλώνουν τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῆς Λαογραφίας στὴν παιδεία μας.

Ἡ προσδιδόμενη σημασία καθρεφτίζεται στὰ ἐκφραστικὰ ὄργανα τῶν σχολειῶν, τὰ μαθητικὰ περιοδικὰ. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ «Μαθητικὴ Ἔστια» τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου τυγχάνει μεγάλῃς ἐκτίμησης καὶ ἀναζητᾶται μὲ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον καὶ σὸ ἐξωτερικὸ, παρὰ τὸ ὅτι εἶναι ἓνα μαθητικὸ περιοδικό, ἀκριθῶς γιὰτὶ ἀφιερώνει ἓνα μέρος τῶν σελίδων τῆς γιὰ τὴν ἀποθησαύριση δημιουργημάτων τοῦ δημοτικοῦ λόγου καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκφράσεων τῆς λαϊκῆς Κυπριακῆς ψυχῆς, πλάι στὴ συλλογὴ τῶν παροιμιῶν, παραδόσεων, ἐθίμων, παιγνιδιῶν, μῦθων κλπ.

Τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὅποιο γίνεται ἡ συλλογὴ τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ σὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο ἐκτίθεται σὲ φυλλάδιο πού καθοδηγεῖ τοὺς μαθητῆς πῶς νὰ ἐργαστοῦν, γιὰ νὰ παραλάβουν χωρὶς ν' ἀλλοιώσουν τὰ προϊόντα τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ.*

Οἱ μαθητῆς, πού σὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ προέρχονται ἀπὸ χωριά, δεῖχνουν ἀξιόλογη ἀνταπόκριση σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια διασώσεως καὶ γνωριμίας λαϊκῶν θησαυρῶν — πού ἐνισχύεται καὶ μὲ προκήρυξη διαγωνισμῶν — ἴσως γιὰτὶ νιώθουν ἓνα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ τους νὰ ἀξιοποιεῖται καὶ ν' ἀναγνωρίζεται.

Μὲ παράλληλες ἐπιδιώξεις καὶ ὅλα τ' ἄλλα σχολεῖα μέσης παιδείας τῆς Κύπρου διαθέτουν μέρος τῶν σελίδων τῶν ἐκφραστικῶν τους ὀργάνων γιὰ τὴ Λαογραφία καὶ συλλογὴ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ εἶναι μιά πρωτοτυπία πού μόνο τὰ Κυπριακὰ μαθητικὰ περιοδικὰ παρουσιάζουν στὸν Ἑλληνιασμό.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καθαρὰ ἐκπαιδευτικὴ σημασία τῆς γνωριμίας τοῦ μαθητῆ μὲ τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ, τὴ δημιουργία ἐρευνητικοῦ πνεύματος, τὴν ἐπαφὴ μὲ τὶς γνήσιες ρίζες καὶ πηγές μας καὶ τὸ σεβασμὸ γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους, πού ἐνισχύει τὴν αὐτοπεποίθησιν τοῦ ἀγρότη μαθητῆ, ἡ ἐπιστημονικὴ σημασία τοῦ θεσμοῦ εἶναι ἐξ ἴσου ἀξιόλογη.

* Πρόβλ. σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Χρ. Κυπριανοῦ στὴν «Ἐλευθερία» τῆς 22.1.69.

* Τὸ φυλλάδιο παρατίθεται σὸ βιβλίον «Λαογραφικὰ Σπουδαῖα» σελ. 100—101 τοῦ Χρ. Κυπριανοῦ.

Συγκεντρώνονται και δισώζονται από πρώτο χέρι κείμενα οπουοσαίτατα μερικές φορές, πού συνεχώς έκτοπιζονται και άγνοούνται. Με τήν καταγραφή και τή δημοσίευση όλων τών λαογραφικών στοιχείων, πού περιλαμβάνονται στά μαθητικά περιοδικά, συγκεντρώνεται ύλικό γιά έπισημονικόν έρευνα και άνοιγονται εύκολοπρόσιτα πεδία γιά τούς ένδιαφερόμενους μελετητές. Καρπός τέτοιου είδους έργασίας άποτελοϋν οί δυό τόμοι τοϋ βιβλίου τοϋ Χρ. Κυπριανού — τώρα έτοιμάζεται τρίτος τόμος — πού αναφέραμε και πού συνιστά μιá πρώτη και σημαντική άξιοποίηση τοϋ ύλικού, πού συγκεντρώσαν γιά μιá εικοσαετία γενεές γυμνασιοπαίδων στή «Μαθητική Έστία». Αυτό είναι ένα άπλό παράδειγμα τοϋ τί μπορεί να γίνη με τό συγκεντρωμένο λαογραφικό ύλικό στίς σχολικές εκδόσεις. Άς τονισθί ότι σέ μαθητικά περιοδικά διασώθηκαν μοναδικής άξίας κείμενα τής λαϊκής μούσας και άλλα λαογραφικά στοιχεία, πού τώρα προσφέρονται στό μελετητή τοϋ λαϊκού μας πολιτισμοϋ. Άναφορά σ' αυτά θ' άπαιτούσε ειδική μελέτη, έξω από τά πλαίσια αυτού τοϋ σημειώματος.

Κι άν θυμηθούμε τό Γιάννη Άποστολάκη και τίς ποιητικές θεωρίες του, πρέπει να θεωρήσουμε μέγα ευτύχημα τό γεγονός πώς οί νέοι τής Κύπρου καλλιεργούνται με τή μελέτη δημοτικών κειμένων πού διαθέτουν άδολη ποιητικήν ούσια κι έτσι οδηγούνται με άσφάλεια στις ποιητικές τους αναζητήσεις και προσπαθειές από πρότυπα με άληθινή καλλιτεχνικήν άξία.

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Στή «Νέα Έστία» (15 'Οκτ. 1968) ό Γιάννης Χατζίνης κρίνει τόν τόμο διηγημάτων «Οί καμπάνες τής άγάπης» τοϋ Α. Α. Γεωργιάδου—Κυπρολέοντ. —Στό «Έθνος» (30 'Οκτ. 1968) δημοσιεύονται ειδήσεις γιά τό Α' Κυπριολογικόν Συνέδριον και γιά άνθολογία Κυπρίων ποιητών και πεζογράφων τοϋ Μ. Πισσά. —Στήν «Πρωτότυπη Φιλολογική Έπιθεώρηση» (Σεπτ. 'Οκτ. 1968) δημοσιεύεται ποίημα τοϋ Λύρου φαντάζη. —Στό περιοδικό «Σμύρνα» (άρ. 8) δημοσιεύεται γράμμα τοϋ Προέδρου τής Κυπριακής Δημοκρατίας Μακαριωτάτου Άρχιεπισκόπου Μακαρίου τοϋ Γ', όπου χαρακτηρίζεται ή ποίηση τής 'Ισαβέλλας Σικιαριδου—Μαλόβρουβα. —Στή «Βραδυνή» (4 Νοεμβ. 68) ό Χρ. Πασιαρδής δημοσιεύει τό φιλολογικό σημείωμα «Τό φθινόπωρο στήν ποίηση μας». —Στό «Βήμα» (5.11.68) ό Ε. Bacon γράφει γιά τούς άρχαιολογικούς θσαυρούς τής Κύπρου. —Στόν «Πρωϊνόν Λόγον», τών 'Ιωαννίνων ό Ι. Θ. (Θεοχάρης) κρίνει τό «Άγαπημένο Κυπριακό Διήγημα» τών Α. Καραγιώργη και Κ. Χρυσάνθη. —Στό «Έθνος» (13.11.68) ό Ι. Μ. Χατζηφώ-

της γράφει γιά τή μετάφραση τοϋ Μ. Πισσά από τά «Έργα και 'Ημέρες» τοϋ 'Ησίοδου. —Στήν «'Ηπειρωτική Έστία» (άρ. 194—195) ό Δημ Κόκκινος κρίνει τόν «Συνέσιον τόν Κυρηνάιον» τοϋ Μελη Νικολαΐδου. —Στήν «Βραδυνή» (18 Νομ. 68) ό Μπάμπης Κλάρας γράφει κριτική γιά τόν «Λυρικό Λόγο» τοϋ Κ. Χρυσάνθη. —Στό «Έθνος» (27 Νοεμβ. 1968) ό 'Ι. Χατζηφώτης κρίνει τό βιβλίο τοϋ Πατρ. Σταύρου γιά τόν Παλαμά. —Στό «Πάνθεον» (άρ. 363) δημοσιεύεται κριτική γιά τήν «Άναδρομή» τοϋ Σ. Λυσιώτη. —Στή «Βραδυνή» (16 Δεκ) ό Μπάμπης Κλάρας κρίνει τήν «Άναδρομή» τοϋ Σ. Λυσιώτη και τό «Ουράνιο τόξο» τής Λένιας Γ. Περιδου. —Στό «Πάνθεον» (άρ. 364) δημοσιεύεται κριτική γιά τό «Λυρικό Λόγο» τοϋ Κ. Χρυσάνθη. —Στήν «Έσπερινή Ώρα» (19.11.68) ό συνεργάτης Α. δημοσιεύει παρουσίαση τοϋ Κ. Χρυσάνθη και τοϋ «Λυρικού Λόγου». —Στήν ίδια έφημερίδα σημείωμα γιά τό βιβλίο τοϋ Π. Σταύρου «'Ο Παλαμάς και ή Κύπρος». —Στή «Νέα Έστία» (1 Δεκ. 1968) ό Α. Καραντώνης κρίνει τό βιβλίο τοϋ Κώστα Μόντη «Άγνώστω Άνθρώπω». Στό ίδιο τεϋχος ό Γ. Χατζίνης κρίνει τήν άνθολογία «Άγαπημένο Κυπριακό Διήγημα» τών Α. Καραγιώργη και Κ. Χρυσάνθη. —Στόν «Έλεύθερον Κόσμον» (15.2.69) δημοσιεύεται έπιφυλλίδα τοϋ Άλ. Πάρνη γιά τό βιβλίο τοϋ Πατρ. Σταύρου «'Ο Παλαμάς και ή Κύπρος». —Στή «Σμύρνα» (άρ. 9) ό Π. Παναγιωτούνης κρίνει τό «Λυρικό Λόγο» τοϋ Κ. Χρυσάνθη. —Στόν «Έλεύθερον Κόσμον» (1.12.68) ό φ. 'Ηλιάδης σέ σημείωμά του «'Η ποίηση τοϋ καιροϋ μας» σχολιάζει τά δυό ποιήματα τοϋ Κ. Μόντη και Χ. Παπαδόπουλου από τήν «Πνευματική Κύπρος». —Στό «Βήμα» (23.1.69) δημοσιεύεται περίληψη τής όμιλίας τοϋ Ν. Κραυιδιώτη «'Η κυπριακή ποίηση».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Νέα Έποχή (Λευκωσία) άρ. 79 — Διαγώνιος (Θεσσαλονίκη) άρ. 16 — Κρητική Έστία (Χανιά) άρ. 181 — Σμύρνα (Νέα Σμύρνη) άρ. 8 — Πρωτότυπος Φιλολογική Έπιθεώρησης ('Αθήνα) Σεπτ. 'Οκτ. — Κρίκος (Λονδίνο) άρ. 214. Μαθητική Όλόγα ('Αμμόχωτος) άρ. 1 (1968).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Θαν. Παπαθανασοπούλου: Ευριπίδου «'Ιφιγένεια ή έν Ταύροις», 'Αθήνα, 1968.

Όμήρου Μπεκέ: Άνθολογία Κινέζων Ποιητών, 'Αθήνα, 1968.

Πάνου 'Ιωαννίδου: Κύπρια Έπη, Κύπρος, 1968.

Π. Παναγιωτοϋνη: Πρέβεζα, 'Αθήνα, 1968.

Άρχ. Μακαρίου τοϋ Γ': Κύπρος, ή Άγία Νήσος, 'Αθήνα, 1968.

Παν. Περισιάνη: Ό δάσκαλος τής έποχής μας, Λευκωσία, 1968.

ΚΛΗΡΙΔΗΣ Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ

(Νουβέλλα)

Στὸ λαογράφο ΝΕΑΡΧΟ ΚΛΗΡΙΔΗ

I

Στὰ παλιὰ χρόνια χτίζανε τοὺς στάβλους μπροστά. Ὅστερα ἐρχόταν τὸ καθαυτὸ σπίτι. Λένε οἱ παλαιότεροι πῶς τούτη ἡ συνήθεια ἦταν ἓνα εἶδος προφύλαξης. Παραπλανοῦσε πολλές φορές στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ἄνοιγε τ' ἀσκέρι τὴν ξόπορτα, ἔβλεπε ὅλα τούτα τὰ ζῶα μὲ τις ἀποπνικτικὰς μυρωδιὰς τους καὶ ξανάκλεινε ζητώντας ἄλλου τὸ σπίτι.

Τὸ προγονικὸ σπίτι τοῦ Γερόκληρου πάνω στὸν ὄρεινὸν Ἄγρο εἶχε τὰ σημάδια αὐτά. Μπροστά ἦταν ὁ στάβλος — ἓνα μακρινάρι ὡς 60 πόδια. Ἐδῶ ξάπλωναν τὰ ἴλαρα βόδια. Πιὸ πέρα κτυποῦσαν πεισματικὰ τὰ ποδάρια τους τὰ μουλάρια. Ἄνάκατα στ' ἄχαρα καὶ τις λέρες κουκουτίζανε τὰ σμάρια τῶν πουλερικῶν. Σὲ μιὰ πλευρὰ ἦταν τὰ γίδια. Καὶ μουθουνίζανε στ' ἄλλο ἄκρο οἱ χοῖροι. Κατάντικρον ἦταν ἡ μαυρισμένη πόρτα, πού ὀδηγοῦσε στὸ σπίτι. Γιὰ νὰ τὴν ξεχωρίσῃς ἔπρεπε νὰρθῆς πολὺ κοντὰ καὶ νὰξερεις ἀπὸ πρὶν πάνω-κάτω τὴ θέση τῆς.

Τὸ καθαυτὸ σπίτι εἶχε δυὸ πολὺ μεγάλους χώρους μὲ στύλο στὴν μέση. Ὁ ἓνας λιγάκι πὸ χαμηλὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο — ἔτσι ὑποχρέωνε τὸ βραχῶδες ἔδαφος — εἶχε τὴν τομιναῖά του, γεμάτη πιαιτικὰ καὶ χρεϊώδη μαγειρικῆς, τὴν πεζούλα καὶ τὰ ντουλάπια του. Στὴ μέση ἦταν ἡ τάβλα μὲ κάμποσες καρέκλες γύρω. Ὁ ἄλλος χώρος, λιγάκι πὸ ψηλά, ἦταν ὁ κοινὸς κοιτώνας.

Πιὸ μέσα ἦταν τὸ πρῶτο ἐσώσπιτο. Καὶ τὸ πρῶτο ἐσώσπιτο εἶχε δυὸ εὐρύχωρους χώρους, ὁ ἓνας δυὸ-τρία μέτρα πὸ ψηλὰ ἀπ' τὸν ἄλλο. Στὸν ψηλὸν χώρον εὑρίσκεις χίλιον εἰδῶν στάμνες, σταμνὰ κα' ἄλλα πῆλινα δοχεῖα γιὰ τις προμήθειες τοῦ σπιτιοῦ, λάδι, ὄσπρια, τραχανά, πουρογούρι, τυριά κα' ἄλλα. Σὲ κάμποσες ψαθαριές, καμωμένες ἀπὰ πλεχτὰ σπασμένα καλάμια, ἦταν ἀπλωμένα νωπὰ προϊόντα: σῦκα, μῆλα, σταφίδες. Στὴ γωνιὰ ἔβλεπες τὸ σεντούκι μὲ τὰ ρουχικὰ τῆς οἰκογένειας καὶ τις οἰκονομίες τῆς, δυὸ-τρία πουγγιά. Ὁ κάτω χώρος ἦταν τ' ἄχρονάρι: στοιβαγμένο ἄχερο καὶ τὸ τάισμα τῶν ζωντανῶν. Ἐνας διάδρομος ἀπὸ καλάμια σχημάτιζε στενὴν διόδον γιὰ νὰ περνᾶνε ἀνάμεσα στὶς ψηλὰς στίβες τ' ἄχερου καὶ νὰ πηγαίνουν στὸ ψηλὸν χώρον μὲ τὰ τρόφιμα.

Τὸ σπιτικὸν εἶχε καὶ δευτέρου ἐσώσπιτο. Αὐτὸ ἦταν τ' ἀρχικὸ χτίσμα τοῦ Γερόκληρου. Σὲ τοῦτο βάζανε τὰ βόδια καὶ τὰ μουλάρια τὴν βαρυσχεμονιά. Εἶχε ἀρκετὴν ξεστασιά γιὰ νὰ κρατήσῃ τὰ ζῶα στὴ ζωὴ. Οἱ ἀποθῆκες τοῦ κρασιοῦ βραίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὸ συγκρότημα αὐτό, κάπου καμμιά πεντακοσιὰ μέτρα κοντὰ στὸ ληνὸ — κα' αὐτὸς κληρονομικὸν σπίτι ἀπὸ τὴν γαριά.

Τὴ νύχτα τούτη φιλοξενοῦσε δυὸ ξένους τὸ σπίτι. Δὲν λείπανε βέβαια οἱ προσκαλεσμένοι γιὰ μιὰ οἰκογένεια πού εἶχε κτήματα πολλὰ καὶ μίσθωνε ἐργάτες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Οἱ ἀποψινοὶ ὅμως ἦταν ἀπὸ τὴν πόλη, ἐμπόροι μὲ γεμάτα πουγ-

γιά. Έτσι ή φιλοξενία, οικογενειακή ἀρετή, συμβάδιζε με την ἐμπορική πράξη και με λίγη λιτή επίδειξη.

Τό τραπέζι ἐτοιμάστηκε. Κάθισαν γύρω ὄλοι με ἐπικεφαλῆς τὸν παππού, ἕνα θεόρατο πλάσμα σὸν πλάτανος παρόλα τὰ λευκά του γερατειά. Στὴ μέση τῆς τάβλας ἦταν τὸ μεγάλο πιάτο με τὸν ὀλοκόκκινο κόκορα στὸν πάτο του. Μέσα μπόλικα σὺκα ξερά, σταφίδες, ψίχες ἀμυγδαλῶν και φιντουκιού. Ὁ πατέρας, ὁ Κωνστάντινος, ὁ γιὸς τοῦ παπποῦ, θεόρατος κι' αὐτὸς σὰ δεῦτερο πλατάνι δίπλα, κερνοῦσε τὴν τζιβάνα.

—Στὴν ὑγεία σου, κύριε Χριστοφῆ, λέει ὁ παπποῦς στὸν πρῶτο ἔμπορα.

—Ἵγείες και χαρὸς και ἀγαλλίασες νάχης.

Ἐδῶσε τὸ ποτήρι στὸν ἔμπορα, ἕνα ξεραγκιανὸ διαβολεμένο ἄνθρωπο ποὺ τὰ μάτια του παίζανε συνεχῶς στὶς κόχες σὰ φουσκαλίδες χοχλαστοῦ νεροῦ.

—Μὲ τίς ὑγείες σας, γέρο.

Ὁ πατέρας ἔχυσε δυὸ δάχτυλα τζιβάνα στὸν ἔμπορα.

Ὁ ἄλλος ἔμπορας, συνέταιρος τοῦ κύριου Χριστοφῆ, γύρισε στὸν Κωνστάντινο και τοῦ λέει:

—Μπήκαμε σήμερα σὲ καμιὰ πενηνταριά ἀποθήκες και δὲ βρήκα πουθενὰ τέτοιο κρασί. Μοῦσος και καθαρό με λαμπρὸ χρῶμα. Πῶς τὰ καταφέρνεις;

—Οἰκογενειακὸ μυστικὸ, ἀπαντᾷ ὁ παπποῦς σφογγίζοντας με τὴν παλάμη τὰ κάτωσπρά του μουστάκια.

—Ἄν δώσης δυὸ σελίνια τὸ γομάρι πὸ πολὺ ἀπὸ τὴν τρέχουσα τιμὴ θὰ σοῦ τὸ παραδώσω ὄλο, προσθέτει ὁ Κωνστάντινος, κοιτάζοντας λοξὰ τὸν παππού.

—Λίγα εἶναι, εἶπε χαμογελαστὰ ὁ παπποῦς παίρνοντας μιὰ φούχτα σταφίδες ποὺ τίς ἔσυρε με μιὰ ἀπλοχεριά στὸ στόμα τοῦ.

—Ὁχι. Δυὸ σελίνια τὰ δίνω με τὸ κέφι μου. Καὶ νὰ σᾶς πῶ! Κλείω τὴν παραγωγή σας πάντα με δυὸ σελίνια τὸ γομάρι περισσότερο ἀπὸ τὴν τρέχουσα τιμὴ τῆς ἐποχῆς. Τὶ λές, Χριστοφῆ;

—Συμφωνῶ, ἀπάντησε ὁ συνέταιρος και ξανάπαυσε πὸ γοργὰ τ' αὐγὰ του μάτια.

Ἦτανε γύρω δυὸ-τρεῖς τζιβάνες ὁ καθένας. Ἡ μάνα, ἕνα κοντὸ μικρούτσινο πλασματάκι, ποὺ πηγαινερχόταν σὸν τὴν κατσαρίδα, ψαχουλεύοντας παντοῦ, ἔβαλε δυὸ κοῦπες ἀλοιφτὲς λαθηκιώτικες στὴν τάβλα. Τὰ φασόλια με τὸ μπόλικο λάδι τοῦ Τσεριοῦ λάμπανε σὸν κομμάτια χρυσάφι. Κι' ἄρχισαν ὄλοι γύρω νὰ τρῶνε ἀπὸ τίς κοῦπες με ἀργὴ κι' ἐπίσημη κίνηση.

—Φέρε τὸ φλασκὶ με τὸ κρασί, διατάζει ὁ Κωνστάντινος ὁ νοικοκύρης.

Ἡ σβέλτα μάνα, ἡ γυναίκα του και νοικοκυρά, κόρη τῆς μαμμοῦς, ἔφερε τὸ φλασκί.

—Ἐτοιμος, πατέρα; λέει ὁ Κωνστάντινος στὸν παππού.

Γέμισε τὸ ποτήρι ἕνα κόκκινο λαμπρὸ κρασί. Ὁ παπποῦς τὸ εἶδε μ' ἕνα λαμπρὸ κόκκινο βλέμμα. Πῆρε μιὰ βαθιὰ ἀνασεμιά και τὸ ἄδειασε. Στὰ μουστάκια του στάζανε λίγες σταγόνες. Με τὴν παλάμη τίς σφόνγισε μήπως πέσουνε χάμω κι' ἀμαρτήση.

Κεῖνη τὴν ὄρα πῆγε κοντὰ στὴν τάβλα ὁ Νέαρχος, τὸ πεντάχρονο παιδὶ με τ' ἀνήσυχο παρουσιαστικὸ.

—Πήγαινε στὴ γωνιά σου, Νέαρχε, λέει ὁ πατέρας.

Ὁ παπποῦς τοῦ ἔνεψε νὰ πάη κοντὰ. Τοῦ ἀνακάτεψε με μιὰ καλοκαγαθία τὰ μαλλιά και τοῦδῶσε ἕνα χαϊδευτικὸ χαστούκι στὸ σβέρο.

—Ἄντε στὴ γωνιά, παλληκαράκι μου.

Ἵστερα γύρισε στοὺς φιλοξενούμενους και λέει:

—Γεννήθηκε ὁ Νέαρχος μας στὶς 30 τοῦ Γενάρη, τῶν Τριῶν Ἰεραρχῶν. Τοῦ

τη ἡ μέρα ἀπὸ διακόσια τόσα χρόνια εἶναι οἰκογενειακὴ μας γιορτὴ. Γιατί; Δὲν τῶμαθα ἀπὸ τὸν Γερόκληρο τὸν πατέρα μου. Τὴ βοήκα καὶ τὴ συνέχισα. Καὶ πό-
ρα τὴ συνεχίζει ὁ γιός μου ὁ Κωνσταντῖνος. Λοιπὸν αὐγὴ-αὐγὴ στὰ 1892 γεννήθηκε
ὁ Νέαρχος μας. Κι' εἶναι σημάδι ἐκ Θεοῦ. Δὲν εἶναι οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες τὰ φῶτα
τῆς ἐκκλησίας; Γραμματισμένοι καὶ σοφοί. Γιὰ νὰ γεννηθῆ τὸ παιδί τέτοια μέρα πάει
νὰ πῆ πὼς γεννήθηκε γιὰ τὰ γράμματα.

—Καὶ τὸν τάραξε ὁ πατέρας στὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ τὸ «Πιστεύω», προσθέτει
γελαστὰ ὁ πατέρας.

—Γιατὶ ὄχι; Ἀγράμματος ἐγὼ καὶ ξέρω ὅλα τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὸν Ἀπό-
στολο, κ' ὄλες τίς ψαλμωδίες. Ὁ Νέαρχος μας γεννημένος γι' αὐτὰ θὰ τὰ μάθη
πὸ γρήγορα. Κι' ἔχει μιά φωνούλα... Κρυστάλλο.

Σταμάτησε λίγο καὶ σούφρωσε τὰ φρύδια. Κι' ὕστερα μὲ ἱερὴ συγκίνηση εἶπε
σιγανά:

—Ὁ Νέαρχος μου θὰ γίνῃ μεγάλος ἄνθρωπος.

Ἡ μάνα στεκόταν ἀμίλητη κοντὰ στὴ τσιμνιά, μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Εἶχε
μὴ ἱερὴ ὄψη σὺν τῷ περιμένει τὴν εὐλογία τ' οὐρανοῦ.

—Ἀλήθεια, λέει, ὁ Χριστοφῆς ὁ κρασέμπορας, τί συνέβηκε τ' ἀπόγεμα στὸ πε-
ριβολάκι σου;

—Παρεξήγηση, λέει ὁ πατέρας κάπως στενοχωρημένος.

—Τί παρεξήγηση! ἅπαντὰ ὁ παπποὺς πεισματικά. Τὸ θέλανε καὶ τὸ πάθανε.
Ἔχω, κύριε Χριστοφῆ μου, ἕνα περιβολάκι πίσω ἀπὸ τίς ἀποθήκες. Ἐκεῖ δεξιὰ στὸ
ληνό. Τάφησα γιὰ τοῦ λόγου μου. Ὅλα τ' ἄλλα χτήματα τὰ ἔδωσα στὰ παιδιά μου.
Βάζω τὰ φασόλια μου, βάζω τοῦτο, βάζω ἐκεῖνο. Οἱ χοῖροι ὅμως τῆς γειτονιάς μου
τὰ κατατρώγουν. Πάνε οἱ κόποι μου. Μιά φορὰ τοὺς εἶπα, δυὸ φορὲς τοὺς εἶπα.
Τίποτα. Τὸ πρωτὶ πήγαινα μὲ τὸ ντουφέκι μου μιά βόλτα στὶς φιντουκιές. Ὁ δρόμος
μου περνοῦσε ἀπὸ τὸ ληνό. Καὶ νά! βλέπω δυὸ χοίρους νὰ κατατρώγουν τὰ φυτὰ.
Φωνάζω τὴ γειτόνισσα. «Τί θὰ γίνῃ μ' αὐτοὺς τοὺς χοίρους σου, κυρὰ Χρυσῆ;» «Δὲν
εἶναι δικοί μου, παπποῦλη, μοῦ ἄπαντὰ. <Ἄ ἔτσι;> Γυρίζω τὸ ντουφέκι καὶ βαρῶ
τὸν ἕνα. Νὰ χοῖρος - ποῦμα κ' ἔμεινε ξερός στὸ χῶμα. Τότε ἄρχισε τίς φωνές καὶ
τὰ κλάματα ἡ κυρὰ Χρυσῆ. «Ὀὐ! τοῦ λόγου σου εἶπες πὼς δὲν εἶναι δικοί σας οἱ
χοῖροι. Τώρα φωνάζεις;» Αὐτὸ εἶναι ὄλο - ὄλο.

Κανεὶς δὲ μίλησε. Ὁ παπποὺς ἦταν ἀψίθυμος ἄνθρωπος. Ἐπαιρνε μὲ τὸ παρα-
μυρῶ. Τοῦ περνοῦσε βέβαια ὁ θυμὸς γρήγορα - γρήγορα καὶ γινόταν ἀρνάκι. Μὰ
τὸ κακὸ γινόταν. Δὲν ξεγινόταν.

—Ὅριστε νὰ κάμωμεν εὐχαριστία, λέει ὁ παπποὺς καὶ σηκώνεται.

Ὅλοι σηκωθῆκανε.

—Αἱ εὐχὲς τῶν πατέρων ἡμῶν Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Εὐχαριστοῦμε
ποῦ μᾶς ἔθρεψες καὶ σήμερα.

Καθίσανε λίγο πὸ πέρα. Ἡ μάνα παραμέρισε πρὸς τὸν τοῖχο τὴν τάβλα κ'
ἄρχισε νὰ συγυρίζη. Κι, ἐκεῖ στὸ χῶρο π' ἄφησε ἡ τάβλα προχώρησε ὁ Νέαρχος.
Γύρισε πρὸς ἀνατολάς, ἔσταυρωσε τὰ χέρια καὶ μὲ καθαρὴ κρυσταλλένια φωνούλα
εἶπε τὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ τὸ «Πιστεύω». Ὑστερα προχώρησε πρὸς τὸν παπποῦ.
Ἐνωσε τίς παλάμες, γονάτισε κ' ἔσκυψε ὡς τὸ πάτωμα λέγοντας:

—Εὐλογεῖτε, πατέρες.

Φίλησε τὸ χέρι τοῦ παπποῦ, ἐνῶ ἕνα γέρικο ἀριστερὸ χέρι τοῦ ἀνακάτεψε τὰ
μαλλιά καὶ τὰ εὐλογοῦσε μ' ἕνα ἰλαρὸ βλέμμα.

Ὑστερα φίλησε γονατιστὸς τὸ χέρι τοῦ πατέρα καὶ τῶν ξένων. Ἐσκυψε τὸ

κεφάλι και μπήκε στο διπλανό χώρο να κοιμηθῆ. Τ' ἄλλα παιδιά κάμινε τὸ ἴδιο.

Πάνω στὴ μαλλούρα, δέρμα κριαριοῦ πῶχει ὄλο τῆς τὸ τρίχωμα, κοιμόντανε τὰ παιδιά, σκεπασμένα μὲ σακκιά και σακούλες, χρειώδη τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς.

II

Στὰ ὄρεινά χωριά συνηθίζανε τότε νὰ πρωτοστέλνουν τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο τὴν καθαρὴ Δευτέρα. Ἔτσι θὰ πρωτοπαίρνανε τὸν ἀέρα τῆς καινούριας κατάστασης μὲ τὴν καθιερωμένη ἐκδρομὴ. Στὴ κοινὴ διασκέδαση και τὰ παιγνίδια ξεθαρρεῦει ὁ πρωτάρης και δὲν παίρνει ἀπὸ φόβο τὸ σχολεῖο.

Τὸ σχολεῖο τ' Ἄγρου ἦταν ἓνα μακρυνάρι, 32 πόδια πλάτος και 50 μάκρος. Κάποτε ἦταν τὸ μακρυνάρι αὐτὸ τὸ συνοδικὸ τοῦ μοναστηριοῦ, ποὺ τροποποιήθηκε ὅταν τὸ παλιὸ σχολεῖο γκρεμίστηκε. Γύρω ἀπὸ τὸ μακρυνάρι αὐτὸ ἀπλωνότανε ἡ αὐλὴ. Στὰ βορεινὰ φαίνονταν πεντέξη κελιά. Ἀνατολικά ἄλλα πεντέξη κελιά. Ἀκριβῶς στὸ τέλος τῆς βορεινῆς πτέρυγας κοιτοῦσε, σὰν πελώριο φαλακρὸ κεφάλι, ὁ φουῆνος τοῦ μοναστηριοῦ.

Ὁ Μάρτης εἶχε ἀκόμα τὰ κρῦα του. Πρωτὶ στὶς ἑπτὰ συγκύρισε ἡ μάνα τὸ Νέαρχο μὲ τὸ εὐλογημένο τῆς χαμόγελο.

—Τὸ σχολεῖο εἶναι ἐκκλησία, παιδάκι μου. Θέλω νάχης τὸ νοῦ σου και νὰ προκόψης, λέει ἡ μάνα.

—Πωπῶ! Πᾶμε στὸ σχολεῖο σήμερα; λέει τὸ καθαρὸ πρόσωπο τοῦ παπποῦ. Καλὴ ἀρχὴ και καλὴ προκοπὴ. Ὁ Ἅγιος Θεὸς νὰ σε φωτίζει. Μὰ ἐσὺ γεννήθηκες, Νέαρχέ μου, γιὰ τὰ γράμματα. Τριάντα τοῦ Γενάρη γεννήθηκε. Ἀμή;

Ὁ Πετρῆς κι' ὁ Γιάννης, τὰ δυὸ μεγαλύτερα ἀδελφία τοῦ Νέαρχου, μαθητάρικα και τὰ δυὸ, τὸν πήρανε ἀπὸ τὸ χέρι μὲ τὸ αἶσθημα τοῦ ὁδηγοῦ. Τὸ μάτι τῆς μάνας ἔπεσε και στοὺς τρεῖς σὰν καρπερὴ βροχὴ. Τὸ βλέμμα τοῦ παπποῦ καρφώθηκε στὸ συμμαζεμένο σχῆμα τοῦ Νέαρχου. Ἡ στιγμή ἦταν πολὺ ἐπίσημη, μιὰ δευτέρη γέννηση.

Τὰ τρία ἀδελφία χεροπιαστὰ φτάσανε στὸ σχολεῖο. Ἀντίκρου στὴν εἴσοδο στεκόταν ἀνήσυχος ὁ δάσκαλος, ὁ κύριος Νέαρχος, χωριανὸς κι' αὐτός. Μὲ συστολὴ τὸν πλησιάζανε.

—Καλημέρα, παιδιά. Ποιὸς εἶναι ὁ νεόφερτος; τοὺς λέει σκύθοντας λίγο τὸ κεφάλι.

—Ὁ Νέαρχος, ἀπάντησε ὁ Γιάννης.

—Ὁ μικρότερος ἀδερφός, συμπλήρωσε ὁ Πετρῆς. Εἶναι ἕξη χρονῶν κι' ἦρθε στὸ σχολεῖο.

—Οὔμ! καλῶς τόνε τὸν συνονόματο. Ἐλα, Νέαρχε, κοντά μου, λέει χαϊδευτικά ὁ δάσκαλος. Σ' ἀρέσουν... τὰ γράμματα;

—Πῶς! ἔξρω τὸ «Πάτερ Ἡμῶν» και τὸ «Πιστεύω». Μοῦ τᾶμαθε ὁ παππούς, ἀπαντᾷ μὲ ἀέρα ὁ Νέαρχος.

—Αὐτὸ μ' εὐχαριστεῖ. Σέβομαι τὸν παπποῦ σας.

Ὁ δάσκαλος κούνησε λίγο τὸ κεφάλι και ἄφησε τὸ βλέμμα στὸν οὐρανό. Μόλις εἶχε τελειώση τὸ σχολαρχεῖο στὴ Λεμεσό και βασανίζόταν νὰ βρῆ δουλειά. Τᾶμαθε ὁ Γερόκληρος πῶς ὁ χωριανὸς ὁ Νέαρχος ἦταν προκομμένος νέος κι' ἤξερε καλά γράμματα. Καβάλλησε νύχτα τὸ μουλάρι και πρωτὶ κατέφθασε στὴ Λεμεσό. Δυὸ τρεῖς κουβέντες ἀντάλλαξε μὲ τὸ θεῖο τοῦ Νέαρχου και κλείσανε συμφωνία. Νὰ πάη στὸ χωριὸ δάσκαλος μὲ δέκα λίρες τὸ χρόνο. Τούτη ἡ προθυμία τοῦ Γερόκληρου

κατασυγκίνησε τὸ νεαρό δάσκαλο. Καὶ πάσκιζε νὰ τὸ ἀνταποδώσῃ προσέχοντας ἰδιαίτερα τὴν ἐπίδοση τῶν ἀγγοιῶν.

Ἡ μέρα ἦταν χαρὰ Θεοῦ μετὸν ἥλιο της. Τὸ παιδολοῖ ροβόλησε στὴν λαγκαδιὰ κι' ἔφτασε στὸ Βρυσὶ τοῦ Μύλου. Τοῦτο τὸ βρυσὶ εἶχε χεμῶνα - καλοκαίρι ἕνα νερὸ πάγος ποὺ κυλοῦσε κελαϊδιστικὰ ἀπὸ τὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Ὀλόγυρα ὡς μισὸ μίλι πρασίνιζαν οἱ φιντουκιῆς σὰν πράσινα πυκνὰ μαλλιά. Ἐδῶ συχνὰ οἱ χωριανοὶ φιλοξενούσανε τὰ καλοκαίρια ξένους ψήνοντας σούβλα.

Στὸ πλάτωμα ἀνοίξανε τὰ παιδιὰ καὶ σκορπιστήκανε σὰ γίδια. Ὁ δάσκαλος κάθησε λίγο δίπλα στὸ βρυσὶ καὶ συλλογιζότανε τὴν καλωσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ μικροῦ του κόσμου. Κάτι ψιλοψιθύρισε. Ἀναστέναξε δυο - τρεῖς φορές. Ὅστερα σηκώθηκε καὶ φώναξε στὰ παιδιὰ.

— Αἰχμάλωτο κατὰ δυο-δυο τάξεις. Ἔ! ὄχι φωνές.

Καὶ ἄρχισε τὸ παιγνίδι μετὰ φωνές, γέλια καὶ χοροπηδήματα. Ὁ Νέαρχος στεκότανε ζυγιάζοντας τὴν παράξενη δύναμη ὕλου τούτου τοῦ παιδόκοσμου. Ἦταν μὰ θέα πρωτόγνωρη μετὰ φωτεινὰ καὶ σκοτεινὰ σημεῖα. Ἐνοιωθε ὅμως τὴν τόλμη νὰ τὴ δοκιμάσῃ.

Ὅστερα ἀρχίσανε τ' ἀγωνίσματα. Ἀπλό, τριπλό καὶ πενταπλό ἄλμα. Εἶχε παιδιὰ ποὺ σπαρτάριζαν τὸ σῶμα μετὰ τὸν ἀγέρα σὰν τὸ ψάρι καὶ πηδούσανε. Ξεφωνητὰ ἐπάνω γεμίζανε τὴ λαγκαδιὰ. Ἄλλα στραβοπατούσανε καὶ περπατούσανε μονοπόδαρα ἀπὸ τὸν πόνο, ἐνῶ γέλια καὶ ἀποδοκιμασίες φουτῶνανε περισσότερο τὸν πόνο καὶ τὴν ντροπὴ.

— Πάλαμα κατὰ τάξεις, φώναξε σὲ μὰ στιγμή ὁ δάσκαλος. Σιωπὴ. Οἱ νικητὲς τῶν τάξεων θὰ παλαίψουνε ἀναμεταξύ τους. Ὁ νικητὴς — σιωπὴ εἶπα — θὰ ἔχη τὴν τιμὴ νὰ λήθῃ τὸ «Πάτερ Ἡμῶν» στὴν κοινὴ προσευχὴ γὰ μὰ ἐβδομάδα.

Ἄρχισε τὸ πάλαμα δυο - δυο κατὰ τάξεις. Ἐνα κακὸ πλάκωσε τὸ πλάτωμα. Τὸ φρόνημα ὅμως τῶν παιδιῶν ἐξεωράϊζε τὴν ὥρα.

— Κουνήσου κι' ἐσύ, Νέαρχε, λέει προκλητικὰ ὁ δάσκαλος. Νά! πάλαιψε μετὰ τὸ Φωτὴ.

Τὴν προτροπὴ καρτεροῦσε ὁ Νέαρχος. Μετὰ δυο γεροπιασίματα ἔβαλε κάτω τὸ Φωτὴ. Γύρισε καὶ εἶδε τὸ δάσκαλο μετὰ τὸ βλέμμα τοῦ νικητῆ. Ὅστερα πάλαιψε μ' ἄλλο καὶ μ' ἄλλο. Στὰ τελευταῖα βγήκε ὁ νικητὴς τῆς τάξης. Τ' ἄλλα παιδιὰ τὸν κοίταξαν μετὰ ὕφος θαυμαστικὸ. Ἀνέτειλε ἕνα καινούρια ἰδανικὸ ἀνάμεσά τους: ἡ λάμψη τῆς σωματικῆς δύναμης.

— Τώρα ἡ πρώτη μετὰ τὴ δευτέρα, ἡ τρίτη μετὰ τὴν τετάρτη καὶ ἡ πέμπτη μετὰ τὴν ἕκτη. Ἐμπρός! φώναξε ὁ δάσκαλος.

Καὶ ξανάρχισε τὸ πάλαμα. Ὁ Νέαρχος νίκησε τὴ δευτέρη τάξη καὶ βοῦίξε ὁ πόρος ἀπὸ τίς νικητήριες κραυγὰς τῆς πρώτης. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους νίκησε ἡ τέταρτη κι' ἡ πέμπτη. Κι' ὁ δάσκαλος ὄρισε πάλαμα τῆς τέταρτης μετὰ τὴν πέμπτη. Κέρδισε ἡ τέταρτη. Ὅλοι μένανε σιωπηλοί. Ἦταν μὰ κρίσιμη στιγμή.

— Τί λές, Νέαρχε, δοκιμάζεις; ρωτᾷ με κάποια ἐπιφύλαξη ὁ δάσκαλος.

— Παλαίω, ἀπάντησε θαρρετὰ ὁ Νέαρχος.

Ὅλοι βουβάθηκαν. Οἱ καρδιῆς ἦταν σφιχτὲς σὰν τὴν τανάλια. Πιστεύανε στὸ τόλμημα;

Ὁ Νέαρχος προχώρησε στὸν ἀντίπαλο μετὰ τὸν ἀέρα τῆς πεποίθησης. Ὁ ἄλλος κοίταξε μετὰ χαμόγελο εἰρωνίας. Μεμᾶς ἀρπάζει ὁ Νέαρχος τὸν ἀντίπαλο, ἕνα σωματῶδες παιδί, καὶ μετὰ τρικλοποδιὰ τὸν ἔριξε ἀνάσκειλα χάμω καὶ κάθησε στὸ στήθος του, πιέζοντας μετὰ πείσμα.

— Ἐν, δύο, τρία φώναξε ὁ δάσκαλος.

Ὁ ἀντίπαλος σπαστάρησε δεξιά - ζερβά μὰ δὲν κατώρθωσε ν' ἀναποδογυρίσει τὸ Νέαρχο.

— Ἐφαγε ράχη. Νικητὴς ὁ Νέαρχος, ἀνακήρυξε ὁ δάσκαλος.

Ὁ παιδόκοσμος ἔσπασε τὸ μέταλλο τοῦ καθαρῶ ἀέρα μὲ τὶς φωνές καὶ τοὺς ἔπαινους. Ὁ Νέαρχος ἔνοιωσε πὼς ἀνέβαινε. Στεκότανε πὰ στὸ ὕψος ὅπου τῶν ἄλλων τὰ κεφάλια. Κέρδισε τὴ μάχη τοῦ σχολείου.

Ὅταν γυρίσανε τὰ τρία ἀδέφια στὸ σπίτι μὲ μιὰ νικητήρια λάμψη στὰ κεφάλια τους τοὺς ὑποδέχτηκε ὁ παππὸς μὲ τὸ ἐρωτηματικὸ του βλέμμα.

— Νίκησε ὁ Νέαρχος, εἶπε ὁ Γιάννης.

— Ἀρπαξε ἕνα - ἕνα καὶ τὸν ἔρριχνε χαμαὶ σὰν νάτανε μῆλα, συμπλήρωσε ὁ Πετροῦς μ' ἕνα τόνο πὺ μισομύριζε ζήλεια.

— Πάλαψε; λέει ὁ παππὸς κι' ὄλο τὸ πρόσωπό του γέλασε.

— Νικητὴς τοῦ σχολείου. Θὰ λήη στὴν κοινὴ προσευχὴ τὸ «Πάτερ Ἡμῶν» καὶ τὸ «Πιστεύω».

Κεῖνο τὸ βράδυ ὕστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο ὁ Νέαρχος ἔνοιωσε στὰ βλέμματα ὄλων τὴν ἀναγνώριση. Ἐγινε κι' αὐτὸς ἕνας στύλος τοῦ πολύχρονου σπιτιοῦ. Καὶ τούτη ἡ αἴσθησις τοῦ γεννοῦσε ἀσφαλῶς ὑποχρεώσεις κι' ἕνα γλυκὺ αἶσθημα.

III

Μάρτης ἦταν καὶ τὸ κρὺ μέρες - μέρες ἔτσουζε περνώντας βελόνες ὡς μέσα στὰ κόκκαλα. Τὸ μακρονάρι τοῦ σχολείου πολλὲς φορὲς ἦταν κατάμυρχο σὰν τὰ σταυροδρόμια, πὺ τὰ χτυπάνε ὄλοι οἱ ἄνεμοι. Ὁρες - ὄρες τὰ παιδιά δὲ μπορούσανε νὰ συγκεντρωθοῦν ἀπὸ τὸ τουρτούρισμα.

Ἀντίκρυ ἐκεῖ στὸ φούρνο, στὴ βορεινὴ πτέρυγα μὲ τὰ κελιά, ἔκοθε ὁ ἄνεμος κι' ἔπαιρνε ἢ λιανάδα. Ἦταν ἕνα ζεστὸ κομμάτι ζωῆς. Συνήθιζε σ' αὐτὸ τὸ μέρος νὰ κάθεται ὁ δάσκαλος καὶ νὰ καλῆ τάξη - τάξη μὲ τὰ βιβλία τῆς νὰ κἀνὴ τὸ μάθημα.

Μιὰ μέρα ὁ δάσκαλος καθότανε στὴ λιανάδα καὶ συλλογιζότανε. Εἶχε ξεχωρίσει τὸ θάρρος καὶ τὴν παρησία τοῦ Νέαρχου, δίπλα στὴν ἐκπληκτικὴ του ἐπίδοση. Λίγες μέρες ἦταν στὸ σχολεῖο κι' ὄμως προχωροῦσε σὰν τὸν χεῖμαρρο πὺ πρωτοκατεβαίνει τὸ χειμῶνα.

— Εἶναι γερὸ κόκκαλο καὶ γερὸ μυαλό ὁ Νέαρχος, σκέφτηκε ὁ δάσκαλος.

Ὅστερα γιὰ μιὰ στιγμή θέλησε νὰ δῆ τὴν ἀντίδραση αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ. Τὸν εἶδε ἀντίκρυ σκεπτικὸ. Θάκανε, λοιπόν, τὸ πείραμα. Μὲ μιὰ γρήγορη κίνηση ἀρπαξε ἕνα φύλλο καὶ τὸ ἔλυσσε στὰ δάχτυλα. Ὅστερα φώναξε.

— Νέαρχε, Νέαρχε. Ἐλα γρήγορα ἐδῶ.

Ὁ Νέαρχος πλησίασε πρόθυμος.

— Φτίσε μὲς τὴ φούχτα μου νὰ βαφτίσουμε τὸν ψύλλο.

Ὁ Νέαρχος χωρὶς ἐνδοιασμοὺς ἔφτυσε μπόλικο σάλιο στὴν ἀνοιχτὴ φούχτα τοῦ δασκάλου.

Ὁ δάσκαλος δὲ συγκρατήθηκε. Δὲν ὑπελόγιζε σὲ τέτοιο θάρρος. Μὲ μιὰ γρήγορη κίνηση ἄλειψε τὴ σαλιωμένη του φούχτα στὸ πρόσωπο τοῦ Νέαρχου.

— Βαφτίσου κι' ἐσύ.

Τοῦτο τ' ἀδέξιο γεγονός δημιούργησε τὴν πρώτη ψυχρότητα.

Τ' ἄλλο πρωτὶ ἀκούστηκε πὼς ὁ δάσκαλος ἔπεσε ἀπὸ τὸ μουλάρι κι' ἔσπασε τὸ πόδι του. Εἶχε πᾶει τὸ βράδυ σὲ διπλανὸ χωριὸ καὶ γυρίζοντας πρωτὶ - πρωτὶ βίαζε τὸ μουλάρι. Μὰ τὸ μουλάρι ἀφήνιασε καὶ ἔτσι ἔγινε τὸ κακό.

Τὰ παιδιά πηγαίνανε πὰ σπίτι τοῦ δασκάλου γιὰ μάθημα. Μένανε στὴν αὐλὴ

και στο στενό και τάξη-τάξη έμπαινε στο απλόχορο δωμάτιο, όπου καθόταν στο κρεβάτι ο δάσκαλος με το βιβλίο και τη βέργα.

Ένα πρωί πεντέξη παιδιά πηγαίνοντας στο σπίτι του δασκάλου για μάθημα άντλήκρυσαν κάτω από ένα δοκάρι στο ξωπόρτι τής θείας Μαγδαληνής τη χελιδονοφωλιά. Τά δυο μεγάλα χελιδόνια γυρζίζανε με το μαύρο τους φτερό και πεντέξη λάλα στοματάκια άνοίγανε για τό έντομο.

Λέει τό ένα παιδί:

—Τήν πετροβολάμε;

—Νά πάρουμε ένα καλάμι και νά τή ρίξουμε, άπαντά ένα άλλο.

—Όσπου νά βρεθῆ τά καλάμι νά δοκιμάσουμε με τά λιθάρια.

Κι' άρχισε τό σκληρό έργο. Στα στερνά πετύχανε τό γροέμισμα τής χελιδονοφωλιάς. Ή θεία Μαγδαληνή, θεία από τή μάνα του δασκάλου, έμπηξε τις φωνές. Ό παιδόκοσμος σκορπίστηκε τρομαγμένος. Τήν ίδια ώρα περνούσε λαχανιασμένος ο Νέαρχος. Τόν έστειλε κάπου ο παππούς κι' άργησε για τό μάθημα.

Σέ λίγη ώρα κατέφθασε στο σπίτι του δασκάλου ή θεία Μαγδαληνή, κρατώντας σ' ένα σκισμένο φλασκι τά πεντέξη χελιδονόπουλα.

—Νά! δάσκαλε προκοπές οί μαθητές σου. Πετροβολήσανε τή χελιδονοφωλιά μου. Νά! μες τό φλασκι τά χελιδονόπουλα. Άκου πώς κλαίει! Θάθελαν νά τοίς γκρεμίσουνε τό σπίτι τους; Και νά τά φάη τό κρύο κι ή πείνα;

—Ποιοι ήτανε, θεία Μαγδαληνή; Θα τοίς τιμωρήσω αίστηρά. Γιατι τό χελιδόνι είναι άγιο και εύλογημένο πουλί. Καθαρίζει τόν άγέρα από τά έντομα. Και δίνει χαρά στον ούρανό.

—Τό Νέαρχο είδα νά περνά. Τ' άλλα παιδιά δέν τ' άναγνώρισα.

—Νέαρχε! Έλα κοντά, φώναξε κοκκινίζοντας ο δάσκαλος. Κρίμα στην καλή ιδέα που είχα για σένα.

—Δέν είμαι έγώ, κύριε δάσκαλε. Είναι ο Φωτῆς, ο Όλύμπιος, ο Χριστόφορος του Στεφανῆ, κι' ο Γιάννης του μουχτάρη. Σ'ας βεβαιώνω.

—Η μαρτυρία του κατηγορουμένου δέν περνά, λέει ο δάσκαλος.

Σήκωσε τή βέργα κι' άρχισε νά τόν ξυλοκοπά στην ράχη. Ήταν σαν ένα βαρύ δοκάρι σιδερένιο που τό έσπαζε τά κόκκαλα και του έπρηζε τήν ψυχή. Είχε τό δικαιο ο Νέαρχος. Μά τό δικαιο δέν μαλακώνει τόν πόνο από τή βέργα.

Στήν πολλή ώρα ο Νέαρχος πήρε τήν άπόφασή του. Μάζεψε τά βιβλία από τό χῶμα και με ψηλά τό κεφάλι, κεφάλι άποφασισμένον, έφυγε από τό σπίτι του δασκάλου. Στο δρόμο δάκρυσε. Όσοτερα τράβηξε τρεχάλα στο σπίτι του.

—Είσαι χλωμός, πατέρα, λέει ή μάνα τρέχοντας προς τόν Γερόκληρο που έμπαινε τουρτουρίζοντας.

—Σ τρώσε τήν τάβλα. Είμαι άρρωστος, κόρη, άπάντησε με σδυσμένη φωνή ο παππούς. Πού!, Πώς; Τέτοια ώρα γιατί γύρισες από τό σχολείο, λέει στον Νέαρχο που έμπαινε χλωμός και ταπεινωμένος.

—Μ' έδειρε άδικα ο δάσκαλος.

—Ό δάσκαλος δε δέρνει άδικα. Κάτι θάκανες και δέν τό ύπολόγισες καλά. Γρήγορα στο σχολείο. Τά γράμματα; Τά γράμματα τί θα γίνουν; Έσύ θα γίνης μεγάλος άνθρωπος μόνο με τά γράμματα.

Ντράπηκε ο Νέαρχος, ξύπνησε όμως μέσα του τ' όνειρο και ή πεποίθηση. Σήκωσε τό κεφάλι, κοίταξε κατάματα τόν χλωμό παππού κι έφυγε τρεχάτος για τό σπίτι του δασκάλου.

—Τά καλά κόποις κτώνται, έλεγε χωρίς νά έννοση όλότελα τή σημασία του ρητού.

Ἡ σταφιδομένη μορφή τοῦ παπποῦ ἀνάπνεε δύσκολα μὲς τὰ μάλλινα χρώμα. Ἡ τὰβλα μὲ τὸ στρώμα ἀπὸ μαλλιὰ προβάτου βρισκότανε στὴ γωνιά. Στὸ σκιερὸ ἐκεῖνο μέρος ἔβλεπε ἓνα πλατάνι νὰ τρώεται ἀπὸ τὴν πύρεξη καὶ τὸ πιγούρι. Πόσο ἡ ἀρρώστεια ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπο!

Ἀντίκρου ἀμίλητος μ' ἓνα ἀπορημένο κεφαλάκι καθότανε σὲ στοίβη σακκιὰ ὁ Νέαρχος. Συλλογιζότανε τάχα τί νάσαι ἡ ἀρρώστεια. Πνεῦμα πονηρό; Μὰ ὁ παππὸς ἦταν τόσο ἀγαθὸς καὶ στὸ θυμὸ του. Ἡ μήπως ὁ Κύριος τὸν καλεῖ κοντὰ του ἀνάμεσα στοὺς δικαίους του; Ὅσοτερα ἔνοιωθε πὼς ὁ ἴσκιος τοῦ παπποῦ ἦταν τὸ πρῶτο στήριγμά του: τὸ μεσινὸ δοκάρι τοῦ σπιτιοῦ.

Ὁ Νικόλας, ὁ ξάδερφος, ἀγγόνι τοῦ παπποῦ ἀπὸ τὴν κόρη, ἦρθε νὰ δῆ τὸν ἀρρωστο. Μπῆκε συμμαζεμένα καὶ πλησίασε.

—Ἦρθα, παπποῦ.

—Καλῶς τονε τὸ γυὸ μου. Ἔχω ἓνα μυστικὸ νὰ σοῦ πῶ. Εἶσαι πιὰ τὸ μεγαλύτερο μου ἀγγόνι. Καὶ σ' ἀγαπῶ γιατί ξέρεις ὅλες τίς ψαλμωδίες καὶ τίς περικοπές. Γερό μυαλό, λοιπόν. Σὰν ἔπεφτα ἐδῶ, ἦρθε ἓνας Φεράγκος καὶ μοῦπε τοῦτο τὸ μυστικὸ. Νὰ κοιτάξετε πρῶτη τοῦ Μάρτη πῶς πέφτει ὁ ἴσκιος ἀπὸ τὸν κουπέ τῆς Παναγίας. Ἐκεῖ εἶναι θησαυρός.

—Ἡσύχασε, παπποῦ, καὶ θὰ τὸ κάνω αὐτὸ πού λές.

Ὅσοτερα μιλῆσανε κάπι σπασμένες κουβέντες. Πῆρε λίγος ἕπνος τὸν παπποῦ.

Ὁ Νικόλας σηκώθηκε σιγὰ-σιγὰ καὶ βγήκε ἔξω.

—Νύφη, φάναξε ὁ παππὸς.

—Ναί! πατέρα, ἀπάντησε ἡ μάνα κι' ἔτρεξε κοντὰ του.

—Νύφη, θὰ πεθάνω. Φάναξε ὅλους στὸ σπῆτι. Νὰ σταθῆς νὰ μαγειρέψης μαυρομματίκο λουβὶ ἀπὸ τὸ περβόλι τοῦ Κόκκινου. Θέλω νάσαι γλυκὸ τὸ φαί τῆς παρηγοριάς ὅταν γυρίσει ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ταφή μου.

—Καλά, πατέρα, κι' ἔμπηξε τὰ κλάματα.

—Κλαῖς; Αὐτὴ εἶναι ἡ πορεία τ' ἀνθρώπου. 92 χρονῶν ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πεθάνη. Νὰ κοιτάξης τὸ Νέαρχο. Θέλω νὰ με βγάλῃ ἀσπροπυρόσωπο. Ἔ;

—Ἐδῶ εἶναι τὸ παιδί.

—Ὁ Θεὸς ἄς τὸ εὐλογήσει.

Γύρισε τὸ κεφάλι του πρὸς τὸν τοῖχο καὶ ἄρχισε τὸ ψυχομαχητό.

Σὲ λίγη ὥρα γέμισε τὸ σπῆτι ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς συγγενεῖς. Ὁ πατέρας μὲ τὸν ξάδελφο Νικόλα μεταφέρανε τὸ Γερόκληρο στ' ἄλλο δωμάτιο. Ξαπλώσανε τὸ κορμὶ πάνω σὲ σακκοῦλες σκεπασμένες μὲ σεντόνι. Τὸ κεφάλι τοῦ Γερόκληρου ἦταν πρὸς τὰ δυτικὰ, ἔτσι ἂν σηκωθῆ νὰ κοιτάξῃ τὸ πρόσωπό του στὴν Ἀνατολή, τὸ μέρος τοῦ θείου φωτός. Τούτη ἡ θέση ἦταν τὰ «νεκρικὰ». Ὅσοτερα πήρανε καρέκλες καὶ καθήσανε ὅλοι γύρω περιμένοντας μὲ θρησκευτικὴ ἐγκαρτέρηση τὸ ξεψύχισμα. Ὁ πατέρας ὄρθιος στὰ πόδια τοῦ Γερόκληρου κοιτοῦσε μὲ μιὰ σκληρὴ μορφή τὸν πεθαμὸ τοῦ πατέρα του. Ὁ Νέαρχος στεκόταν δίπλα του κρατῶντας τὸ χέρι του σφιχτά.

—Ξεψύχισε, λέει ἡ συμπεθερά του ἡ μαμού, μητέρα τῆς μάνας.

—Ὁ Θεὸς συγχωρέση τον, εἶπανε ὅλοι καὶ σηκωθήκανε.

Τότε ὁ πατέρας πῆγε δεξιὰ τοῦ νεκροῦ, γονάτισε, φίλησε τὸ νεκρὸ χέρι τοῦ πατέρα του κι' ἔκλεισε τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ.

Ἡ τάξη τῆς κηδείας ἔγινε κατὰ πὸς πρέπει. Ἡ μάνα εἶπε στὸ Νέαρχο νὰ μείνῃ σπῆτι μὲ τὰ μικρότερα παιδιά. Εἶχεν στὸ μετὰξὺ ἐκεῖνη τακτοποιήσει τὸ τραπέζι.

“Όταν γύρισε τὸ συγγενολοῦ μὲ τοὺς παπᾶδες βρῆκανε τὸ Νέαρχο γονατιστὸ μπροστὰ στὴν καρέκλα τοῦ παπποῦ. Ἔλεγε τὸ «Πιστεύω».

Καθῆσανε ὄλοι γύρω. Ἡ μάνα ἔφερε δυὸ μεγάλες κούπες μαυρομάτικο λουβὶ μὲ μπόλιχο λάδι.

—Ἡ ἐπιθυμία τοῦ μακαρίτη, εἶπε ὁ πατέρας μὲ ἤρεμο τόνο.

Ἄρχισαν ὄλοι νὰ τρῶνε ἀπὸ τὶς κοινὲς κούπες. Ὁ πατέρας κέρασε ἀπὸ τὸ φλασκὶ κόκκινο κρασί στὸ γέρο Οἰκονόμο. Καὶ ὕστερα τὸ ποτήρι ἔδωσε γύρω σὲ ὄλους τοὺς συγγενεῖς.

—Ὁ Θεὸς μακαρίση τον, εἶπε ὁ γέρο Κονόμος. Ἡ ζωὴ γιὰ ὄλους μας ἔχει ὠριμένη πορεία. Ἀπὸ τὴ γέννηση στὸ θάνατο. Χῶμα εἴμαστε καὶ χῶμα θὰ γενοῦμε. Μὰ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος παρὰ τῷ Κυρίῳ.

—Δὲν τὸν ἄκουσε ἄνθρωπος νὰ καταραστῆ κανένα. Ὅλοι μας ἐδῶ πάνω τῶχουμε εὐκολο τ' ἀνάθεμα καὶ τὴν κατάρα. Μὰ ὁ μακαρίτης ποτέ, εἶπε κάποιος γαμπρὸς τοῦ νεκροῦ.

—Καὶ ἦταν ὁ πῶ φημισμένος κυνηγὸς στὴν περιοχή. Ἔστηνε τὸ περδικοπάνι του — σεντόνι μὲ τετράγωνα κόκκινα, μαῦρα, κίτρινα — πάνω σὲ τέσσαρα καλάμια. Κι' ἔκανε τόσο πετυχημένη τὴ φωνὴ τοῦ περδικιοῦ. Μιὰ ντουφεκιὰ κι' ἔπεφταν πεντέξη, λέει ὁ ξάδερφος Νικόλας.

—Νά! τὸ πιθάρι του στὸ σῶσπιτο. Χωροῦσε ἓνα γομάρι κρασί. Ἐκεῖ μέσα εἶχε ξυδάτα ἓνα σωρὸ πέρδικες καὶ λαγούς. Μόνος του τὰ καθάριζε, μόνος του τᾶθραζε καὶ τᾶριχνε στὸ πιθάρι, λέει δακρυσμένη ἡ μάνα.

Καὶ συνεχίστηκαν οἱ ἔπαινοι γιὰ τὸ μακαρίτη. Σὲ τέτοιες ὥρες μόνο τὰ καλά διηγεῖται τὸ στόμα. Ὁ νεκρὸς δεδικαίωται.

Τελείωσε τὸ δεῖπνο τῆς παρηγοριάς. Ὁ γέρο Οἰκονόμος ἔκαμε τὴν εὐχαριστία. Ἀποσυρθῆκανε ὄλοι καὶ κάτι ψιλοκουβεντιάσανε. Ὅστερα σηκώθηκαν νὰ φύγουνε γιατί ἦταν πὰ ἀργά.

Ἡ μάνα στὸ μεταξὺ τακτοποίησε τὰ πάντα. Μονάχα ὁ πατέρας στητὸς μπροστὰ στὴν τοιμνιά ἔβλεπε πίσω ἀπὸ τοὺς τοίχους. Ἐβλεπε ἓνα σύννεφο νὰ παίρνῃ τὸν παπποῦ στοὺς οὐρανοὺς. Καὶ ἀναπολοῦσε ὅλη ἐκείνη τὴ ζωὴ ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ πλάτανος αὐτός. Μιὰ-δυὸ φορὲς περπάτησε ἐδῶ κ ἐκεῖ.

—Αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος, εἶπε στὴ μάνα.

Ὅλοι πήγανε νὰ πλαγιάσουνε. Τούτη ἡ μέρα τοὺς τσάκισε κορμὶ καὶ καρδιά.

Ὁ Νέαρχος στριφογύριζε στὴ μαλλούρα. Κάτι τὸν ἔπιγνε στὸ λαιμό. Καὶ τὸ σκοτάδι γύρω ἦταν τόσο πηχτὸ ὅσο καμμιά φορὰ. Δὲ μπορούσε νὰ σκεφτῆ ὠριμένο πρᾶμμα. Ἦταν εἰκόνες καὶ σκέψεις ἀπάνωτὲς κι' ἀσυνάρτητες στὸ μυαλό του. Μιὰ σύγχυση ἀπὸ πρᾶγματα, πρόσωπα, κουβέντες καὶ γεγονότα.

Σὲ μιὰ στιγμή σηκώθηκε. Φόρεσε κάτι καὶ πασπατεντὰ βγήκε ἀπὸ τὸ δωμάτιο. Δίπλα στὴ θέση τοῦ ξεψυχίσματος μισόφεγγε ἓνα κερὶ μὲς τὸ ποτήρι. Προχώρησε στὴ μέση τοῦ χώρου. Στάυρωσε τὰ χέρια καὶ εἶπε τὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ τὸ «Πιστεύω». Ὅστερα γονάτισε μπροστὰ στὴ θέση τοῦ παπποῦ καὶ εἶπε:

—Εὐλογῆτε, πατέρες.

Φίλησε τὴν ἄρη τῆς καρέκλας καὶ ὕστερα ξέσπασε σ' ἓνα δυνατὸ κλάμα.

V

Ὁ Νέαρχος ἔφτασε στὴν τέταρτὴ τάξη. Στὰ μαθήματα ξεπερνοῦσε ὄλους. Μεγάλωσε ὅμως καὶ ἡ μάνα τοῦ εἶχε ἀναθέσει καὶ δουλειές. Θᾶπρεπε πὰ ν' ἀναλάβῃ ὑπεύθυνα ἓνα κομμάτι ζωῆς.

Κάθε Σάββατο, πού ήταν η νομή του νερού για τὸ πότισμα κάτω στὸν Διχαλόροτσο, ἔπρεπε νὰ πάρη ὁ Νέαρχος τὸ τσαπὶ καὶ νὰ ροβολήσῃ στὸ χτήμα. Τὸ χτήμα ἔπεφτε μακρὰ ἐκεῖ πού ἀντικρίζονται χέρι μὲ χέρι τὸ βουνὸ τῶν Φτεριτσιῶν καὶ τὸ βουνὸ τῶν Λεφτιῶν. Στὸ στενὸ ἐκεῖνο χάσμα, πού τὸ περνοῦσε ὁ ποταμὸς, ἦταν οἱ δόμες τοῦ περιβολιοῦ μὲ πολλὰς φιντουκιὰς καὶ δυὸ μεγάλες μηλιές. Ἐκοβὲ ὁ Νέαρχος τὶς δισιὰς κ' ἔμπαινε τὸ νερὸ στ' αὐλάκι. Καὶ λεκάνη, λεκάνη πότιζε τὰ δέντρα καὶ ὕστερα παράδινε τὸ νερὸ στὸ γείτονα, πού περιέμενε τὴ νομή του.

Ἐνα Σάββατο ὁ Νέαρχος πῆρε πεντέξη παιδιὰ, πού παίζανε μαζί δίπλα στὴ βρύση τοῦ Κάουρου, καὶ ροβολήσανε στὸ χτήμα κάτω στὸ Διχαλόροτσο. Τὸν εἶχε συμβουλέψῃ ἡ μάνα νὰ μὴ παίρῃ παρῆες μαζί του, γιατί ἀπὸ τὴ μιὰ ἀργοπορεῖ στὸ πότισμα κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ κόψουν τὰ παιδιὰ τὸν καρπὸ. Μὰ κείνο τὸ Σάββατο, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, παράκουσε τὴ συμβουλή.

Τὰ ξενὰ παιδιὰ τρυγῆσανε πραγματικὰ τὶς μηλιές. Ἀπὸ ντροπὴ ὁ Νέαρχος δὲ τὰ ἐμπόδισε. Γυρίζοντας τ' ἀπόγευμα σπῖτι ὁμολόγησε στὴ μάνα τὸ σφάλμα του.

—Θὰ παρακούσης ἄλλη φορὰ τὴν προσταγὴ μου; εἶπε ἡ μάνα.

Πῆρε ἓνα σκοινὶ καὶ ἔδεσε τὸ Νέαρχο πάνω στὸ στύλο τοῦ σπιτιοῦ. Ὅστερα πῆρε ἓνα ἄλλο σκοινὶ καὶ τοῦδωσε ἀρκετὲς στὰ πσινὰ ὄσπου νὰ μαυρῶσουν.

—Δὲ θὰ τὸ ξανακάνω, μάνα, φώναζε ὁ Νέαρχος.

—Ἄν τολμᾷς ξανακάνε το. Μείνε τώρα ἐκεῖ δεμένος ὄσπου νὰ τελειώσω τὸ ζύμωμα.

Μόλις τέλειωσε τὸ ζύμωμα ἡ μάνα πλύθηκε κ' ἦρθε κοντὰ στὸ Νέαρχο. Τὸν ξέδεσε καὶ τοῦ εἶπε μὲ μαλακὴ φωνή:

—Θὰ παρακούσης ἄλλη φορὰ; Πάρε τώρα τὸ σταμνὶ σου καὶ φέρε νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση.

Ὁ Νέαρχος ἄρπαξε τὸ σταμνὶ του καὶ ροβόλησε πρὸς τὴ βρύση τοῦ Κάουρα. Ἡ βρύση τοῦτη πῆγαζε ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ βράχο καὶ σὲ πεντέξη πόδια αὐλάκι ἐξοριχνε τὸ νερὸ της. Μὲ μιὰ ξύλινη χολέτρα — σκαμμένο ξύλο νὰ συγκεντρώνεται τὸ νερὸ — χυνόταν τοῦτο σὲ μιὰ σκαμμένη λακούβα ὅπου κάθιζαν τὶς στάμνες. Ἀπάνω ἦταν τὸ πυκνὸ φύλλωμα μᾶς γέρινης καρυδιᾶς.

Γέμισε γρήγορα τὸ σταμνὶ του ὁ Νέαρχος καὶ γύρισε στὸ σπῖτι. Ἡ μάνα μ' ἓνα χαμόγελο στὸ στόμα πῆρε τὸ σταμνὶ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ φίλησε στὰ μαλλιά.

—Μάνα, δὲ θὰ σὲ παρακούσω πιά.

—Τὸ ξέρω, Νέαρχέ μου. Μείνε τώρα σπῖτι νὰ πάω κάτω στὸ περιβόλι στὸ Ληνὸ νὰ κόψω χορταρικά.

—Καλά, μάνα.

Ἡ μάνα πῆρε ἓνα πανέρι καὶ βγήκε ἔξω. Σὲ λίγη ὥρα ὁμως δυὸ γυναῖκες τὴ φέρανε πίσω. Μιὰ ζάλη τὴ βρήκε στὸ δρόμο κ' ἔγειρε.

Πῶς τόσο ξαφνικὰ χωρὶς νὰ ὑπολογιστῇ ἀπὸ κανένα πέθανε ἡ μάνα: Τοῦ πατέρα γέμισε ἡ μορφὴ σκληρὲς ρυτίδες. Ὁ Νέαρχος εἶχε χάσει κάτι ἀπὸ τὸ στήθος του καὶ τὸν πῆρε ἓνας φόβος. Δὲ μποροῦσε νὰ περπατήσῃ στέρεα μέσα στὸ σπῖτι. Ἡ μικρούλα τριχρονίτικη ἀδελφή ἔμεινε σὰν τ' ὄρφανὸ χελιδονόπουλο. Πρῶτα - πρῶτα ζητοῦσε ἐπίμονα τὴ μάνα. Ὅστερα ξέχασε τοῦτο τ' ὄνομα καὶ μαζεύτηκε στὸν ἑαυτὸ της. Τὴ γονάτισε ἡ λύπη. Ὁ μεγάλος ἀδερφός, ὁ Πετροῦς, ἀπόχτησε μιὰ σκληρότητα στὴν ἔκφραση, πού πῆγαινε νὰ μοιάσῃ τοῦ πατέρα. Ὁ Γιάννης δάγκανε τὰ χεῖλη μὲ πείσμα.

Τὸ νοικοκυριὸ τ' ἀνέλαβε πιά ἡ γιαγιά ἢ μαμού. Ἄφησε τὸ προσοδοφόρο της

ἐπάγγελμα γὰρ ν' ἀσχοληθῆ μετὰ τὰ ὄρφανά της ἀγγόνια. Ὁ γέρος της εἶχε πεθάνει πρὶν πολλὰ χρόνια. Ἀγαποῦσε τὸ σπιτικὸ τῆς κόρης της. Μὰ ὅσο ζοῦσε ἐκεῖνη δὲ μποροῦσε ἢ μαμοῦ νὰ περιοριστῆ. Εἶχε μάθει τόσα χρόνια νάνα αὐτεξούσια. Τώρα ὅμως, πὸν τᾶφερε ἡ ἀνάγκη, τὰ παραίτησε ὅλα γιὰ ἕξη ὄρφανά χελιδονόπουλα.

Ὅταν περάσανε δυὸ-τρία πρωῖνὰ ὁ πατέρας φώναξε τὰ παιδιὰ γύρω του.

— Ἀκουσε, Πετροῦ. Ἐσὺ πᾶν θὰ δουλεύης μαζί μου. Εἶσαι ὁ πρῶτος καὶ θὰ σταθῆς στὸ πλευρὸ τοῦ πατέρα. Ἐσύ, Γιάννη, θὰ πᾶς μετὰ τὸ νονό σου στὴ Λευκωσία. Ἡ γιὰγιά σου ἐτοίμασε ἕνα μπόγο ροῦχα καὶ βιβλία. Θὰ μένης πᾶν στοῦ θείου σου στὴ Λευκωσία. Τᾶχω κανονίσω. Ἐσύ, Νέαρχε, θὰ βόσκης τὰ κατσίκια στὸ βουνό.

— Καί... τὸ σχολεῖο, λέει μετὰ ἀπορία ὁ Νέαρχος.

— Καλὸ καὶ τὸ σχολεῖο. Ἐμαθες λίγα γράμματα. Πρέπει ὅμως νὰ κοιτάξουμε καὶ τὸ δικό μας. Μόνος μου δὲ μπορῶ νὰ προλάβω.

Ὁ λόγος τοῦ πατέρα ἦταν ἐντολὴ γιὰ ὅλους.

VI

Ἡ ζωὴ τοῦ βοσκόπουλου ἔχει καὶ τὶς εὐτυχημένους της μέρες. Ἀπὸ τὸν Ὀκτώβρη ἴσαμε τὸν Φλεβάρη ἔχει μπόλικο ξάπλωμα. Ὅλα τὰ βοσκόπουλα ἀφήνουν ξαπόλυτα τὰ γίδια νὰ πᾶνε ὅπου θέλουνε. Ἀπὸ τὸν Μάρτη κ' ἐκεῖ εἶναι βάσανο. Ὅλη τὴν ὥρα πρέπει νὰ τρέχης ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὰ γίδια νὰ μένουν στὸ δικό σου χτήμα, ἀλλοῦως κατατρώγουν τ' ἀφύλαχτο διπλανό.

Εἶναι ἀρχὴ στὰ χωριά ἐκεῖνα νὰ σέβωνται τὸ χτήμα καὶ τὴν περιουσίαν τοῦ γείτονα. Ἡ δύσκολη ζωὴ στὰ ὄρεινὰ καὶ ὁ μόχθος νὰ φτιάξης λίγες δόμες γιὰ φύτεμα κάμνουν τοὺς κόπους σου σεβαστούς. Μιὰ μικρὴ καταστροφὴ θὰ μποροῦσε ν' ἀφήσει γιὰ λίγες μέρες νησιτικὸ ἕνα σπίτι.

Μιὰ μέρα ὁ πατέρας εἶχε καλέσει πεντέξη ἐργάτες νὰ τρυγήσουνε τὸ μεγάλο ἀμπέλι. Ὁ Νέαρχος πῆγε μαζί τους ὡς ἀπάνω μετὰ τὰ γίδια του. Τρυγοῦσανε ἐκεῖνον ἀπὸ τὴν ἄκρη καὶ προχωροῦσανε. Ὁ Νέαρχος φύλαγε νὰ μὴ μπουτνὰ τὰ ζωντανὰ στ' ἀτρυγῆτο μέρος ἢ στοῦ γείτονα. Μιὰ στιγμὴ ἔβγαλε τὸ σουγιά του καὶ πάσκιζε νὰ φτιάξῃ μιὰ ἀγουρίδα μετὰ βαβίσεις. Ἐτσι χαλάρωσε ἡ προσοχή του. Ἡ παρδαλοφυτίλα ἢ γίδα, ἢ πῶν ἀνήσυχη τοῦ κοπαδιοῦ, ξεστράτισε καὶ μπῆκε στὸ διπλανὸ ἀμπέλι κ' ἄρχισε νὰ κατατρώγῃ τὰ σταφύλια.

— Βρὲ Νέαρχε. Ἡ παρδαλοφυτίλα πῆγε στ' ἀμπέλι τοῦ Φωτῆ, φώναξε ὁ πατέρας. Ἐύπνα, μωρέ, νὰ μὴ σοῦ σπάσω τὰ πλευρά.

Τρόμαξε ὁ Νέαρχος κ' ἔτρεξε σάν τὸν τρελλό. Ἡ παρδαλοφυτίλα ξαναγύρισε στὸ τρυγημένο κομμάτι. Τότε ὁ πατέρας πλησίασε κ' εἶπε μετὰ αὐστηρὸ τόνον στὸ Νέαρχο:

— Πήγαινε νὰ μετρήσης πόσα τσαμπιά σταφύλια ἔφαγε ἡ γίδα.

Ὁ Νέαρχος μέτρησε δεκαπέντε τσαμπιά. Τότε ὁ πατέρας ἔκοψε δεκαπέντε τσαμπιά ἀπὸ τὸ ἀμπέλι τους, τᾶβαλε σ' ἕνα καλάθι κ' ἔστειλε τὸ Νέαρχο νὰ τὰ πᾶν στὸ Φωτῆ, πὸν πότιζε μιὰ δομὴ πῶν χαμηλά.

— Νὰ σέβεσαι τὸν κόπον τοῦ γείτονα σου. Καὶ νὰ πληρώνης πάντα τὴ ζημιὰ, εἶπε.

Ὁ Νέαρχος πῆρε τὸ καλάθι μετὰ τὰ σταφύλια καὶ τρεχάτος πῆγε στὸ Φωτῆ.

— Νὰ με συμπαθᾶς, θεῖε Φωτῆ. Ἦτανε δικό μου λάθος πὸν μπῆκε ἡ παρδαλοφυτίλα στ' ἀμπέλι σου. Μέτρησα πὼς ἔφαγε δεκαπέντε τσαμπιά. Ὁ πατέρας με πρόσταξε νὰ κόψω ἄλλα τόσα ἀπὸ τὸ δικό μας καὶ νὰ σοῦ τὰ φέρω. Συγχώρα με, θεῖε Φωτῆ, λέει ὁ Νέαρχος.

—Εὐχαριστῶ, παιδί μου. Ἄλλὰ νὰ προσέχης ἄλλη φορὰ. Τοῦτο νὰ σοῦ γίνη μάθημα. Θὰ πῶ στὸν πατέρα σου νὰ μὴ σὲ τιμωρήσῃ. Μ' ἀρέσει τόσο ἡ φωνή σου ὅταν φάλλῃς στὴν ἐκκλησία.

Ἀπὸ τότε ὁ Νέαρχος ἔκανε ἑκατὸ τὰ μάτια του νὰ προσέχη τὰ γίδια. Καὶ πάντα ὄνειρευότανε τίς μέρες τοῦ ξαπλωμοῦ μὲς τὸ βαρὺ χειμῶνα.

Μὰ ἡ ζωὴ ἔτρεχε. Τὸν ὄρθρο, πρὶν ἀκόμα φθάσῃ ὁ παπὰς στὴν ἐκκλησιά, ὁ Νέαρχος βρισκότανε στὴν πόρτα τοῦ ἱεροῦ. Καὶ τὸ ἑσπέρας ἔμπαινε μαζί μὲ τὸν παπὰ γιὰ τὸν ἑσπερινό. Βοηθοῦσε στὸ καθετὶ καὶ διάβαζε τὰ χοντρά βιβλία τῶν λειτουργγιῶν. Ἔτσι τὸ μάτι του συνήθισε νὰ τρέχη στὶς σελίδες τῶν ἱερῶν βιβλίων.

—Γιατί ὅμως ὁ ξάδερφος ὁ Νικόλας νὰ μπορῇ νὰ γράφῃ ἐπιστολές, νὰ κάμνῃ γραμμάτια καὶ τόσα ἄλλα; ἀναλογιζότανε ὁ Νέαρχος.

Τούτῃ ἡ ἀπορία τοῦτρωγε τὸ μυαλό συνεχῶς. Μόλις ὅμως τραβοῦσε στὸ βουνό μὲ τὰ γίδια ἔσπευσε τὰ γράμματα. Στὰ βοσκοτόπια συναντοῦσε πεντέξη ἄλλα βοσκόπουλα κ' ἀρχίζανε τὸ τραγοῦδι καὶ τὸ παιγνίδι. Ἡ γλυκούλα του φωνὴ ἀντιλαλοῦσε τὰ δίστιχα γύρω. Καὶ τᾶπαιρνε ὁ ἀγέρας νὰ τὰ πάη ὥσπου ἔφτανε τ' ἄθωο τοῦ μάτι: πέρα στὶς λοφοσειρὲς τῶν κρασοχωριῶν καὶ στὸ γαλανὸ παιγνίδι τῆς θάλασσας κάτω-κάτω στὸν κόλπο τῆς Ἐπισκοπῆς.

Ἐνα ἑσπέρας γυρίζοντας στὸ σπίτι εἶδε στὴ γωνιά πάνω σὲ σακκοῦλες σκεπασμένες μὲ σεντόνι τὴν τριχρονη ἀδελφοῦλα νὰ παραμιλᾷ μὲ τὸ θάνατο. Γύρω κάθονταν ὄλοι μὲ σταυρωμένα χέρια καὶ περιμένανε τὸ ξεψύχισμα τοῦ τριχρονίτικου ἀνθοῦ. Τὸ σπίτι εἶχε μιὰ δυσάρεστη ἀποφορὰ. Κι' ὁ ἀγέρας ἦταν βαρὺς σὰν ἀπὸ μέταλλο. Πῆρε ὁ Νέαρχος μιὰ καρέκλα καὶ κάθησε κ' αὐτός. Ἐβλεπε τὸ χλωμὸ κεφαλάκι τῆς ἀδερφῆς νὰ πέφτῃ μιὰ ἀπ' ἐδῶ καὶ μιὰ ἀπ' ἐκεῖ. Τὰ μάτια μισοσθησμένα πότε κοιτούσανε καὶ πότε ἀσπρίζανε. Σὲ μιὰ στιγμή κάρφωσε τὸ βλέμμα της πάνω στὸ Νέαρχο.

—Νέαρχε; εἶπε σθησιμένα.

—Ἀδερφοῦλα μου...! ἀπάντησε ὁ Νέαρχος.

Κι' ἔτσι ὡς κοίταξε τὸ Νέαρχο ξεψύχησε τὸ κορμί.

—Συγχαρῆθηκε, εἶπε πιγμένη ἢ γιαγιά.

Τότε ὁ Νέαρχος χωρὶς νὰ περιμένη σηκώθηκε κ' ἔκλεισε τὰ βλέφαρα τῆς ἀδερφῆς. Ὅστερα ἔγειρε πάνω τῆς κ' ἔμεινε χωρὶς ἓνα λυγμό.

ἌΟ πατέρας σήκωσε τὸ Νέαρχο καὶ τὸν κάθησε στὰ γόνατά του.

—Ὁ Θεὸς ἔτσι θέλησε, εἶπε. Θὰ γίνῃ ἡ κορούλα ἄγγελος καὶ θὰ πάη νὰ ζῆσῃ δίπλα στὸ Χριστό. Ἡ μάνα τὴν περιμένει. Καὶ τούτῃ λαχταροῦσε τὴ μάνα.

VII

Πλησίασε ὁ θερισμός. Ὁ κάμπος καρτεροῦσε νὰ εἰσπράξῃ τὸν ἰδρωτὰ του. Εἶναι μιὰ εὐτυχισμένη στιγμή ὁ θερισμός στὸν κάμπο. Καὶ ἱερή. Ἰερὴ σὰν τὸ δαμάλι καὶ τὴ γέννηση τοῦ πρώτου παιδιοῦ στὴν οἰκογένεια.

ἌΟ πατέρας βλέποντας τὴ θλίψη τοῦ Νέαρχου εἶπε νὰ τὸν στείλῃ πέρα σὲ δουλειὲς τοῦ κάμπου. Ἡ ἀλλαγὴ θὰ τοῦκανε καλό. Καὶ ἦταν πιά καὶ σὲ θέση γιὰ πὸ βαρεῖες δουλειές. Τὰ γίδια θὰ τᾶπαιρνε στὴ βοσκὴ ὁ μικρότερος ἀδερφός.

—Νέαρχε. Εἶσαι τώρα ἐννιά χρονῶν γυιός, λέει ἀποβραδὺς ὁ πατέρας. Θὰ πᾶς λοιπὸν μιστάρι, δουλεῖς ἀπὸ πρωτὸ ὡς τὸ βράδυ σὲ ξένο νοικοκύρη. Θὰ σὲ πάρῃ ὁ θεῖος σου ἀγκαλιάρη στὸ θερισμὸ κάτω στὴν Ἀγροκησιά.

—Τί εἶναι ἀγκαλιάρης, πατέρα;

—Νὰ δένῃς δεμάτια, παιδί μου. Ἔτσι ὄλοι πρωταρχίζουνε. Ὅστερα σιγά-σιγά

μαθαίνουνε τὸ δρεπάνι καὶ γίνονται θεριστές.

Ἡ ομάδα τῶν θεριστῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ θεῖο, ἀδερφὸ τῆς μάνας του, ξεκίνησε γιὰ τὴν Ἀγροκησιά. Εἴκοσι μίλια πεζοὶ τοὺς σκότωσαν τὸ σῶμα. Ὅταν φτάσανε τὸ βράδυ ὁ Νέαρχος ἔγειρε πάνω στὴ σακούλα, σκεπάστηκε μ' ἓνα κουρελιασμένο χράμι καὶ κοιμήθηκε σὰν ἀπολιθωμένος. Τὸ πρωτὶ-πρωτὶ ξύπνησε ἀπὸ τὰ πειράγματα τοῦ θεῖου. Τὰ μέλη του ἦταν πιασμένα σὰ νὰ τὰ δέσανε γύρω-γύρω μ' ἄλυσίδες.

Ἡ ομάδα ξεκίνησε γιὰ τὸ χωράφι μὲ τὰ κριθάρια. Μπροστὰ ὁ θεῖος ἀστειεύ-
τανε κι ἡ καλόκαρδη χωριατιὰ σπαρταροῦσε στὰ γέλια.

Τὰ σπαρτὰ ἐφέτος ἦταν ἐπιτυχία. Ψηλά-ψηλά, μὲ γεμάτο στάχυ, ἀντικρούζανε μὲ παρησία τὸν ἥλιο. Ἐλεγεσ πὼς τὰ χωράφια ἦταν μιά πλάκα χρυσάφι ἀπλω-
μένο στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους.

Ἡ δουλειὰ ἦταν σκληρὴ γιὰ ὄλους μέσα σὲ κείνο τὸ φοβερὸ λιοπύρι. Τυραννικὴ ὁμως γιὰ τὸ Νέαρχο, ποὺ πρωτοδοκίμαζε τὴν πίκρα της. Ὁ ἰδρωτας περιλούζε τὸ μαλακὸ του κορμί. Ὁ κόσμος γύρω ἄχνιζε. Κι ἄχνιζανε καὶ τὰ σωθικὰ τοῦ Νέαρχου.

Δουλέψανε ἐδῶ 14 μέρες καὶ τελείωσε τὸ θέρισμα τοῦ κριθαριοῦ. Μαζέψανε τὰ πράγματα τους καὶ ροβολήσανε πρὸς τὸ τσιφλίκι τῆς Μακεδονίτισσας μὲ τὸ θρα-
ψερὸ σιτάρι.

Τὸ τσιφλίκι αὐτὸ ἐκτείνεται γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι. Ὁ τόπος μὲ τὴν ἀσπι-
δερὴ του ἐκκλησιά καὶ τὰ λίγα κελιά εἶναι μιά ὄαση στὴν ἀπλοχωριά τοῦ κάμπου. Τοῦφες - τοῦφες φοινικόδεντρα δίνουνε μιά γραφικότητα στὸ τοπίο. Κι' ἀπ' ἐκεῖ, ψη-
λά ὡς τὸ ὕψος τ' ἀνθρώπου, σιτάρια γεμάτα στάχυ. Στὸ βάθος τ' ἀχνιστὰ κεφάλια τῶν ἀδεντρων λόφων. Καὶ πέρα στὰ βάθη τῶν βαθῶν τὰ γαλανὰ βουνὰ τοῦ Πεντα-
δάχτυλου.

Στὸ ξεστὸ ἐδῶ κάμπο δουλέψανε, μὲ μιά μικρὴ αἴξηση στὸ μεροκάματο, γιὰ ἄλλες δυὸ ἐβδομάδες. Ξυπνοῦσανε ἀπὸ τὸ χάραμα. Ἐδυνε ὁ ἥλιος κ' ἀκόμα σκλη-
ροδουλεύανε. Τὸ βράδυ στὸ μεγάλο λαβέζι τρώγανε πουργούρι ὀλόγυρα μὲ ἓνα βι-
θλικὸ ὕφος. Ψιλοκουβεντιάζανε κ' ὕστερα ξαπλώνανε σὰν τὰ λιθάρια νὰ κοιμηθοῦν
βαθύτατα τὸν ὕπνο τοῦ δικαίου.

Τ' ἄλλο πρωτὶ θὰ κατεβαίνανε στὴ Λευκωσία. Τελείωσε πιά ἡ περίοδος τοῦ θε-
ρισμοῦ. Ἡ πόλη καρτεροῦσε νὰ γίνουνε οἱ προμήθειες ἀπὸ τίς εἰσπράξεις. Ὁ
χειμῶνας καὶ οἱ ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ δὲ χωρατεύουνε.

—Θὰ δῆς τὴ Χώρα, λέει ὁ θεῖος στὸ Νέαρχο. Μὰ λεφτὰ δὲν ἔχει. Ἐτσι
ἀνῆξερος ποὺ εἶσαι θὰ τὰ σκορπίσης ἄδικα.

—Θὰ δῶ τ' ἀδέρφια μου, λέγει ὁ Νέαρχος.

—Τόσο τὸ χειρότερο. Νά! κ' ἐσύ, νά! κ' ἐσύ, πεντάρια δὲ θὰ σοῦ μείνη. Καὶ
τί θὰ πῶ στὸν πατέρα σου ἐγώ; ἅπαντὰ ὁ θεῖος.

—Ὅπως νομίζεις, θεῖε.

Ἐημέρωσε. Ὁ Νέαρχος εἶχε ἓνα καρδιοχτύπι. Θάβλεπε πιά πολιτεία μὲ ψηλά
σπίτια, κίνηση, μαγαζιά. Τὸ μυαλουδάκι του ἔφτιαχνε ἓνα σωρὸ φανταστικὰ
θαύματα.

Μπήκανε στὴ Λευκωσία ἀπὸ τὴν πύλη τῆς Πάφου. Εἶδε τὰ τεῖχη κ' ἀπόρησε
πὼς οἱ ἄνθρωποι χτίσανε τόσο μεγάλους τοίχους. Γιατί; Δυὸ βήματα παρέκει ἕνω-
νότανε ἡ Φραγκοκλησιά μὲ τὸ ψηλὸ της καμπαναριὸ καὶ τὰ χρωματιστὰ της τζάμα. Δυὸ βήματα πὼ κάτω ἀρχίζανε τὰ μαγαζιά. Στὴν ἀρχὴ μπακάλικά, ἐμπορικά, μα-
γαρεία. Ὅστερα οἱ κομποδρόμοι μὲ τοὺς ὄξεις ἤχους σφυριῶν. Καὶ κόσμος, κόσμος
νὰ σὲ πνίξη.

—Ἀμαξα, φωνάζει ὁ Νέαρχος.

—Πρώτη φορά βλέπεις; τοῦ λείει ἕνας τῆς ομάδας.

—Ναί!

Ἦταν μὰ μαύρη ψηλὴ ἄμαξα μὲ δυὸ ἄσπρα ἄλογα ποὺ καλπάζανε. Ψηλὰ πάνω καθότανε ὁ ἄμαξάς, ποὺ χτυποῦσε τὸν ἀέρα μὲ τὸ καμπόσι. Ἐνας ξηρὸς ἦχος ἀκούετανε ἀπὸ τὴν καμπανέλα νὰ παραμερίση ὁ κόσμος.

—Πῶς εἶναι οἱ πολιτείες! σκεφτότανε ὁ Νέαρχος. Τοῦτο εἶναι χάνι. Πωπὼ ἄμαξια, φορτία, ἄνθρωποι, ζῶα. Καὶ πῶς φωνάζουν, καλέ! Ὅλοι ἔχουν μὰ δυσθυμία. Κεῖνος ἐκεῖ παζαρεύει δυὸ καλάθια αὐγά. Τοῦτος ἐδῶ συζητᾷ πῶς τὰ κοτόπουλα ποὺ πουλᾶνε εἶναι ταῖσμένα γιὰ νὰ βαροῦν. Ὁ ἄλλος κατεβάζει τρεῖς μεγάλα ἄσκιὰ κρασί.

Ἔτσι ὅπως σκεφτότανε τὰ θαύματα τῆς πολιτείας ὁ Νέαρχος τὸν πλησίασε ὁ θεὸς του.

—Θέλεις μαχαλεπί; τοῦ λείει.

—Ὅπως... ὀρίζετε.

Στὸ βαθουλὸ πιάτο σεργίρανε ἕνα ἄσπρο δίσκο, τὸν περιχύσανε μὲ ζάχαρη ἀπὸ μακρουλὸ κουτί πολυτρωτημένο σὰν τὸ κόσκινο, ὕστερα στάξανε λίγο ἀνθόνερο καὶ τελευταῖα κρῖο νερό.

Αὐτὸ τὸ δροσιτικὸ γλύκισμα ὑπῆρξε γιὰ τὸ Νέαρχο εὐδαμονία. Ἦταν οἱ μικρὲς ἀλλὰ ἀξέχαστες χαρὲς τῆς ζωῆς. Καὶ σκεφτότανε πῶς θὰ διηγῆται στ' ἄλλα παιδιὰ τούτη τὴ νέα του πείρα δίπλα στὰ θαύματα καὶ τὴν πολυκοσμία ποὺ εἶδε.

Τὸ δειλινὸ ἢ ὀμίση τῶν θεριστῶν ξεκίνησε γιὰ τὸ χωριό. Τὰ πρόσωπα ὅλων εἶχανε εὐχάριστη νότα. Ὁ γυρισμὸς στὸ σπίτι γεννᾷ τόσα ὠραῖα αἰσθήματα. Ὅστερα καλοδουλέψανε κ' ἔξασφαλίσανε ἕτσι λίγη ἀνετη χειμωνιάτικη ζωὴ.

Περωνώντας ἀπὸ τὴν Κλήρου ἀγοράσανε σφαγμένο ἀρνὶ γιὰ σοῦβλα. Θὰ κάκανε ἕνα γλέντι μὲ ψητὸ στὴν Ἁγία Κορώνη νὰ γιορτάσουνε τοὺς κόπους τοὺς καὶ τὴν ἐπιστροφή τους. Πῆραν κ' ἕνα ἄσκι κρασί καὶ λίγα σαλατικά τῆς ἐποχῆς.

Στὴν Ἁγία Κορώνη τὸ στρώσανε πὰ στὸ χωριάτικο γλέντι. Εἶχανε φτάσει μεσημέρι κατάκοποι καὶ πεινασμένοι. Ἡ μυρωδιὰ τῆς σοῦβλας τοὺς τάραξε τὰ σωθικά.

Ἀφοῦ φάγανε κ' ἤπιανε καλά, ξεπλώσανε στοὺς ἴσκιους τῶν ἐλιόδεντρων νὰ ξεποστᾶσουνε. Ὁ Νέαρχος ἦταν μισοκουμπισμένος στὴν κουφάλα μῆς γέρινης ἐλιάς. Καὶ θαύμαζε τὸ τοπίο. Καὶ θαύμαζε τὸ ξάπλωμα τῶν δουλευτάδων.

Ὁ θεὸς μὰ στιγμὴ πῆρε βελόνα καὶ σπάγγο ἀπὸ μὰ δουλεύετρα καὶ πλησίασε δυὸ θεριστές, τὸν Γιωργῆ καὶ τὸν Στυλλῆ, ποὺ κοιμόντανε στὸν ἴδιο ἴσκιο ράχη-ράχη. Μὲ προσοχὴ ἔραψε τίς βράκεις τῶν δυὸ τῆ μὰ στὴν ἄλλη καὶ γύρισε στὴ θέση του.

—Θεῖε Γιωργῆ, φωνάζει, τὸ γαδούρι σου μπῆκε στ' ἀμπέλι καὶ φωνάζει ὁ δραγάτης, ξύπνα.

—Ἐ Στυλλῆ, τὸ γαδούρι σου ξεπολύθηκε καὶ πῆρε δρόμο.

Οἱ δυὸ ἄνθρωποι στὴ δυνατὴ φωνὴ ξυπνήσανε τρομαγμένοι. Τίναχτήκανε πάνω κ' ὠρμήσανε ἀπὸ διάφορη κατεύθυνση. Μὰ βρεθῆκανε ραμένοι. Γέλια ξεσπάσανε ἀπὸ παντοῦ.

Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ σχολιαζότανε ὥσπου φτάσανε τὸ βράδυ στὸ χωριό.

Τὴν ἄλλη χρονιά ὁ Νέαρχος ξανακατέβηκε στὸν κάμπο μὲ τοὺς θεριστές. Ἦταν μὰ καινούρια ὀμίση μὲ ἄξιο ἀρχηγό. Συζητοῦσε γερὰ καὶ κανόνιζε ψηλὰ μεροκάματα.

Στὸ σταυροπάζαρο τῆς Λευκωσίας μαζεῦονταν οἱ ὀμίση τῶν θεριστῶν. Τὰ γύρω καλντερίμια ἦταν γεμάτα ἄντρες, γυναῖκες καὶ νεαροὺς ἀγκαλιάσθηδες. Σὲ μὰ γωνιά συνήθως στεκότανε ὁ ποιητᾶρης καὶ τραγοῦδοῦσε μὲ τὸν ἰδιότυπο τόνο του τραγοῦδια τῆς ἀγάπης. Ὅλογυρα μαζεῦότανε τὸ ἀνάμιχτο πλῆθος τῶν περιεργων,

πού μ' εϋλάθεια θρησκευτική άκουε τὰ πάθη τῆς αγάπης καὶ τὰ φονικά.

Ὁ Νέαρχος βρισκότανε στὴν πρώτη γραμμὴ. Φοβότανε μὴ στάξῃ κάτι καὶ δὲν τὸ μαζέψῃ τ' αὐτὶ του. Ἐδῶ ἀγόρασε τὸ πρῶτο του βιβλιαράκι. Κι' ἀπὸ τότε μάζεψε ὅπου εὗρισκε τὰ φυλλάδια τῶν ποιητάρηδων. Καὶ καθότανε μονάχος καὶ τὰ διάβαζε ὥσπου νὰ τὰ μάθῃ ἀπ' ἔξω. Ἦταν ἓνα ὠραῖο ὄνειρο ἡ ποίηση μὲς τὸ μυαλό του.

Ἐξω στὰ χωράφια δούλευε σκληρά. Μὰ τ' αὐτὶ του ἦταν καρφωμένο στὰ δίστιχα καὶ τὰ τραγούδια τῶν θεριστῶν. Ἐδενε γρήγορα τὰ δεμάτια νὰ μὴν ξεμακραίνῃ καὶ χάσῃ ἓνα καινούριο στίχο.

—Κι' ὅμως θὰ μπορούσα κι' ἐγὼ νὰ πῶ κάτι, λέει μὰ μέρα στὸν ἀρχηγό. Ἐχω καλὴ φωνή. Καὶ ξέρω ἓνα σωρὸ δίστιχα τῆς αγάπης.

—Ὁ ἀγκαλιάρης δὲ μιλά. Μόνο οἱ θεριστὲς ἔχουνε δικαίωμα, τ' ἀπάντησε ξερά.

Τοῦτο τὸν ἔκανε νὰ σκεφτῇ. Ἄν λοιπὸν μάθαινε νὰ δουλεύῃ τὸ δρεπάνι θάχε δικαίωμα. Κι' ἔνοιθε ἀξίος. Τὸ μυαλό του ἄρπαξε μὲ τὸ πρῶτο. Οἱ μυῶνες του εἶχανε δύναμη κι' ἀντοχή.

Πῆρε τὴν ἀπόφασή του. Ὅταν οἱ θεριστὲς ξεκουράζονταν τὸ μεσημέρι, τοῦτος μὲς τὴν πύρα τοῦ κάμπου ἔπαιρνε ἓνα δρεπάνι καὶ δοκίμαζε. Δοκίμαζε ὥσπου νὰ ξαναρχίσῃ ἡ δουλειά. Ἐνοιθε τὸ χρυσαφὶ καλάμι τοῦ σιταριοῦ νὰ κόβεται μ' ἓνα θεσπέσιο ἦχο. Ὁ ἰδρωτὰς του ἔσταζε στὴ γῆ καὶ ξατμιζότανε ἀμέσως. Τὰ κόντυλα χοχλάζανε.

—Τί κάνεις ἐκεῖ; τοῦ λέει μὰ μέρα ὁ ἀρχηγός. Γιὰ ξεκουράσου, εὐλογημένη, Μπά; Θερίζεις;

—Θερίζω, θεῖε, ξέρω νὰ κρατῶ τὸ δρεπάνι. Νά! ἀπάντησε ὁ Νέαρχος.

Θέριξε λίγη ὥρα μπροστὰ στὰ ἐκπληκτα μάτια τοῦ ἀρχηγοῦ.

—Ἐχεις καλὸ χέρι. Θὰ σὲ κάνω θεριστή. Μὰ ἔχεις δρεπάνι;

—Θ' ἀγοράσω ἂν μοῦ δώσης τὸ μιστὰ μου.

Ὅταν θὰ πᾶμε στὴ Λευκωσία.

Τελείωσε τὸ θέρισμα στὸ Νιοχώρι. Κατεβήκανε ὅλοι στὸ σταυροπάζαρο τῆς Λευκωσίας νὰ βροῦνε ἄλλοῦ δουλειά. Ὁ Νέαρχος πῆρε λεφτὰ κι' ἀγόρασε ἓνα στραφτερὸ δρεπάνι μὲ κόκκινα πλουμῖδια. Τὸ χάιδεψε λίγο σὰ νᾶτανε ἡ μακαρισμένη τριχρονίτισσα ἀδερφή καὶ τὸ φίλησε. Ὅστερα ἔβγαλε τὰ τρία -τέσσερα κουδουνάκια καὶ τὰ φύλαξε στὴν τσέπη του. Τοῦ χτυπούσανε στὰ νεῦρα οἱ μονότονοι ἦχοι τους. Ἐξᾶλλου δὲ θάκουγε τίς κουβέντες τῶν ἄλλων ὅταν τοῦτα κουδουνίζανε δαιμονισμένα.

Τούτη τὴν ἑβδομάδα τοὺς μισθώσανε στὸ τοιφλίμ τῆς Μακεδονίτισσας. Ἦταν ἓνας τόπος πού τὸν ἀγαποῦσε. Καὶ τὸ βράδυ ἐκεῖ εἶχε μὰ ξεκουραστικὴ δροσιά! Κι' ἐφέτος καλοπληρώνανε. γιὰτὶ δυσκολετήκανε νὰ βροῦνε θεριστὲς.

Μιά βραδυά, ὅστερα ἀπὸ τὸ δείπνο, ὁ Νέαρχος ξαπλωμένος πάνω στὰ σακκιά κοιτοῦσε πρὸς τὰ βουνὰ τοῦ χωριοῦ του. Εἶχε ἓνα φεγγάρι ἀσημένιο, πού δημιουργοῦσε εὐχάριστους ὄγκους μὲς τὸ ἄπλωμα τοῦ κάμπου.

Θιμῆθηκε τότε τὸν πατέρα.

Ἦταν πέρυσι τὸν Μάη, προτοῦ πρωτοκατεβῆ στὸ θερισμό. Σύπνησε ὁ πατέρας πρῶτ' αἰφύναξε τὸ Νέαρχο.

—Νέαρχε, θὰ πᾶμε νὰ δῆς κάμπο, πού πεθυμοῦσε.

—Στίς προσταγές σου, πατέρα.

—Λοιπὸν, θὰ πᾶμε στὸ χτήμα μας ἀπάνω ἀπὸ τὴν Ἄλωνα. Ἄπ' ἐκεῖ θὰ δῆς τὸν κάμπο πού φτάνει ὡς τοῦ Μόρφου. Κι' εἶναι τώρα καταπράσινος ἀπὸ τὰ ψηλωμένα σπαρτά.

Τὸ κτῆμα σὸν ἓνα μεγάλο μάτι κοιτοῦσε πέρα τὸν κάμπο ἀπλωμένο σὸν πράσινο φουστάνι. Οἱ γραμμὲς τῶν σχημάτων ἦταν ἀλαφρῆς σὸν τὶς πτυχῆς τοῦ φουστάνιου. Μιά λεπτὴ ἄχνα γαλαζόχρωση ἔμπαινε παντοῦ καὶ χαϊδολογοῦσε τὸ καθετί.

Γύρω τὰ αἰγοκλήματα, σκαρφαλωμένα πάνω στοὺς θάμνους, βαραίνανε στ' ἀσπρολόγημα καὶ ζαλίζανε μὲ τὴ μυρωδιὰ τῶν ἀνθῶν τους.

—Νέαρχε, ἀπὸ τὴ βορεινὴ μεριά ποὺ δὲν ἔπιασε ὁ ἥλιος μάζεψε ἀνθὸ καὶ γέμισε τοῦτο τὸ σακκούλι, λέει ὁ πατέρας.

—Τί θὰ τὰ κάνουμε; ρωτᾷ μὲ τὴ φυσικὴ περιέργεια τῆς ἡλικίας του ὁ Νέαρχος.

—Θὰ δῆς τὸν ἐπόμενο Μάρτη. Θὰ σοῦ δεῖξω ἓνα οἰκογενειακὸ μας μυστικὸ. Πάει ἀπὸ πάππου σὲ πάππο. Τοῦ χρόνου θάρθη ἢ σειρά σου νὰ τὸ μάθης κι' ἐσύ.

ἌΟ Νέαρχος ψήλωσε τὸ κεφάλι του. Ἐνοιωσε πὼς ὁ πατέρας πιά τὸν σέβεται γιὰ νὰ τοῦ πῆ τὸ μυστικὸ. Ἦταν τούτη μιὰ ὡραία στιγμὴ τῆς ζωῆς. Ἀποχτᾶς τὴν πρώτη θέση.

Πέρασε τὸ καλοκαίρι, ἦρθε ὁ τρυγητὸς καὶ ὕστερα ὁ κρεμὸς χειμῶνας. Κι' ἓνα πρωτὸ τοῦ Μάρτη πῆρε ὁ πατέρας τὸ Νέαρχο πρωτὸ καὶ πῆγανε στὶς ἀποθήκες τοῦ κρασιοῦ.

Γύρα ὀλόγυρα ἦταν πιθάκια, φυτεμένα ὡς τὰ μισά. Τὰ τρία στὸ βάθος γεμιστήκανε τὸν περασμένο Ὀχτώβρη. ἌΟ πατέρας ἄνοιξε ἓνα-ἓνα τὰ καπάκια τῶν πιθαριῶν καὶ μὲ τὸ ποτήρι κοίταξε στὸ φῶς ἂν καθάρισε ὀλότελα τὸ κρασί νὰ γίνη σὸν τὸ κρύσταλλο.

ἘΤοτερα ξέπλυνε μὲ τὸ σταμνὶ καλὰ ἓνα ἄλλο πιθάρι. Μὲ τὸ σφουγγάρι τράβηξε καὶ τὴν τελευταία σταγόνα νερὸ ἀπὸ τὸν πάτο. ἘΣπασε μιὰ μικρὴ σταμνοῦλα καὶ στὸ κοίλωμα τῆς κοιλιᾶς τῆς ἄναψε δυὸ-τρία κάρβουνα κι' ἀπάνω τους ἄπλωσε λίγα χαρούπια. Τὰ κατέβασε στὸ νοπλιμένο πιθάρι καὶ σκέπασε τ' ἄνοιγμά του μ' ἓνα παχὺ ροῦχο. Σὲ λίγη ὥρα τράβηξε λίγο τὸ ροῦχο ἔβγαλε τὰ κάρβουνα κι' ἄρχισε νὰ μεταγγίζει τὸ κρασί ἀπὸ τ' ἄλλα πιθάκια. ἘΌταν γέμισε πιά τὸ πιθάρι, ἔδωσε μ' ἓνα σπάγγο ἓνα μικρὸ σακουλάκι μὲ ξεραμένα ἄνθη αἰγόκλημα καὶ τὰ βύθισε στὸ κρασί. Στὸ μεταξὺ ὁ Νέαρχος ἐτοίμασε τὸν πηλὸ γιὰ τὸ κλείσιμο τοῦ καπακιῦ.

—Ἐτοιμος;

—Ἐτοιμος, πατέρα, ἀπαντᾷ ὁ Νέαρχος.

—Χύλωσε τότε τὸ καπάκι. Τοῦτο ποὺ εἶδες εἶναι τὸ πρῶτο μυστικὸ. ἘἘτσι τὸ κρασί ἀποχτᾷ ἄρωμα. Καὶ πουλιέται πὺ ἀκριβά.

ἌΟ Νέαρχος χύλωσε τὸ καπάκι μ' ἓνα μικρὸ δάκρυ στὰ μάτια του. Γινώριζε τὸ πρῶτο μυστικὸ τῆς ζωῆς του. Μύριζε πιά ὁ ἑαυτὸς του ἄντρας.

ἘἘτσι καθὼς τὰ σκεφτόταν τοῦτα στὸ τσιφλίκι τῆς Μακεδονίτισσας τὸν πῆρε ὁ πὺ ξεκουραστικὸς ὕπνος. ἘἮταν ἓνα μαῦρο σύννεφο ποὺ ἔπεφτε στὸ μυαλό του καὶ τὸ σκότιζε.

Τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὴν ἄλλη μέρα συνεχίστηκε ὁ θερισμὸς ὥσπου τελείωσε πιά. Οἱ ὀμάδες κινούσανε πιά γιὰ τὰ χωριά τους φορτωμένες μὲ ψόνια. ἌΟ Νέαρχος ἀγόρασε μιὰ μάλλινη κόκκινη ζώνη, ποὺ τύλιξε μὲ καμάρι στὴ μέση του.

IX

Τὸ μάζεμα τῶν χαρουπιῶν βαστᾷ καμμὰ δεκαπενταριά μέρες. ἌΟ μαῦρος τοῦτος θησαυρὸς τοῦ τόπου τὸν Αὔγουστο πρέπει νὰ τρυγηθῆ, νὰ μπῆ στὶς σακούλες καὶ νὰ σταλῆ στὸ ἐξωτερικὸ. Συναθῶς οἱ ἐργάτες γιὰ τὸν τρυγητὸ τοῦ χαρουπιῦ ἐρχόντανε ἀπὸ τὸν κάμπο τοῦ Μόρφου. ἘἮταν μιὰ στρατιά ἀπὸ ἄντρες καὶ γυναῖκες

σειρά σαν τὰ μερμήγνια. Οἱ ἄντρες κρατούσανε ψηλά κοντάρια, τὰ βαγκλιά, πού χτυπούσανε νὰ πέση ὁ καρπός. Ἄν τοὺς κοιτούσες ἀπὸ μακριὰ θαρροῦσες πὼς κατέβαινε στρατὸς τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Ὅταν ἔφταναν στὰ βουνὰ τῆς Πιτσιλιάς κατηφορίζανε ὕστερα πρὸς τὶς παραλίες τῆς Λεμεσοῦ.

Κάθε χρονιά τοὺς ἔβλεπε ὁ Νέαρχος τούτους τοὺς κονταροφόρους μὰ δὲν ἔτυχε νὰ σκεφτῆ νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ. Ἦταν πιά κουρασμένος ἀπὸ τὸ θερισμὸ στὸν κάμπο. Ἐξάλλου ὄλο τὸν Αὐγουστο τὰ περιβόλια χρειάζονταν πότισμα. Κι' ὁ πατέρας εἶχε πολλὰ περιβόλια, μακριὰ τῶνα ἀπὸ τ' ἄλλο.

Τὴ χρονιά τούτη ὅμως ἓνα τυχαῖο ἐπεισόδιο ἔκαμε τὸ Νέαρχο νὰ φύγῃ κρυφὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ νὰ ἐνωθῆ μὲ τοὺς ὄμιλους, πού πήγαιναν στὸν τριγητὸ τοῦ χωριοῦ. Ἦταν ἓνα χτήμα τους μακριὰ. Τὸ δημόσιο μονοπάτι γιὰ νὰ σὲ πάῃ σ' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πάρῃ μὰ μακριὰ φειδωτὴ διαδρομὴ σὲ πλαγιές καὶ χαμηλώματα. Ὁ Νέαρχος προτιμοῦσε τὸ συντόμι ἀνάμεσα σὲ ἀμπέλια καὶ περιβόλια.

Μιά μέρα πότισε τὸ περιβόλι ἀπὸ τὸ ιδιόκτητο βρυσί. Ἦταν ἓνα πρωινὸ μεθυστικό. Γύρω βασίλευε ἡ εἰρήνη σαν περιστέρι μ' ἓνα κλωνί ἐλιάς. Ξύπνησε στὰ παιδικὰ στήθη ἡ διάθεση τῆς ἀθώας τρέλλας. Τύλιξε τὸ κεφάλι του μὲ τὴν κόκκινη του ζώνη κι ἄρχισε νὰ πηλαᾶ σαν τὸ λεύτερο κατόμι μὲς στ' ἀμπέλια, φωνάζοντας μὲ τὴν ἄναρθρη χαρὰ τῆς τρέλλας. Μιά βοσκοπούλα σὲ διπλανὸ ἀμπέλι ἔκουσε καὶ τρόμαξε. Τὸ κεφαλάκι τῆς ξεμύτισε πάνω ἀπὸ τὰ πράσινα ἀμπέλια. Εἶδε τὴν ἔξαλλη πορεία ἑνὸς κοκκινωσκουφωμένου καὶ παράτησε τὰ γίδια τῆς, τρέχοντας γιὰ τὸ χωριό.

—Πατέρα, φωνάζει, κάποιος φευγάτος μὲ κυνήγησε σαν τὸν τρελλό.

—Νὰ τὸ ποῦμε στὴν ἀστυνομία. Τοῦτο δὰ μᾶς ἔλειψε στὸ χωριό. Νὰ μᾶς κατεβοῦν φευγάτοι. Νάχουμε κι ἱστορίες, ἀπαντᾷ ὁ πατέρας τῆς βοσκοπούλας.

—Τί συμβαίνει, λέει ὁ προεστὸς τοῦ χωριοῦ, ὁ μουχτάρης, πού γύριζε κείνη τὴν ὥρα ἀπ' τὰ περιβόλια.

—Φευγάτος μὲς τ' ἀμπέλια. Τρόμαξε τὰ παιδιά μας μὲ τὶς ἀγριοφωνάρες του.

—Νὰ μὴν ἔχουμε καὶ καμιά... προκοπή, λέει σκεφτικὸς ὁ προεστὸς.

—Ἀμή! Ἔχουμε τὰ κορίτσια μας στὸ βουνό.

Ὁ προεστὸς ἔστειλε εἰδοποίηση στὴν ἀστυνομία. Τὸν τελευταῖο καιρὸ γεμίσανε τὰ βουνὰ φυγόμενους, φευγάτους. Τοῦτοι τρόμαζανε τὸν κόσμον κι ἀπαιτούσανε φαγητὸ καὶ ποτό. Ἦταν κάτι ἀγριόμουτρα, πού μιά φορὰ νὰ τὰ συναντούσες σοῦ κοβότανε ἡ χολὴ γιὰ μῆνες.

Στὸ μεταξὺ μαζεψήκανε κι ἄλλοι χωριανοὶ καὶ συζητούσανε. Εἶχε ὁ καθένας τὴν ἰδέα του πὼς νὰ γλυτώσουνε ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῶν φευγάτων.

—Καλὲ ὁ Νέαρχος ἦταν ὁ ἄγγονας τοῦ Γερόκληρου, λέει ἓνας γέρος περαστικός πού πληροφορήθηκε τὶς ὑποψίες του. Τὸν εἶδα μὲ τὰ μάτια μου. Πέρασε ξυστὰ τὶς δόμες μου. Μωρὲ τί τὸν εἶπατε!

—Ἄ! ἔτσι; σχολιάζει ὁ προεστὸς. Θὰ ἐξηγηθῶ μὲ τὸν πατέρα του. Τί 'ναι αὐτὰ τὰ πράγματα.

Ὁ πατέρας ἦταν σίπι καὶ κάτι διόρθωνε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Νέαρχου. Ὁ προεστὸς μῆχε.

—Ἄ! ἔδῳ εἶναι καὶ τοῦ λόγου του;

—Τί συμβαίνει, προεστὲ μου; λέει ὁ πατέρας.

—Οἱ προκοπὲς τοῦ γιοῦ σου. Τρόμαξε ὄλο τὸν κόσμον μὲ τὰ καμώματά του. Νομίσαμε πὼς ἦταν φευγάτος καὶ εἰδοποιήσαμε τὴν ἀστυνομία. Μὰ δὲν εἶναι, νομπάρε, πράγματα αὐτά!

Ὁ πατέρας τ' ἔκουσε ὅλα. Ὅστερα ἔστειλε τὸ Νέαρχο νὰ φέρῃ νερὸ ἀπὸ τὴ

βρύση. Θά τόν τιμωροῦσε ἀργότερα στήν κατάλληλη ὥρα. Εἶχε τὸ πρόσωπό του συννεφιάσει τόσο πού ὁ Νέαρχος δὲν ἔχασε καιρό. Ἄρπαξε τὴν στάμνα καὶ χάθηξε. Στὸ δρόμο συνάντησε τὸν ἀστυνομικό, πού ζητοῦσε τὸ σπίτι τοῦ πατέρα. Μονομιᾶς παράτησε τὴν στάμνα κι ἔτρεξε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό.

Οἱ ὄμλοι τῶν τρυγητῶν στὰ χαρούπια περνούσανε φιλοτραγουδώντας. Ἐνώθηκε μαζί τους καὶ τράβηξε τὸν κατήφορο πρὸς τὴ Λεμεσό.

Μιστώθηκε μ' ἄλλους σ' ἓνα πλούσιο τῆς Ἐπισκοπῆς. Τὰ χαρουπόδεντρά του ἦταν λίγο πιά ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Ὅλη μέρα τρεῖς-τέσσερις βαγκλίζανε τὰ δέντρα μὲ τὰ μακρὰ κοντάρια γιὰ νὰ στρωθῇ ὁ καρπὸς χάμω. Ὅστερα οἱ γυναῖκες μὲ ἀνασκουμπωμένες τίς ποδιές ἢ μὲ καλάθια μαζεύανε τὸ μαῦρο αὐτὸ χρυσάφι καὶ τὸ κουβαλοῦσανε στὴ γωνιά κοντὰ στὸν ἀμαξητό, ἀμολώντας τὸ πάνω στοὺς μεγάλους σωρούς. Ἄλλοι ἐκεῖ γεμίζανε σακκιά χαρούπια καὶ τὰ στοιβάζανε σὲ σειρές.

Τὸ βράδυ ὄλοι κοιμόντανε στὴ μεγάλη αὐλὴ τ' ἀφεντικῶ.

Τὴν τελευταία βραδυὰ ὁ Νέαρχος ὄνειρεύτηκε ἓνα παλιὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν πατέρα. Ἦταν στίς ἀποθήκες τοῦ κρασιοῦ. Ὁ πατέρας ἀνοίξε ἓνα πιθάρι καὶ πήρε μὲ τὸ ποτήρι λίγο κρασί. Τὸ ψήλωσε στὸ ὕψος τῶν ματιῶν του καὶ τὸ κοίταξε στὸ φῶς.

—Τί κόκκινο πράμμα καθαρὸ εἶναι! λέει ὁ πατέρας καὶ ἀνοίξε λίγο τὸ σκυθρωπὸ καὶ σκληρὸ του πρόσωπο.

—Εἶναι διαλεχτὰ τ' ἀμπέλια μας, πατέρα, συμπληρώνει ὁ Νέαρχος.

—Δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ, ἀπαντᾷ ὁ πατέρας. Ἔχουμε κι ἄλλο οἰκογενειακὸ μυστικό. Μὲ καρποὺς τῆς βερβερισιάς. Μαζεύεις τοὺς μαῦρους σὰν τὰ μερσινόκοκκα καρποὺς στὰ τέλη φθινοπώρου. Τοὺς σίφεις σ' ἓνα ἀγγεῖο, ρίχνεις λίγο κρασί, καὶ ξανασίφεις καὶ περνᾷς ὄλο τοῦτο ἀπὸ σακκούλι.

Ὁ Νέαρχος ξύπνησε. Ἦταν ὥρα νὰ ξεκινήσουνε γιὰ τὸ χωριὸ οἱ ὄμλοι. Περάσανε πιά δεκαπέντε μέρες. Πῆρε, λοιπόν, τὰ μιστὰ του καὶ γύρισε στὸν τόπο του μὲ μιὰ ἀγωνία στὸ στήθος.

X

Μιά μέρα ὁ πατέρας γύρισε σπίτι μ' ἓνα δυνατὸ τούρτουρο. Νόμιζες πὼς ὁ κραδερός βοριάς περνοῦσε μὲς τὸ χορμί του καὶ τὸ ἀναστάτωνε. Τὸ πρόσωπό του ἦταν κομμένο μὲ βαθιεῖς ρυτίδες. Τὸ στήθος δύσκολα ἀνάνπνεε.

Τὸν ρίξανε στὸ κρεβάτι καὶ τὸν σκεπάσανε μὲ πολλὰ ρούχα. Σὲ λίγο σταμάτησε τὸ τούρτουρο κι ἄρχισε ἓνας δυνατὸς πυρετὸς πού τοῦ πλάκωσε τὴ σκέψη καὶ τὴν ἔκανε σὰν πετάμενο στὸ δρόμο χαρτί. Κι ἄρχισε τὸ παραλήρημα.

Ἦ γιαγιά, ἢ μαμὴ, ἔστειλε τὰ δυὸ μεγάλα παιδιὰ νὰ πᾶνε στὴ Λευκωσία γιὰ γιατρό.

Ὁ Νέαρχος καθότανε ἀπάνω στὰ σακκιά ἀντίκρου στὸν ἄρρωστο πατέρα. Εἶχε μιὰ ἔκφραση ταπεινωμένη σὰν τοὺς ἀγίους στὸ εἰκονοστάσι. Εἶχε γευτῆ τὴν δρφάνια ἀπὸ μάνα. Φοβότανε τώρα νὰ χαθῇ ὁ ἴσχιος τοῦ πατέρα πού προστατεύει. Ἦ πάλι ὅμως τοῦ πατέρα ἦταν ἀνησυχητικὴ. Σὰ νὰ προσπαθοῦσε νὰ ἀναπνεύσῃ μέσα ἀπὸ τὴν τανάλια δυὸ σφιχτῶν χειρῶν γύρω στὸ λαιμό του.

Τὸ ἀπόγευμα πέρασε δύσκολα καὶ μπῆκε τὸ τρομερὸ βράδυ μὲ τὴ σκοτεινιά του. Γύρω τὰ πάντα ἠσυχάζονε καὶ μὲ τῆς ἀντίθεσης τὴ δύναμη σοῦ δείχνουνε πὸ φανταχτῆ τὴ δική σου ἀγωνία. Ἐξᾶλλου ἡ ἀρρώστεια τὸ βράδυ χειροτερεῖ γιὰ ν' ἀρχίσῃ ἓνα ἀνάσασμα τίς πρωινὲς ὥρες.

Τὰ μεσάνυχτα πῆρε ἓνας ὕπνος σὰν τὸ φτερὸ τὸ Νέαρχο, πού ἔξακολουθοῦσε

νάνα καθισμένος στα σακιά και να κοιτάζει τόν πατέρα. Στόν ύπνο εκείνο είδε κάτι άγριοποδες ξυλοκόπους να πριονίζουνε τόν πλάτανο και να τόν ρίχνουε στο χάμα. Τούτο τὸ πέσιμο τρανταξε τόν τόπο κι άπλωσε ένα σίφωνα σκόνη και λίγο πόνο στα μάτια πού παρακολουθούσανε. Πέντε άποβλάσταρα, μικρά πλατανόπουλα, φιλοπρασινίζανε γραμμή στόν ίσκιο του. Μὲ τὸ πέσιμό του τὰ τσαλάκωσε σάν στάρια όταν κυλιστῆ ξαπόλυτο δαμαλάκι στο χωράφι.

Εύπνησε ὁ Νέαρχος μὲ τ' ὄνειρο αὐτό, π' ἄφησε στη γλώσσα του λίγη πίκρα. Γούλωσε τὰ μάτια κι είδε τόν ἀνήσυχο πατέρα ἑλαφρά μελανιασμένο ν' ἀναπνῆ δύσκολα.

—Πατέρα, φώναξε ὁ Νέαρχος.

—Μμ!

—'Εδῶ εἶμαι.

—Μμ.

'Εξω ἄρχισε νὸ ὀρθοίξει μὲ κείνο τὰ κρυερό μισόφωτο πού σου γεννᾷ τὴν ἔλπιδα τοῦ φωτός κι ἔτσι τὸ ἀνέχεσαι. Λίγο χωριὸ εἶχε ξυπνήσει γιὰ ἐπείγουσες πρῶινές δουλειές.

'Η γιαγιά, ἡ μαμὴ, μὲ δυὸ στενοὺς συγγενεῖς μπήκανε.

—Καλημέρα, Νέαρχε, λέει ὁ ἕνας.

—Καλημέρα σας, ἀπαντᾷ ὁ Νέαρχος 'καὶ σηκώνεται μουδιασμένος ἀπ' τὸν καθιστό ὕπνο.

—Πήγαινε νὰ φᾶς, σοῦ λέω, λέγει, ἐπιταχτικά και λίγο θυμωμένα ἡ γιαγιά.

—Δὲν πάει τὸ φαί κάτω στο λαμό μου, ἀπαντᾷ ὁ Νέαρχος.

—Νὰ τὸ σπρώξεις μὲ τὴ θέλησή σου. Ὅλη τὴν ὥρα νερό, πού θὰ πᾶη ἡ ὑπόθεση; Νᾶχουμε κι ἄλλους ἀρρώστους;

—Θεῖά μαμὴ, ἐπεμβαίνει ὁ ἕνας συγγενής, εἶναι βαρὺ ὁ Κωνσταντίνος. 'Αμφιβάλλω ἀν θὰ τὸν φτάση γιαιτρός.

—Τί θὰ γίνη!

—Νὰ στείλεις νὰ γυρίσουνε τὰ παιδιά. Λιγοστεύουε και τὰ δίχως λόγο ἔξοδα.

—Νὰ πάω, γιαγιά, λέει ὁ Νέαρχος.

—Μὰ τρεχάλα, παιδάκι μου.

'Ο Νέαρχος πῆγε κοντὰ στόν πατέρα. Τὸν κοίταξε μὲ τὸ δέος τοῦ παιδιοῦ, φίλησε τὸ χέρι του κι ὕστερα ἔβγαλε τὶς τριμένες ποδίνες, πού τὸν δυσκολεύανε, και πῆρε τρεχᾶτος τὸν δρόμο γιὰ τὴ Λευκωσία.

'Ο ἄνεμος ἔτρεχε δίπλα τοῦ Νέαρχου στο ροδόλημά του πρὸς τὴ Λευκωσία. Τὰ βουνὰ γύρω χορεύανε στα δακρυσμένα κι ἄϋπνα μάτια του σάν ρουχικά πού τὰ κρεμάξεις ἀντίκου σὲ δυνατὸ ἀγέρα. Οἱ κορυφές τους ἀρχίσανε νὰ τρεμοπαίζουνε στὶς πρῶτες μακρινές ἀχτίδες. Στα ψηλώματα πὰ ξεχώριζες οἱ γραμμὲς κι' οἱ ἴσκιοι νὰ παίρνουε διάφορο βάθος. Τὰ χαμηλώματα ὅμως ἦταν σκεπασμένα μ' ἕνα βαρὺ μαῦρο ροῦχο.

Τὸ ροδόλημα μὲ τὴν ἔντασή του ἔκανε τὸ Νέαρχο νὰ ξεχάση λίγο. 'Ἰχνη ἐλπίδας μπαινοβγαίνανε στὴν ψυχὴ του ἀπὸ κάποια ἀξεχώριστα περῶματα. 'Η θεῖα ἐπέμβαση εἶναι πάντοτε ἔτοιμη στὴν ὥρα της. Παίρνει τὴ βουλιαγμένη ψυχὴ σ' ἕνα μεταξωτὸ σεντόνι και τὴν ἀνεβάζει πρὸς τὶς κορυφές.

Κάπου τὸ μεσημέρι ὁ Νέαρχος ἔφτασε στὴν ἐκκλησία τ' Ἀρεδιοῦ. Στὸ πηγάδι κοντὰ ἦταν ὁ ἀδερφός, πού ἐτοιμαζότανε νὰ συνεχίση τὸ δρόμο.

—'Αδερφέ, φώναξε ὁ Νέαρχος. Γύρισε.

—Πέθανε ὁ πατέρας;

—Πεθαίνει ὁ πατέρας.

Κλάφανε κι οί δυό ἡσυχά σάν ἰσχνές ἀπὸ τὸ καλοκαίρι μικρὲς βρουσοῦλες. Ὅστε-
ρα πήρανε τὰ βαριά τους πόδια κι ἄρχισαν ἕνα ξεψυχισμένο ἀνέβασμα πρὸς τὸ χωριό.

—Ἐχεις φάει; λέει ὁ μεγαλύτερος ἀδερφός στὸν Νέαρχο.

—Δὲν ἔχω ὄρεξη. Ξέχασα ἐξάλλου, τ' ἀπαντᾷ.

—Πάρε λίγο ψωμί κι ἐλιές.

—Δὲ θέλω. Τὸ στόμα μου εἶναι πικρὸ καὶ μονάχα νερὸ δέχεται, τοῦ ἀπάντησε ὁ Νέαρχος.

Φτάσανε τὰ δυό ἀδέρφια στὰ «Σπίτια τοὺς Παπάδες», μιά ἡσυχὴ τοποθεσία, καὶ
Ξαπλώσανε νὰ ξεκουραστοῦν μέσα σὲ κεῖνο τὸ πηχτὸ σκοτάδι. Ἡ ψυχὴ τους δὲν
ξεχώριζε πιά φῶς.

Ὁ Νέαρχος κρατοῦσε ἕνα κομμάτι ξερόκλαδο κι ἔγραφε χάμω τὴν πίκρα τῆς
πέρας του. Ἀνακάτεψε κι ἀνακάτεψε τὸ χῶμα κι ἔβλεπε τὴν ὀρφάνια του. Ἀνα-
κάτεψε ξανά κι ἔβλεπε χαμένο ὄνειρο τὰ γράμματα καὶ τὸ σχολεῖο. Καὶ τώρα ἀρ-
χίζει ἡ μεγάλη στιγμή. Τὸ πέσιμο τῶν πάντων.

—Τρέμεις τὴ ζωὴ, ἀδερφέ; λέει ὁ Νέαρχος. Ἡ... κοιμᾶσαι.

—Δὲν κοιμᾶται. Μετρῶ τὴ ζωὴ καὶ συλλογίζομαι πῶς θὰ τὴ βολέψω, τοῦ ἀπαν-
τᾷ ὁ ἀδερφός.

—Ἄν ἔμεινε ἀκόμα λίγα χρόνια ὁ πατέρας νὰ μεγαλώσης ἐσὺ ὁ πρῶτος...

—Θὰ τῶθελα κι ἐγώ. Μά... οἱ δυό μας θαρρῶ θὰ ταχτοποιήσουμε τὴ ζωὴ.

—Μακάρι.

—Ἡ εὐχὴ τῶν γονιῶν μας.

—Κι ὁ Θεός.

—Ἀμήν, εἶπανε κι οἱ δυό καὶ σηκωθήκανε.

Ἦταν πιά περασμένα μεσάνυχτα καὶ τὸ κρῶ φαλλίδιζε τὰ ἀγόρια κι ἔμπαινε
ὡς τὸ κόκκαλό τους. Ἔτσι ὑποχρεωτικά τ' ἀνέβασμα γινότανε πρὸ γοργό.

Μὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου μπήκανε στὸ ξυπνημένο χωριό. Τὸ σπίτι ἦταν ἀνοιχτὸ
κι ὁ νεκρὸς πατέρας ἔτοιμος γιὰ τὴν τελευταία του κατοικία. Ὁ ἀγέρας τοῦ σπιτιοῦ
εἶχε γιὰ τελευταία φορὰ τὸν ἴσκιό τοῦ πλαταμοῦ, ἔστω καὶ πεσμένου. Ὅστερα ἀπὸ
δυό στιγμὲς θ' ἀδειάζε.

XI

Ἡ ὀρφάνια στένεψε τὸν ὀρίζοντα τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ γαμμή, ἡ μαμμή, κουράστηκε
ἀπὸ τὰ χρόνια. Ὅστερα τὸ σπίτι ἤθελε ἕνα μοχλὸ νὰ διευθύνῃ καὶ νὰ συντονίσῃ.

Ὁ φίλος τοῦ πατέρα, ὁ Γιώργης, σκέφτηκε τὴν κατάσταση κι ἀποφάσισε νὰ ἐνώ-
σῃ τὰ δυό σπίτια καὶ νὰ διευθύνῃ ὅλες τὶς δουλειές. Εἶχε κι αὐτὸς χτήματα. Ἦταν
ἐξάλλου μιά εὐκαιρία νὰ προσιάνῃ τὸ ἔδαφος γιὰ τὸ πάντρεμα τῆς πρῶτης του κό-
ρης. Σὲ ἕξι - ἑπτὰ χρόνια ὁ Πετροῦς, ὁ μεγάλος ἀδερφός τοῦ Νέαρχου, θάταν σὲ
ἡλικίαν γάμου, φτασμένο πιά παλληκάρι. Ἡ πρώτη κόρη τοῦ Γιώργη ἦταν δὲν ἦταν
δυό - τρία χρόνια νεώτερη ἀπὸ τὸ Νέαρχο. Μὰ τὸ δέσμο δὲν ἀργεῖ στὴ γυ-
ναίκα. Κοιμᾶται σήμερα ἀσουλούπωτο κορίτσι καὶ ξυπνᾷ πρῶτ-πρῶτὴ σχηματισμένη
γυναίκα, γεμάτη χυμὸ καὶ πρόκληση.

Στοὺς τέτοιους συνεταιρισμοὺς συνήθως κερδίζει περισσότερα κείνος ποὺ βάζει
τὸ μυαλό. Τὰ χέρια καὶ τὸ χτήμα εἶναι οἱ βάσεις τῆς παραγωγῆς. Τὸ μυαλό
εἶναι ἡ ταχτοποίηση καὶ τὸ μοίρασμα. Κι' ἐδῶ ἀκριβῶς χάνει τὴ μύτη του ὁ διάλογος.

Σκοτώνανε τὸ σῶμα στὴ δουλειὰ ὁ Πετροῦς καὶ ὁ Νέαρχος. Ἐπρεπε νὰ σώσουν
τὴν περιουσία τους. Νοιώθανε τὴν ἀδικία στὶς μοιρασιές μὰ ἡ ἡλικία τους δὲν τοὺς
ἐπέτρεπε πρωτοβουλίες καὶ ἀνεξαρτησίες.

—Νέαρχε, νὰ πᾶς στὸ περιβόλι τῶν Ἀγριδιῶν, φώναξε ἡ γιαγιά ἕνα πρωῖνό. Εἶναι ἔντεκα συνιδιοχτῆτες στὸ νερό. Καιρὸς εἶναι νὰ τὸ βάλετε στ' αὐλάκια καὶ νὰ ποτίσετε. Τρέξε καὶ θὰ ξεράνη τὸ περιβόλι μας.

Ὁ Νέαρχος πῆρε ἕνα κριθαρένιο παξιμάδι, ὅσο νὰ γελάση τὴν πείνα του τὸ μεσημέρι, καὶ τράβηξε πρὸς τ' Ἀγριδία.

Τὸ περιβόλι τους ἐδῶ ἦταν ἕνα πλούσιο χτῆμα. Ἐβγαξε τὸ πὸ εὐγευστο φασόλι. Τὸ ποτάμι ἦταν χαμηλὰ κι' ἔπρεπε νὰ βγάλουν τὸ νερὸ στὸ κοινὸ αὐλάκι κι' ὕστερα νὰ τὸ πᾶνε γιὰ πότισμα στὰ διάφορα περιβόλια.

Κάλεσε, λοιπόν, ὁ Νέαρχος τοὺς ἔντεκα συνιδιοχτῆτες. Μάταια ὅμως περιμενε ὡς τ' ἀπόγεμα νὰ φανοῦν. Γύρισε κι' εἶδε τὸ περιβόλι ποὺ ἄχνιζε στὸν πυρετὸ τῆς δίψας. Τοῦ φάνηκε μὰ στιγμὴ πὼς οἱ κλάδοι τῶν δέντρων τοῦ νεύανε παρακλητικὰ. Ξεχώρισε πὼς κάτι φυλλάκια ἀναμικὰ παίρνανε χροῶμα χρυσαφί ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χυμῶν καὶ τὸ καφάλωμα τοῦ ἡλιου. Δυπήθηκε τὸ περιβόλι ὁ Νέαρχος. Δὲ μίλησε μέσα του ἡ περιουσία. Μίλησε ἡ ψυχὴ τοῦ περιβολιοῦ, μὰ ψυχὴ συγγενικὴ μὲ τὴ δική του, ἀγνή καὶ χωριάτικη, γεμάτη ὑγεία σὰν τὸ βουνίσιο νερὸ, καθαρισμένο ἀπὸ τόσα στρώματα γῆς.

Ἔστερα ξύπνησε τὸ πείσμα. Τοῦτο τὸ ὄρεινὸ πείσμα δίνει μὰ τόνωση ν' ἀντέξη ἡ ψυχὴ σ' αὐτὰ τ' ἄγωνα βουνά. Μπορεῖ πολλὲς φορὲς νὰ βλάφτη μὰ δίχως του πὼς θεί φτιάξης κάθε λίγο μὲ κόπο δόμες, νὰ κουβαλήσης χῶμα, νὰ φυτέψης καὶ νὰ περιμένης νὰ ζήσης;

—Ἐ! δὲ γυρνῶ στὸ χωριὸ ἄπραχτος. Ν' ἀφήσω τέτοιον περιβόλι πρᾶμμα νὰ τὸ φάη ἡ δίψα καὶ νὰ τὸ κἀνη καύκαλο; Θὰ φέρω τὸ νερὸ νὰ τὸ δροσίσω, λέει ὁ Νέαρχος καὶ χτυπᾷ τὴν παλάμη του στὸν κορμὸ μιᾶς χρυσομηλιάς.

Κατέβηκε πρὸς τὸν ποταμὸ κάπου πεντακόσια μέτρα μακρὰ ἀπὸ τὸ χτῆμα. Ἄρχισε νὰ κουβαλᾷ πέτρες καὶ νὰ χιτῆ ξερότοιχο. Ἐβαξε τὴ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη τὶς μεγάλες πέτρες καὶ τὶς στερέωνε ἀναμεταξὺ τους μὲ μπηχτὰ λιθαράκια. Στὸ μέσο τοῦ ξερότοιχου ἄφησε μιὰν τρύπα νὰ περνᾷ τὸ νερὸ. Ἔστερα κουβάλησε φτέρες κι' ἔνωσε τὸν ξερότοιχο. Ζύμωσε πηλὸ κι' ἔχρισε γύρω καὶ γύρω τὸν ξερότοιχο, ἕνα ξερότοιχο δυὸ μέτρα ὕψος καὶ πέντε μέτρα πλάτος.

Ὁ ἰδρωτας σύγκραψε τὶς μασχάλες τοῦ Νέαρχου. Τὰ πόδια του χοχλάζανε ἀπὸ τὴν κούραση σὰν νὰ πατοῦσε σὲ πυρωμένα καρφιά. Ἡ ψυχὴ του ὅμως πῆρε μὰ ἀνάταση σὰν νὰ λευτερώθηκε ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς τύψης.

Ὅταν πρωταρχίσανε σὲ λίγο οἱ ἴσκιοι ν' ἀπλώνουνε τὰ πανιά τους στὸν ἀγέρο ὁ Νέαρχος γύρισε στὸ περιβόλι. Κάθησε ἀκουμπιστὸς στὸ κορμὸ μιᾶς χρυσομηλιάς καὶ χαμογέλασε γιὰ τὸν ἀγώνα του. Ἔστερα ἔνοιωσε τὴν πείνα στὸ στομάχι. Ἦταν ἕνα αἶσθημα αὐτὸ ποὺ κυλιότανε μὲς τὴν κοιλιά του σὰν παιδάκι στὸν ἄμμο.

Γύρισε κοὶ κοίταξε τὸ περιβόλι. Ὁ καρπὸς τῆς χρυσομηλιάς κτριόισε μὲ κάτι κόκκινα μάγουλα ποὺ καὶ ποῦ. Καὶ κοίμησε μὲ τὸν καρπὸ αὐτὸ τὴν πείνα του. Ἔστερα ξάπλωσε φαρόδς πάνω στὴ γῆ καὶ κοιμήθηκε μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμπισμένο σὲ ἕνα λιθάρι ἀδωγτὸ τοῦ ποταμοῦ.

Ὁ ἕπνος ποὺ κατέθηκε στὰ μάτια του ἦταν ἡρεμος σὰν τὰ μάτια τῶν βωδιῶν. Εἶδε τὰ φασόλια ὀλάσπρα καὶ μεγάλα νὰ τόσα δά! νὰ γεμίζουν τὸ κόσκινο. Κάμποσα μάτια ὀλόγυρα κοιτάζανε τὸ γλυκὸ τοῦτο ὄσπριο μετρώοντας τὴ γλύκα του. Ἀνάμεσα στὰ μάτια αὐτὰ ἦταν καὶ τὰ μάτια τῆς μητέρας καὶ τοῦ πατέρα.

—Κάντε πίσω, λέει μιὰ βαρεῖά φωνή.

—Καλά, παπιουλὴ, μὴ σπρώχνεις, τ' ἀπαντοῦν δυὸ ἄθῶα μάτια.

—Δὲν εἶναι γιὰ μένα. Εἶναι γιὰ τὴν τριχρονίτικη ἐγγονή, ποὺ τρελλαίνεται

για φασόλια, ξαναλέγει και προχωρεί.

Μη σφήγκα πρωινή ξύπνησε τὸ Νέαρχο. Ἐίχε φέξει καλά, μὰ ἡ κούραση τοῦ δυσκόλευε τὴν πρωινή αἴσθηση. Πετάχτηκε στὰ πόδια του, ἔτριψε τὰ μάτια, τέντωσε λίγο τὶς ἀρθρώσεις του κ' ἔτριξε πρὸς τὸν ξερότοιχο.

Ἐίχε πὰ ὁ ξετότοιχος στεγνώσει. Τότε ἔκλεισε τὸ ἀνοιγμα, π' ἄφηγε νὰ περνᾷ τὸ νερό. Σὲ λίγο τὸ νερὸ ψήλωσε καὶ μπῆκε στ' αὐλάκι. Ἦταν μιὰ μεγάλη στιγμή. Τὸ μάτι τοῦ Νέαρχου ἀστράψε. Μὰ σ' ἓνα-δύο μέτρα ἡ ροὴ σταμάτησε. Τ' αὐλάκι ἦταν γεμάτο πέτρες καὶ ἄλλα ὕλικα ποὺ μποδίζανε τὴ ροὴ τοῦ νεροῦ.

ἘΝεάρχος πῆρε μιὰ ἀνάσα κ' ἄρχισε νὰ καθαρίζῃ τ' αὐλάκι. Ἦταν ἓνα αὐλάκι πεντακόσια μέτρα μάρκος. Ἐπερσινὸς χειμῶνας ἦταν πολὺ βαρὺς κ' ἔφερε ἓνα σωρὸ χῶμα καὶ πέτρες στὸν χῶρο τοῦτο.

Τὸ καθάρισμα προχωροῦσε. Ὡς τὸ μεσημέρι τὸ νερὸ ἔφτασε στὰ μισὰ τῆς πορείας. Τὸ μάτι τοῦ Νέαρχου μετροῦσε τὴν ἄλλη ἀπόσταση.

—Ὡς τὸ βράδυ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ θὰ ρίξω τὸ νερὸ στὸ περιβόλι, ψιθύριζε.

Κοντὰ στὸ δειλινὸ ἔνοιωσε μιὰ ζάλη νὰ χτυπᾷ στὰ δεξιὰ τοῦ κεφαλιοῦ του καὶ νὰ γέρονι τὸ χορμὶ του ἀριστερά. Ἀκούμπησε σ' ἓνα ὄχτο καὶ κρατήθηκε. Ὅποτερα κάθησε δίπλα στὸ νερὸ κ' ἄρχισε μὲ τὶς ἀνοιχτές του παλάμες νὰ δροσίξῃ τὸ κεφάλι.

—Πεινάω τὰ ἔρμα. Ἐἶναι ἡ δεύτερη μέρα δίχως φαί. Τί νὰ σοῦ κάνουνε τὰ χρυσόμηλα! Γεμίζουν τὸ στομάχι καὶ τίποτε ἄλλο, ψιθύρισε.

Ὅποτερα ἀνέθηκε στὸ περιβόλι καὶ ξαναγέμισε τὸ στομάχι του μὲ τὸν χρυσαφὶ καρπὸ. Κάθησε λίγο στὴ λεία κ' αὐγωτὴ πέτρα, ποὺ χρησιμοποιοῦσε γιὰ προσκεφάλι, καὶ ξαναγύρισε σὲ λίγο στὴ δουλειά.

Μεΐνανε δέκα μέτρα τόπος νὰ καθαριστῇ. Ἦ ἀγωνία πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἔργου σφίγγει περισσότερο τὴν καρδιά. Μὰ οἱ ἴσκιοι πέσανε βαρνοί. Τὸ κουρασμένο μυαλὸ βάρθνε περισσότερο τοὺς ἴσκιους. Μιὰ νάρκωση κοικούλωσε γύρα τὴν πλάση. Τὸ δροσερὸ ἀγεράκι φύσηξε κ' ἔκανε τὸν κόσμο νὰ ξεχάσῃ τὴν πύρα τῆς μέρας καὶ νὰ γείρη στὸν ξεκουραστικὸ ὕπνο. Ἐποσχότανε μιὰ εὐχάριστη νύχτα.

ἘΝεάρχος σιγὰ-σιγὰ ἄπλωσε τὸ σῶμα δίπλα στ' αὐλάκι. Κι' ὕστερα ἄφησε τὰ πάντα στὸ ἔλεος τοῦ ὕπνου.

Ἐἓνα μαῦρο φίδι πέρασε δίπλα στὸ κοιμισμένο σῶμα καὶ προχώρησε πρὸς τὸ νερό. Σὲ λίγο ἓνας σκαντζόχοιρος μὲ τ' ἀγκαστὸ μαλλί του διαβαίνοντας εἶδε τ' ἀνοιχτὸ χέρι τοῦ Νέαρχου, συλλογίστηκε ἔντιμα καὶ προχώρησε τὸ δρόμο του. Μόνον μιὰ κατσαρίδα ἔκοβε βόλτες στὰ λερωμένα ροῦχα τοῦ κοιμισμένου.

Πρωτὶ-πρωτὶ ὁ Νεάρχος ξύπνησε μ' ἓνα εὐχάριστο αἶσθημα στὰ χεῖλη του. Ἦ ἀναμονὴ τοῦ τέλους ἐτοίμαζε τὴ γλῶσσα τῆς. Γύρισε κ' εἶδε δίπλα τὸ νερὸ νὰ σφιφογνοίξῃ καὶ νὰ ἀναδίνῃ φουσκαλίδες σὰ ματάκια ποὺ νεύουνε σὲ χορὸ. Πετάχτηκε ἀπάνω κ' ἄρχισε μὲ νευρικὸ ρυθμὸ νὰ καθαρίζῃ τ' αὐλάκι.

Σὲ λίγη ὥρα τὸ νερὸ ἔμπαινε θριαμβευτικὰ στὸ περιβόλι. Ἦταν ἓνας ρυθμὸς, ὁ ρυθμὸς τῆς ἐπιστροφῆς στὸ σπῆτι ἐνὸς ξενητεμένου ἀδερφοῦ. Ἦ γῆ τοῦ περιβολιοῦ ρουφοῦσε σὰν ἐρωτευμένη γυναῖκα τὸ νερὸ, ψιθύριζε κ' ἄνοιγε χίλιες φουσκαλίδες ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Ἐτόπος ριγοῦσε.

ἘΝεάρχος διεῦθνε ἐδῶ κ' ἐκεῖ τὸ νερό. Ὡς τὸ μεσημέρι παραπότισε ὅλη τὴ γῆ του. Τὴν ἔλουσε σ' ἓνα βαθὺ καστανὸ χροῖμα. Στάθηκε στὸ μέσο καὶ τὴν καμάρωσε ἓνα γύρο. Ὅποτερα γονάτισε καὶ φίλησε τὸ ποτισμένο χῶμα.

—Αἰώνια γῆ τῶν πατέρων μου, εἶπε.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Ὁρολόιο, μὲ ὅλες ἐκεῖνες τὶς θαυμαστὰς πράξεις τῶν Ἀγίων, ὑπῆρξαν μὴ ἐξαίσιος τροφή στὸν πρωτοξυπνημένο Νέαρχο. Ἡ ψυχικὴ δύναμη κ' ὁ πλοῦτος αὐτῶν ὄλων, ποὺ θυσιαστήκανε γὰ μὴ μεγάλη ἰδέα, σὰν τὴν Ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, δὶνανε νόημα στὴ ζωὴ του. Πόσες φορὲς δὲν εἶχε ὄνειρευτῆ Ἀγγέλου νᾶρχωνται μὲ κατακόκκινες νεφέλες νὰ τὸν ἀρπάξουν καὶ νὰ τὸν παίρνουν μακριά! Δυὸ-τρεῖς φορὲς ἔβλεπε ὑπέργεια φῶτα κάπου μὲς τὰ θάμνα καὶ ὄνειρευότανε νὰ βρῆ ἄγιες εἰκόνες ἢ ἅγια λείψανα. Τ' ὄνειρό του ἦταν ν' ἀγωνιστῆ μὲ τοὺς πειρασμοὺς τοῦ Σατανᾶ καὶ νὰ βγῆ νικητῆς ἐξασφαλίζοντας τὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν.

Γι' αὐτὸ τάχθηκε νὰ ὑπηρετῆ τὴν ἐκκλησία δίπλα στὶς ἀγροτικὲς του δουλειές. Κάθε Κυριακὴ καὶ μεγάλη γιορτῆ πήγαινε μὲ τὸν ἱερέα τοῦ χωριοῦ κ' ἓνα ἄλλο παιδί στὴ ζήτεια γύρω στὰ Πιτσιλοχώρια. Τότε θὰ χιζῆκανε ἓνα μεγάλο ναὸ γιὰ τὴν Παναγία τοῦ Ἀγροῦ. Ἐπρεπε, λοιπόν, νὰ γυρίζουνε τὰ χωριά καὶ νὰ μαζεῖουνε σὲ εἶδος τὴν προσφορὰ τῶν πιστῶν. Φτάνανε μὲ τὸν ἱερέα στὰ σπίτια. Χτυποῦσε ὁ ἱερέας μὲ τὸ ραβδί του τὴν πόρτα.

—Ποιὸς καλὴ ὥρα του, χτυπᾶ; ἀπαντοῦσε μὴ γυναικεῖα φωνή.

—Ἐδῶ ἢ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς Παναγίας τοῦ Ἀγροῦ, ἀπαντοῦσε ὁ ἱερέας.

—Ὅρίστε μέσα. Ἡ χάρη της.

Μπαίνανε μέσα. Ὁ ἱερέας ἔβγαζε ἀπὸ τὸν κόρφο του ἓνα μικρὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας κ' ἄρχιζε νὰ ψάλλη ἓνα ἀπολυτίκιο.

—«Σήμερον τῆς εὐδοκίας...

Ἔστερα ἔδινε γύρα καὶ προσκυνοῦσε ὄλο τὸ σπίτι τὸ εἰκόνημα.

Ἡ νοικοκυρὰ πήγαινε στὴν ἀποθήκη της κ' ἔφερνε ἓνα πιάτο ὄσπρια, ἢ ἓνα ἄσκι κρασί ἢ ἓνα μικρὸ τσουβάλι πατάτες: Ὅ,τι γέννημα εἶχε τὸ σπίτι. Ὁ Νέαρχος κ' ὁ ἄλλος σύντροφος παίρνανε τὴν προσφορὰ.

—Ἡ εὐλογία τῆς Παναγίας εἰς τὸν οἶκον σας, ἀναφωνοῦσε ὁ ἱερέας.

—Ἀμήν. Ἡ χάρη της.

Φεύγανε γὰ ἄλλο σπίτι... κ' ἄλλο σπίτι. Ὁ Νέαρχος θεωροῦσε τὴ συμμετοχὴ του αὐτῆ ὑμνοστο καθῆκον. Ἐπηρετοῦσε τὴν θεῖα χάρη τῆς Παναγίας σὰν ταπεινὸς δοῦλος τοῦ Κυρίου.

Μιὰ μέρα εἶδε ὁ Νέαρχος μπροστά του μὴ ὄπτασία. Μιὰ ἀγαθὴ, μικρὴ μορφὴ σκεπασμένη μὲ σεντόνι καὶ κολλητὸν ἓνα ἀσημένιο ἀστέρα στὸ μέτωπο τὸν καλοῦσε κοντὰ της.

—Εἶμαι ἡ μεγάλη χάρι τῆς μάνας, τοῦ εἶπε. Ἐλα πρὸς ἐμέ.

Ὁ Νέαρχος ταράχτηκε. Ὅλο του τὸ σῶμα συγκλονίστηκε ἀπὸ ἓνα ὑπέργεια φύσημα.

—Τὸ σπίτι... τὰ περβόλια... τ' ἀδέρφια; ἀπαντᾶ τρέμοντας.

—Ἐγὼ εἶμαι ὁ θησαυρὸς τ' οὐρανοῦ. Ὁ πλοῦτος τῆς ψυχῆς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἐπίγειο. Τί θὰ ὠφελήσουν τ' ἀγαθὰ τῆς γῆς κοντὰ στὰ ἀστέρια τῶν οὐρανῶν; τοῦ λέει μ' ἓνα ἐξαίσιος μειδίαμα.

Πινυγμένος μέσα στ' ὄραμα ὁ Νέαρχος δὲν αἰσθάνθηκε τὸ πλησίασμα τοῦ μεγάλου ἀδερφοῦ.

—Θὰ σὲ φᾶνε οἱ παπάδες κ' οἱ ἀγιαστοῦρες τους, τοῦ λέει.

—Μὴ βλασφημᾶς, ἀδερφέ.

—Δὲ βλασφημᾶ. Μὰ πρέπει νὰ κοιτάξουμε καὶ τὸ βίος μας. Ἀλλοιώτικα θὰ μείνουμε στοὺς πέντε δρόμους. Ἐσύ, βέβαια, εἶσαι ἀνόπαντρος. Μῆτε μπροστά σου.

μήτε πίσω σου. Μά ή γυναίκα ετοιμάζει παιδί.

“Τότερα φώναξε τὸ μικρὸ ἀδερφὸ καὶ τραβήξανε κατὰ τὴ ρεματιά. Ἐνα ἀμπέλι ἔμεινε ἀτρώγητο κ' ἔπρεπε νὰ τελειώσουνε πιά.

Ὁ Νέαρχος ἔμεινε σάν ἀπολιθωμένο πλάσμα. Ὁ ἀναθρασμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ σκότισε πιά κάθε ἀπαιτήση τῆς γήινης ζωῆς. Τὸ δράμα ξαναφάνηκε μπροστὰ στὰ μάτια του πὺδ ἑπιταχτικό.

—Ἀποχώρησε ἀπὸ τὸν ἄχαρι βίο. Ἡ ὑπηρεσία στὸν Θεὸ πληροῖ νόημα τὴν ἐπίγειον ζωὴν. Ἐλα πρὸς ἐμέ, τοῦ ξαναλέει ἡ ὄπτασία.

Μιά δύναμη τοῦ ζήτησε τὸ χέρι. Ἀρπαξε ἀπὸ τὸ κρεμασμένο πανέρι ἕνα ψωμί καὶ βγήκε στὸ δρόμο. Τὰ πόδια του πατούσανε πάνω σὲ βαμβάκι. Ἐνοιωθε τὸ σῶμα του ἐλαφρὸ νὰ τὸ δέρνη ὁ ἄνεμος, ἕνα φτερὸ σὲ ἠλιόλουστη μέρα, πὺδ ζυγιάζεται εὐτυχημένο μέσα στ' ὄνειρο τῆς φυγῆς.

Πέρασε ρεματιῆς μὲ θάμνα, πλαγιῆς μὲ ἀμπέλια. Ὁ οὐρανὸς ἀπάνω βούϊζε ἀπὸ εὐτυχία. Ἐπὶ τῆς ἔφτασε στὸν ποταμὸ. Πῆρε γραμμὴ τὴν ὄχθη του. Σ' ἕνα μέρος τὸν διάβηκε. Ἐπὶ τῆς χώθηκε μὲς τὰ θάμνα τοῦ τοπίου καὶ ἔφτασε στὴν πλαγιά. Ἀπ' ἐκεῖ ἄρχισε τὸ δάσος μὲ τὰ καμαρωτὰ του πεῦκα. Πάνω ψηλὰ ἀτένιζε τὸ Μοναστήρι τοῦ Μαχαῖρα.

«Ἐρχομαι πρὸς τὴ χάρι σου ἁγία Μητέρα» σκέφτηκε καὶ σταυροκοπήθηκε.

Τ' ἀνέβασμα αὐτὸ μὲ τοὺς βελονοτοῦς ἴσκιους τοῦ πεύκου ἔμοιζε μὲ τ' ἀνέβασμα πρὸς τοὺς οὐρανοὺς. Ἡ ψυχὴ του πῆρε μιὰ ἀνάταση. Πλησίαζε πιά τὴν ἀγγελικότητα.

Ὅταν ἔφτασε στὸ μοναστήρι τὸ δειλινὸ ὑποχωροῦσε κὶ ἀπλωνότανε τὸ ἑσπέρας.

—Καλησπέρα, καλογερόπαιδά μου, λέει σὲ πεντέξη δεκαπενταχρονίτικα καλογερόπαιδα πὺδ κάτι διορθώνανε γύρω στὴν εἴσοδο.

—Καλῶς τονε.

—Ἐφέρετε θέλω νὰ ἐνωθῶ θαζῖ σας στὴ δούλεψη τῆς χάρις τῆς, τοὺς λέει ὁ Νέαρχος.

—Νὰ σὲ πᾶμε στὸν ἐπιστάτη, τὸν Πάτερ Γεράσιμο.

Ὅταν ὁ Νέαρχος μπῆκε στὸν μέσα χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ ἔνοιωσε τὴν ψυχὴ του ν' ἀλαφρώνη.

Ὁ πάτερ Γεράσιμος τὸν κοίταξε ἀπὸ πάνω ὡς κάτω. Ἦταν ἕνας γηραλέος καλόγερος, καλοπεριποιημένος μ' ἕνα ὀξὺ βλέμμα σάν σουβλί. Κοῦνησε τὸ κεφάλι ὡς νᾶχε κάποιον ἐνδοιασμὸ στὴν ἀξία τοῦ νεαροῦ κ' εἶπε:

—Πήγαινε τώρα νὰ βοηθήσης τὸν μάγερ. Ὡσπου νᾶρθῆ ὁ Ἅγιος Ἡγούμενος νὰ σὲ τακτοποιήση θὰ βοηθῆς στὸ μαγερεῖο καὶ θὰ ταῖζης πέρα τοὺς χοίρους.

Ὁ Νέαρχος ὑποκλίθηκε ταπεινά. Ἐνα καλογεροπαίδι τὸν ὠδήγησε στὸ μαγερεῖο τοῦ μοναστηριοῦ. Στὸ δρόμο τοῦῆλεγε πῶς ὁ Ἡγούμενος ἦταν κάτω στὸ Μετόχι τῆς Λευκωσίας. Θᾶπρεπε ὅμως σὲ τέσσερις-πέντε μέρες νὰ γυρίση.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ χωριὸ ἀναστατώθηκε. Οἱ ἀδερφοὶ τοῦ Νέαρχου καὶ κάτι ξαδέφφια του γειτονικά στὸ σπίτι τρέξανε παντοῦ. Ὡς τ' ἀπόγεμα ἡ ἀνησυχία τους μεγάλωσε. Κι' ἔστειλαν πιά μηνύματα παντοῦ. Κάποιος ὑποψιαζότανε περισσότερο πῶς ὁ Νέαρχος ἔφυγε γιὰ τὴ Λευκωσία, ἴσως στὸ θεῖο του.

Ὁ θεῖος τοῦ Νέαρχου ἦταν καλοστεκούμενος μπακάλης τῆς Λευκωσίας. Σ' ὄλα τὰ μπακάλικα τότε δουλεύανε παιδιὰ τῆς Πιτσιλιάς καὶ σιγὰ-σιγὰ φτιάχνανε δικὴ τους δουλειὰ γὰ νὰ πλημμυρίζουνε μιὰ μέρα τὴν ἀγορὰ καὶ νὰ κανονίζουνη τὴ ζωὴ τῆς. Τοῦ ἦθε τὸ μήνυμα τὴν ἄλλη μέρα μεσημέρι. Ἀφῆσε μιὰ στιγμὴ τὸ μαγαζὶ κ' ἔτρεξε στὸ Μετόχι τοῦ Μαχαῖρα. Κάτι τοῦῆλεγε πῶς τὸ παιδί μὲ τὴν μεγάλη θρησκοληψία θὰ πήγαινε μιὰ μέρα στὸ πὺδ κοντινὸ μοναστήρι. Πραγματικά,

ὁ Ἠγοούμενος τὸν πληροφορήσε πὼς ἦρθε ἓνα παιδί στο μοναστήρι γιὰ δόκιμος. Μὰ ἀκόμη δὲν τὸ εἶχε τακτοποιήσει.

Ὁ θεῖος τοῦ Νέαρχου ἔστειλε ἀμέσως μήνυμα στο Γιάννη, τὸν δεύτερο ἀδερφό τοῦ Νέαρχου, ποὺ δούλευε δάσκαλος σ' ἓνα κοντινὸ τῆς Λευκωσίας χωριό.

«Νὰ πᾶς ἀμέσως στο μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ μὲ γλυκὸ τρόπο νὰ πείσεις τὸν Νέαρχο νάρθῃ στὴ Λευκωσία. Μοῦ εἶπανε πὼς πῆγε ἐκεῖ γιὰ δόκιμος. Ὡς αὔριο πρέπει νάσαστε ἐδῶ».

Πῆρε τὸ μήνυμα ὁ Γιάννης. Νοίκιασε ἓνα μουλάρι κι' ἀμέσως ξεκίνησε γιὰ τὸ μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ, τρίζοντας τὰ δόντια του ἀπὸ τὸ θυμὸ.

Τ' ἄλλο πρωτὶ ἡ δουλειὰ στο μαγαρεῖο τελείωσε ἔνωρις. Βγῆκε ὁ Νέαρχος νὰ ταῖση τοὺς χοίρους. Δυὸ βήματα πιο πέρα δυὸ-τρεις ξυλοκόποι ἀπὸ τὸν κοντινὸ Λιθροδόντα φιλοκουβεντιάσανε. Ὁ Νέαρχος περιέργως ἀπὸ φυσικὸ του ἄρπαξε τὴν πιο πολλή τους κουβέντα.

—Καλόγεροι εἶναι αὐτοὶ ἐδῶ πάνω; Ὅλη μέρα κάθονται καὶ μισθώνουνε ἀνθρώπους. Καὶ σπαταλοῦν ἔτσι τὴν περιουσία τοῦ Μοναστηριοῦ, λέει ὁ ἓνας.

—Καλύτεροι εἶν' οἱ ἄλλοι; Ἄν εἶχανε ὄρεξη γιὰ δουλειὰ δὲν γίνονταν καλόγεροι. Θὰ ιδρώνανε σὰν ἐμᾶς νὰ βγάλουνε τὸ ψωμί τους. Ἡ δουλειὰ εἶναι προσευχή. Ἔτσι μόνον πολεμᾶς τὸ Σατανᾶ, ἀπαντᾶ ὁ ἄλλος.

—Κι' ὅμως εἶναι ὀλοτέλα διάφοροι οἱ Σταυροβουνιώτες. Ἄγιοι ἀνθρώποι μὲ τὰ ὅλα τους. Δουλεύουνε σὰν τὰ σκυλιὰ ἀπὸ τὸ πρωτὶ ὠς τὸ βράδυ. Ἀκολουθοῦνε τὸ τυπικὸ τῆς μοναστικῆς ζωῆς κατὰ γράμμα. Νηστεύουνε. Δὲ γυρίζουνε στὴν πόλη. Δὲ νοικιάζουνε περιουσία τῆς μονῆς καὶ νὰ τὴν ἐκμεταλλεύωνται ὡς ἄτομα.

Στὴν ψυχὴ τοῦ Νέαρχου ἄστραψε ἓνα φῶς. Δὲν ἦρθε ἐδῶ νὰ ιδρώνη γιὰ νὰ τρῶνε ἄλλοι. Ἡ δουλειὰ του τότε θὰ βοηθοῦσε τὴν ἀμαρτία τῶν ἄλλων. Αὐτὸς ἤθελε ν' ἀφιερωθῇ στο θεῖο. Ν' ἀκολουθήσῃ κατὰ γράμμα τὴν ἀσκητικὴ παράδοση σ' ἓνα ἱερό καὶ ἀσκητικὸ περιβάλλον. Ζύγιασε, λοιπόν, τὸ τί εἶδε κι' ἔμαθε τίς λίγες μέρες ἐδῶ στο μοναστήρι. Καὶ πῆρε στὰ γρήγορα τὴν ἀπόφασή του. Θὰ κατέβαινε μὲ τοὺς ξυλοκόπους στο Λιθροδόντα κι' ἀπ' ἐκεῖ θὰ τραβοῦσε γιὰ τὸ κατάξερο Σταυροβούνι.

Δὲν ὀλοκλήρωσε τὴ σκέψη του καλὰ-καλὰ καὶ πρόβαλε μπροστά του καβάλα στο μουλάρι ὁ ἀδερφός του ὁ Γιάννης. Εἶδε μεμιᾶς ὄλο τὸν πόθο τῆς ψυχῆς του νὰ γκαρμνίζεται. Ἡ πίεση τῶν δικῶν του ἐρχότανε.

—Νέαρχε, τοῦ λέει γλυκόλογος ὁ Γιάννης. Ἦρθα νὰ σὲ πάω στὴ Λευκωσία. Ὁ θεῖος σου κάτι θέλει νὰ κάνῃ γιὰ σένα.

Ὁ Νέαρχος ἔσκυψε τὸ κεφάλι. Τὸ βάρος τῆς οἰκογένειας νίκησε τὸν πόθο τῆς ψυχῆς. Κάτι σιγανομουρμούρισε χωρὶς νὰ ξεχωρίσῃ νόημα στὶς λέξεις του καὶ ἀκολούθησε περπατητὸς τὸν Γιάννη. Ἐνὰ ὄρατο δνειρο ἔμεινε μὲς τὰ βελονοτὰ φύλλα τῶν πεύκων.

Στὴ Λευκωσία ὁ θεῖος τὸν ὑποδέχτηκε μ' ἓναν ἀσαφὲς χαμόγελο στὰ σφιγμένα του χεῖλη.

—Δὲν ἔκανες σωστά, Νέαρχε. Εἶναι κρίμα νὰ ρημάξῃ ἡ περιουσία σας καὶ νὰ πέσῃ σὲ ἓνα χέρια. Πὼς θὰ ἠσυχάσῃ ἡ ψυχὴ τῶν γονιῶν σου βλέποντας ὅλη αὐτὴ τὴν ἐγκατάλειψη; Ὁ κληρὸς σου εἶναι τὸ χωριὸ δίπλα στ' ἀδέρφια σου. Ὁ Θεός, ποὺ γνωρίζει ὅλα καὶ σέβεται τὸν πόθο σου, θὰ σὲ συντρέξῃ καὶ θὰ σὲ βοηθήσῃ.

—Θᾶθελα ν' ἀφιερωθῶ σ' αὐτόν, θεῖε.

—Ἐχομε ὅμως καὶ ὑποχρέωση ἀπέναντι τοῦ σπαιτοῦ μας. Ἡ οἰκογένεια εἶναι κάτι τὸ ἱερό. Ἔτσι τῶφτιαξε ὁ Θεός. Ἐπάρχουνε οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ ἔρημοι ποὺ μποροῦνε νὰ ὑπηρετήσουνε μὲ τὴν ἀσκητικὴ ζωὴ τὸ Θεό. Ἐξᾶλλου καὶ στο χωριὸ μπορεῖς νὰ ὑπηρετῆς τὸ Θεὸ χωρὶς νὰ παραμελᾶς τὸ σπίτι καὶ τ' ἀδέρφια

σου. Μὲ χαρὰ μου ἔμαθα πὸς βοηθᾷς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ μας καὶ πὸς ψάλλεις ὠραία. Μπράβο. Κάτι θὰ σκεφτῶ γιὰ σένα στὸ μέλλον. Τώρα νὰ κοιμηθῆς γιατί θάσαι κουρασμένος. Αὔριο, πρωτοῦ φέξῃ, θὰ πάμε κάπου μαζί.

Ὁ θεῖος εἶχε ἓνα τριγωνικὸ χωράφι ἀρκετὰ μεγάλο κοντὰ στὸν Τράχωνα ἀκριβῶς δίπλα στὸν ποταμό. Τὸν χειμῶνα ἡ βροχὴ ἔφερνε μπόλικο νερό, γεμάτο κόπρο ἀπὸ τὶς διπλανὲς στάνες. Ἀλλὰ ἓνα αὐλάκι στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦταρνε ὅλο τοῦτο τὸ πλούσιο γιὰ τὴ γεωργία ὕλικὸ καὶ τὸ ἔριχνε στὸ ποτάμι.

Πρωτοῦ φέξῃ ὁ θεῖος ξύτησε τὸν Νέαρχο. Τοῦδωσε ἓνα καλάθι μ' ἓνα σωστὸ στρογγυλὸ ψωμὶ καὶ μιὰ ρέγγα. Ὅστερα τοῦ φόρτωσε μιὰ τσάπα κ' ἓνα φτυάρι καὶ ξεκινήσανε μὲς τὸ μισόφωτο γιὰ τὸ χωράφι.

—Βλέπεις τούτη τὴν ἔκταση, Νέαρχε; Εἶναι χωράφι δικό μου. Τὸ σπέρνω συνεταιρικά. Λοιπόν, θὰ σοῦ δείξω νὰ κάνῃς μιὰ δουλειά. Θέλω τοῦτο ἔδῳ τ' αὐλάκι νὰ τὸ ρίξῃς σὲ τέσσερα αὐλάκια μικρότερα μὲς τὸ χωράφι. Νά. Ἀπὸ τούτη τὴν πέτρα ὡς πέρα στὸ δέντρο. Ὅστερα μὲ κείνο ἀπ' ἐκεῖ στὴ γωνιά μὲ τὸ θάμνο καὶ τὸ πὺρ πέρα νὰ κοντέμῃς στὸν τοῖχο τῆς μάντρας. Ὅστερα νὰ μαζέψῃς πέτρες καὶ νὰ ψηλώσῃς αὐτὸ τὸ βαθούλωμα πὸν πέφτει στὸν ποταμό. Βάλε μερίκια καὶ λίγη λάσπη καὶ κάμε ἓνα φράγμα. Τώρα κατάλαβες. Ἐγὼ θὰ φύγω γιὰ τὴν ἀγορά. Εἶναι Δευτέρα.

Ὁ θεῖος ἔφυγε.

Ὁ Νέαρχος ζύγισε τὴν ὄλη δουλειά μὲ τὸ μάτι του. Κι' ἄρχισε μὲ ἓνα ρυθμὸ ρομαλέο νὰ ἔχτελῃ τὸ σχέδιο. Κάπου-κάπου συμπλήρωνε μὲ παρακλάδια γιὰ νὰ ἀνοίξῃ τὸ νερὸ σὲ μεγαλύτερη ἔχταση. Κατὰ τὸ μεσημέρι τέλειωσε τὸ χάραγμα τῶν αὐλακίων. Κάθησε καὶ κατάφαγε ὅλο τὸ λιτό του φαγητό. Κι' ὕστερα καταπιάστηκε μὲ τὸ φράγμα.

Δὲν εἶχε γύρη ὁ ἥλιος κὶ ὁ Νέαρχος γύρισε στὸ μαγαζὶ τοῦ θείου. Ἡ γρήγορη αὐτὴ δουλειά τὸν ξανάφερε στὸν παλιό του ἑαυτό, τὸν γεμάτο νεῦρο καὶ πείσμα. Ἡ γῆ τῶν δικῶν του τὸν ξανατραβοῦσε δένοντάς τον μὲ τριδίπλα σκοινιά.

—Τελείωσες, Νέαρχε; ρωτᾷ μὲ ἀπορία ὁ θεῖος.

—Ναί!

—Ὅπως σοῦ εἶπα;

—Ναί! ἄνοιξα κ' ἐνδιάμεσα αὐλάκια δένοντας τὰ μεγάλα ἀναμεταξὺ τους.

—Παράξενο. Αὔριο πρωτὶ θὰ πάω νὰ δῶ.

Τ' ἄλλο πρωτὶ ὁ θεῖος ἐπιθεώρησε μ' ἓνα γελαστὸ μάτι τὴ δουλειά στὸ τριγωνικὸ του χωράφι. Ἦταν πραγματικὰ μιὰ μαστορικὴ δουλειά. Γύρισε κ' ἀγόρασε γιὰ τὸ Νέαρχο ἓνα καποτὶ μὲ κουκούλα γιὰ νὰ ζεσταίνεται τὸ χειμῶνα ὅταν θὰ πηγαίνει γιὰ δουλειά.

—Πάρε κ' αὐτό, Νέαρχε, μαζί σου. Θὰ πᾶς μὲ τὸ Χριστοφῆ καὶ τοὺς ἄλλους στὸ χωριό. Καὶ πάντοτε πρωτοῦ ἀποφασίξῃς γιὰ κάτι νὰ θυμᾶσαι πὸς ἱερώτερο πρᾶγμα σ' αὐτὴ τὴ γῆ εἶναι ἡ οἰκογένειά σου καὶ τὸ χωριό σου.

Ὁ Νέαρχος φίλησε τὸ χέρι τοῦ θείου, κοίταξε μὲ ἀγάπη τὸν ἀδερφό του τὸ Γιάννη καὶ ξεκίνησε μὲ τοὺς συγχωριανούς του ἀγωγιάτες γιὰ τὸ χωριό.

Στὸ χωριὸ ὁ Νέαρχος ξαναρίχτηκε στὴ σκληρὴ ζωὴ τοῦ γεωργοῦ. Μὰ τὸ μαῦρο σύννεφο, πὸν μπῆκε στὸ στήθος του, τοῦ ἀφαίρεσε κάθε χαρὰ τῆς συνηθισμένης ζωῆς. Ἐβλεπε καθαρὰ τὴ ματαιότητα τῶν ἀνθρώπων. Τὸ διάβασμα τῆς «Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίας», ἓνα βιβλίο καταπληκτικὸ γιὰ τὴ νεαρή του ἡλικία, ὅλο καὶ τὸν βάραινε μ' ἓνα βαρὺ συνοφρῶμα. Ἡ ἀσκητικὴ ζωὴ διαρκῶς τὸν κέρδιζε. Ἦταν μιὰ καταχνιά, πὸν ξεκίνησε ἀπὸ τὰ βάθη ἀνεπαίσθητα, φούντωνε λίγο, κατακάθησε κ' ὕστερα χαμηλά-χαμηλά ἀπλωσε καὶ πήγαινε νὰ πνίξῃ τὴν ψυχὴ του.

Μιά μικρή σύγκρουση με τὴ νύφη του, τὴ γυναίκα τοῦ μεγάλου ἀδερφοῦ, ἔκαμε τὸν Νέαρχο νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπομόνωση. Πῆρε, λοιπόν, μιὰ Παναγίτσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ ἀγόρασε ἕνα Ὁρολόγιο. Πῆγε στὴν ἀποθήκη τῶν κρασιῶν, δίπλα στὸ ληνό, καὶ καθάρισε τὸ κεντρικὸ μέρος. Ἐκεῖ ἄπλωσε ἕνα φαθὶ καὶ ἔβαλε μιὰ μεγάλη πλατεῖα πέτρα.

Ἐκεῖ μὲρα δούλευε σκληρὰ μὲ τὸ μυαλὸ γυρισμένο πρὸς τὸν οὐρανό. Τὸ ἐσπέρας κατάκοπος πήγαινε σπῆτι κι ἔπαιρνε λίγο ψωμί κι ἑλιές. Ἔστερα σκυφτὸς τραβοῦσε στὸ ἐρημητήριό του, τὴν ἀποθήκη. Ἄναβε τὸ λυχνάρι κι ἄρχιζε νὰ διαβάξῃ γονατιστὸς προσευχές. Σταύρωνε τὸ πέτρινό του προσκεφάλι καὶ ξάπλωνε σκεπάζοντας τὸ κουρασμένο του κορμί μ' ἕνα χιλιοτρυπημένο πάπλωμα. Τὰ μεσάνυχτα ξυπνοῦσε καὶ διάβαζε ὅλο τὸν ὄρθρο. Ἔστερα ξανακοιμότανε ὥσπου νὰ φέξῃ. Σηκωνότανε τὸ πρωὶ προσευχότανε καὶ πήγαινε στὸ σπῆτι.

Ἐκεῖ μέσα στ' ἀσκηταριὸ ἔζησε χρόνια μὲ αὐστηρὴ νηστεία καὶ προσευχῇ. Τὸ λιτό του φαγητὸ ἦταν ψωμί κι ἑλιές μὲ φροῦτα ἢ σταφίδες. Κρέας δὲ δοκίμασε, μαγειρεμένο φαγητὸ δὲ γεύτηκε. Τὸ σῶμα του εἶχε πάρει μιὰ λιγνὴ χροιά σὰν τῶν παλιῶν ἀσκητῶν. Ἡ ψυχὴ του ὅμως δυνάμωνε, δυνάμωνε. Ἐπόταξε τὸ Σατανᾶ τοῦ κορμιοῦ καὶ τὸ ξύπνημα τῆς νιότης. Περιώρισε τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς. Καὶ καλλιέργησε τὴν ψυχὴ του καὶ τὴν ἔκανε σὰν καλοαξεμένο λίθο.

XIII

Στις 5 τ' Αὐγούστου θάρχότανε ὁ Μητροπολίτης Μελέτιος νὰ λειτουργήσῃ τὴν ἄλλη μέρα στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Παναγίας. Τὸ χωριὸ βγῆκε νὰ προϋπαντήσῃ τὸν ἱεράρχη μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα καὶ τὴν Ἑλληνικὴ σημαία. Ὁ δάσκαλος μὲ νευρικότητα πηγαινοερχότανε καὶ ξερόβηχε καθαρίζοντας τὸ λαμιὸ του γὰ τὴν προσφώνηση.

Στὸ στοίψιμο πέρα ξεχώρισε ἡ συνοδεία τοῦ Μητροπολίτη. Μπροστὰ ἐρχότανε ἡ Σεβασμότητά του μὲ τὸ ἐπικαλύμμαχο, καβάλα σ' ἕνα περήφανο μουλάρι ὠραῖα στολισμένο μὲ κόκκινη κουβέρτα. Ἀκολουθοῦσαν οἱ δυὸ του καλλίφωνοι διάκοι, ὁ συνοφρωμένος γραμματέας τῆς Μητρόπολης, ὁ ψάλτης σωμαξεμένος ἀπ' τὶς πολλὲς φωνὲς τοῦ Μητροπολίτη, ἕνα καλογεράκι καὶ φουσκωμένος σὰν ἰνδιάνος ὁ μάγειρας. Πλησίασε ἡ πομπή. Μὲ τὴν βοήθεια τῶν προυχόντων κατέβηκε ὁ Μητροπολίτης καὶ τὸ καλογεράκι, ὁ ὑπηρέτης, τοῦσιαξε τὴ στολὴ μὲ φόβο ἀνάκατο μὲ ἐπίδειξη. Ξεκαβαλιεύσανε κι οἱ ἄλλοι καὶ πήρανε θέση πίσω ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μάγερα ποὺ ἔκοψε λίγο δεξιὰ καὶ συζητοῦσε μὲ κάποιο χειρονομώντας.

—Κλείσε το, Σταυρῆ, τοῦ φωνάζει ὁ Μητροπολίτης.

—Ἡ εὐχή σου.

—Νὰ σοῦ λείψῃ κι' αὐτὴ κι' ἡ γλώσσα σου.

Ὁ δάσκαλος ξερόβηξε κι' ἔβγαλε μιὰ χοντρὴ δέσμη χειρόγραφα. Στάθηκε μ' εὐλάβεια, ἔκαμε δυὸ-τρεῖς ὑποκλίσεις κι' ἄρχισε μὲ ὕφος τὴν προσφώνηση.

Ὁ Νέαρχος στεκότανε δίπλα στοὺς ψαλτάδες κι' ἀτένιζε μ' ἕνα ἄλλο θαυμασμό τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ Θεοῦ στὰ δικὰ του μέρη.

Τελείωσε ἡ προσφώνηση καὶ τὸ πλῆθος πήγε στὴν ἐκκλησία, ὅπου ἔγινε ὁ καθιερωμένος ἐσπερινός.

Τ' ἄλλο πρωὶ στὴν ἑορτὴν ὁ Νέαρχος ἔψαλλε πλημμυρισμένος ἀπὸ ἕνα ἅγιο φῶς. Δοξολογοῦσε τὸν Κύριο μπροστὰ στὴν ἐπιβλητικὴ μορφή τοῦ ἱεράρχη. Ἡ φαντασία του δούλευε κι' ἔβλεπε στὰ χρυσοποίκιλτα ἄμφια τοῦ Μητροπολίτη χοροὺς Σεραφεῖμ καὶ Χερουβεῖμ νὰ συμμετέχουνε στὴ λειτουργία.

Κάποτε ἔγινε ἡ ἀπόλυση. Τὸ πλῆθος βγῆκε στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ

Μητροπολίτης ντύθηκε και μπήκε στο συνοδικό. Έκει μαζευτήκανε οι προύχοντες του χωριού, οι γέροντες κι' όσοι δουλεύανε στην εκκλησία. Οι διάκοι με το καλογεράκι προσφέρνανε σ' όλους ένα κομμάτι ψωμί και λίγες έλιές.

Στό μεταξύ ο Μητροπολίτης τούς μιλούσε με τό περήφανό του ύφος και τόν στριγγλό του λόγο.

—Ξέρετε έχω ιδρύσει τό 'Ιεροδιδασκαλείο στη Σκάλα.

—Τό μάθαμε, Σεβασμιώτατε.

—Δέ σέ ρώτηξα. Λοιπόν τό άνώτερο αυτό σχολείο θά βγάξη μορφωμένους ιερείς με διδασκαλική ικανότητα. Ένα χωριό σάν τό δικό σας, καύχημα τής περιοχής, με τήν μεγάλη παράδοση, πρέπει νά φροντίσει νάχη στό μέλλον ιερείς και διδασκάλους πρώτης γραμμής. Έτσι θά πάμε έμπρός και θρησκευτικώς και εθνικώς.

—Χρειάζονται πολλά έξοδα;

—Τό έξοδο κοντά στό γενικό καλόν είναι μηδέν. Κι' όμως είναι μικροπράγματα. Άλλά θέλω έξυπνους, σβέλτους και με όρεξη.

Προσφερθήκανε στό μεταξύ οι καφέδες.

Ο Νέαρχος παρακολουθούσε τήν όμιλία του Μητροπολίτη και ό ούρανός άνοιγε μπροστά του. Βαθιά του άκουόταν τ' όνειρο του παλιού του του Γερόκληρου. Ο άσκητικός βίος τόν κούρασε πιά. Έδω άνάτελλε ένα μέλλον μ' ευρύτερη δράση.

Στά μεταξύ οι χωρικοί προσκινούσανε τό χέρι του Μητροπολίτη και φεύγανε. Ο Νέαρχος περιόρισε στη γωνιά.

Κάποτε άποσύρθηκε στό κελί του ό Μητροπολίτης νά ξεκουραστή. Τότε ό Νέαρχος πήγε και χτύπησε τήν πόρτα.

—Τί θέλεις; του λέει τό καλογεράκι.

—Τόν πανερώτατο. Είναι μεγάλη άνάγκη.

Μπήκε τό καλογεράκι μέσα και άνακοίνωσε τήν έπιθυμία του νεαρού. Σε λίγο γύρισε και τόν έμπασε στό δωμάτιο.

—Χμ! Τι έπιθυμείτε; λέει μ' έρευνητικό βλέμμα ό Μητροπολίτης.

—Νά γραφτώ στό 'Ιεροδιδασκαλείο, άπάντησε άποφασιστικά ό Νέαρχος.

Ο Μητροπολίτης έκάρφωσε τό βλέμμα του στό πρόσωπο του Νέαρχου.

—Μά είσαι μεγάλος, παιδί μου. Πόσο χρονών είσαι;

—Δεκαενιά. Μά ξέρω όλα τής εκκλησίας. Έπληρετώ από δεκαπέντε χρόνια τόν ιερέα.

—Τέλειωσες τό δημοτικό;

Ο Νέαρχος κοντοστάθηκε. Ξεροκατάπτε δυό - τρεις φορές και είπε με σιγαλή φωνή.

—Μόνο τήν τετάρτη.

—Ω! Τότε νά τελειώσης τό σχολείο και νάρθής τόν επόμενο χρόνο. Θα φροντίσω για σένα. Μά θέλω νά στρωθής στη δουλειά. Είσαι πιά και μεγάλος και ξέρεις τό συμφέρον σου.

Έκείνος ό λόγος χάρισε ένα κομμάτι παράδεισο στη δυρασμένη ψυχή του Νέαρχου. Ξανάμπαινε στον κύκλο τής ζωής. Τα γραμμάτια σάν ιερά κι' όραία σύμβολα χορεύανε στην ψυχή του. Κι' άρχίσανε τά σχέδια ένα τ' άλλο νά τόν κυνηγούν πότε με τή γλυκάδα τους και πότε με μιá πικρή γεύση πικραμυγδάλου.

Τήν όμιλία με τόν Μητροπολίτη τήν έκρυψε βαθιά του ό Νέαρχος περισσότερο άπ' ό,τι ή μάνα τό μυστικό τής κόρης της.

Μιά μέρα ό ξάδερφος ό Νικόλας φώναξε τόν Νέαρχο νά τόν βοηθήση νά κουβαλήσουνε κάτι δοκάκια από τή λαγκαδιά τής Μαδαρής. Στέγαζε τό σπίτι του άρχή του Σεπτέμβρη και βιαζότανε μήν άρχίσουνε οι βροχές. Είχανε οι δυό φορ-

τρωθῆ ἓνα μεγάλο δοκάρι καὶ ἀνεβαίνανε τ' ἀνήφορο. Κάπου σταματήσανε νὰ ξεκουραστούν. Τότε ὁ Νέαρχος, πὺν ἀποζητοῦσε μιὰ ἀπ' ἔξω βοήθεια στὴν ἀπόφασή του καὶ σὰ δοκάρι πὺν νὰ κρατήξῃ τὸ σχέδιό του μίλησε:

—Ξάδερφε Νικόλα, θέλω νὰ σοῦ πῶ ἓνα μυστικό. Θέλω τῆ γνώμη σου.

—Μετὰ χαρᾶς, Νέαρχε. Εἴμαστε σὺν τ' ἀδέρφια καὶ σ' ἀγαπῶ γιὰ τὴ συστολὴ καὶ τὴν ἐργατικότητά σου, τοῦ ἀπάντησε.

—Μίλησα τελευταίως μὲ τὸν Μητροπολίτη γιὰ κείνο τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο. Μοῦ ὑποσχέθηκε ἂν τελειώσω τὴν ἔκτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ. Τί λές ἐσύ; Νὰ τολμῶσω;

—Καὶ γιὰτί ὄχι; Παίρνεις τὰ γράμματα. Στὴν ἐκκλησία εἶσαι τὸ δεξιὸν τοῦ χέρι. Ὅσοτερα ὁ ἀδέρφός σου ὁ Γιάννης τὰ κατάφερε μιὰ χαρά. Ἡ ὄρεξη εἶναι τὸ πᾶν. Νομίζω πὺς ἂν ἀποφασίσῃς θὰ κάνῃς τὴν πὺν ὀρθὴν πράξη τῆς ζωῆς σου.

—Εὐχαριστῶ, ξάδερφε Νικόλα, γιὰ τὸ θάρρος πὺν μοῦ δίνεις. Αὐτὸ ἤθελα. Πᾶμε τώρα. Ἀλλά... κράτηξέ το σὲ παρακαλῶ μυστικό. Δὲ θᾶθελα συζήτηση μὲ τὸ σπῆτι μου προτοῦ ξεκινήσω πραγματικά.

Φορτωθήκανε τὸ δοκάρι στοὺς ὄμους κ' ἀνεβήκανε στὸ χωριό.

Οἱ δεκαπέντε τοῦ Σεπτέμβρη ἦταν ἡ ἔναρξη τοῦ τρύγου γιὰ τὸ χωριό. Τὴν ἴδια ὄμως μέρα ἄνοιγε καὶ τὸ σχολεῖο. Τὸ σπῆτι τοῦ Νέαρχου ξεκίνησε μὲ τὰ ζῶα καὶ τὰ σύνεργα γιὰ τ' ἀμπέλια. Ἐκεῖνος κρύφτηκε στὴ φραχτὴ ὄσπου νὰ φύγουνε. Ὅσοτερα μπῆκε στὸ σπῆτι νὰ πάρῃ καὶ παλιὰ βιβλία καὶ τετράδια.

—Νέαρχε; φωνάζει ἡ γιαιγιά ἐπιπληχτικά. Τί εἶναι τοῦτα τὰ νέα σχέδια; Γιατί δὲν πῆγες μὲ τοὺς ἄλλους στ' ἀμπέλι;

—Ἀπεφάσισα, γιαιγιά, νὰ γραφτῶ ξανά στὸ σχολεῖο, τῆς ἀπαντᾷ ὁ Νέαρχος.

—Χριστὸς καὶ Παναγία μου, ξίνες κοτζᾶμ ἄντρας καὶ θὰ καθήσης μὲ τὰ παιδαρέλια στὸ θρανί; Μά, ἀγγονάκι μου χρυσό, ἔχουμε τώρα χρεῖα τὰ χέρια σου γιὰ τίς δουλειές μας. Εἴμαστε μιὰ φωλιά ἄνθρωποι, πὺν καρτεροῦμε νὰ ζήσουμε ἀπὸ τὰ εὐλογημένα χτήματά μας. Κι' ὄστερα ποῖς... ποῖς θὰ σὲ ταίξῃ; Τὸ σχολεῖο δὲ δίνει φαί.

—Γιαιγιά, θὰ πουλήσω χτήματα ἀπὸ τὸ μεριδίό μου. Ὅσοτερα ὁ Μητροπολίτης θὰ μὲ γράψῃ στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο. Σὲ τέσσερα-πέντε χρόνια θὰ μὲ δῆς δάσκαλο στὸ χωριό. Καὶ τότε θὰ χαίρεσαι τ' ἀγγονάκι σου. Ἐξᾶλλου, ὁ παπποῦς γραμματισμένο μὲ ἤθελε.

—Τότε ἡ εὐχή μου, παιδάκι μου. Κάμε ὅπως σὲ φωτίζει ὁ Ἅγιος Θεός.

Ἐὸ Νέαρχος μὲ νέα λαχτάρια ἔτρεξε στὸ σχολεῖο.

Τὰ μαθητάρια χοροπηδοῦσανε στὴν αὐλή. Ἦταν μιὰ ὄραία μέρα, γεμάτη παλμό. Ἐὸ νέος δάσκαλος βγήκε ἀπὸ τὸ κελί. Κοίταξε τὸ μαθητόκοσμο καὶ μπῆκε στὸ σχολεῖο. Ἀκολουθήσανε ὄλοι καὶ γεμίσανε τὰ θρανία, ἓνα σωρὸ χελιδονόπουλα.

Ἐὸ δάσκαλος φώναζε ἓνα-ἓνα τοὺς μαθητῆς καὶ τοὺς ἔγραφε στὸν κατάλογό του. Τελευταία ἔνεψε στὸ Νέαρχο νὰ πλησιάσῃ.

—Ἐσύ;

—Νὰ γραφτῶ στὴν ἔκτη.

—Μά... εἶσαι μεγάλος. Δὲν τὰ ξέχασες τόσα χρόνια;

—Θὰ δουλέψω σκληρὰ νὰ προχωρήσω. Ἐὸ Μητροπολίτης ὑποσχέθηκε νὰ μὲ σπουδάσῃ στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο.

—Ἐ! Τότε θὰ σὲ βοηθήσω ὅσο μπορῶ. Ἡ ἀρετὴ ἀνταμείβεται. Μπράβο, παιδί μου.

Τὸ βράδυ στήθηκε ὀλόκληρη συζήτηση στὸ σπῆτι. Ἡ νύφη φώναζε γιὰ τὰ σχόλια πὺν θ' ἄκουγε στὴ γειτονιά. Εἰπωθήκανε πὺν καὶ πὺν λίγα βαριά λόγια. Μά στὴν ἐπιθυμία τοῦ Νέαρχου ἀποφασίσανε ὄλοι νὰ ὑποχωρήσουνε. Ἐξᾶλλου, δὲ

θάχανε τὸ ἔξοδό του. Θὰ τοὺς ἔδιδε τὸ μερίδιό του ἀπὸ μερικά κληρονομικά.

Τὸ νεογέννητο ἀνιψάκι τοῦ Νέαρχου δυὸ - τρεῖς φορές ἔβαλε τὶς φωνὲς μέσα σὲ κείνο τὸν οἰκογενειακὰ σαματά. Ὁ Νέαρχος ὅταν ἦ θύελλα λιγότευπε τὸ πλησίασε μὲ λαμπερὸ μάτι.

—Γιὰ σένα, ἀγαπούλα μου, θὰ λησμονήσω τὰ βαρῦνὰ λόγια. Πῶς μπορῶ νὰ σὲ χάσω, τοῦ λέει κι' ἔσκυψε μ' ἕνα δάκρυ καὶ τὸ φίλησε.

XIV

Ὁ χρόνος πέρασε μ' ἐντατικὴ δουλειά. Μὲ τὸ φῶς μιᾶς λάμπας τοῦ πετρελαίου ὁ Νέαρχος ξενυχτοῦσε μελετώντας. Γιατὶ μὲ τὰ χρόνια καὶ τὴν μακρόχρονη ἀποξένωσή του ἀπὸ τὰ γράμματα, ἔεχασε ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση. Ἐπρεπε σ' ἕνα χρόνο νὰ περάσῃ ἀριθμητικὴ, ἱστορία, γεωγραφία καὶ τόσα ἄλλα ἐγκύκλια μαθήματα.

Ἦταν μιὰ ὥραια στιγμή ὅταν τὴν Λαμπρὴ ὁ δάσκαλος ὠμολόγησε μὲ συγκίνηση πῶς ἡ πρόοδος τοῦ Νέαρχου ἦταν ἐκπληχτικὴ. Μποροῦσε, λέει, μὲ ἥσυχη τὴ συνείδηση νὰ τοῦ δώσῃ ἀπολυτήριο μὲ ἔπαινο. Τότε ὁ Νέαρχος πῆγε μὲ ἕνα αἰσθημα προϋνοῦ ξυπνήματος, γεμάτος ζωὴ στὴν ἐκκλησία. Καὶ πῆρε ὕστερα μέρος στὸ δοκίμι.

Τὸ δοκίμι τοῦ χωριοῦ ἦταν μιὰ παλιὰ καμπάνα τοῦ μοναστηριοῦ πάνω ἀπὸ 120 ὀκάδες βάρους. Οἱ νέοι δοκιμάζανε νὰ τὴ σηκώσουνε. Ὅποιος τὴ σήκωνε πρὸ ψηλά ἦταν ὁ νικητὴς τῆς ἡμέρας καὶ δεχότανε τὰ χειροκροτήματα καὶ τὰ γλυκὰ βλέμματα τῶν κοριτσιῶν.

Ὅταν δοκιμάσανε τ' ἄλλα παλληκάρια καὶ οἱ θαυμασμοὶ ἀκούγονταν ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἀποφάσισε νὰ δοκιμάσῃ κι' ὁ Νέαρχος. Ἄνοιξε τὰ πόδια του νὰ στερεώσῃ τὸ σῶμα του στὴ γῆ καὶ νὰ δημιουργήσῃ μεγαλύτερη ἀντίσταση. Ὅποτερα πῆρε δεξιὰ κι' ἀριστερὰ ἀπὸ τ' αὐτιά τὴν βαρεῖα καμπάνα καὶ μὲ ἕνα τίναγμα τὴ ψήλωσε ὡς τὸ ἐπίπεδο τοῦ γόνατος. Ὁ τόπος βούϊξε ἀπὸ τὸ χειροκρότημα καὶ τὶς ἐπιδοκιμασίες. Ἦταν πᾶν ὁ Νέαρχος ὁ νικητὴς τῆς ἡμέρας, μιὰ προσωπικότητα ὕστερα ἀπὸ τὸν ἀσκητικὸ βίον τῶν τριῶν χρόνων, ποὺ δημιούργησε γι' αὐτὸν περιπαιχτικὰ σχόλια.

Οἱ ἐπόμενοι λίγοι μῆνες κυλήσανε σὰν τὸ νερὸ στ' αὐλάκι. Ἦρθε ὁ Σεπτέμβρης, ἡ καμπὴ τῆς χρονιάς. Μάζεψε ὁ Νέαρχος τὸ μπογαλάκι του μὲ λίγα σισμεμένα ρούχα καὶ τὰ βιβλία του, ἀποχαιρέτησε τοὺς δικούς του καὶ μὲ τὶς εὐχὲς τοὺς τράβηξε γιὰ τὴ Λευκωσία.

Μόλις βγῆκε ἀπὸ τὸ χωριὸ στάθηκε ἀπὸ ἕνα κόμπο στὸ λαμό. Ἦταν σὰν κάτι νὰ ἔεχασε σημαντικὸ. Γύρισε πίσω καὶ τράβηξε πρὸς τὸν τάφο τοῦ παπποῦ. Γονάτισε πάνω στὸ σκληρὸ χῶμα καὶ ψιθύρισε.

—Παπποῦ, ἄγιε παπποῦ, ἡ εὐχὴ σου ἀρχίζει νὰ γίνεται ζωὴ. Παίρνει σχῆμα καὶ μορφὴ. Ὅταν γυρίσω δάσκαλος στὸ χωριὸ θάρθω νὰ κλάψω στὸ μνήμα σου. Ὅποτερα ἔσκυψε καὶ φίλησε τὸ χῶμα τοῦ τάφου καὶ μ' ἕλαφρὸ τὸ στήθος τράβηξε γιὰ τὴ Λευκωσία.

Ὁ θεῖος στὴ Λευκωσία τὸν ὑποδέχτηκε μᾶλλον μὲ συγκατάβαση. Ἄλλὰ ὁ σκληρὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἀτσαλώθηκε ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς ἀγορᾶς, μποροῦσε νὰ ἐκτιμῆσῃ κάθε τόλμημα ζωῆς. Κανόνισε καὶ ράφανε γιὰ τὸ Νέαρχο λίγα ἐσώφρουχα. Ὅποτερα τοῦ παράγγειλε δυὸ φορεσιῆς ρούχα ἀπὸ ντύπια ἀλατζιά.

Σὲ δυὸ - τρεῖς μέρες ὅλα ἦταν ἔτοιμα. Ὁ θεῖος τὸν φώναξε. Καθότανε σὲ μιὰ πλατειὰ καρέκλα κι' ἔξυνε τὸ πηγούνι του.

—Ἀκουσε, Νέαρχε. Εἶσαι πᾶν πολὺ μεγάλος γιὰ νὰ μὴ χρειάζεσαι συμβουλή.

Ὡστόσο, θέλω νὰ σοῦ τονίσω κάτι. Θέλω νὰ μᾶς βγάλῃς ἀσπροπρόσωπους. Μὲ τοῦτο ποὺ θὰ καταπιαστῆς, νὰ καταπιαστῆς μὲ κέφι καὶ νᾶσαι ὁ πρῶτος. Ἐχω καὶ γιὰ σένα τὸ σχέδιό μου. Εἶδες, τὸν ἀδερφό σου τὸν ἔστειλα στὸ Λονδίνο νὰ γίνῃ δικηγόρος. Καταλαβαίνεις...

—Σοῦ ὑπόσχομαι, θεϊε, νὰ ξεχωρίσω. Ἡ εὐχή τοῦ παπποῦ σφυρίζει στ' αὐτιά μου καὶ μὲ ὀδηγεῖ, ἀπαντᾷ μὲ συστολή ὁ Νέαρχος.

—Νὰ ξέρεῖς ὅμως πῶς ὁ Ἄγρός, ἡ γῆ κι' οἱ ἄνθρωποι του, εἶναι τὸ ἱερότερο πρᾶγμα γιὰ μᾶς. Ἄφρησε τὴ γῆ ἀγεώργητη. Μὴν ἀφήσης τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀγεώργητη. Νά! Κἀν θέλω νὰ πῶ. Πιστεῖω μὲ μὲ νοιώσης.

—Σὲ νοιώθω, θεϊε. Μιλᾷ τὸ χῶμα μας μέσα σου.

—Αὐτὸ ἀκριβῶς. Νὰ μιλᾷ καὶ σὲ σένα πάντοτε.

Φίλησε ὁ Νέαρχος τὸ χέρι τοῦ θείου του μ' ἓνα δάκρυ. Ὁ θεῖος φίλησε τὸ μέτωπο τοῦ Νέαρχου μ' ἓνα τρεμάμενο χεῖλος.

—Ἡ εὐχή μου καὶ τῶν πεθαμένων σου γονιῶν.

—Ἀμήν.

Ἐφυγε ὁ Νέαρχος μὲ σφυγμένη καρδιά. Τὸ νέο στάδιο τοῦ γεννοῦσε μιὰ φυσική ἀγωνία. Μὰ τὸ ὄνειρο ξεπρόβαλλε μπροστά του καὶ γλύκαινε τούτη τὴν ἀγωνία.

Ἐξῆ ὀλάκαιρα χρόνια φοιτοῦσε στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο. Ἐκεῖ μέσα πῆρε γερεῖς βάσεις. Οἱ καθηγητὲς παρακολουθοῦσαν τοὺς μαθητὲς τους μὲ πατρικὴ ἀγάπη. Ἐπῆρχε μὲς στὸ στήθος τους ἡ φιλοδοξία νὰ δημιουργήσουν ἓνα μέλλον γιὰ τὸν τόπο. Καὶ τούτη ἡ φιλοδοξία ἦταν δημιουργική. Τὸ ἴδιο κι' οἱ μαθητὲς γνωρίζανε πῶς στοὺς ὅμους των στηρίζεται τὸ μέλλον τοῦ τόπου. Οἱ εὐθῆνες τους ἦταν βαρεῖες, βαρύτερες ἀπ' ὅτι ὑπολογίζανε στὴν ἀρχή. Τὰ γεγονότα στὴν πατρικὴ γῆ, τὴν Ἑλλάδα, τὸ ὄνειρο τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας, κατάλληλα διοχετευμένο στὴν ψυχὴ τους, τοὺς φλόγιζε σύνορα. Ἄκουε συχνὰ τοὺς λόγους:

—Ἄν ἀποτύχουμε ἄλλοῦ θὰ πρέπει νὰ πετύχουμε στὸ πνευματικὸ πεδίο. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἡ ἰδέα, ὁ πολιτισμὸς. Νὰ ξαναδώσουμε τὸ φῶς στὴν ἀνθρωπότητα. Μὰ πρέπει νὰ ξαναμορφώσουμε τὸ ὕλικο μας, τοὺς ἀνθρώπους μας. Τότε θὰ ξανακινήσουμε πνευματικὰ τὴν οἰκουμένη.

Ὁ Νέαρχος ζοῦσε ἔτσι σ' ἓνα ὄρασμα. Κατάτρωγε τὰ βιβλία τῆς μικρῆς βιβλιοθήκης. Ἔσπερα γιὰ νὰ ξεδιψᾷ δανείστηκε βιβλία. Ἀργότερα πούλησε ἓνα χιτῆμα κι' ἀγόρασε μιὰ ὀλόκληρη δική του βιβλιοθήκη. Καὶ στὰ βιβλία τῆς σπούδαζε, σπούδαζε μὲ τὴ δίψα τοῦ ἐρευνητῆ. Ἦταν ἓνα ἔνθεο πάθος μὲς τὶς φλέβες του.

Στὸν τέταρτο πιά χρόνο ξεχώρισε καταπληχτικά. Οἱ ἀγῶνες του κι' ἡ κρίση του προσεχτήκανε ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς. Ἐνας θεῖλος δημιουργήθηκε γύρω ἀπὸ τὸ ἄτομό του. Ὁ «βιβλιοφάγος»: ἦταν ὁ τίτλος ποὺ τοῦ δόθηκε.

Μιὰ μέρα παρουσίασε ὁ Νέαρχος στὸν καθηγητὴ τῶν Θερησκευτικῶν ἓνα μάτσο χειρόγραφα:

—Τί εἶναι τοῦτο; ρωτᾷ ὁ καθηγητής.

—Μιὰ μελέτη γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε ἂν τὴν διαβάσατε καὶ μοῦ ὑποδεικνύετε διορθώσεις, λέει ὁ Νέαρχος.

—Νὰ διαβαστῆ στὴν τάξη. Ἔτσι θὰ δοθῆ καιρὸς σὲ ὄλους νὰ σχολιάσουν. Καὶ τελευταῖος θὰ μιλήσω ἐγώ.

Βγήκε ὁ Νέαρχος δίπλα στὴν ἔδρα κι' ἄρχισε μεγαλόφωνα νὰ διαβάξῃ τὴ μελέτη του. Στὴν ἀρχὴ ὁ καθηγητὴς κοιτοῦσε ἀδιάφορα. Ἔσπερα τὸ πρόσωπό του σκυθρωπάσε. Παρακολουθοῦσε μὲ μεγάλη προσοχή. Πρὸς τὸ τέλος ἡ μορφὴ του πῆρε τὴν κοκκινάδα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

—Δὲ χρειάζονται σχόλια, ἀναφώνησε ὁ καθηγητὴς μόλις τέλειωσε ὁ Νέαρχος. Αὐτὴ εἶναι μιὰ μελέτη ποὺ ὑπεραξίζει τὸν κόπο. Θὰ εἰσηγηθῶ στὴ διεύθυνση νὰ ἐπιτραπῇ ἢ δημοσιευσῇ τῆς στὸν τύπο.

Σὲ λίγες μέρες μιὰ ἐφημερίδα τῆς πρωτεύουσας δημοσίευε τὴ μελέτη μὲ τὸνομα τοῦ Νέαρχου. Οἱ καθηγητὲς ἐπαινέσανε μὲ τὴ δέουσα προσοχὴ τὸ Νέαρχο. Οἱ μαθητὲς τοῦ δείχνανε καταφανῆ σεβασμό. Ὁ Μητροπολίτης ζήτησε πληροφορίες γι' αὐτόν.

Κατὰ τὸ μεσημέρι ἔφτασε στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο ὁ θεῖος τοῦ Νέαρχου. Εἶχε ἓνα πρόσωπο ὀλάνοιχτο ἀπὸ τὴ χαρὰ. Τὸ πλατὺ χαμόγελό του ἔμοιαζε σὰ μεγάλο ἄνοιγμα στὰ σύννεφα ὕστερα ἀπὸ βροχὴ.

Ὁ Νέαρχος ἔτρεξε κοντὰ του.

—Θεῖε, καλῶς ὤρισες. Τί συμβαίνει; τοῦ λέει.

—Ἦρθα νὰ μάθω γιὰ τοῦ λόγου σου. Διάβασα τὸ ἄρθρο σου στὴν ἐφημερίδα. Μ' ἔκαμες ἓνα ὀλόκληρο ἀπόγευμα εὐτυχισμένο. Ὅλοι στὴν ἀγορὰ συζητοῦσανε γιὰ σένα, τοῦ ἀπάντησε.

—Σ' ἄρεσε, θεῖε;

—Μ' ἄρεσε λέει; Εἶδα τοὺς καθηγητὲς σου κ' ἄκουσα ἐπαίνους γιὰ σένα. Καὶ ἀποφάσισα. Θὰ σὲ σπουδάσω γιατί ὄχι νὰ πᾶμε ὡς τὸ τέλος καλά. Θεοῦ θέλοντος βέβαια. Μακάρι νὰ μοῦ δίνῃ χρόνια ὁ Πανάγαθος Θεός. Ἄμῃ; ἀμῃ...

—Εὐχαριστῶ, θεῖε. Ὁ ἐπαινός σου εἶναι ἡ μεγαλύτερή μου ἱκανοποίηση.

—Καλά, καλά... Τὸν ἐπόμενο χρόνο θὰ πληρώσω ἐγὼ τὰ ἔξοδά σου. Εἶναι στοιχειώδης μου ὑποχρέωσις. Μοῦ ἔδωσες τόση εὐτυχία.

XV

Οἱ πτυχιακὲς ἐξετάσεις γίνονταν τότε μπροστὰ στὸν κόσμο. Ἐνας-ἓνας τελειόφοιτος ἐξεταζότανε προφορικὰ ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς. Καὶ τελευταῖος ὁ Μητροπολίτης ἔκαμνε γενικὲς ἐρωτήσεις. Ἐκεῖ μπροστὰ βαθμολογοῦσανε καὶ ἀναγγέλλανε τὸ βαθμό.

Φέτος οἱ ἐξεταστὲς Μητροπολίτες ἦταν δυό. Ὁ Μητροπολίτης Κιτίου καὶ ὁ Μητροπολίτης Πάφου. Ἡ μόρφωση κ' ἡ αὐστηρότητα τοῦ πρώτου ἦταν τὸ φρόνητρο τῶν τελειοφοίτων. Μονάχα ὁ Νέαρχος πῆγαινε μπροστὰ τους μὲ μεγάλη βεβαιότητα.

Πέρασε τὴν δοκιμασία μὲ ψηλὰ τὸ μέτωπο. Ἡ ὥριμὴ του ἡλικία τὸν βοηθοῦσε πολὺ. Ὅποτερα τὸ παράστημά του μὲ τοὺς τετράγωνους ὄμους γέμιζε τὸν τόπο. Τελευταῖα ἦταν ἡ κατάρσις του, ἡ ἐγκυκλοπαιδικότητά του. Τούτῃ ἡ ἐγκυκλοπαιδικότητα πάντα δίνει θάρρος, ποὺ φτάνει πολλὲς φορὲς στὰ ἄκρα.

Τ' ἀπόγευμα, ὕστερα ἀπὸ τὴν τελετὴ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου, ὁ Μητροπολίτης φώναξε τὸ Νέαρχο στὸ γραφεῖο του. Ἐκεῖ βρισκότανε κ' ὁ Μητροπολίτης Πάφου μὲ τὸ ζωερὸ καὶ σβέλτο βλέμμα.

—Ἄκουσε, Νέαρχε, λέει ὁ Μητροπολίτης. Ἐχω καλὲς συστάσεις γιὰ σένα ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς σου. Πείσθηκα ὅμως σήμερα μὲ τὴν προφορικὴ ἐξέταση ποὺ σοῦ ἔκαμα. Εἶμαι ἱκανοποιημένος. Λοιπόν, θὰ σοῦ δώσω τὴν εὐκαιρία γιὰ εὐρύτερες σπουδές. Νὰ δουλέψῃς πρῶτα δυὸ χρόνια γραμματικὸς ἐδῶ καὶ ὕστερα νὰ σὲ στείλω μ' ἔξοδα τῆς Μητροπόλης νὰ σπουδάσῃς θεολογία στὴν Ἀθήνα.

—Εὐχαριστῶ, Πανιερώτατε, τοῦ ἀπάντησε μὲ συγκίνηση ὁ Νέαρχος. Ἄλλὰ θὰ πρέπει πρῶτα νὰ δουλέψω στὸ χωριό μου, νὰ τὸ βοηθήσω στὴν πρόοδό του. Αὐτὸ ἦταν τὰ πρόγραμμά μου ὅταν ξεκινούσα ἀπὸ ἐκεῖ. Νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐκπληρώσω αὐτὸ τὸ ἱερό μου καθήκον.

Κοντοστάθηκε ὁ Μητροπολίτης. Ἦταν μὰ ἀπάντηση σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τότε τῆς ἴδρουσης τοῦ σχολείου. Συγχρόνως ὅμως ἐχτιμοῦσε καὶ τὴν ταπεινότητα τοῦ Νέαρχου. Εἶχε μπροστά του ἕνα λογισμό βαρὺ μὲ ἀρχές καὶ πρόγραμμα.

—Πολὺ ὄραία, τοῦ λέει ἀνοίγοντας τὰ χέρια του. Μὴ λησιμονᾶς ὅμως πὼς «οὐδεὶς προφήτης δεκτὸς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ».

—Πιστεύω, πανιερώτατε, πὼς θὰ γίνω δεκτὸς στὸν τόπο μου. Δὲν εἶμαι προφήτης. Εἶμαι ἕνας ἀπλὸς δάσκαλος πού θά ἐργαστῶ γιὰ τὴν πρόοδο τῶν χωριανῶν μου καὶ θὰ τοὺς ἐξυπηρετήσω ἀδερφικά.

—Δὲ σὲ βιάζω, Νέαρχε. Πάντως σκέψου ἀπόψε τὴν πρότασή μου. Ἡ νύχτα θὰ σὲ βοηθήσῃ νὰ ἀναμετρήσῃς τίς δυνάμεις σου. Αἴριο στίς 8 τὸ πρωῒ θέλω τὴν τελικὴ σου ἀπάντηση.

Τὸ βράδυ ἐκεῖνο ὁ Νέαρχος ἔζησε μὰ ἀγωνιώδη ξαγούπνια. Ἦταν ἕνα πλοῖο σὲ θαλασσοδαρμένο πέλαγος. Πότε παρασερνότανε πρὸς τ' ὄνειρο τῆς ἐπιστήμης. Πότε ἐρχότανε στὴν ἄλλη μεριά μὲ τὸ ὄρεινὸ χωριουδάκι του καὶ τοὺς ἀγαθοὺς του ἀνθρώπους. Στὸ κάτω - κάτω στὴν πλευρὰ τοῦ χωριοῦ ὑπάρχει καὶ μιὰ θαμπὴ ὑπόσχεση τοῦ θείου νὰ τὸν σπουδάσῃ κάποτε γιατρό. Τότε θυμήθηκε πὼς στὰ μικρότερα του χρόνια ἢ γιὰ γιὰ του ἢ μαμμὴ τὸν ἔπαιρνε στίς δύσκολες γέννες νὰ διαβάξῃ τὴν Ἀποκάλυψη γιὰ νὰ λευτερωθῇ ἢ ἐτοιμόγεννη. Ἀπὸ τότε τοῦ εἶχε γεννηθῇ μὰ συμπάθεια πρὸς τὸν ἀνθρώπινο πόνου. Ἀργότερα μάζευε καὶ κατάγραφε γητιῆς γιὰ διάφορες ἀσθένειες. Εἶν' ἀλήθεια πὼς κατὰ βάθος τὸ μάζεμα τῶν γητιῶν ἦταν ἀπὸ ἀπλὸ ἀποθησαυριστικὸ μεράκι παρὰ γιὰ πραχτικὴ χρῆση. Ὡστόσο, ὅλα αὐτὰ ἀπόψε παίρνανε χροιά ἄλλη: ἦταν γιὰ τὴν ἀνακούφιση τοῦ ἀνθρώπινου πόνου.

Τὸ πρωῒνὸ μὲ μαύρους γύρους στὰ μάτια παρουσιάστηκε ὁ Νέαρχος στὸν Μητροπλίτη.

—Λοιπὸν; τοῦ λέει ἀμέσως ὁ Μητροπολίτης.

—Λυποῦμαι, πανιερώτατε, πού θὰ σᾶς ἀρνηθῶ. Κάτι μὲ φωνάζει νὰ πάω στὸ χωριό μου. Δὲ θὰ προδώσω αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ μου φωνή.

—Ὅπως νομίζεις ὀρθὸ πρᾶξε. Πάντως ἐγὼ σοῦ δίνω τὴν εὐχή μου καὶ ἐλπίζω πὼς μιὰ μέρα θὰ ἐπιτύχῃς. Λυποῦμαι πού δὲ θὰ σ' ἔχω κοντά μου. Θὰ ἦσουν ὀπωσδήποτε τὸ δεξί μου χέρι. Ἐπῆρχε στάδιον εὐρὺ γιὰ σένα.

—Θὰ εἶμαι πάντα στὸ πλευρό σας καὶ στὴ διάθεσή σας, πανιερώτατε. Σ' ἐσᾶς χρωστῶ τὸν καλύτερό μου ἑαυτό. Προσκυνῶ.

Ὁ Νέαρχος ἄφησε πίσω τὴν Μητρόπολη καὶ χύθηκε μὲς τοὺς πολυσύχναστους δρόμους. Ἦταν πιά κ' αὐτὸς μὰ ὑπολογίσιμη κοινωνικὴ μονάδα στὴν ἑναρξή της. Θαροῦσε πὼς ἀπὸ τοὺς ὄμους του κρεμόντανε σὰν κορδέλλες ἕνα σωρὸ ὑποχρεώσεις καὶ ἕνα σωρὸ προσδοκίαις. Ἡ μέρα γύρω ἦταν καταγάλανη καὶ ζεστή, Κάπου - κάπου ἀπὸ τίς παρόδους, πού ὠδηγοῦσανε στὴ θάλασσα, ἐρχότανε ἕνα δροσερὸ ἀεράκι πού τοῦ χτυποῦσε τὸ πρόσωπο σὰν τὸ χάδι τῆς μακαρίτισσας τῆς μάνας του.

Τὸ βράδυ ὁ Νέαρχος ἦρθε στὴ Λευκωσία. Ἐπρεπε νὰ δρᾶση γρήγορα γιὰ τὴ θέση τοῦ δασκάλου στὸ χωριό. Ὁ Γιάννης, ὁ ἀδερφός του, δικηγόρος πιά στὴ Λευκωσία μ' ἕνα κύκλο γνωστῶν, θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσῃ. Ὅποτερα ὁ θεῖος ἐπηρέαζε σημαντικὸ ἀριθμὸ χωριανῶν στὴν ἀγορά. Μιὰ δυσκολία ὅμως πρόβαλλε. Τὸ ἀντίθετο πολιτικὸ κόμμα εἶχε κερδίσει ἔδαφος ἐπάνω στὰ Πιτσιλογώρια τὸν τελευταῖο καιρὸ. Τοῦτο τὸ κόμμα εἶχε διαφορὲς μὲ τὸ σὸί τοῦ Γερόκληρου.

Ὅποτερα ἀπὸ δυὸ μέρη ἀνέβηκαν μὲ τὸ μούλακι στὸ χωριό ὁ Νέαρχος κ' ὁ ἀδερφός του ὁ Γιάννης. Ὁ Πετρῆς γύρισε ἐνωρίς ἀπὸ τὰ περιβόλια καὶ τσακίστηκε

νά περιποιηθῆ τ' ἀδέρφια του, τοὺς γραμματισμένους. Ἡ νύφη εἶχε δὲν εἶχε τις φούριες τῆς μὲ τὰ δυὸ-τρία ἀνήλικα καὶ τις ἐτοιμασίες, τὶς λίγο πλουσιοπάροχες, ποὺ διάταξε ὁ ἀντρας τῆς. Εἶχε μέσα τῆς ὅμως τὸ κρυφὸ καμάρι καὶ τὸ σούσουρο ποὺ θ' ἀναβε στὴ γειτονιά. Ὅσοτερα ἔλεγε στόμα μὲ στόμα θὰ πήγαινε στὴν ἄλλη ἐνορία. Εἶναι τόσο ὠραῖο πραγματάκι τούτῃ ἢ ἐπίγεια δόξα. Ἄν κατάφερνε, λέει, νὰ καθῆσθαι δάσκαλος ὁ κουνιάδος τῆς στὸ χωριό, παίρνανε πὰ τὰ πρωτεία. Θὰ γινότανε τὸ σπιτικό τους ὁ νοὺς τοῦ χωριοῦ.

—Νὰ φωνάξουμε τοὺς τρεῖς ἐπιτρόπους, λέει ὁ Γιάννης. Πρέπει νὰ τοὺς σφίξουμε ἐδῶ κ' ἐκεῖ νὰ μὴ μᾶς γλυστορήσουνε. Ὁ ἕνας εἶναι μὲ τὸ κόμμα μας. Ὁ ἄλλος τὸν βολεῖω ἐγώ. Ἔχει δίκην ἐναντίον του καὶ θὰ τοῦ ὑποσχεθῶ νὰ κλείσω τὰ μάτια. Μένει ὁ ἄλλος. Στὴν κουβέντα θὰ βροῦμε τ' ἀδύνατό του σημεῖο.

—Καὶ πρέπει ἔτσι, ἀπαντᾷ ὁ Πετροῦς. Αὐριο ξανάρχεται στὸ χωριό ὁ δάσκαλος. Ἄν μυριστῆ τὰ βρώμικα θὰ παλαίψη ἄγρια. Τὸν ὑποστηρίζει καὶ τὸ κόμμα.

—Νὰ πᾶμε ἴσια ἀδερφέ, ἐπεμβαίνει ὁ Νέαρχος. Ἀπὸ τὸ χωριό αὐτὸ εἶμαι. Ἀνήκω σ' αὐτό. Θὰ δώσω φυσικά σ' αὐτὸ τὴ δύναμή μου. Ἐνας ξένος εἶναι πάντα περαστικός. Κι' ἡ ψυχολογία τοῦ περαστικοῦ βασίζεται πάνω στὸ φτερό. Θεμέλιο δὲν ἔχει. Θὰ πονέσῃ τὸν τόπο; Ἀπλῶς θὰ κἀνῃ τὸ καθήκον του ἂν εἶναι εὐσυνειδήτος. Μὰ ἄλλο τὸ καθήκον κ' ἄλλο ἢ θυσία γιὰ τὸν τόπο σου.

—Σωστὰ καὶ ἄγρια, Νέαρχε, λέει ὁ Γιάννης, μὰ ἐδῶ ἔχουμε νὰ παλαίψουμε μὲ τὴν πικρὴ πραγματικότητα καὶ ὄχι μὲ τὴ θεωρία. Τὸ ἀντίθετο κόμμα εἶναι ἰσχυρό. Ὁ παλιὸς δάσκαλος, μὲ τὰ πεντέξῃ του χρόνια ἐδῶ δημιούργησε πὰ κύκλο. Εἶναι ἀνύπαντρος καὶ τὸν γλυκοκοιτάζουν μερικὲς οικογένειες. Αὐτοὶ εἶναι οἱ κράχτες του. Ὅσοτερα ἐσὺ φανερώνασαι προφήτης στὸν τόπο σου. Θαρρεῖς ξεχάσανε τὰ παιδικὰ σου χρόνια οἱ γηραιότεροι;

—Δὲν εἶχα τίποτε εἰς βάρος μου, ἀπάντησε πειραγμένος ὁ Νέαρχος. Ἦμουν πρότυπο εὐγένειας, ἐργατικότητας καὶ τιμιότητας.

—Μά... ἦσουν καὶ παιδί. Καὶ εἶναι δύσκολον ὁ κόσμος νὰ ξεχάσῃ αὐτὸ τὸ παιδί μεμᾶς. Πρέπει νὰ περάσῃ λίγος χρόνος νὰ τοὺς ἐκπλήξῃς. Ὅταν τοὺς ἐκπλήξῃς ὅλα ἔρχονται πὰ μόνα τους. Μέλι καὶ γάλα. Θ' ἀργήσουν οἱ ἐπίτροποι, Πετροῦ;

—Μπά! ὅπου καὶ νᾶναι θὰ φανοῦν. Τοὺς μήνυσα πὸς εἶναι βία νὰ μαζετοῦν ἐδῶ — τοῦ καθενὸς χωριστὰ τοῦ μήνυσα — γιὰ προσωπικὴ τους δουλειά. Πιστεύω νᾶπιασε ἢ κουβέντα.

Σχεδὸν μαζί φτάσανε οἱ τρεῖς ἐπίτροποι. Ὁ Πετροῦς τοὺς κάθησε μονομᾶς στὸ στρωμένο τραπέζι μὲ τὶς ψίχες, τ' ἀμύγδαλο καὶ τὸ καρδί, καὶ μὲ μιὰ κούπα μέλι μυρωδάτο. Ἡ μπουκάλα μὲ τὴ ζιβανία ἀψηρῆ-ἀψηρῆ γλαροκοιτοῦσε. Τὸ χαμόγελο τοῦ Γιάννη σκορποῦσε ἀπλόχερα τὴν κολακεία. Τὸ μάτι του καὶ τ' αὐτί του ἐνδιαφερότανε γιὰ τὸ καθετὶ τῶν τριῶν ἐπιτρόπων. Ὁ Πετροῦς διπλασίαζε τὸν ἔπαινο ὅταν ἐρχότανε ἢ ὦρα του. Ὁ Νέαρχος ψήλωνε τοὺς ὄμους ἔτσι γιὰ νὰ γεμίσῃ τὸν τόπο καὶ νὰ κἀνῃ τὸν ἴσκιό του πὸ βραδί. Ἐνοιοθε πὸς παιζότανε τὸ πρῶτο του βῆμα.

—Τ' ἀκούσετε ποὺ ὁ Μητροπολίτης ζήτησε νὰ στείλῃ τὸ Νέαρχο νὰ σπουδάσῃ θεολογία στὴν Ἀθήνα. Δὲ σᾶς τᾶπαν; Ὁ παπᾶ Οἰκονόμος τὸ ξέρε. Τ' ἄκουσε μὲ τ' αὐτιά του ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη: «Σπουδαῖος ἄνθρωπος ὁ Νέαρχος. Τὰ γράμματά του πολλά. Τὸ ἦθος του ἀνυπέρβλητο. Θὰ γινότανε, ἂν μ' ἄκουε, μεγάλος καθηγητὴς τῆς θεολογίας, φάρος τῆς ὀρθοδοξίας. Μὰ τοῦ μπῆκε μανία νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ χωριό του. Αἰσθηματικὸς πράγματι μὰ δὲν μπόρεσα νὰ τὸν πείσω μὲ τὴ λογική». Ἔτσι εἶπε ὁ Μητροπολίτης στὸν παπᾶ Οἰκονόμο.

Ἔδωσε στό μεταξύ τὸ δεύτερο γύρο ἢ τζιβάνα. Οἱ ἐπίτροποι ἀκούανε τοὺς γραμματισμένους τοὺς μὲ μιά ξεχωριστὴ προσήλωση. Ἐνα εἶδος σεβασμοῦ πρὸς τὴ μόρφωση. Συζητηθήκανε ὅλα τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ. Κι' ἄρχισε ὁ πάγος τοὺς νὰ λυώνη. Ὁφείλουε νὰ ὑποστηρίζουε πὰ τὸ χωριανό τοὺς. Οἱ συστάσεις ἦταν ἐξαιρέτες. Ὁ Μητροπολίτης θὰ τοὺς ἐπαινοῦσε. Τὸ ἀντίθετο κόμμα θὰ ἄναβε στὴν ἀρχὴ μὰ ὕστερα θὰ τὰ δεχότανε ὅλα καὶ στό χρόνο θὰ γινότανε ὑπέρμαχο. Ἐτσι συμβαίνει συχνά. Καὶ ἀποφασίστηκε νὰ ὑπογράψουε συμβόλαιο μὲ 34 λίρες τὸ χρόνο. Οἱ δυὸ λίρες αὐξηση ἦταν ἀναγκαία γιὰ νὰ μὴ θεωρηθῆ συναγωνισμός. Ὁ Γιάννης τᾶχε ὅλα ἔτοιμα στὴν τσέπη του. Ἐπογράψανε. Ὁ Νέαρχος διπλασίασε τὸν ἴσκιου του. Γέμισε κι' ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν δικό του τὸν ἑαυτό.

—Καλὴ ἀρχὴ καὶ καλὸ στάδιο, λέει ὁ Γιάννης στό Νέαρχο.

—Καλὴ ἀρχή, ἀδερφέ, λέει ὁ Πετρῆς.

—Εὐχαριστῶ, εὐχαριστῶ.

—Καλὴ ἀρχὴ καὶ καλὸ στάδιο. Καὶ νὰ μᾶς βγάλῃς ἀσπροπρόσωπους, λένε οἱ ἐπίτροποι.

—Ἐχετε τὸ λόγο μου πὼς δὲ θὰ μετανοιώσετε ποτέ. Χρυσὸ θὰ λέτε τὸ χέρι σας πού ὑπόγραψε, λέει ὁ Νέαρχος συγνημένος.

Ἡ νύφη τὸ διαλάλησε στὴ γειτονιά. Κι' ὡς ἀργὰ τὸ μάθανε κι' οἱ δυὸ ἐνορίες. Διορίστηκε ὁ Νέαρχος δάσκαλος στό χωριό. Τὸ σόι τοῦ Γερόκληρου ξανάρχεται πρῶτο. Ἐχει βίος, ἔχει κόκκαλα στὴν πρωτεύουσα, εἶναι τὸ κεφάλι στὰ γράμματα ἐδῶ πάνω.

Οἱ ἀντίθετοι σηκωθήκανε στό πόδι. Κάτι βρώμικο ὑπάρχει σὲ τούτη τὴ δουλειά. Δὲν εἶχανε παράπονο μὲ τὸν παλιὸ δάσκαλο. Ἐτσι χωρὶς προειδοποίηση πετᾶνε ἓνα μορφωμένο στό δρόμο; Τοὺς ἔστρωσε τὸ σχολεῖο, τοὺς ἔκανε ἔργα, τοὺς συμβούλεψε. Τώρα;

Πρῶτ-πρῶτ μαζευτήκανε στό σπίτι τοῦ Τενίξη. Τοῦτος ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἓνα ἀνεξήγητο μῖσος ἐναντίον τοῦ σπιτικοῦ τοῦ Γερόκληρου. Πήγαινε γενιά μὲ γενιά τοῦτο τὸ μῖσος. Δυὸ φορὲς ἀρρώστησε ἀπὸ τὸ ἄχτι του κι ἔφαγε ἓνα σωρὸ λεφτὰ νὰ γιατρευτῆ. Κι' ὅμως δὲν ἔξαποῦσε τὸ πείσμα σὰν τὸ δύσκολο μουλάρι.

Σὲ λίγο ἔφτασε κι' ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὴ Δεμοσό. Εἶχε μάθει τὴ ψιλοκουβέντα κι' ἦταν κόκκινος σὰν τ' ἀναμμένο κάρβουνο. Μπήκε στὴν αἰλὴ τοῦ Τενίξη χωρὶς νὰ χαιρετήση κανένα. Μουθούνιζε σὰν ταῦρος περπατῶντας πάνω-κάτω.

—Ἐχει ζαβολιὰ τὸ πράμμα, λέει σὲ μιά στιγμή.

—Αὐτὸ πιστεύουμε ὅλοι μας, ἀπαντᾷ χολοσκασμένος ὁ Τενίξης. Τί θὰ κάνουμε ὅμως;

—Νὰ καταγγείλουε στό Γραφεῖο Παιδείας. Ἐπογράψε συμβόλαιο μὲ λιγώτερα λεφτὰ. Ἐτσι κατώρθωσε νὰ μὲ ξύση. Τὸ Γραφεῖο ἀμέσως θ' ἀκυρώση τὸ διορισμό. Καὶ θὰ τὸν τιμωρήση.

—Γράψε το δάσκαλε, τότε.

—Νὰ ἡρεμήσω, νὰ ἡρεμήσω καὶ θὰ τὸ γράψω. Στὴν ἀνάγκη νὰ πᾶμε μιά ἐπιτροπὴ τρεῖς-τέσσερις νὰ δοῦμε προσωπικῶς τὸ διευθυντῆ.

—Νὰ γίνῃ κι' αὐτὸ, ἀπαντᾷ ὁ Τενίξης. Ν' ἀφήσουμε τὸ σόι τοῦ Γερόκληρου νὰ μᾶς καθαλιέψη; Τοῦτο μᾶς ἔλειπε.

Ἡ καταγγελία εἶχε γίνε. Κι' ὅλοι περιμέναν μὲ ἀγωνία τὸ ἀποτέλεσμα. Οἱ πῶ πολλοὶ ἦταν βέβαιοι πὼς θὰ τὰ καταφέρνανε.

**

Ὁ Νέαρχος χαροῦμένος τριγυροῦσε στό χωριό. Εἶχε μιά νιότη μέσα του καὶ

μιά διάθεση ενεργητικότητας, πού τοῦ χρωμάτιζε τὸ πρόσωπο μὲ μιὰ λάμψη διαφορετικὴ. Ἐβλεπε ὅλα τοῦτα τὰ μέρη καὶ ὄνειρευότανε πῶς νὰ τ' ἀνεβάσῃ σὲ πολιτισμὸ καὶ ὕλικὴ εὐφορία. Τῶνοιθε πῶς ἡ καλύτερὴ ἐκμετάλλευση τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ πλουσιώτερη ἀπολαβὴ θὰ βοηθοῦσε καὶ τὸ γενικὸ ἀνέβασμα. Καὶ πῶς τὸ πλάτεμα τῆς ψυχῆς θὰ βοηθοῦσε ἐπίσης καὶ στὴν ὕλικὴ ἀπολαβή, στὸ κέρδος. Γνώριζε πῶς θάπρεπε νὰ παλαίψῃ μὲ τὴ συντηρητικότητά καὶ μὲ τὰ προσωπικὰ πάθη, πού στίς στενὲς κοινωνίαι διαφεντεύουν τὴν κάθε δράση. Μὰ ἔνοιωθε μέσα του τὴν δύναμη καὶ τὴν τέχνη νὰ ἐπιστρατεύσῃ τὸ καθετὶ γιὰ νὰ πείσῃ. Τ' ἀγύριστο κεφάλι τοῦ χωριοῦ ἀντιστέκεται πολὺ στὴν ἀρχή. Ὅταν δὴ ὅμως πῶς τὸ καινούργιο μπορεῖ νὰ τοῦ δώσῃ κάποτε ὠφέλεια λιγοστεύει τὴν ἀντίστασή του. Κι' ὕστερα ἀκολουθεῖ τυφλὰ σὰ νάτανε τὸ πιὸ μαλακὸ κι' ὑπάκουο κεφάλι, ἕνα ἀρνάκι ἤσυχο καὶ ἄθωο.

Οἱ μέρες τώρα εἶναι καταγάλανες καὶ λαμπερές. Δίνανε ἔτσι ἕνα λαμπρὸ πλάτεμα στὴ σκέψη. Σὲ λίγο θάρχότανε ὁ τρύγος καὶ τὸ χωριὸ ἔλιπιζε. Τοῦτα ὅλα, μὲ τὴν καλὴ χρόνια πού εἶχανε καὶ τὴν καλὴ τιμὴ τῶν προϊόντων, θὰ βοηθοῦσαν τὸ Νέαρχο νὰ ἐπιπλεύσῃ. Κομματιζὲς φασαρίες, πού θολώνουν συνήθως τὰ νερά, δὲν εἶχανε ἐφέτος. Τὸ καθετὶ βοηθοῦσε.

Στὸν ἴσκιό μιᾶς καρδιᾶς τώρα ὁ Νέαρχος κρατοῦσε τὸν ὀγκώδη τόμο ἐνὸς βιβλίου. Ἦταν ἡ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τοῦ Παλαρηγόπουλου. Εἶχε ἀγοράσει ὅλους τοὺς τόμους μόλις τέλειωσε τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο σὲ μιὰ τιμὴ εὐκαιρίας.

Πάσκιζε τὸ καλοκαιράκι αὐτὸ νὰ τὴ διαβάσῃ κι' ἔτσι νὰ γεμίσῃ ἀπὸ τὸ φυλετικὸ αὐτὸ ὄνειρο, πού δίνει τὸν ἐνθουσιασμὸ στὸ δάσκαλο καὶ τὸν καθιστᾷ φωτοδότῃ στίς ἀγροτικὲς περιοχάς.

Πέρα ἀπὸ τὸ χωριὸ φάνηκε σὲ μιὰ στιγμὴ ὁ Πετρῆς λίγο ἀνήσυχος. Ἀπὸ μακρὰ χερσονομοῦσε καθαίνοντας στὸ χέρι του ἕνα ἄσπρο πράγμα. Ὁ Νέαρχος τὸν πρόσεξε καὶ σηκώθηκε ἀπὸ τὸν ἴσκιό τῆς καρδιᾶς. Ἡ καρδιά του χτυποῦσε. Τὸ γιατί δὲν τῶξερε κι' ὁ ἴδιος. Εἶναι ἐκεῖνα τὰ ἀνεξερεύνητα σκιερὰ τῆς ψυχῆς.

—Ἐνα γράμμα ἀπὸ τὴ Λευκωσία. Ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, λέει ὁ Πετρῆς.

Ἁ Νέαρχος τ' ἀνοίξε γρήγορα.

—Ἀπὸ τὸ Γραφεῖο Παιδείας.

—Τῶξερα, λέει ὁ Πετρῆς, κάποιοι μοῦ ψιθύρισε πῶς γινότανε σχετικὴ κίνηση. Θὰ σὲ καταγγέλνανε τάχατε πῶς δέχτηκες μὲ λιγότερο μισθό. Κι' αὐτό, λένε, δὲν εἶναι ἔντιμο.

Ἁ Νέαρχος, στὸ μεταξὺ διάβασε τὴν ἐπιστολή. Γέλασε συγγρατημένα καὶ κούνησε τὸ κεφάλι του.

—Τὴν πάθανε, λέει στὸν Πετρῆ. Ποῦ νὰ ξέρουνε πῶς τὸ συμβόλαιό μας ἔχει αὔξηση δυὸ λίρες ἀπὸ τὸν περυσινὸ μισθό.

—Ὡστε ἀπάνω βγήκαμε πάλι;

—Ἀσφαλῶς. Κάνανε σιδεροκέφαλες δουλειές. Εἶναι κριμα ὅμως πού δὲν κατὰλθανε τίς διαθέσεις μας.

—Εἶναι κουτάβια. Τῶξερα. Ἀφοῦ εἶναι μὲ τὸ κόμμα... λέει ὁ Πετρῆς.

—Ἄ! Ὁχι, Πετρῆ. Νὰ σταματήσουμε τὰ πολιτικὰ ὥσπου νὰ τοὺς ἐπιβληθῶ. Τσιμουδιά γιὰ ὅ,τι ἔγινε. Θὰ τοὺς δείξω φιλία, κατανόηση. Θὰ τοὺς ὑποχρεώσω. Καὶ σὲ λίγο θὰ δῆς πού θάνα ἔνθερμοι ὀπαδοὶ μας. Μὲ τὸ γλυκὸ θὰ μερῶσουμε τὸ θεριό. Ἐ;

—Μὰ δὲ χωνεύω ἐκεῖνο τὸ χολοσκασμένο τὸν Τενίζη. Καρφί εἶμαστε στὰ μάτια του; Ὅλο καὶ μᾶς πολεμᾷ.

—Θὰ τὸ χωνέψουμε... Τί χάνουμε; Θὰ πατήσουμε πάνω στὴ ράχη του νὰ

Με φωνές και χαρές σκορπίσανε τὰ σκολαρούδια παντού. Ὁ πολύλαλος χῶρος νέκρωσε μεμιάς. Ἄδειασε ἀπὸ τὴν ψυχὴ του.

Στὴν ἥσυχία αὐτὴ ὁ Νέαρχος θυμῆθηκε τὸν παλποῦ τὸ Γερόκληρο. Σήμερα πρωτάρχιζε τ' ὄνειρο τοῦ παλποῦ. Τ' ὄνειρο περπατοῦσε στὴ γῆ πὰ μὲ σῶμα καὶ ὄστᾶ. Ἐνα μικρὸ δάκρυ ἀστραποβόλησε στὴ γωνιά τῶν δυὸ ματιῶν τοῦ Νέαρχου.

«Πρέπει νὰ τοῦ τὸ ἀναγγείλω ἐπισήμως. Τὸ γεγονός θὰ χαροποιήσῃ τὴν ἄγια του στάχτη. Εἶναι ὑποχρέωσή μου» σκέφτηκε.

Προχώρησε πρὸς τὸ νεκροταφεῖο. Ἐδῶ κι' ἐκεῖ οἱ μικροὶ σταυροὶ χαμογελοῦσανε στὸν καθαρὸ οὐρανό. Οἱ νεκροὶ στὸ χῶμα τοῦ τόπου τους ζοῦνε συνέχεια τὴ ζωὴ. Εἶναι τόσο ἀλαφρὸ τὸ χωμάτινο σκέπασμά τους στὴν πατρίδα.

Στοὺς τάφους τῶν γονιῶν γονάτισε ὁ Νέαρχος. Ἐσκυψε τὸ κεφάλι τ πεινά κι' ἔστειλε τὸ βλέμμα δεξὸ μέσα στὰ χῶματα νὰ φτάσῃ ὡς μέσα στὰ κόκκαλα τῶν προγόνων του. Καὶ ψιθύρισε:

—Ἄγιοί μου γονιοί, καὶ εὐσεβέστατε παλποῦ ἐκπλήρωσα τ' ὄνειρό σας. Ἐμαθα γράμματα γὰ νὰ δοξάζω τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ δικό σας. Σᾶς εὐχαριστῶ.

Ἐσκυψε, προσκύνησε τὸ χῶμα καὶ μὲ ἥσυχο τὸ στήθος ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν νεκρῶν.

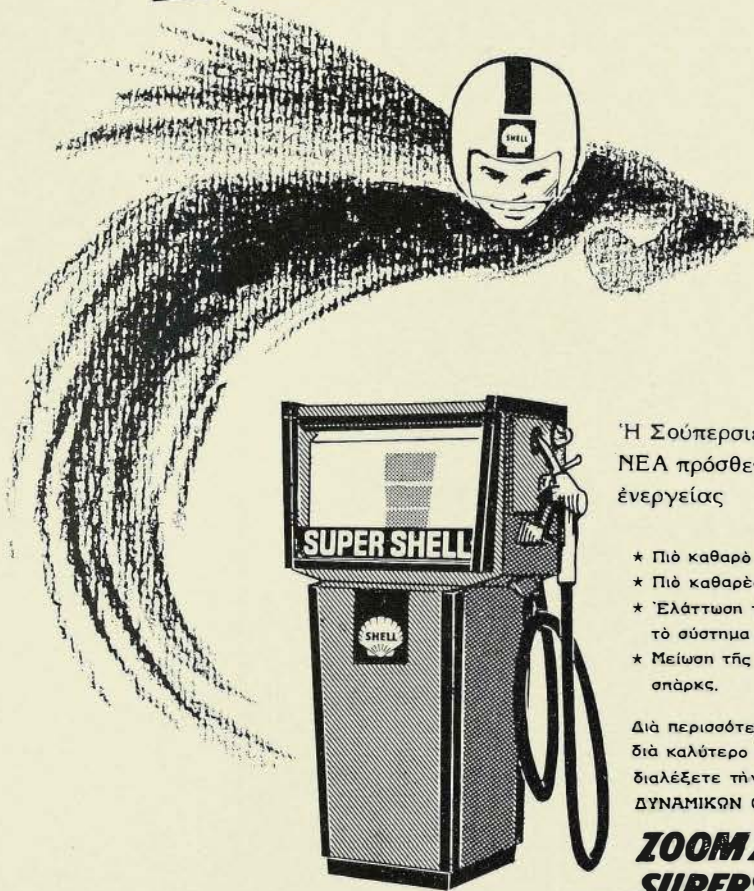
ΚΤΙΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΝΕΑ

ZOOM ZOOM SUPERSHELL

ΜΕ

ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΠΟΛΛΑΠΛΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Ἡ Σούπερσιελ ἔχει τώρα
ΝΕΑ πρόσθετα πολλαπλῆς
ἐνεργείας

- * Πιο καθαρό καρπουράτερ
- * Πιο καθαρές βαλβίδες
- * Ἐλάττωση τῆς σκουριάς εἰς
τὸ σύστημα καυσίμων.
- * Μείωση τῆς ἀκαθαρσίας τῶν
σπάρκς.

Διὰ περισσότερα μίλια,
διὰ καλύτερο ὁδήγημα
διαλέξτε τὴν ΠΛΗΡΗ
ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ ΟΚΤΑΝΙΩΝ

ZOOM ZOOM SUPERSHELL

*Βαδίζετε άφοβα στην λάσπη και
στο νερό, με τὰ νέα ύποδήματα*

VERDIP

Bata

Sanitized